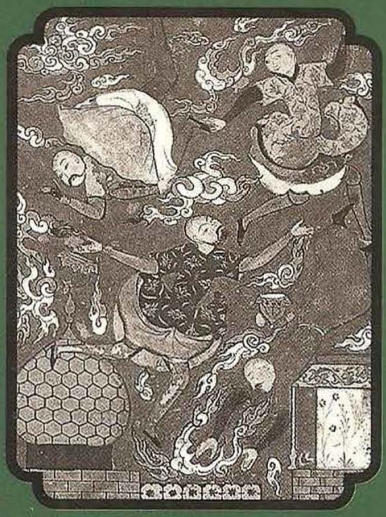
DÜRR-İ MEKNUN

SAKLI İNCİLER

YAZICIOĞLU AHMED BÎCAN

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

Türkiye
Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
Yayınıdır

Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
Barbaros Bulvarı
80700 Beşiktaş/İstanbul
Tel: (0212) 227 37 33 - Faks: (0212) 227 37 32

© Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999

Dizi Editörü
Nuri Akbayar

Kapak Resmi
Kısasü'l-Enbiya
Süleymaniye Ktp. Hamidiye Kitapları No: 980 Tufan'da Hz. Nuh'a karşı çıkan oğullarının boğulması

Kitap Tasarımı
Haluk Tunçay

Baskı
Numune Matbaacılık
(0212) 629 02 02

İstanbul, Kasım 1999
ISBN 975-333-112-6

YAZICIOĞLU AHMED BÎCAN

DÜRR-İ MEKNUN

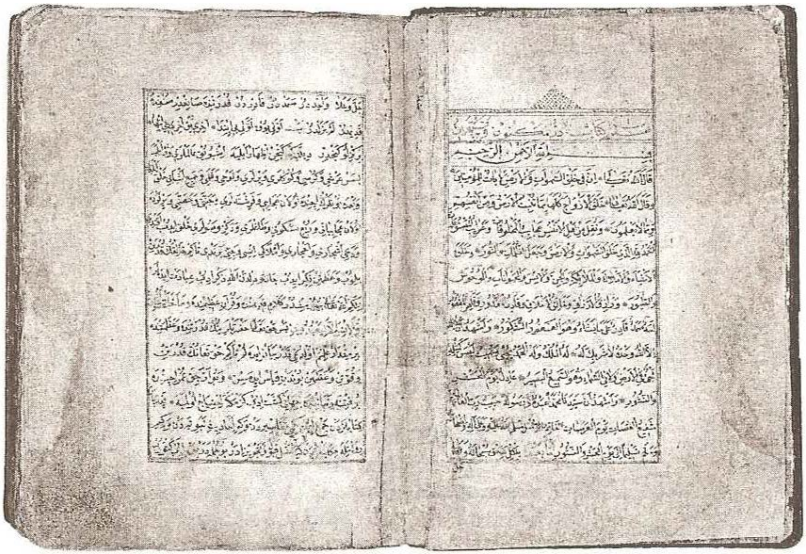
SAKLI İNCİLER

Çevrimyazı ve Notlar

Necdet Sakaoğlu

ESKİ YAZIDAN YENİ YAZIYA

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI 86

"En Eski Osmanlı Coğrafyacısı ve Eseri"

DÜRR-İ MEKNUN ve YAZARI

Zamanımızın bilgi donanımına ve bilimsellik anlayışına, masalsı içeriği, kurgusu ve üslubuyla tebessüm ettiren bu 15. yüzyıl yapıtı, Thales'ten (ö. İÖ. 545) Gazali'ye (ö. 1111), Muhyiddin Arabi'ye (ö. 1240) Doğu coğrafyacılarından Avrupalı kâşiflere değin nice buluşların, öğretilerin, sezişlerin tortularını taşıyor. Halk dilinden henüz kopmamış erken Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış olması ise konuların sunuluşuna ayrı bir tat katıyor. *Dürr-i Meknun*, bu iki özelliğiyle dilimizin ve kültürümüzün bir klasiği olarak değer kazanıyor.

Dürr-i Meknun'un çevrimyazısını hazırlarken dikkatli ve meraklı bir okuyucu yaklaşımıyla 15. yüzyıl yazar ve aydınlarının, evrenle dünyayı algılayışlarını sezebilmeyi gözettiğimizi öncelikle belirtelim. Çünkü bu tür yapıtlar üzerinde ancak böyle bir yaklaşımla çalışılırsa eskilerin düşünce, inanç ve bilgi dünyaları; korkuları, sanıları, açmazları algılanabilmekte; simurglar, ferişteler, cinler, şeytanlar, imgesel yaratıklar anlam kazanmaktadır. O dünyaların ruh halini ve kavrayışlarını duyarak yapıtı okuyanların da kendilerine "O dünya mı güzel, gerçeküstüleri, hayalleri ve gizemleri eritmeye uğraşan günümüz dünyası mı daha güzel?" diye sormaya hakları olacaktır. Eğer, az ya da çok, bu soru her okuyucu için geçerli ise görecelikleri henüz eritememiş, gerçekler kadar düşlere ve imgelere de olanak veren bir dünyada yaşadığımız için sevinmeliyiz.

Dürr-i Meknun nedir? Bu adın anlamı "gizli/saklı, dizili, parlak inci/inciler"dir. Yazar, uzay cisimlerinden ahiret inançlarına, dünyanın meçhul köşelerine, otların yemişlerin hassalarına değin pek çok konuyu klasik bir sınıflama ve sıralama ile tanıttığı bu yapıtına, başka yapıtlar için de kullanılmış olan bu adı uygun görmüş.[1] İçeriği ve programı açısından *Dürr-i Meknun*, 15. yüzyıl kültür ortamının genel kültür ansiklopedisi sa-

yılabilir. Yapıttaki her özel ad bir madde başlığı kabul edildiğinde yaklaşık 2000 dolayında soyut/somut varlığı-kavramı içerdiği sonucuna varılır. Bu içerik, 15. yüzyılda Anadolu ve Rumeli'de yaşayan Türklerin aydın kesiminin edebiyat ve sanat dışındaki kültürel gereksinimi ve bilgi düzeyi konusunda bir fikir vermektedir. Bu aydın kesimi, o dönemin padişahlarının -sözgelimi II. Murad (1421-1451), II. Mehmed (1451-1481)- onların sanat ve kültür danışmanları konumundaki musahiplerin, okumuş beylerin ve paşaların, medrese hocalarının, hekimlerin, ozanların, tarih yazıcılarının oluşturduğunu, toplum içindeki oranları hayli düşük olan sıradan okur yazarların ise bu tür kitaplardan çok, dinsel ve ahlaksal içerikli -örneğin yazarımızın *Envarü'l-Âşıkîn*'ı gibi- yapıtlara ilgi duyduklarını düşünmek de yanlış olmaz.

Üzerinde asıl durulacak nokta, *Dürr-i Meknun*'daki doğru algılanmış kozmogoninin masallar ve dogmalarla harmanlanarak anlatılmış olmasıdır. Thales'le Musa'yı ve İsa'yı, galaksilerle feriştelerı buluşturan bu karmaşadır. Böylesine garip bir "mahlut sürecinin" ne zaman ve hangi nedenlerle başladığını ve ne kadar sürdüğünü kestirmek güçtür. Bilinen, dinsel öğretilerin ve dogmaların, antik bulguları sürekli aşındırıp deforme ettiği, dinsel kosmoslara dönüştürdüğüdür. Şu halde *Dürr-i Meknun* da bu sürecin 15. yüzyıldaki biçimlenişini yansıtmaktadır. Uzaysal boyut ve ölçülerin verilişi, yer-ay bağlantısının, arzın çekim gücünün, atmosferin, gezegenlerin yörüngelerinin açıklanışı ve soğumuş bir yıldızı hatıra getiren cehennem bunu düşündürüyor. Ay'ın Güneş'in ışığını yansıttığına (yani bir nur olmadığına) yörüngesine ve dönüşüne, görünmeyen kesiminin dünyanın gölgesi olduğuna ilişkin doğru bilgilerle birer "ferişte"ye dönüştürülmüş galaksiler ya da meleklerle, Âdem'le öteki peygamberlerle senli benli konuşan, öfkelenen, acıyan, soran bir "Hak tealâ", nasıl yan yana gelebilmiştir? Akla takılan bir başka gerçek, 15. yüzyılda bile Müslüman-Türk yazarların, zındıklıkla suçlanma korkusu duymaksızın, kaynak adı verip vermemekte özgür, derledikleri bilgileri sansürsüz yazabildikleridir.

Dürr-i Meknun'un Osmanlı bilim dünyasının yazılı birikimleri içinde bir yeri ve önceliği olduğu kuşkusuz. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'nda "Coğrafya-Kozmografya ve Seyahatler" başlığı altında tanıtılan yapıtların ilki, bu kütüphanede dört nüshası bulunan ve en eskisinin istinsah tarihi Hicri 1007 (M.1598) olan *Dürr-i Meknun*'dur. *Kitabü'l-Acaib ve'l-Garaib*'e ikinci sırada, *Tercüme-i Acaibü'l-Mahlukat ve Garaibü'l-Mevcudat*'a ise üçüncü sırada yer verilmiştir. Osmanlı padişahlarına ait saray kitaplığında, bunların dışında, kozmografya konularını da içeren Türkçe başka bir yapıt da yoktur.[2] Franz Taesch-

ner 1922 yılı ağustos ayında Vestfalya'da Wilhelm Üniversitesi'nin Felsefe ve Doğa Bilimleri Fakültesi'ndeki "Osmanlılarda Coğrafya" konulu örnek dersinde[3] *Dürr-i Meknun*'un önemini vurgularken Türklerin kendi eski kaynaklarına "köhnelik" damgası vurmalarının yanlışlığını, Avrupalılaşmak hevesiyle eski Doğu uygarlığının ürünleri olan eserlere hiçbir değer ve önem verilmemesini, Evliya Çelebi'ye bile küçümseyerek bakışın yanlışlığını eleştirmektedir. Taeschner'in bu görüşünü doğrulayan bir örneği, Dr. Adnan Adıvar'ın *Osmanlı Türklerinde İlim* eserinde, *Dürr-i Meknun*'a ilişkin yorumundan verelim: "Ahmed Bîcan'ın *Acaibü'l Mahlukat*'ı ve *Dürr-i Meknun*'u hep böyle masal cinsinden ayrıntılarla dolu eserlerdir."[4] Oysa Taeschner'e göre coğrafya bilimi, Osmanlılar döneminde yeterince gelişme ortamı bulamamış, ilkçağ ve ortaçağ kaynaklarından aktarılma eski bilgiler yinelenmiştir. "Osmanlı devrinin en ileri zamanlarında bile, bütün coğrafi eserlerin arkasında Batlamyos'un *Coğrafya*'sı[5] en klasik örnek olarak yer alır." Yine onun saptamasına göre, Osmanlı eserlerinde "genel betimlemelere ve nitelemelere fazlaca değer verilmesi, evrenin genel çerçevesini tanıtan kozmografyaya doğrudan evrenin yaratıcısıyla başlanması; asıl coğrafya bilgilerine ise felekiyyat (gökbilim), insanlar, hayvanlar, bitkiler ve madeniyat (madenbilim) ile her çeşit hurafenin yanında küçük bir yer verilmesi" bu eserlerin değerini azaltan başlıca nedendir.[6]

Taeschner, Osmanlı coğrafya eserlerini, ortaçağ Doğu yazarlarının eserlerindeki konu sınıflamasına bağlı olarak "Bilimsel Coğrafya eserleri", "Yaşamla ilgili gereksinimlere ilişkin eserler" ve "Seyahatnameler" olarak üçe ayırdıktan sonra "Eseri elimizde bulunan en eski Osmanlı Coğrafyacısı Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan'dır" der ve devam eder: " Ahmed Bîcan, *Acaibü'l-Mahlukat*'tan sonra *Dürr-i Meknun* adı altında ortaçağ astronomlarının (heyet-şinaslar) klasik eserleriyle içerik bakımından pek az örtüşen özel bir kozmografya yazımına girişiyor. Meşhur Hacı Bayram Velî'nin[7] pek hararetli bir dervişi olup kardeşi Mehmed ile beraber Türkçe tekke edebiyatında büyük bir yeri olan Ahmed Bîcan, konuyu pek dinî ve esatirî yönden kavrıyor. Yerde mevcut şeylerden çok, semavatın (göklerin) ve cehennemin katmanları, evrenin yaratılışının evreleri, bir sonraki bir öncekini velî sayan peygamberler, kıyamet gününde yaşanacak olaylar, onu daha çok ilgilendiriyor. Dünyadan söz eden bölümlerde ise her türden hikâyât-ı acibeye (inanılmaz olaylar, öyküler) gereğinden fazla yer vermiş bulunuyor. Eserini örnek alarak kozmografya yazmak konusunda Ahmed Bîcan'ın yolundan gidenler olmuş, hatta tamamen esatirî (mitolojik) içerikte *Mir'atü'l-Avalim Risalesi* gibi küçük eserler yazılmıştır."[8]

Cevdet Türkay ise *Osmanlı Türklerinde Coğrafya* adlı eserinde "Os-

manlı Türklerinden önceki devirlere ait, Arap ve Fars dilleriyle yazılmış Miladi 9.-13. yüzyıllara ait 21 eser saptadığını, bunların en eskilerinin *Kitabü'l-Hayvan* olduğunu" belirttikten sonra, Osmanlıların coğrafya kültürlerinin 19. yüzyıldan önceki devirlerde, ortaçağa ait kitabî bilgilerle sınırlı kaldığını, bunlara, pek ender olarak yeni bilgiler eklediklerini; Osmanlıların ilk devirlerine ait eserlerde ise coğrafî bilgilerin az ve sistemsiz olduğunu, daha çok acaib ve garaib (şaşılacak şeyler) betimlerine yer verildiğini, giderek "Semerkant Mektebi"nin etkisinde geliştiğini vurguladıktan sonra, Ahmed Bîcan'ın eserleri için de "Tasavvufla meşgul olan bu zatın eserlerinde Misticisme sezildiği gibi, mitolojik ve garip malumat da büyük yer tutar (...) Gerek *Acaibü'l-Mahlukat*'ı gerekse *Dürr-i Meknun*'u İstanbul'un fethi yılında, yani 1453'te Gelibolu'da yazılmıştır. (...) *Dürr-i Meknun*, Yazıcıoğlu'nun bu te'lif eseri, *Acaibü'l-Mahlukat* karakterindedir. Yalnız daha orijinal ve mufassaldır" der.[9]

Türkay, Taeschner'in *Dürr-i Meknun*'u en eski Osmanlı Coğrafyası olarak değerlendirmesine katılmaz. Ona göre Ali bin Abdurrahman'ın, Türkçe *Acaibü'l-Mahlukat*'ı, Osmanlılarda coğrafya biliminin ilk, Kazvinî'nin (öl.1283) *Acaibü'l-Mahlukat*'ını Türkçe'ye çevirerek Çelebi Mehmed'e (1413-1421) sunan Rükneddin Ahmed'in çevirisi, ikinci, Ahmed
4 Bîcan'ın yine Kazvinî'nin *Acaibü'l-Mahlukat*'ından yaptığı çeviri ile *Dürr-i Meknun*'u da üçüncü ve dördüncü eserleridir.[10] Oysa, Türkay'ın da belirttiği gibi, *Dürr-i Meknun*, kozmografya konularını da içerdiği için diğerlerinden farklıdır ve söz konusu yapıtlar iktibas, kısmen telif ya da çeviri iken *Dürr-i Meknun* özgün bir teliftir. Fakat Türkay'ın da aynen aldığı yanıltıcı bir bilgi, Taeschner'in konferas metnini Türkçe'ye çevirenin bir dipnotunda yer almaktadır. Bu dipnotta "Taeschner, makalesinin intişarını müteakip İstanbul'a geldiği zaman bu eseri bizzat tetkik etmiştir. İstanbul'un fethinden evvel, Edirne'nin yeni payitaht olduğu esnada, yani takriben 1365-1370 tarihinde yazılmış olduğu anlaşılan bu eser, Yazıcızade'nin eserinden takriben bir asır evvel yazılmıştır" deniliyor. Çeviren bu âfâki notunu, yaşamı konusunda bilgi bulunmayan Ali bin Abdurrahman'ın, "Kostantiniyye padişahının tahtıdır. Etrafı memleket-i Rum'dan âna ziyarete gelirler" cümlesi ile Edirne'ye ilişkin "...kadimde küçürek şehirmiş ve buna Edirne derler. Çün-kim fetholunmuş, imaretleri artmış ve dârülmülk olmuş. Gayet de nimetlü şehirdir ve her narh ucuz. Evler ve mesacid ve hamamlar ve esvak yapılmışdır"[11] cümlelerine dayanarak koymuş. Oysa Ali bin Abdurrahman'ın bu açıklamasından Edirne'nin fetholunduğu yıllar değil, aksine fethinin üzerinden uzunca bir zaman geçtiği, Edirne'nin küçük bir yerken Osmanlı başkenti olarak geliştiği ve bir İslam kenti görünümü kazandığı anlaşılıyor. Sonuç olarak *Dürr-i Meknun*'u

kozmografya ve coğrafya ağırlıklı en eski Osmanlı yapıtı olarak değerlendiren F. Taeschner'in bu savı geçerliliğini korumaktadır.

Ali bin Abdurrahman'ın *Acaibü'l-Mahlukat*'ı ile Ahmed Bîcan'ın *Dürr-i Meknun*'unun konuları ve düzenlenişleri arasında da önemli farklar olduğu gibi birine ötekinden, ya da her ikisine aynı ortak kaynaktan alıntılar yapıldığı da kesin. Her iki eseri karşılaştırdığını belirten ve kozmografik-ansiklopedik içerikli *Acaibü'l-Mahlukat*'ın daha kapsamlı olduğunu vurgulayan Türkay'ın bu eserden verdiği örnekler ve sıraladığı "fasıllar" da her iki eserde aynı konuların işlendiğini hatta anlatımlar arasında da benzerlik ve koşutluklar olduğunu gösteriyor.

Örneğin *Acaibü'l-Mahlukat*'tan verilen bir pasaj şudur:

"Sual? Haber ver bize ki Tanrı te'alâ evvel ne nesne yarattı? Cevap oldur ki, Tanrı te'ala evvel bir gevher yarattı, yeşil zebercedden. Ol gevherin ululuğun Tanrı bilir. Ancak andan Tanrı te'ala nazar eyledi. Ol gevher heybetten eridi, su oldu. Andan sonra gerü nazar eyledi suya. Su deprendi, mevc urdu. Ol mevcden buhar oldu. Çün dütün havaya gitti, köpük su yüzüne cem oldu. Andan Tanrı te'ala havaya giden dütünden gökleri yarattı. Yedi pare kıldı, bir bir altında kodu..."[12]

Bu konu *Dürr-i Meknun*'da şöyle verilmiştir:

"Bilgil-kim Hak sübhane ve teâlâ bu âlemleri halk itmek diledi. Evvel 5
bir taş cevher yaratdı. Ululuğu yerlerden ve göklerden yüce idi. Bes diledi-kim yerleri ve gökleri yarada. Ol taşa heybet ile nazar eyledi. Ol taş Hak hazreti heybetinden harekete gelip eridi. Su oldu. Çalkandı, mevclendi, köpüklendi. Duhanı ve buharı çıkdı, hevaya gitdi. Yeller peyda oldu. Hak te'alâ ol buhardan gökleri yaratdı. Biribiri üzerine yedi kat eyledi... Hak te'alâ hazretleri taşa nazar edüb Hak te'alânın heybetinden eriyüp su oldı. Çalkanıp yeller peydâ oldu. Hak te'alâ ol yeli cem' eyledi suyun altına kodu."[13]

Ahmed Bîcan'ın ve Ali bin Abdurrahman'ın, önceki Doğulu yazarların Arapça, Farsça, hatta Hintçe ve Latince yapıtlarını görüp görmedikleri, bunlardan ne ölçüde yararlandıkları, örneğin Gazali'nin *Tehafütü'l-Felasife*'sini, ya da Süyutî'nin *el-Hey'etü's-Seniyye fi'l-Hey'eti's-Sünniye*'sini okuyup okumadıkları; aynı şekilde *Dürr-i Meknun*'dan ve diğer Türkçe benzerlerinden de sonraki yüzyıllarda yararlanılıp yararlanılmadığı başlıbaşına birer araştırma konusudur. Örneğin İbrahim Hakkı, *Dürr-i Meknun*'u ya hiç görmemiş veya görmüşse değer vermemiştir. Çünkü, üç yüzyıl sonra 1757'de yazdığı *Marifetname*'deki evrenin ve dünyanın yaratılışına/oluşumuna ilişkin açıklamaları, *Dürr-i Meknun*'daki açıklamalarla örtüşmediği gibi, eserinde çelişkiler ve hurafeler çoktur. Örneğin Ahmed Bîcan'ın ilginç galaksi tanımları ("Bu yedi gökler A'lâ-yı İlliyyîn içinde bir

ulu sahrada bir halka gibidir"), Nemrud'un ulu kuşların havalandırdığı tahtıyla göğe yükselmesi efsanesindeki uzay betimlemeleri ("Yeryüzü bir kalbur kadar göründü ve daha yukarı varıcak yeryüzü görünmez oldu, âlem hep su göründü") veya Ay'ın ışığını Güneş'ten aldığını vurgulayışı ("Ay dahi nuru güneşten alır") *Marifetname*'de yoktur. İbrahim Hakkı şu masalsı-iskolastik öğretiyi yineler: "Hak te'alâ, dünya göğü altında ve ona bitişik bir su denizi yaratmıştır. (...) Sonra Hak te'alâ, anılan deniz içinde güneş için elmas cevherinden üç yüz altmış kulplu bir araba yaratıp her kulpu tutmak için de bir melek tayin etmiştir. Ta ki güneşi arabasıyla o denizde doğudan batıya çekip getireler. Hak te'alâ ay için dahi üç yüz kulplu sarı yâkuttan bir araba yaratıp ayı onun üzerine koymuştur."[14]

Yukarıdaki iki alıntıda geçen, 20. yüzyıl astrofizikçilerinin tartıştıkları "Büyük Patlama Teorisi" ni, Ahmed Bîcan'ın ve Ali bin Abdurrahman'ın zikretmeleri ve böylece bu konunun ilk Osmanlı coğrafyalarına girmiş olması da kuşkusuz önemlidir. Bilindiği üzere Büyük Patlama Teorisi, patlama sonunda dağılan -yazarımızın ulu cevher dediği- kütleden galaksilerin, gezegenlerin, sistemlerin oluştuğunu ve bir genişlemenin başladığını; patlamadan ortaya çıkan sonsuz sayıdaki elektronun ise yoğun bir buluta dönüştüğünü; boşluğu sıcak bir karanlığın kapladığını, sonunda elektronlarla atomların birleştiğini, bu moleküllerden parlak ışıklar yayıldığını ve evrenin aydınlandığını, yaşamın başladığı ileri sürer.[15]

Ahmed Bîcan, kitabını tanıtırken "Pes bu kitabı cem' etdim. On sekiz bâb üzerine ve her bâbda bin ni'met kodum. Tâ ki mütalaa edenler kangı ni'metden dilerse gıda-yı ruh edip Hakkın kudretin(i) anlayalar" diyor. Gerçekten de *Dürr-i Meknun* o çağın insanları için bir "gıda-yı ruh" içeriğindedir. Uzayın sonsuzluğu, cennet ve cehennem, yeryüzü, okyanuslar, canlılar, bitkiler, insanoğlunun ortaya çıkışı ve gelişmesi, kentler, tapınaklar, kıyamet belirtileri. Eser, tüm bunların tatlı bir üslupla açıklandığı bir kültür ansiklopedisidir.

Bunlar arasında, özellikle coğrafya efsanelerinin dünkü insanlar için korkulu bir ilgi konusu olduğu kuşkusuz... Doğulular kadar Batılılar da kutuplar için uydurulmuş söylenceleri, "dünyanın içini", okyanuslar ötesi keşfedilmemiş kıta ve adalardaki yaratıkları ve yaşamı merak ediyorlardı. Dünyanın pek çok bölgesi ve okyanuslar öylesine meçhuldü ki, gezginlerin ve gemicilerin abartarak aktardıkları ya da uydurdukları her şeye inanılıyordu. Ada diye gemiyle yanaşılan balıkların varlığı kimbilir kaç yüzyıl gerçek sanıldı?.. Kanarya ya da Azor adaları için 9. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar "Cennet Adaları" olarak düzülen masallar, keşif öyküleri buna bir örnektir. Sözgelimi, 17. yüzyıl İrlandalı papaz St. Brendanus ve arkadaşları İrlanda'dan gemiyle ayrılıp on beş gün boyunca batıya gitmişler. Son-

ra akıntılar gemilerini bir ay sürüklemiş, bir kaya parçasına ulaşmışlar. Burada onları şeytan ziyaret etmiş. Oradan ayrılıp daha yedi ay pupa yelken giderek koyun sürülerinin otladığı bir adaya çıkmışlar. Kamp kurup yemek pişirirlerken ada batmaya başlamış. Ada sandıkları, meğer dev bir deniz canavarıymış! Bunun gibi, "deve kuşu" adamların, "tek ayaklılar"ın, "tek gözlüler"in, "iki başlılar"ın, altından elma veren ağaçların, bizim yazarımızın da anlattığı "köpek kafalılar"ın, gerçek ötesi öykülerin renklendirdiği yazma basma kitaplarla Vatikan'dan başlayarak dünyanın başlıca eski kütüphanelerinin tanıştığı kesin. Örneğin *Dürr-i Meknun*'da da anlatılan "gündüz insan yüzünü gösterip köpek yüzünü gizleyen, gece uluyarak kurtlar köpekler gibi avlanmaya çıkan yaratıkları", 1544'te bir kitap yayımlayan Sebastian Münster de betimlemiştir. Münster'in anlattığına göre gittiği adalardan birinde kimi insanlar iki başlı iken, kimilerinin başı yokmuş; gözleri, kulakları, burunları, ağızları karınlarında ve göğüslerinde imiş. Bazılarının ise tek gözleri varmış. Münster, tek ayaklı adamlar; Kaptan Millerai ise 1666'da Madagaskar'da devekuşu başlı insan görmüş![16] Türkiye'de, yakın tarihlere kadar halk kitapları serisinden çıkan ve kahramanı "gövdesi yılan, başı kız olan Şahmaran" ise o eski gerçek ötesi dünyalardan gizemi ve çekiciliğiyle güncelliğini zamanımıza değin korumuş öykülerdendir.[17]

Hayaller ve uydurmalarla dolu bu kitaplardaki dinsel konuları alaya alan Voltaire: "Atmosferimizin mavi kubbesine bağlı gibi görünen yıldızlarla gezegenler, sonradan Tanrıların evi oldu. İçlerinden yedisinin kendine özgü bir gezegeni vardı. Ötekiler nerede yer bulabildilerse orada oturdular. (...) Uzun bir batıştan sonra yeniden kurulacak ve bin yıl Hıristiyan egemenliğinde kalacak yeni Kudüs'te evlerin yüksekliği beş yüz fersah olacakmış! Bu evlerin son katında oturmak herhalde pek hoş bir şey olmasa gerek. Ama ne yapalım, Yohanna Vahyinin XXI. bölümünde böyle deniliyor!" diyor.[18]

Gerçeklerle hayal ürünlerinin iç içe olduğu bir dönemde yazılan *Dürr-i Meknun*'da da uydurma ve gerçekötesi olay ve varlıklar olmakla birlikte bunlar arasında bilimsel gerçekleri uzay cisimlerini dinsel varlık ve simgelere dönüştürerek ve masalsı bir üslubun yumuşaklığıyla sunan açıklamalar da var. Örneğin Levh, Kalem, Arş tanımları ve bunlar için verilen ölçüler tamamen uzaysal nitelik ve boyutları düşündürmektedir: "Arş'ın altında yüz bin kandil asılıdır. Eğer yerleri ve gökleri ve bunlarda ne-kim vardır, ol kandillerin birine koysalar bahr-i ummana (okyanus) bir yüzük bırakmışça gelmeye. (...) Arş'ın üç yüz altmış bin ayağı vardır. Her ayağının arasında üç yüz altmış bin âlem, her âlemin içi dolu ferişteder." Ahmed Bîcan Efendi'nin tanımına göre "dünyayı boynuzları arasında taşıyan

öküz" de bir uzay varlığıdır: "Önünden kıçına beş yüz yıllık yoldur. Anın kırk bin boynuzu ve kırk bin gözü ve kırk bin kulakları vardır."

Kitabın üçüncü bölümünün konusu dünyanın yaratılışıdır ve bu süreç yedişer bin yıllık on evreye ayrılmıştır. Bu anlatılar arasında evrim kuramını hatırlatan açıklamalara da rastlanıyor: "Dünya Âdem'e gelince (ye kadar) ıssız kalmadı. Her devir ki yedi bin yıldır. Bir mahluk gelirdi, Hak te'alâ anlara emr ü nehyi (kuralları, yasakları) bildirirdi. Sonra isyan üzere olıcak anları tebdil edip bir mahlûk dahi getirirdi derler. Ol kavmin bazısına âdemi bıncıkî derlerdi. Âhir Hak te'alâ cin taifesin yaratdı. (...) Evler hanlar bilmezler imiş mağaralarda olurlar idi."

Dürr-i Meknun'daki şu satırlar ise izostasi kuramını[19] hatırlatıyor: "Bu Rub'-ı Meskûn (karalar) su yüzünde şol gemi gibi çalkanırdı. Bir yerde karar etmezdi (...) Su yüzünde karpuz gibi. Mahlukat içün olmuş ola. Evler hanlar yapmağa yaramaz idi. Halk hayvan derisin(i) giyerlerdi. Hak te'alâ bu yerlere teskin vermek için dağlar yaratdı. Pes bu yerler anınla dahi sakin olmayıp harekâtın komadı. (...) Sevha'il nam melek, Firdevs-i âlâ derelerinden laciverd renginde bir gök taş çıkardı, sırça parmağına yüzük gibi geçürdi. Getirip bu yerin etrafına kodu. Taş bu yeri ihata eyledi (...)". Bu açıklamanın, 17. yüzyılın sonlarında Woodward'ın, 18. yüzyıl ortalarında Buffon'un gündeme getirdikleri denge kuramlarından[20] birkaç yüzyıl önce, antikçağ bilgilerinin kırıntıları olarak Ahmed Bican'ın yapıtında yer bulmuş olması ne kadar ilginçtir? "Firdevs dereleri"nden getirilen ve dünyayı dıştan kuşatarak yaşam olanağı sağlayan "laciverd taş"la da atmosferin anlatıldığı kuşkusuz.

Kaf Dağı'nı, "kar ve zemheri"yi (kutuplar), Hz. Âdem'i, peygamberleri, "ten ve kan"dan yoksun soyut-sanal varlıklar olarak tanımlanan cin ve dev topluluklarını, Nuh tufanını, Hz. Süleyman-Belkıs öyküsünü, İskender-i Zülkarneyn'i *Dürr-i Meknun*'dan öğrenmek gerçekten zevklidir. Eserde Ötükenli atalarımızın "yetmiş bin körük koşup dağları eritmeleri"ne, Çin Seddi'nin yapılışına ilişkin destan lejandlarına da rastlanıyor. Ahmed Bîcan, kendisinden iki yüzyıl sonra yaşayan Evliya Çelebi'ye de esin kaynağı olmuş ve üslup hocalığı yapmış gözüküyor.

Altıncı bölümdeki, Hazar Denizi ve Karadeniz gibi iç denizlerin akıntı ve bağlantılarına, denizlerarası akıntılara ve Akdeniz sularının Cebelitarık'tan Atlas Okyanusuna karışmasına, Atlantik ve Pasifik bağlantısına ilişkin bilgiler yanında henüz keşfedilmemiş olan Amerika kıtasını ve yerlilerini akla getiren bilgilere de rastlanıyor: "Bahr-i Muhit'in (Atlantik) içinde altı bin cezîre (ada) vardır derler. Bazıları on iki bindir derler. Bu cezîrelerin Rub'-ı Meskûn'a yakın olanında âdem (insan) sâkin olur. (...) Bir hayvan gibidirler. Millet ve mezhep nedir bilmezler ve kiminde mer-

düm-horlar (yamyam) olur. Ve Muhit'in derinliklerinde olan cezîrelerde muhtelif dürlü tevaif (topluluklar) olur. Her biri bir şekilde cezîre vardur ki hayvanatı ejderha ve arslanlar ve yırtıcılar olur. Anun gibi cezîrede altun biter ve cevahir çokdur."

Yazarın, İslam-Arap tarih ve coğrafyacılarının tanıttıkları kentler yanında daha başka kentlerden söz etmesi, yine çokça başvurulan rivayetçiler yerine daha az başvurulmuş olan kaynaklara değinmesi de önemlidir. Örneğin "(İskender) Hun derler bir şehre geldi. İçinde üç bin subaşı var. Şehrin içinde iki yüz dağ iki yüz kale var (...)" diyerek Hunlar'a değinmesi; "Hâliya cümlenin teveccühü ve hüsn-i nazarı Mısr-ı Kahireye'dir. Orda da zulüm ederlerse devlet-i Rumiye ki murad(ı?) Kostantiniyye('dir) derler" cümleleriyle kitabın yazıldığı sırada, başkenti Kahire olan Mısır Memluk Sultanlığı ile hedefi İstanbul'u almak olan Devlet-i Rumiye'nin (Osmanlılar) bölgenin en büyük iki egemenliği olduğunu vurgulaması da önemli bir tarih bilgisidir. Yine bu tümceden anlaşıldığına göre 15. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti için "Devlet-i Rumiye" deniliyormuş.

1990'da Gaziantep'te eski kitaplar satan bir esnafın deposunda bulup aldığımız, kütüphanemizdeki yazma *Dürr-i Meknun*'un bitiriş duasının son satırlarını içeren son yaprağı eksiktir.[21] Çevrimyazı bu nüshadan hazırlanmıştır. Harekeli nesih yazısıyla 16. yüzyılın ikinci yarısında istinsah edilmiştir. Yazı, eski bazı kelime ve terimler dışında okuma güçlüğü göstermemektedir. Fakat yazıcının (müstensih) yazım disiplini gözetmemesinden, ek ve sözcüklerin farklı yazımlarına rastlanıyor. Örneğin "ateş" anlamındaki "od", bazen "ot", "ol/o", "-kim/-ki", "-dur/-dır", "-ub/-ıp"; "kendüyi/kendini/kendisini", "dirler/derler" gibi. Sözcük grupları bazen bitişik, bazen ayrı yazılmıştır. Çevrimyazıda bu farklılıklar, günümüz Türkçesine en yakın yazımlı sözcük ve cümle yapılarına göre giderilmiş; noktalama ve paragraflara ayırma dışında metne müdahale edilmemiş; metinde geçen Arapça, Farsça sözcük, deyim, âyet, hâdis, laîn vb için kitabın sonuna bir sözlük konulmuştur. Metinde ( ) içinde verilen ekleme ve açıklamalar, müstensihin satır arası ya da derkenar çıkmalarıdır. [ ] içindeki numaralar ise, yazmanın sayfalarını göstermektedir.

Dürr-i Meknun'un Türkçesi, cümle yapıları ve üslup bakımından, Ahmed Bîcan'ın diğer yapıtı *Envarü'l-Âşıkîn*'deki düzeyde ustalıklı değilse de "ağacı altından, çiçeği ak gümüşden ağaçlar"ın, "yüzleri ak nurdan, kaşları, zülüfleri, saçları kara nurdan hûriler"in, "meclislerde yürüyen ak incilere benzer oğlanlar (vildanlar)"ın, "sütten ak şekerden tatlı, kardan soğuk sular"ın, "Yeryüzünün bezeği güneş'in, "sındı urub hülle kesenler"in, "Uçmakların gelinciği olan cennet"in... kattığı güzellikler, bu kusuru örtüyor. *Dürr-i Meknun* baştan başa düzyazı oluşu ile de bir ilk ör-

nek durumundadır. Bugün de "öz Türkçe" olarak kullanılan "özden", "doruk", "uçmak" (cennet), "bezek", "orun", "kotarmak", "özlemek", "Gök Tanrısı", "değme", "ululuk", "yoğunluk" gibi çok sayıda Türkçe sözcüğün kullanılmış olması, Türkçenin 15. yüzyıl sözcük dağarcığı, kökler ve ekler, yazılı anlatımda "ben, sen" zamirlerinin kullanılmayışı, kısa cümlelerin ve yinelemelerin çokluğu bakımından da *Dürr-i Meknun*'un özel bir değeri olduğu kuşkusuzdur.

Yazar, eserini "onsekiz bâb (bölüm) üzere" kaleme almış; bâbları da "fasıl"lara ayırmıştır. Babların konuları sırasıyla şunlardır: 1. Gökler, melekler, Arş, Kürsî, Cennet, Cehennem, yıldızlar, güneş ve ay, 2. ve 3. Yeryüzü, 4. Ölçüler, boyutlar, iklimler, günler ve saatler, 5. Dağlar, 6. Irmaklar ve adalar, 7. Kentler ve "iklim" denen coğrafi bölgeler, 8. Tapınaklar, 9. ve 10. Hz. Süleyman ve Belkıs, 11. Ömürler, 12. Yok olan yerler, 13. Otlar ve yemişler, 14. Suretler ve kimi yerlerdeki acaiplikler, 15. Simurg-ı Anka, 16. "Cifr" ve "rümuz"a, varlık evrenine ilişkin bilgiler, 17. Kıyamet belirtileri, 18. Tanrı'ya yakarış, toplumun ve beylerin durumu.

Kitapta geçen Arapça, Farsça, pek çok deyim, terim, söz, dua, dilek; bir o kadar âyet ve hadis için hazırlanan açıklamalar dipnotlarda verilmeyerek sözlük bölümünde toplanmıştır. Sözlüğün kapsamı geniş tutulmakla beraber, günümüzden beş buçuk yüzyıl önce yazılan kitabın içerdiği konuların çeşitliliği ve dilinin eskiliği nedeniyle anlamlarını vermekte duraksadığımız bazı deyimler ve kelimeler (örneğin "âdemi bıncıkî") sözlüğe alınmamıştır.

Dürr-i Meknun'un yazarı Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan Efendi

Eserleri, yüzyıllar boyunca en çok okunan dinî-tasavvufî Türkçe kitapların ilk sıralarında yer alan Yazıcıoğlu Mehmed ö. 1451 ve Ahmed (ö. 1466'dan sonra) kardeşlerin yaşamları konusunda tezkire, teracim ve sicil bilgileri, yakın zamanlarda kaleme alınmış biyografiler[22] varsa da bunlar, iki kardeşin kendi eserlerindeki açıklamalarla başka birkaç eserdeki bilgilere dayanmakta olup yeni kaynak ve belgelere henüz ulaşılamamıştır.

Edirneli Mecdî'nin (ö. 1591) eklemeler de yaparak *Hadaiku'ş-Şakaik* adıyla Türkçeye çevirdiği *Şakaik-i Nu'maniyye*'de, "Mevlanâ Şeyh Mehmed ki Yazıcıoğlu dimekle meşhurdur" ve "Mevlanâ li-Şeyh Ahmed rahmetullahi'l-meliki'l-vahid" başlıkları altında Yazıcıoğlu kardeşlerin yaşamlarına yer verilmiştir. Mehmed Efendi'ye ayrılan daha uzun bölümde, Hacı Bayram Sultan'ın halifelerinden olduğu, Gelibolu kentini vatan edindiği, Tanrı'ya yakınlaşmaktan başka bir amacı olmayıp dünyadan el

etek çektiği, kabrini, Gelibolulların ziyaretgâh edindikleri vurgulandıktan sonra, "Gelibolu'da deryaya nâzır musallada *Muhammediye*'yi te'lif idüp bir mescid bina eyledi ve bu makam Hızır ile İlyas'ın makamıdır deyü Türkî kıt'ayı nazm eyledi. Kıt'a; '*Budur ol Hızr u İlyasın makamı / Du'a kılup virin bunda selâmı / Bunları bunda gördi Yazıcıoğlu / Anın'çün yapdı bu âli makamı*' denilmiş; yaşamına ilişkin başka bilgi verilmeyip daha çok *Muhammediye* adlı baş eseriyle diğer telif ve çeviri eserleri üzerinde durulmuştur.[23]

Ahmed Bîcan'a ise on satırlık bir yer ayrılmıştır:

"Mârrü'z-zikr Yazıcızâde Şeyh Mehmed'in karındaşıdır. Bu dahi Hacı Bayram Sultan'ın hulefasındandır. Âteş-i riyazet-i can-güzar[24] ile fetile-i cismi yanup yüreği yağı zeveban (erimek) itmeğin kemal-i nehafetle (aşırı arıklık) nahif olmuşdu. Bu da'ye ile Ahmed-i bî-can (cansız Ahmed) dimekle meşhur olmuşdu. (...) Şeyh Ahmed dahi müddet-i ömründe Gelibolu'da mütemekkin ve mutavattın olup Âhirü'l-emr anda vefat eyledi. Hâlâ ânın mezarı ziyaretgâh-ı halk olup vegâ-i icabet du'adır deyü ruhundan istimdad iderler" deniliyor ve *Envarü'l- Âşıkîn*'in önemine değiniliyor.[25]

Seyahatname'sinde "Gelibolu ahalisine Ece kavmi derler ki ne çatak ne yörük ve ne de tamamiyle Türk'dür. İbtidâ Anadolu'dan Rum'a gelüp elsine-i muhtelife ile ihtilat etdiklerinden kendilerine mahsus bazı ıstılah ve kelâmları vardır" diyen Evliya Çelebi, Gelibolu ve Gelibolululer için ayırdığı uzun bölümde, bura halkının, "Yazıcıoğlunun *Muhammediye* kitabını hıfz etmeği çok sevdiklerini" de yazar. Cami, mescit ve tekkeleri anlatırken "Yazıcızade Tekkesi, ulu âsitane olup tarik-i berâyiden fukarası çokdur" der. Gelibolulu ünlüleri anarken "...Ulemâsından Mevlevî Şeyhi Ağazade Efendi, Yazıcızade Tekkesi Şeyhi meşhur ve mütearifferdir" vurgulamasında bulunmuştur. Gelibolu'nun ziyaret yerlerini sayarken Yazıcızade Şeyh Mehmed Efendi'nin türbesini de anlatır ve "Koca Murad Han-ı Sânî (II. Murad: 1421-1451) asrında vücuda gelmiş (doğmuş) ve Hacı Bayram Velî terbiyesi bir dürr-i yegâne olup Ebü'l-Feth Mehmed Han-ı Sânî (1451-1481) asrında neşv ü nemâ bulmuş ve *Muhammediye* nâm te'lif i celilini Gelibolu'da yazmışdır. Hâlâ tarik-i Bayramiyye'de nice sebaz âşık-ı şûrideleri var" açıklamasında bulunur. Ahmed-i Bîcan'ın türbesini de şöyle tanıtmaktadır: "Ziyaretgâh-ı eş-Şeyh Ahmed Bîcan bin Kâtib Salâhaddin:[26] Bu *Muhammediye* sahibi Mehmed Efendi'nin birader-i kihteridir (küçük kardeşi). *Envarü'l-Âşıkîn* nâm kitab-ı mu'teberin müellifidir. Biraderi cünbendinde (künbet/kubbeli türbe) yatar." Evliya Çelebi, Ahmed Bîcan'ın Sofya'da da mezarı olduğunu saptamıştır: "1063 (M.1653) tarihinde Melek Ahmed Paşa ile Sofya'ya vardığımızda ihtiyar bir imam bize

mezaristanı gezdirirken bir kabrin önünde durup -Yazıcızâde Ahmed-i Bîcan hazretlerinin ruhiyçün el-Fatiha! demesi üzerine hakir i'tiraz iderek 'Bunun kabri Gelibolu'dadır', dedim. İmam, 'Hayır, biraderi ile aralarına nifak düşmekle bu Sofya şehrine gelüp burada irtihal eylemişdir' dedi."[27]

Evliya Çelebi, Sofya'yı anlatırken bu konuya bir kez daha değinerek kentin mesirelerinden birinin adını "Ahmed-i Bîcan Mesiresi" olarak verir: "Kadimde abadan bir tekke imiş. Hâlâ bağları kalmış. Gelibolulu Yazıcızade Ahmed-i Bîcan bunda sakin idi. Bîcan olan âşık, bu teferrücgâhda can bulur. Bu da Koru bağlarındadır". Sofya'nın ziyaretgâhlarını anlatırken de Molla Efendi ve Emir Dede ziyaret yerlerinden sonra "Koru Bağlarında Hazret-i Ahmed-i Bîcan bin Yazıcı"yı anarak "*Envarü'l-Âşıkîn* kitabının sahibi Ahmed-i Bîcan'dır ki Gelibolu'da *Muhammediye* müellifi Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin biraderidir. Hatta *Envarü'l-âşıkîn*'i bu Sofya'nın Koru Bağları'nda te'lif etdiği sabit ve muhakkakdır. Bi-kavl-i ulemâ-i Sofya, Ahmed-i Bîcan, biraderi Mehmed Efendi'yle mübahese-i ilimde imtizac idemeyüp seyahat ile bu Sofya'ya gelerek hâk-i dilküşâsından hazz idüp ikamet itmişdir. Âhirete intikal etdikde halifeleri savmaa'sında defn itmişlerdir. Gelibolu'da biraderi Mehmed Efendi (yanında) medfundur dirler amma ol Makam-ı Bîcan'dır. Amma bu Sofya'da kabr-i pür-can-ı Ahmed-i Bîcan'dır."[28]

Ahmed Bîcan'ın yaşamıyla ilgili bu bilgiler dışında, birkaç kaynakta daha farklı bilgilere ulaşılmıştır: Yazıcıoğulları'nın hemşehrisi olan Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbar*'da onun gençlik dönemi şöyle anlatılmıştır: "Menkuldür ki evail-i halleri iyş ü işret ve şürb ü mezaka müdavemet üzre olmağla bir gün azize dirler ki -Sizün bunca âsârınuz olup rûz-i kıyamete dek hayr du'anıza bâisdür. Bende ise bu makule besaa ve te'life kaadir olacaklayın sermaye yokdur deyü söyler" ve ağabeyi "kendülerin dest-i tevbe ile irşad ider ve az zaman geçmeden sâlik-i râh-ı irşad olur." *Künhü'l-Ahbar*'daki bu bilgiyi, *Menakıb-i Ahval-i Melâmiye*, *Nefahatü'l-Üns* ve *Silkü'l-Leal*'deki: "Hacı Bayram Veli'ye intisabıyle kemal bulması", "sahib-i fazl ve sülukun tamam etmiş olması, "*Karındaşından aldı dest-i tevbe buldı irşadı / Ulûm-ı zâhir ü bâtında oldu şeyh-i Hakkani*" gibi bilgiler tamamlamaktadır.[29]

Müntehâ çevirisinin sonundaki "Elhamdülillah ki bu kitabı Yazıcıoğlu sakalı ak ve yüzi kara Ahmed-i Bîcan Gelibolu'da tamam itdi. Tarihin sekiz yüz yetmiş yılında muharremde (ağustos/ eylül 1465)" cümlesinden de yaşlanmış olarak bu tarihten daha sonra öldüğü sonucuna varılmaktadır.[30]

Ahmed Bîcan'ın mezarının Gelibolu'da "Kardeşinin mezarına yüz elli adım mesafede" mi, aynı türbe içinde mi, Sofya'da mı olduğunu kanıtlamak ise herhalde olanaksız.[31]

Gelibolu'da kardeşinin yanında gömülü olduğunu yazan Bursalı M. Tahir, eserleri hakkında şu bilgileri veririr: "*Muhammediye* tarzınca matbu *Envarü'l-Âşıkîn*[32] ile havass-ı mevalid ve acaibden bâhis on sekiz bâb üzere müretteb gayr-i matbu Türkçe *Dürr-i Meknun* ve *Acaibü'l- Mahlukat* ve *Müntehâ*'dan ibaretdir. (...) *Dürr-i Meknun* ile *Acaibü'l-Mahlukat*'ta nakliyat-ı za'ife vardır. *Müntehâ*, tasavvuf, kelâm ve muhaderatdan bâhis bir cild-i kebir Türkçe bir eser olup bir nüshası Halis Efendi'nin kütübhanesinde mevcuddur."[32] Bursalı Tahir, Ahmed Bîcan'ın, babasının *Şemsiyye* adlı eserinden seçtiği beyitleri düzyazıya çevirerek yazdığı *Bostanü'l-Hakaik* ile manzum *Cevâhirnâme*'sinden söz etmemektedir.[33]

Anadolu Türk aydınlarının ilk kuşaklarından olarak Türk-İslam kültürünün temel taşlarını koyanlardan Yazıcıoğlu Mehmed ve Ahmed efendiler hakkında, daha doyurucu bilgi ve belgelere henüz ulaşılamamış olması bir eksikliktir. Diğer yandan, Yazıcıoğlu kardeşlerin söz konusu yapıtları, düne kadar, Yunus'un divanı (*Risaletü'n-Nushiyye*) Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i (*Vesiletü'n-Necat*) düzeyinde din ve ahlak kültürümüzün, aynı zamanda da Türkçe'nin temel kaynaklarından iken giderek kütüphanelerin "okunmayan kitapları" durumuna düşmüştür. Vurgulanması gereken bir başka durum, Yazıcıoğlu kardeşlerin kendi aralarında ortak bir program öngörüp yazacaklarını, çevireceklerini, kullanacakları nazım ya da nesir tekniklerini belirleyerek işbölümü yapmaları, aynı kaynaklardan yararlanmalarıdır. Halkı aydınlatmak için Türkçe yazmayı, kimi yapıtları Arapça'dan Türkçe'ye çevirmeyi ilke edindikleri de açıktır. Yazıcıoğlu Mehmed'in manzum yazmasına karşılık Ahmed Bîcan, düzyazı tekniği kullanmıştır. Onun biricik manzum eseri, zümrüt, yâkut, firuze, akik, elmas vb taşların *özelliklerini* (hassalarını) açıkladığı 40 beyitlik *Cevâhirnâme* adlı mesnevisidir. İki kardeşin bir konu üzerinde ortak çalışmaları da vardır. Muhyiddin Arabî'nin *Füsusü'l-Hikem*'ine, Müeyyed Cündî'nin yazdığı "*Müntehâ*" adıyla bilinen (*Kitabü'l-Müntehâ 'ale'l-Füsus*) Arapça şerhe, Yazıcıoğlu Mehmed Efendi, yine Arapça bir şerh yazmış; Ahmed Bîcan ise 30 peygamber, 30 velî, 20 âlim, 20 hakîmden öyküler hikmetler içeren kardeşinin bu şerhini daha da genişleterek Türkçe'ye çevirmiştir.

Ahmed Bîcan, *Envarü'l-Âşıkîn*'in "hâtimetü'l-kitab"ında (son söz) "Yazıcıoğlu Kardeşler" olarak amaçlarını ve çalışmalarını şöyle açıklıyor:

"Ben miskin-i hakîr ü fakir Ahmed Bican eydürdüm ki -Ey karındaş(-ım Mehmed) dünyânun bekası ve rûzigârun vefâsı yokdur. Eyle olsa bir yâdigâr düzün ki âlemlerde okusunlar! Ol dahi benüm sözümle *Megaribü'z-Zamân* adlı bir kitab düzdü. Âlemlerde ne denlü zâhir ve bâtın tefsir ü tahkîk varise nice kitabdan ve nice mükemmel ârüfilerin ve râvilerin söylediği tefasir ve ehadis-i nebeviyye ve *İhyâ-i Ulûm*'u ve meşâyih kitab-

larında el-hâsılı on iki ilmün mağribi bir yere cem' eyledi. Andan sonra bana eyitdi: -Ey Ahmed-i Bîcan! İşde senin sözünle cem'-i mevcûdatun letâifini ve hakayıkını bir yire cem' eyledim. İmdi, sen dahi gel bu kitâb ki *Megaribü'z-Zaman*'dır. Türkî diline döndür-gil. Tâ-kim bu bizüm ilün kavmi ma'arifden ve envâr-ı 'ilimden faide görsünler.

Eyle olsa ben miskin ânun mübarek söziyle ol kitabı Türkîye dönderdim. İşbu kitabdır ki adını *Envarü'l-âşıkîn* kodum. Ahsenü'l-bilâde ve Dârü'l-cihâd Gelibolu'da tamam eyledüm. İmdi bu benüm *Envârü'l-Âşıkîn*'üm ve karındaşımun *Muhammediyye*'si ikisi dahi *Megaribü'z-Zaman*'dan çıkmışdur. Ol kitab nazımdur ve bu kitab nesirdür. Anın'çün böyle vaki' oldı-kim 'ilmi iki dürlü vechile yazmışlardur. Bir dürlüsini şi'irle nazım itmişlerdür, tatlu olmağ-içün ve bir dürlüsini nesr itmişlerdür; anlamak kelez(?) olmağiçün. İkisi dahi lâtifdür ve söz ehli katında müntehâlardur. Sanasın-kim Muhît taşup iki yüzden akdılar. Ne denlü cevâhir varise zâhir eylediler. Eger 'dürr-i meknun' istersen *Envârü'l-Âşıkîn* mütalaâ eyle ve eger acı 'gayr-i memnun' istersen *Muhammediyye*'yi mütalaâ eyle.

Elhamdülillah, bu biz iki karındaş bu iki kitabı cem' eyledük. Anın-çün biz du'â muhtacı, bu yolda zahmetler çekdik. Tâ-kim yazıcı oğlanlarına rahmet dileyeler ve du'a ideler."[34]

14 Biz de, Türkçe yazmayı ilke edinen eski kültür birikimlerinin aktarımına öncülük eden "Yazıcıoğullarını", Tanrı yarlıgayıp esirgesin dileğiyle anıyor; *Dürr-i Meknun*'un gün ışığına çıkmasını sağlayan Tarih Vakfı Yurt Yayınları yetkililerine ve çalışanlarına teşekkür ediyoruz.

Necdet Sakaoğlu

NOTLAR

"Dürr" (inci/inciler) adını almış başkaca eserlerden bazıları: *Dürrü'l-Esrar, Dürrü'l-Afka, Dürrü'l-Âlâ, Dürrü'l-Ferid, Dürr-i Güzide, Dürrü'l-Hükkam, Dürrü'l-Künuz* vb.dir. Yine, konuları başka ama *Dürr-i Meknun* adını taşıyan yapıtlar da vardır. Örneğin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki, Abdurrahman bin Muhammed Aydî'nin, Derviş Mehmed bin Ahmed el-Ankaravî'nin, Hüseyin bin Ahmed Şirazî'nin, Şihabüddin Ahmed bin Muhammed Hamavî'nin, Aydemir bin Ali el-Celdekî'nin *Dürr-i Meknun* adlı yapıtları bunlardandır.

2 Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, İstanbul, 1961, s. 440 vd. *Dürr-i Meknun* ve konusu hakkında *Keşfü'z-Zünun* C. III s.191, No: 4873'te, J. Hammer, *Geschichte der Osmanische Dichtkunst* (Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi), I. Peşte, 1836, s.128, E. Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs*, II, Paris, 1933, s. 90-91'de bilgi vardır. Eserin önemini ve içeriğini tanıtan bir yazı:

Necdet Sakaoğlu, "Dürr-i Meknun'da Evren, Cennet, Cehennem, Dünya, Kıt'alar, Denizler", *Tarih ve Toplum* dergisinde (Sayı 85, Ocak 1991 s.31-37) yayımlanmıştır.

3 Bu ders metninin Türkçe çevirisi "Osmanlılarda Coğrafya" başlığı altında, *Türkiyat Mecmuası*'nda (Sayı II, 1926) yayımlanmıştır.

4 *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1982, s. 29

5 Ptolemaeus (İS 2. yüzyıl) ve ünlü eseri *Geographicae enarrationis Libri Octo*. Bu ünlü astronomi, matematik ve coğrafya bilgini, İÖ 6. yüzyılda Pythagoras'ın, İÖ 4. yüzyılda Aristoteles'in geliştirdikleri, İÖ 4. yüzyılda Eudoksos'un, İÖ 2. yüzyılda Hippaarkhos'un matematiksel açıklamasını yaptıkları "jeosantrik" (Yerküre merkezli) evren sisteminin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmıştır. (Yapıtları ve görüşleri için, bkz. "Ptolemaios, Klaudios", *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*, c. IX, İstanbul, 1985, s. 4619-4621).

6 "Osmanlılarda Coğrafya", s. 271-274.

7 Taeschner, bir not düşerek "Ahmed Bîcan'ın, bu kozmografya risalesini de (*Dürr-i Meknun*) şeyhinin delâletiyle yazdığını belirtir. "Fakat *Acaibü'l-Mahlukat*'ın yazılış tarihi şeyhin (Hacı Bayram Velî'nin) ölümünden (1429) çok sonradır" demektedir. Taeschner, Ahmed Bîcan'ın, Türkçe *Acaibü'l-Mahlukat* adlı küçük kozmografya risalesini, Kazvinî'nin aynı adlı Arapça eserinden (Zekeriyya bin Muhammed el-Kazvinî, *Acaibü'l-Mahlukat*, yay. Wüstenfeld, Göttingen, 1848) iktibas ettiğini de vurgulamaktadır (agm., s. 275).

8 Agm., s. 275-276.

9 Cevdet Türkay, *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*, İstanbul, 1959, s. 1-3, 14.

10 *Age.*, s. 4, 7 ve 13 (Ali bin Abdurrahman'ın *Acaibü'l-Mahlukat*'ın istinsah edilmiş tek nüshası Üniversite Kütüphanesi'nde olup özgün nüshası kayıptır. Yazar, eserini nasıl hazırladığını şöyle anlatmaktadır: "Bu kitabı tasnif eyledim. Haberlerin garaibinden, fasılların acaibinden, tevarihlerden, *Tevarih-i Muhammed Taberi*'den cem' eyledim ve bunun adını *Acaibü'l-Mahlukat* kodum. Ben ki Ali bin Abdurrahmanım. Yüzyirmi yıl ömür sürdüm. Seyahat ettim. Bu acaibi garaibi esmayı derc eyledim. Kimin gördüm, kimin tevarihden çıkardım" *age.*, s. 8) Ahmed Bîcan'ın Kazvinîden yaptığı *Acaibü'l-Mahlukat* çevirisinin, Osmanlı kültürüne kazandırılmış ilk Türkçe coğrafya eseri olduğu (İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara, 1975, s. 605) ileri sürülmüşse de bu çeviriden 35 yıl kadar öce aynı eserin Rükneddin Ahmed'çe çevirilerek Çelebi Mehmed'e sunulduğu saptanmıştır (A. A. Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul, 1982, s. 28).

11 "Osmanlılarda Coğrafya", s. 275, not 2.

12 *Age.*, s. 8-9.

13 Ahmed Bîcan, bu bilgiyi Kâ'bü'l-Ahbar'dan aldığını *Envarü'l-Âşıkîn* adlı eserinde şöyle belirtiyor: "Kâ'bü'l-Ahbar eyitdi. Hak te'alâ Arşı yaratdı. Bir yeşil cevherden ve ol cevhere bir kez heybetle nazar eyledi. Su oldu ve andan sonra Hak te'alâ yeli yaratdı ve suyu yelün üzetine va'z eyledi." (Kütüphanemizdeki Hicri 1003 (M.1595) tarihli yazma vrk. 7/a).

Ahmed Bîcan'ın kardeşi Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*'sinde de aynı bilgiye rastlanıyor: "Yaratdı bir yeşil cevher nazar eyledi heybetle / Eridi cevher oldu su nazardan buldu çün lezzat / Pes andan Arşı yaratdı yeşil cevherden ol sultan / Kodu su

üstüne ânı ne mesned var ne hod mirkat" (kütüphanemizdeki Hicri 1159/M.1746 tarihli yazma nüsha vrk 8/b).

14 *Morifetname,* Istanbul, 1330, s.13-14 (bu alıntı için ayrıca bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna,* İstanbul, 1996, s.170).

15 Kozmogoni (evren-doğum) konusuyla Pythagoras'tan (ö. İÖ 500) başlayarak ilgilenilmiştir. Hipparkhos (İÖ 160-127), Ptolemaios (İS 2. yüzyıl) evrenin başlangıcı gizemiyle ilgilenmişler, Copernicus (ö. 1543) "Gün merkezli evren modeli"ni önermiş; Güneş sistemi üzerinde çalışan matematikçi astronom Laploce (ö. 1827) ise Dünya Sisteminin Açıklanması (*Exposition du systeme du Monde*) adlı yapıtında, başlangıçta tüm gezegenlerin bir bulutsu (nebula) olduğunu, giderek büzüldüğünü ve hızla dönmeye başladığını, merkezkaç gücüyle de parçalanıp gezegenlere ayrıldığını; Büyük Patlama teorisini geliştiren G. Lemoitre (ö. 1966) ise "Genişleyen Evren Modeli"yle gök cisimlerinin birbirinden uzaklaştığını ve evrenin henüz bir oluşum başlangıcı olduğunu önermişlerdir. Büyük Patlama (*big-bang*) ise 1920'lerin bir tezidir. (Bilgi için bkz. *AnaBritannica,* c. V., s. 205; c. VIII., s. 391; c. XIII, s. 569).

16 Ahmet Ekrem, "Coğrafya Efsaneleri", *Okul ve Öğretmen,* c. III, Sayı 11, (ikincikânun 1937), s. 66-70.

17 Muharrem Zeki, *Resimli Şahmaran Hikâyesi,* İstanbul, 1933.

18 Voltoire, *Felsefe Sözlüğü,* (çev. Lutfi Ay), II,Istanbul, 1963, s.106-107; c. I/2, s.51-52.

19 İzostasi kuramı: "Yerkobuğu manto üzerinde aysberg gibi yüzmektedir. Bir tarafa bir kuvvet uygulandığında uygulanan güç kadar diğer taraf yükselir".

20 B. Russell, *Bilim ve Din,* (çev. Hilmi Yavuz), İstanbul, 1972, s. 53-56.

21 *Dürr-i Meknun*'un, İstanbul Süleymaniye Kütüphonesi'nde, İzmir, Pertevniyal, Saliha Hatun, Hacı Mehmed Efendi, Fatih kütüphanelerine kayıtlı, ayrıca Osman H. Öztürkler koleksiyonunda nüshaları olduğu gibi,Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe yazmaları arasında da 4 ayrı nüshası vardır. Bunların en eskisi H.1007 (M.1598) tarihlidir. F. Taeschner, *Dürr-i Meknun*'un, Viyana, Leipzig Üniversitesi, Dresden kitaplıklarında do yazma nüshalarının bulunduğunu haber vermektedir. Poris Bibliotheque Nationale'de ise üç nüshası vardır. (E.Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs,* II, Paris, 1933, s. 90-91, no:,896-897-898).

22 Başlıca birkaçı: Mehmed Mecdî Efendi, *Hadaiku'ş-Şakaik,* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, s.128, Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* I, s. 16-17, 194-195; Amil Çelebioğlu-Kemal Eraslan, "Yozıcıoğlu", İslâm Ansiklopedisi, XIII, s. 366 vd.; Amil Çelebioğlu, "Ahmed Bîcan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* II, s.49-51.

23 Mecdî, *age.,* s. 127-128.

24 Riyazet: Kimi torikatlardo, nefsin isteklerini kırmak için, aşırı perhizle, sürekli ibadet ve zikirle geçirilen dervişlik dönemi. Bu dönemde dervişin az ve sade yemesi, az uyuması, haramın, mekruhun her türlüsünden, cinsel isteklerden uzak durması, duygularını, düşüncelerini de arındırması koşuldu. Kimi tarikatlorda riyazet yerine "erbain çıkarmak", "çileye girmek" gibi gelenekler vardı. Sözlü aktarımlara göre "Ahmed Bîcan'ın Gelibolu'daki çilehanesi, kardeşi Yazıcıoğlu Mehmed'in çilehanesinin üzerindeki bir hücre imiş ki bugün mevcut değildir. Hatta ağabeyinin hücresindeki bir deliğin yukarıdaki hücreyle bağlantısı olup ihtiyaç lüzum olursa kardeşi ile irtibatı olduğu söylenmektedir." Â. Çelebioğlu, *Muhammediye,* I, İstanbul, 1996.

25 Mecdî, *age.*, s. 128.

26 Yazıcıoğullarının babası olan zat için "Selahaddin", "Salahaddin" ve "Salih" olarak farklı ad yazımları söz konusudur. (Bkz. Âmil Çelebioğlu, "Ahmed Bîcan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II, s. 49-51). Makale yazarı, doğrusunun "Salih" olduğunu belirterek "babaları Yazıcı/Kâtib Salih'dir. [Salahüddin?] Bu ismin eski ve yeni bir kısım eserlerde Selahaddin şeklinde zikredilmesi yanlıştır. Baba Salih'in melhame nevinden beş bin beyitlik Şemsiyesi, 1408'de tamamlanmıştır" demektedir). 16 sayfalık bir Gelibolu rehberinde, "Yazıcızade Mehmet ve Ahmet Efendiler: Evreşe kâtibi Selâhattin efendinin oğludurlar (...) Mezarları Yazıcızade mezarlığındadır" deniliyor. (Bkz. *Bağazın İncisi Gelibolu*, Gelibolu Öğretmenleri tarafından hazırlanmıştır. İstanbul, 1947, s. 14).

27 Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, V, İstanbul, 1315, s. 318-320. (Evliya Çelebi, Yazıcızadelerin babası için "bunların peder-i büzürg-varları dahi burafarda medfûndur ki kabr-i münevveri üzerinde 'Hazâ merkad-i Kâtib Salah-ed-din ibn Şüca'-ed-din' tahrir olunmuşdur. Bu azizin dahi, evlâdları gibi nice müellifatı vardır" dedikten sonra *Seba'l-Mesanî*, *Melheme*, *Ta'birnâme* adlı eserlerini sayar ve ayrıca tıbba ilişkin risalelerinin olduğunu, hattatlıkta "Ya'kut-ı Müsta'sımî gibi yed-i tulanisi" söz konusu olduğu için "kâtib Salah-ed-din" namıyla ünlendiğini vurgulamaktadır.

28 *Seyahatname*, c. III, s. 401 ve 417.

29 *Künhü'l-Ahbar*, *Menakıb-ı Ahval-i Melamiye*, *Nefahatü'l-üns* ve *Silkü'l- Leal*'den alıntılar ve bunların açıklamaları için, bkz. Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, I, İstanbul, 1996, s. 25-26.

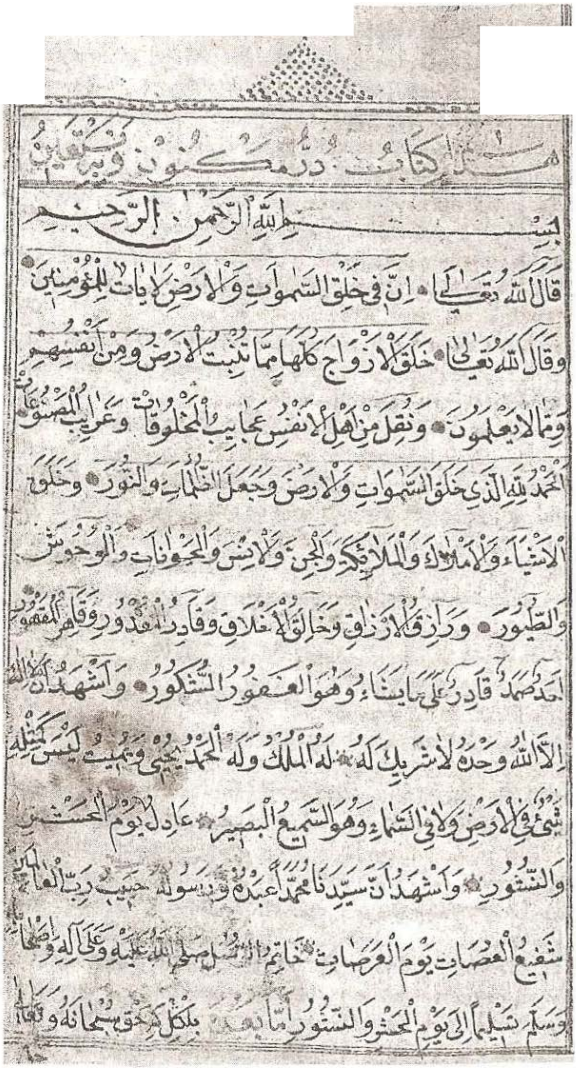
30 Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye*, I, s. 26.

31 Gelibolu'daki Türbe için bkz. Semavi Eyice, "Ahmed Bîcan Türbesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, II, s. 52; Rıza Tevfik'in (Bölükbaşı) *Serabı Ömrüm* adlı eserinde (İstanbul, 1949), "Gelibolu'da Hamza Bey sahili ve ayazma için" başlıklı şiirinde (s. 202-205) Yazıcızadelerin yaşadıkları yerler betimlendiği gibi, bu kitapta Hamza Bey Koyunun ve Yazıcızadeler'e ait türbe ve mezaristanın eski bir fotoğrafı da vardır. Ahmed Bîcan'ın, adıyla anılan yazıtsız türbede mi yoksa kardeşinin mescit ve türbesinin haziresinde mi gömülü olduğu bilinmiyor.

32 *Envarü'l- Âşıkîn*'in kütüphanemizdeki H. 965 (M. 1557) tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı 4 ve Hasib Efendi Kütüphanesinde (No: 211) yazmaları, İstanbul, H. 1305 tarihli matbusu, bundan yapılan yeni harflerle baskıları vardır. *Dürri Meknun*'un kütüphanemizdeki (16. yüzyıl sonu) nüshasından başka, Topkapı Sarayı Müzesi ve Pertevniyal; *Acaibü'l-Mahlukat*'ın, yine Topkapı ve İstanbul Üniversitesi; *Münteha* tercümesinin Süleymaniye-Kılıç Ali Paşa ve Bursa Arkeoloji Müzesi; *Bostanü'l-Hakaik*'in Topkapı Sarayı; *Cevâhirnâme*'nin de Süleymaniye-Ayasofya kütüphanelerinde yazma nüshaları olduğu gibi, Türkiye'deki ve yabancı ülkelerdeki başka kütüphanelerde de söz konusu yapıtların daha birçok nüshaları kuşkusuz vardır.

33 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İstanbul, 1333, s. 16-17.

34 *Envarü'l-Âşıkîn*, kütüphanemizdeki H. 965 (M.1557) tarihli yazma nüsha, son iki yapraktan.

18

Yayına hazırlanan yazma nüshanın maddî özellikleri:
21.5x14.5 (cilt), 14.4x9,3 cm. (yazı) ölçüsünde harekeli nesih hatla yazılmıştır. Her sayfada 15 satır bulunmakta, bazı sayfaların kenarında hâşiyeler yer almaktadır. Cetveller ve bölüm başları kırmızı mürekkeplidir. Kağıdı âharlı ve filigransızdır. Tamir görmüş, sırtı kahverengi meşin, ebru kaplı cilt içerisindedir. 118 varaktır. Başlık 1b'dedir. Zahriyede herhangi bir tesahüb kaydı bulunmamaktadır.

HÂZÂ KİTABU DÜRR-İ MEKNÛN VE BİHİ NESTA'İN

Bismillahirrahmanirrahim

*Kalallahü te'alâ inne fi haliki's-semâvati ve'l-ardi li-âyetin li'l-mü'minîn. Ve kalallahü te'alâ halaka'l-ezvâce küllehâ mimmâ tünbitü'l-ardu ve min enfüsihim ve mimmâ lâ ya'lemûne ve nukıle min ehli'l-enfüsi acâyibü'l-mahlûkat ve garâibü'l-masnu'at. Elhamdülillahillezi halaka's-semâvati ve'l-arde ve ce'ale'z-zulumâti ve'n-nûr. Ve halaka'l-eşyâe ve'l-emlâke ve'l-melâikete ve'l-cinni ve'l-insi ve'l-hayvanati ve'l-vuhuşe ve't-tuyure ve râzıku'l-erzaki ve hâliku'l-ahlâki ve kadirü'l-makduri ve kahirü'l-makhur. Ahadü samedu kadiru 'alâ mâ yeşâü ve hüve'l-gafurü'ş-şükür. Ve eşhedü en lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerike leh. Lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü yühyi ve yümitü leyse kemislihi şey'ün fi'l-ardi ve lâ fi's-semâi ve hüve's-semi'u'l-basîr. 'Adilü yevme'l-haşri ve'n-nüşur. Ve eşhedü enne seyyidenâ Muhammeden 'abdühu ve resulühu habibü Rabbilâlemin şefi'ü'-l'usâtı yevme'l-'arasat. Hâtimü'r-rüsûl sallallahü 'aleyhi ve 'alâ alihi ve eshabihi veselleme teslimen ilâ yevmi'l-haşri ve'n-nüşuri.**

Ammâ ba'de bilgil ki Hak sübhânehu ve te'alâ [1b] celle ve alâ vâhiddir, sameddir, kadirdir, kudretinde sâni'dir, sun'unda kadîmdir, lemyezeldir. Beyit: *Evveli yok evveli bî-ibtidâ/ Âhiri yok âhiri bî-intihâ.* Bir gizli gencdir. Ol diledi ki gencini izhar eyleye. İşbu yok âlemleri var eyledi. Pes Arş'ı ve Kürs'ü ve gökleri ve yerleri ve Levh'i ve Kalem'i ve cemi'-i eşyâyı halkeyledi. Ve ba'dehu bunların içinde olan acâibi ve ferişteleri ve cenneti ve cehennemi ve yerlerde olan acâibatı ve Rub'-ı Meskûnu ve dağları ve denizi ve suları halk edip akıtdı. Ve dahi eşcârı ve ahcârı ve emlâki, insi ve cinni yaratdı. Tâ kim hâlikin kudretin bilip ve azametin fikr edip can u dilden Allahı zikr edip ibadet edeler. Nitekim, Allahu te'alâ buyurmuşdur Kelâm-ı Kadîminde ve Kur'an-ı azîminde: *Ve mâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ li ya'büdun.*[1]

Pes Hak te'alâ hazretlerinin kudretinde ve azametinde bir mikdar ilmim olduğu kadar beyân edelim. Tâ kim Hak te'alânın kudretin ve kuvvetin ve azametin bundan kıyas edesin ve bu azacık ömür içinde bu fitne

zamanında cihanı geşt edip gezmeğe ihtiyaç olmaya. Nice pâre kitaplardan cem' eylediğim, tefâsirden ve kimi ehâdis-i nebeviyyeden ve kimi rivâyetle hikâyetlerden ki akıl kabul ve tecviz eder. Bu cümleden cem' edip getirip [2a] bir kitab etdim ve adını *Dürr-i Meknûn* koydum. Tâ kim mütâlaa kılanlar Hak te'alâ hazretinin kudretini ve azametini ve sun'unu bileler ve bu fakiri hayır duâ ile yad edeler. Ve her kim duâda bile buluna Hak te'alâ hazretinin rahmeti ana yetişe. *Âmin ya Mu'în, bi-hürmeti Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecma'in.*[2]

Pes niceler, imâretler ve zâviyeler yaparlar. Kapılarında tarihler ve kendi adlarını ve isimlerini yazdırırlar, Muradları oldur ki halk anı görüp bu falan kişinin hayrı imiş, ne hayırlı kişi imiş desinler zikredeler. Öyle olsa, bunun gibi nesneler riyâdır. Hak te'alâ riyâ ile olan ameli kabul eylemez. Resûlullah (s.a.) buyurmuşdur: *"er-Riyâi ya'külü'l'amele kemâ tâ külü'n-nâre'l-hatab."*[3] Ya'nî riyâ ameli yer, nitekim od odun yerse. İmdi, bu fakirin mali yok kim mescidler medreseler yapa. Pes ehl-i ilmin malı ve hazinesi ilmidir. Nitekim malın zekâtı var ilmin dahi zekâtı var. İlmin zekâtı oldur ki okuduğu ilimden halka bildire ve talim ede ve niçeler anın ilminden fayda göreler. Ve ol ganiler ki mallarının zekâtını vermeyeler kıyamet gününde anı bahîl diye çağıralar. Ol cem' etdiği malı tahta tahta edeler, kırdıralar, gövdesine basalar; azâbı ola. Nitekim Kur'an-ı azîmde ve Kitâb-ı kerîmde Hak celle ve alâ buyurmuşdur: [2b] *"Yevme yühmâ 'aleyhâ fî nâri cehenneme fe tükvâ bihâ cibâhühüm ce cünubühüm ve zuhurühüm hazâ mâ keneztüm."*[4] Pes ol âlim ki anın ilminden behremend olmaya ol dahi bahîldir. Yağmursuz buluta benzer. Pes bu fakir gördüm ki dünyânın bekası yok ömrün dahi vefâsı yok. Fikrim şuna erdi ki Hak te'alâ hazretinin kudretinden ve azametinden, sun'undan ve acâibinden ilmim erdikçe beyân edelim. Âlemde hod denilmedik söz kalmadı. Ulemadan ol kim ehlullahdır, nesâyihde bildirmişler. Hele benim dahi fikrim şuna erdi ki bazı nesâyihi de münâsib geldikçe bildireyim. Bâki *"el-özrü makbulün 'indallah ve 'inde kirâmi'n-nâs."*[5] Pes Hak sübhânehu ve teâ'lâ, bu emlâki 'ademden vücuda getirdi; bu mahlûkatı, cinni ve insi ve melekleri yaratdı; akıl ve idrâk verdi. Kendi[si]nin vahdaniyetini bildirdi ve eyitdi: "Bilinkim vâhidim, ferdim. Kimse benden doğmadı ve ben dahi kimseden doğmadım. Âyet: *"Kulhüvallahu ahad Allahü's-samed lem yelid ve lem yuled ve lem yekün lehu küfüven ahad."*[6] Pes cenneti ve cehennemi yaratdı ve enbiyâyı yaratdı ve onlara kitap indirdi. Kitaplarda hayrı ve şerri, nef'i ve zararı bildirdi ve eyitdi: "Bana muti' olun ve bana yakın olup kurbiyyet hâsıl edin; taat ve ibadet kılmakla." Nitekim buyurdu. *"Vescud vakterib".*[7] Pes aklı ve nefsi halk eyledi. Eyitdi; her kim akla [3a] uyar cennete gider ve her kim nefse uyar cehenneme girmeye müstahak olur. Nitekim buyu-

tur: *" Ve ammâ men hâfe makame rabbihi ve nehen nefse 'ani'l-hevâ fe inne'l-cennete hiye'l-me'vâ".*[8] Zira şeytan-ı laîn Allahu teâ'lânın emrine muti' ve münkad olmadığı için redd olunup dergâh-ı Hakdan sürüldü. Ol bâ'isden ol dahi Âdem'e bir yandan havâle olup nefsi âlet edinip hevâ-yı leziz gösterip Âdem'e havâle olmuşdur. İmdi âdeme gayret oldur ki bu azacık ömr içinde ne çeke çeksin o lezzet-i şehvaniyyeye aldanmayıp kendini cehenneme lâyık etmeye. Ol laîn-i körü hacîl eyleye. Anın hod murâdı oldur ki âdemi nâra müstahak ede. Zira ki Âdem'e (a.s.) haset etdiği ecilden merdud olmuşdur. Ol gayret üzerine âdemi azdırmak üzerindedir. Âdeme gayret oldur ki laînin lezzâtına aldanmaya, Hakk'ın rızâsı üzere dura.Âdeme gayret oldur ki tâ kim Hakk'ın rahmetine vâsıl olup devlet-i ebediyyeye ere. Ve dahi dünya dedikleri bir hayâl gibidir. Beyit: *inneme'd-dünyâ hayâlün ve habâlün ke'n-nukuşi fi't-turabi ve't-talâl.*[9] Âkil oldur ki Hak celle ve alânın emrine muti' olup taat ile ve zikirle ve şükürle âmil olup azametini ve lûtfunu ve kahrını fikrede, zikrede. Ana göre Hakk'ın rızâsında ola. Hak te'alâ kulunu dilemez [3b] ki isyan ile gününü geçire, nâzenin ömrü zâyi ede. Zinhâr bunu dahi deme ki "Nidelim, bu bize mukadder imiş! Hak te'alâ beni bu yolda komuş. Benim elimde ne var?" Söyle demek ile islâmdan taşra olursun. Hak te'alâ hazreti ihtiyâr-ı cüz'i eline verdi ve akıl verdi. Hayr u şerri, nef'i ve zararı bildirdi. Dilersen salâh üzere ol akla uy; dilersen canına lâyık ne ise onu işlersin. Pes aklı olan kimselere bu kadar işaret yeter, câhile bin bunun gibi desen 'aynına almaz. Nitekim Hak te'alâ buyurur: *Ve emme'l-lezine feseku fe me'vâhümü'n-nâr.*[10] 21

Pes şimden geri sözümüze gelelim: Hak te'alâ bu mevcudâtı ki yaratdı. Arş'ı ve Kürs'ü, gökleri ve yerleri, Uçmağı ve Tamuyu ve melekleri ve enva'-ı mahlûkatı, hayvanatı, suları, şemsi, kameri, yıldızları yaratdı. Cümle âleme ziyâ verdikden sonra nebâtata ve fevâkihe terbiyet etmeğe bu güneşi hizmetkâr etmiş; kulları mesâlihi için. Ve bu yüzden fikr eyle. Ve bilgil ki bundan sonra Hak te'alâ celle ve alâ, bin türlü mahlûk yaratdı. Cümleden eşref-i mahlûk âdemdir. Ve eşref-i âdem Muhammed Mustafa (s.a) ki Muhammed (a.s.) âdeme ve âleme rahmet veripdir; derdimize derman için.

Sa'adet [4a] ol kişiye ki ana iman getire. Beşaret ana ki Hak te'alâ hazreti buyurdu; ol emir üzre oldu. Pes sözümüzden murâdımız budur ki Hakkın kuvvetlerini ve azametini beyân ederiz. Pes bu kitabı cem' etdim onsekiz bâb üzerine ve her bâbda bir ni'met kodum tâ ki mütâlaa edenler hangi ni'metden dilerse gıdâ-yı ruh edip Hakkın kudretini anlayalar. Hakkın kudretini, sun'unu tafsîl üzere bilmeye kimin kudreti vardır? Alâ kadri't-tâka ilmim erdikçe ilham-ı ilâhî keşf oldukça beyân edelim.

Evvelki bâb gökleri ve göklerde olan acâyibi, Arş'ı Kürs'ü, Uçmağı ve Tamuyu, günü ve yıldızları beyân eder.

İkinci bâb yerleri ve yerlerde olan acâyibi ve cehennemi beyân eder.

Üçüncü bâb bu yeryüzünün beyânındadır.

Dördüncü bâb ilm-i hendese birle iklimleri ve günün saatlerini beyân eder.

Beşinci bâb dağlar ve dağlarda olan acâyii beyân eder.

Altıncı bâb suları ve cezîreleri bildirir.

Yedinci bâb şehirleri ve iklîmleri beyân eder.

Sekizinci bâb mescidler ve deyirler acâibi beyân eder.

Dokuzuncu bâb Süleyman peygamberin (a.s.) tahtını ve saltanatını beyân eder.

Onuncu bâb Belkıs'ın saltanatını ve Süleyman hazretine geldiğini bildirir.

Onbirinci bâb ömürler takdirindedir.

Onikinci bâb hışmından helâk olan yerleri ve şehirleri beyân eder.

Onüçüncü bâb [4b] otları ve yemişleri beyân eder.

Ondördüncü bâb sûretleri ve bazı yerlerde olan acâibi beyân eder.

Onbeşinci bâb Sîmürg Anka'yı beyân eder.

Onaltıncı bâb rümûz-ı cefirden ve havâdis-i kevniyye beyân eder.

Onyedinci bâb ahval-i alâmât ve eşrât-ı saat beyân eder.

22 Onsekizinci bâb münacât-ı ilâhiyye ve mev'iza ile bu halkın bazı ahvâlin ve zamanın ve beylik ahvâlin ve ef'alin; kişinin kendi hâlini ve bazı mesâil-i uhreviyye beyân eder.

el-Bâbü'l-Evvel
Gökleri, Arş'ı ve Kürs'ü, Levh'i ve Kalem'i, Uçmağı ve Tamuyu, Ay'ı, Gün'ü ve yıldızları, melâike-i mukarrebi beyân eder

Bilgil kim Hak sübhanehu ve te'alâ bu âlemleri halk etmek diledi. Evvel bir taş cevher yaratdı, ululuğu yerlerden ve göklerden yüce idi. Pes diledi ki yerleri gökleri yarada. Ol taşa nazar eyledi. Ol taş, Hak hazreti heybetinden harekete gelip eridi, su oldu. Çalkandı, mevclendi, köpüklendi. Duhanı ve buharı çıkdı havaya gitdi. Yeller peydâ oldu. Hak te'alâ ol buhardan gökleri yaratdı, biri biri üzerine yedi kat eyledi ve ol köpüğü dondurdu, yerleri yaratdı ve ol mevcleri dağlar, dereler, tepeler eyledi. Ol yelleri cem' eyledi, suyun altında kodu. İbn Abbas (r.a.) eydür: "Evvel levhi yaratdı ak inciden. Tarafları kızıl yâkutdandır. Ol sahra-yı bî-nihayedir, vasfını Allahdan gayri kimse bilmez. [5a] Her gün üçyüz altmış renk olur. Kalem dahi bir cevherdir, uzunluğu beşyüz yıllık yoldur. Başı Arş'da bağlıdır, içi mücevvefdir. İçinden nûr çıkar. Nitekim dünyâ kaleminden de mürekkep çıkar. Eydürler kim evvel ve âhir ne oldu ve ne olacakdır anda yazılmışdır ve dereler ki her harfinin büyüklüğü Kaf dağıncadır. Kıyas eyle levhin büyüklüğünü ve anı halk edenin azametini...

Hikâyet-i Beyân-ı Arş: Eydürler ki o andan sonra Hak te'alâ Arş'ı bir yeşil cevherden yaratdı. Rivâyet şöyledir ki Resûlullah (s.a.) buyurdu: Arşın altı kerre yüzbin ayağı vardır. Dahi altı kerre yüzbin perdesi vardır. Herbiri yerlerden ve göklerden büyükdür. Kâ'bü'l-Ahbâr (r.a.) eydir: Ol vakit ki su çalkandı yeller peydâ oldu. Hak te'alâ ol yelleri cem' eyledi. Yellerin üzerine suyu vaz' eyledi. Suyun üzerine Arş'ı koydu. Şimdi Arş su üzerindedir. Arıdan, Arş'a kendi hükmeyledi. Nitekim buyurur: *Ve kâne arşuhu alâ'l-me'va.*

Ve buyurur: *er-Rahmanu ale'l-arşı istiva.*

Bes cümle mevcudât ve mahlûkat su üzerindedir. Su hava üzerindedir. .Hava zulûmât üzerindedir.

Beyit: *Zehî kuvvet zehî kudret zehî hak/ Neler kılur bu sâni' sunu'na bak.* Pes Hak te'alâ [5b] Arşı bu azametle kim yaratdı; Arş ucûb eyleyip Hak te'alâ benden azîm nesne yaratmadı dedi. Hak te'alâ bir ulu yılan yaratdı, başı ak inciden, cismi kızıl altından, gözleri yâkutdan. Hak hazreti buyurdu, ol yılan Arş'ı yedi kat doladı, henüz yarısı aşağı salınırdı. Var kıyas eyle, Arş'ın ululuğunu ol yılanın büyüklüğünü! Ululuk ona mahsusdur ki, onu halk etti. Allahü ekber! *el-Azametehu ve'l-kibriyâu lehu.*[11] Mevlânâ İzzüddin (r.a.) eydür: Ol yılanın dört başı vardır. Değme başın-

da yedi yüzbin yüzü var, değme yüzünde bin ağzı vardır, değme ağzında bin dili vardır. Bu dilleriyle Allahu te'alâ hazretine tesbîh eyler, bin türlü lugat ile. Bir lugati bir lugate benzemez. Her tesbîhden bir cevher yaratılır, büyüklüğü bu dünyaca. Dahi ol yılanın bu dünya halkı sayısınca tesbihi, yâkut ve zümrüd olur, Uçmak içinde saçılır, ol yılanın ağzı Uçmağın mukabelesindedir. Uçmağın külli cevâhiri ol yılanın tesbihindedir ve göklerin aydınlığı dahi o tesbihin nûrundandır. O yılan bu dünya yılanı gibi değildir ki, Âdem andan nefret ve ihtizâr ide. Ol dahi Hakkın bir mahlukudur ki Arş için yaratmışdır; tâ ki Arş mikdarını bile. Zira ululuk [6a] ana yaraşır, zâtı kadîmdir, hâlik-i Rabbü'l-âlemîndir. Ve o yılanın seksen bin boynuzu vardır. Uzunluğunu Allah bilir. Bu azameti ile Arş anın ortasında görünmez olmuşdur. Allahu te'alâ emr edip yerleri ve gökleri, Arş'ı ve Kürs'i, Levh ü Kalem'i yut dese bir arslan sinek yutar gibi yuda idi. Henüz boğazına inmeyeydi. Her gâh ol yılan ki deprense Arş anın heybetinden Allah'a sığınır. Eğer Allah te'alâ tesbihini arkun oku diye buyurmasa onun önünden Arş su gibi eriyeydi. Rivâyet şöyledir: Mi'rac gecesinde Seyyid-i kâinat, mefhar-i mevcûdat Muhammed Mustafa (s.a.v.) ol yılana nazar eyledi. Yılan dahi ol çok dilleriyle Resûl hazretine salâvat getirdi. Hak te'alâ ana şu heybeti bırakdı ki, az kaldı Resûlullahın nûrundan su gi-
24 bi eriyeydi. Resûlullahdan şefaat diledi.

Tefsirde gelir: Resûlullah (s.a.v.) eyitdi: Arş'ın altında yüzbin kandil asılıdır. Eğer yerleri ve gökleri ve bunlarda ne ki vardır ol kandilin birine koysalar bahr-i ummâna bir yüzük bırakmışça gelmeye. Ali (r.a.), Resûl hazretine bir gün sûal etdi, Arş'ın ululuğundan. Resûl aleyhisselâm eyitdi: Yâ Ali ulu nesneden sûal eyledin. Amma yâ Ali! Arşın üçyüz altmış bin [6b] ayağı vardır, her ayağının arasında üçyüz altmış bin âlem, her âlemin içi dolu feriştedir. Hak te'alâ onlara vahy eylemiştir. Leyl ü nehâr istiğfar ederler ve sevâbını Ebûbekir ve Ömer ve Osman ve Ali rıdvanullahi te'alâ aleyhim ecma'ine şunlara bağışlarlar. Yâ Ali onılayın üçyüz altmış bin âlem dahi vardır. Üçyüz altmış ayağının altında içi dolu halkdır. Hak te'alâ anlara emretmiştir. Anları sevmeyenlere lânet ederler.

Beyân-ı Melâike: Tefsirde gelmişdir. Mâverdî nakl eyler; melekler ululuğundan haber verir: Hak te'alâ, Arş'ı yaratdı. Arş'ı götürmek için dört melek yaratdı ki Arş'ı götüreler. Arş'ın dört tarafını omuzlarına aldılar, götüremediler. Hak te'alâ, yedi kat gök ferişteleri kuvvetince kuvvet verdi; yine götüremediler. Bu kez Hak te'alâ buyurdu. *"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi 'l-a'liyyi'l-azîm"*[12] deyin dedi. Anlar dahi dediler; şöyle götürdüler kim bir âdemin omuzuna bir şinik konmuşca gelmedi. Herbiri, bir köşesini omuzuna almışdır, başları Arş'da ayakları Tahte's-serâ'da. Kaçan, kıyamet günü olsa Arş'a izzet için dört melek dahi yarata, sekiz

ola. Nitekim buyurur: "*Yehmilü arşe rabbike fevkahüm yevme'izin semâniyetün.*"[13] Anlara Kerrubiyûn derler ve Hameletü'l-arş derler. Ve dahi Rûh-i azîm dedikleri bir ferîştedir. Hak te'alâ hazretinin kulluğundadır. Anların, [7a] bu dünya halkı sayısınca başı vardır; değme başında ol kadar da yüzü vardır. Değme yüzünde ol kadar ağzı vardır. Her başının büyüklüğü bu dünyacadır. "Kemâ kalallahu teâ'lâ: *Yevme yekumu'r-rûhu ve'l-melâikete ve saffan*",[14] ya'ni kıyamet gününde Hak te'alâ huzurunda cem'-i ferişteler bir saf olalar, ol yalnız bir saf ola, şol azametiyle ol Rûh-ı a'zâm, Arş'ın yedi yüz perdesinin bir bucağında bir sivrisinek kadardır. Arş'ın heybetinden yaprak gibi titrer. Allahu te'alâ hazretine tesbîh eyler. Her tesbîhinden Hak te'alâ bir melek yaratır. Anınla bile tesbîh ederler ve bile uçarlar. Anın yüzbin kanadı vardır. Bir kanadını açsa magrib ve maşrık arası dopdolu olurdu. Eydürler ki Hak te'alâ Arş'dan sonra Rûh'dan a'zâm nesne yaratmadı. Eğer emr eyleyeydi, yerleri gökleri bir lokma edeydi. Hilkati ferişte, sûreti âdemdir. Kıyamet gününde Arş'ın sağ yanında dura, Muhammed ümmetine şefaat eyleye. Amma Rûh hakkında birkaç kavil vardır. Bir kavil oldur ki Rûh, Hak te'alâ hulkundan bir mahlûkdur. Sureti ve hey'eti insan amma ne âdemdir ne ferîştedir; yerler içerler, libas giyerler. Anlar dahi başka bir halkdır.

Her ferişte kim yeryüzüne iner. Anınla bir Rûh bile iner. Hatta Kadir gecesinde inerler; evden eve selâm verirler tâ sabaha dek. Nitekim [7b] buyurur: *İnnâ enzelnâhü fî leyleti'lkadri ve mâ edrâke mâ leyletü'l-kadri leyletü'l-kadri hayrün min elfi şehri tenezzelü'l-melâiketü ve'r-rûhü fîhâ bi-izni rabbihim min külli emrin selâmün hiye hattâ matlai'l-fecr.*[15] 25

Rûh hakkında ihtilâf çokdur. Amma şol rûh kim insanda tasarruf olunur, bunlardan gayridir. *Tefsir-i Kadî*'da eydür: İnsan'ın rûhu bir cevherdir. Beden harab olmakla can harab olmaz. Anınçün kim can, hayat-ı ilâhiyenin mazharıdır. ●l cana hayat-ı evvel derler ve rûh-ı ervâh derler. Nitekim Resûl hazreti buyurur: *"el-Mü'minune lâ yemûtûne bel yünkalûne min dâri'l-fenâi ilâ dâri'l bekâi."*[16] Hak te'alâ buyurur: "*Bel ahyâün inde rabbihim yürzekun.*"[17] İmam Gazalî eydür: "İnsanın rûhu hemen cisim sûretindedir. Her a'zâda can olmaya, o uzuvdan hareket olmaz, câmid olur. Amma iki kısımdır. Biri ulvî biri süflîdir. İnsanın ve ferîştelerin rûhu ulvîdir. Cinin ve şeytanın rûhu süflîdir. Ammâ ervâh-ı hayvanât tabâyi-i maâdinden tâhir olur; yine tabâyiye karışır.

Ve dahi İlliyyin, bir leyhdir, yeşil zebercedden. Arş'm altında cemi' halkın amelleri defterleri hayır ve şer anda yazılır ve dahi Kürsî bir lâtif cevherdendir. Peygamber aleyhisselâm eyitdi: "Yedi kat yer ve gökler, Kürsî katında, bir ulu sahrâda bir halka kadardır. Arş katında Kürsî dahi öyledir. Amma Kürsî [8a] kendi ucub etdiği ecilden Hak te'alâ bir kandili karib-i

Arş'dan aşağı asakodu. Musa aleyhisselâm münâcatda eyitdi: "Yarabbi Arş ile Kürsî'nin arası ne kadar yoldur?" Hak te'alâ eyitdi: "Yâ Musa onbin kerre Mağrîb ile Maşrık arasıncadır." *"Yâ mâlike'l-mülki yâ ze'l-celâli yâ ze'l a'zameti ve'l-kibriai teâ'lâ şânuhu fesübhâne'llezi biyedihi melekûtü külli şey'in"*[18] ve dahi Arş'ın altında Bahri'l-Mescûr derler bir ulu deniz vardır. Arş'ın sağ yanında yerlerden ve göklerden uludur. Yedinci gökden yukarıdır. Ana Bahri'l-Hayât derler. Hak te'alâbu âlemi fâni etdikden sonra ol denizden hayat verse gerekdir. Adam menisi gibi sudur. Cebrâil (a.s.) her sabah o bahre girer, çıkar, silkinir. Her katre ki düşer; bir ferişte yaratılır. Ol denizde ferişteler vardır ellerinde harbeler tutarlar cevâhirden. Uzunluğu beşyüz yıllık yoldur. Hak te'alâ[ya] ol denize bir ferişte müvekkeldir, adı Kamkâil'dir. Anın sıfatını Allah'dan gayri kimse bilmez.

Ve dahi İsrâfil (a.s.) bir ulu melekdir. Hakkın buyurduğunu Levh-i Mahfûz'a indiren oldur. Anın dört kanadı vardır. Bir kanadı şarka düşmüşdür ve bir kanadı garba düşmüştür ve bir kanadın Allahın korkusundan yüzüne hicap etmiştir. Ulu melekdir ki başı göklerden yukarı Arş'dadır. Ayakları yerlerden aşağıdadır. Tefsirde gelir: Eğer yedi denizi, Nuh tufanıyle İsrâfil'in (a.s.) tepesinden dökseler [8b] alnına inmeyeydi. Hak te'alâ Âdem'e secde eylen deyicek, evvel secde eden İsrâfil (a.s.) idi. Hak
26 te'alâ dört kitabı anın alnında yazdı. Henüz bir satır tamam olmadı, Levh'i dahi boynuna asakodu. Anın lâtif âvâzı vardır. Melekler içinde Ondan lâtif âvâzlı melek yokdur.

Nitekim insan içinde Dâvud aleyhisselâm ve dahi Cebrâil (a.s.) mahbubullahdır. Melekler içinde mergub ve mahbûbdur. Peyk-i Hazret'dir, efdal-i melekdir. Ana Rûhü'l-emîn derler. Enbiyâya vahiy getiren odur. Anın yüz kanadı vardır, cevahirdendir. Hak te'alâ bir yeri kahr etmek dilerse Cebrâil varır; kanadını yer altına sokar kaldırır, kahr eder. İbn Abbas (r.a.) rivâyet eyler: Bir gün Resûl hazreti eyitdi: Yâ Cebrâil, dilerim senin gökde olan sûretini görem! Cebrâil (a.s.) eyitdi: Takat getiremezsin! Resûl hazreti elbette dedi. Bir gün Arafat'a çıkdım, gördüm. Cebrâil (a.s.) geldi. Amma yer yüzü dopdolu olmuş; başı gökde ayakları yerde! Bir heybetle gördüm düşdüm, ussum gitdi. Cebrâil (a.s.) hemân tiz âdem sûretine girip beni bağrına basdı. Korkma yâ Muhammed! dedi.

Ve dahi Mikâil (a.s.) bir ulu ferişdedir. Anın iki kanadı var, zeced-i zebercedden, envâ'-ı cevahirden. Anın bin yüzü vardır. Her yüzünde bin gözü vardır ve bin ağzı vardır. Leyl ü nehâr bu günahkâr kulları için [9a] ağlar, Hakdan mağfiret taleb eyler. Her katre kim dökülür; andan bir ferişte yaratılır. Anlar dahi mü'minler için tesbih eylerler. Zehi kerim ü rahim ü lûtuf ıssı Rabbi'l-âlemin (bir) padişah kim lûtf u kereme, kullarının yarlıganmasına inayeti var. *Elhamdü lillâhi'l-vâhidi'l-ferdü's-samed.*[19]

Ve dahi Azrail bir azîm heybetli melekdir. Evvelki gökde olur. Bazıları cydürler yerle gök arasında bir makam vardır anda olur. Yüzü Levh'e mukabildir. Ol ağaç kim Hak te'alâ yaratmıştır. Ana Sidretü'l-Müntehâ derler. Yedi gökden yukarıdır, başı Arş'a erişmişdir. Anın yaprakları vardır. Bu dünyada olan halk sayısınca her kişinin adı, ol yaprak üzerinde yazılmışdır. Kaçan, bir kişinin eceli gelse ol yaprak sararır, harâb olur. Azrail (a.s.) önüne düşer, Azrail (a.s.) alır görür. Sağında solunda ferişteler vardır. Anlara a'vân derler. Ol kişi mü'min ise sağında olan rahmet ferişteleri gelir. Hüsn ile ol kişinin canını âsânca Hulkum'a getirirler. Andan Azrail (a.s.) sağ eliyle sunar. Alır harirlere sararlar. Alâ'ya iletirler. Eğer kâfir ise sol yanında olan azâb ferişlelerini gönderir. Gelirler, anın cânını pek azap ile çeke çeke Hulkum'a getirirler. Anda Azrail (a.s.) sol eliyle sunar. Alır, canını katranlı palaslara sarar süflâya indirirler. Azrail (a.s.) ayağını [9b] cennet kapısında komuşdur ve bir ayağını cehennem kapısına komuşdur. Bu âlem onun önünde bir tabak misâlindedir. Nereden dilerse sunar alır.

Ve dahi kirâmen kâtibîn ulu ferişlelerdir. Âdemin hayrını ve şerrini yazarlar. Kaçan âdem yürüse biri önünce ve biri ardınca yürürler. Ne söylerler ve ne işlerler; bir bir yazarlar. Bunların ikisi sabah namazında gelir ve ikisi akşam namazında gelir. Ve her kişiye her gün dört ferişte müvekkeldir. Yüz altmış tanıkları vardır. Kıyamet gününde geliserlerdir. 27

Ve dahi Beytü'l-ma'mûr bir evdir, gökdedir. Bazıları yedinci gökdedir derler. Eni ve uzunu beş yüz yıllık yoldur. Her gün yetmiş bin ferişte gelir, anı ziyaret eder. Kıyamete değin bir dahi birine nöbet değmez ki geri gele ziyâret ede. Rûh dedikleri melek ona müvekkeldir.

Ve dahi Eşfiâil derler bir ulu ferişte vardır. Arş-ı azîmi götürenin biri budur. İsrâfil'den Sevhâil'den büyükdür. Sevhâil bir ulu melekdir. Arş altında durur. İsrafil şu azametiyle anın katında bir sivrisinek kadardır. Melâike-i mukarrebîn, Hak huzurunda gâyet çokdur ammâ, biz meşhûrunu demekle bir kaçını dedik. Cümlesini dersek kitaba sığmaz. Zehi hâlik-i rabbilâlemin ki ne dilerse halk eder. *Alâ mâ yeşâu kadirün.*

Arş'dan Kürsî'den andık uçmağa geldik. *Allâhümme erzuknâ ve sâire'l-mü'minîne ve'l-mü'minâtı ed-duhûle fihâ.*[20] Pes cennet kim vardır bir alâ yerdir. [10a] Arşın sağ yanındadır. İbn Abbas (r.a.) eydür: Uçmak Arş'ın altındadır. Nitekim Resûl hazreti buyurur: *Sakfü'l-cenneti A'rşü'r-rahmân.*[21] Sahib-i Keşşâf eydür: Cennet kim vardır; Ağaçlardır, lâtif bağçelerdir, budakları birbirine dolaşınışdır. Türlü türlü fevâkih ağaçları altında lâtif sular, acâib ırmaklar, köşkler, saraylar, vardır. Anları görenler vâlihi hayran olur. Türlü türlü kuşlar lâtif savt ile serâgâz eylerler, işiden safâdan bîhûş olur. Hak te'alâ cenneti sekiz yaratmışdır. Evvelki Dârü'l-celâldir. Ak incidendir. İkinci Dârü's-selâmdır. Kızıl yâkutdandır. Üçüncü

Cennetü'l-me'vadır. Yeşil zeberceddendir. Dördüncü Dâr'ül-hulddur. Sarı mercandandır. Beşinci Cennetü'n-na'imdir. Ak gümüşdendir. Altıncı Cennetü'l-firdevsdir. Kızıl altındandır. Yedinci Dârü'l-karardır. Miskdendir. Sekizinci Adn uçmağıdır. Ol cemi'sinden yüksekdir. Lâtif incidendir. Anın bir kapısı vardır, iki kanadlı. Bir kanadından bir kanadına beşyüz yıllık yoldur. Duvarının bir kerpici altından, bir kerpici gümüşdendir; sıvası miskdendir. Aşağı uçmaklarun şerefi Adn uçmağındandır. Anın vasfını Allahdan gayri kimse bilmez. Uçmağın sekiz kapısı vardır. Cevahirle murassa'dır, tahtları altındandır. Her kapısında yazılmışdır ki *lâ ilâhe illallahu Muhammedün resulullah.* Bazıları eydür uçmak **[10b]** yedidir. Sekizinci Vesile'dir. Ol başka resûl hazretinindir. Cennetü'l-Adn'den ve sâirlerinden yüksekdir. Bir yüzü gök kaşı gibidir. Uçmak'da andan yüce yer yokdur. Hazret-i Rûhü'l-kudüs andadır. Mü'minler Hak te'alâ hazretini anda görürler. Bilâ teşbih ve lâ-misâl ayın ondördünü görür gibi. Bilâ teşbih şol padişah evine benzer ki şehrin ortası yüce yer olanda saray yapalar. Ya şol dağa benzer ki doruğu yüksek yerdir. Kalan uçmaklar birbirinden aşağı dağ etekleri gibi ola. Her uçmağın aralığı lâ-nazîr bağçelerdir.Cemi'si Adn uçmağın üzerine ortaya almışdır. Sekiz duvarı vardır. Adn cemi'sinden yücedir. Tubâ ağacı Adn'ın ortasında bitmişdir, baş çekmişdir.
28 Başı tâ Arş'a erişmiştir. Yukarıdan budakları sarkmışdır. Cennetin sekizini dahi kuşatmışdır. Hazret-i Resulullah (s.a.) hareminde bitmiştir. Eydürler ki bir şahin doğan, dünya yaradılalıdan beri uçsa özdeni dolaşamaya. Dünyada olan ağaçlar sayısınca anın yaprakları ve udakları vardır. Anın bir yaprağı bu dünyaya geleydi bu dünyayı örteydi.

Fasıl: Ve dahi cennetin dört ırmağı vardır, meşhûrdur. Biri Zencebîl, biri Selsebîl, biri Kâfûr, biri Kevser. Bunlar Tubâ ağacının dibinden çıkar aşağı uçmaklara akar. Bazılar eydürler. **[11a]** Firdevs'den çıkar aşağı akar. Keşşaf'da eydür: Adn uçmağı saraylardır. Altından, inciden, yâkutdan, zebercedden. Ana Dârü'r-rahmân derler. Anı gözler görmedi ve gönüllerden geçmedi ve kulaklar işitmedi. Anı diller ile vasf etmek kabil değildir. Ol Mesâkin-i Tayyibedir. Andan aşağı Firdevs uçmağıdır. Ebu Hüreyre (r.a.) nakleyler, Resulullahdan (s.a): Allah te'alâ hazretinden dilersen Firdevs uçmağını iste. Uçmakların gelinciğidir. Gâyet de müzeyyendir. Ortası Arşü'r-rahmândır. Cümle ırmaklar andan çıkar, andan aşağıya akar. Nitekim buyurur: *İnnellezine âmenû ve âmilus'-salihâti kânet lehüm cennâtü'l-firdevsi nüzûlâ hâliden fihâ.*[22] Ya'ni menzillerdir. Bazıları eydür: Ma'nâsı budur kim, uçmak ehli uçmağa girecek, evvel Firdevs-i a'lânın ni'metini yiyeler demekdir. Firdevs-i a'lâya nüzûl olacak kıyas eyle ki uçmak ehlinin hâli nicedir? Ebu Hureyre (r.a.) Resûl hazretinden (s.a.) rivâyet eyler: Hak te'alâ uçmağı neden yaratdı? Resûl aleyhisselâm eyitdi: Su-

dan amma, altun ve gümüş ve inciden ve yâkutdan ve kıymetli taşlardan yaratdı. Resûlullah alcyhisselâm evitdi: uçmakda yüz derece vardır. Eğer cümle âlemi bir derecesine koysalar sığaydı. Anda ay ve güneş olmaz. Arş'ın [11b] nuruyla uçmaklar münevverdir. Uçmaklar birbiri içinde nihâyetine varıncaya dek biribirinden yüksekdir.

Ve dahi Şeceretü'l-huld kim Âdem aleyhisselâm andan yemişdir. Buğday ağacıdır. Hak te'alâ anı ahsen sûretde yaratmıştır. Yaprakları yeşil yâkutdandır. Ağacı altındandır. Çiçeği ak gümüşdendir. Anın lezzeti baldan tatlıdır. Her kim anı göre, taaccüb ede, hayran kala.

Amma Araf dedikleri uçmağın en taşrada olan duvarının üzeridir ki uçmağı dolavı ihâta eylemiştir. Anın dahi ehli vardır, tafsilini dersek söz uzar. Ali *kerremallahu vechehu*[23] eydür: Tubâ ağacının budakları ki vardır inciler, hülleler çıkar. Anın özdeni incidendir. Budakları yâkutdandır, yaprakları zeberceddendir. Buğdayının gayet yücesi Arş ayağına erişmişdir. Alçağı uçmak içindedir. Cemi' uçmağı dolaşmışdır. Her kişinin evine köşküne budağı erişmişdir. Pes ne dilerse andan çıkar, dahi budakları vardır. Âdem başlı avret saçlı, dilleri Arapça söyler. Yelden tez yürür, kanatları vardır. Dahi hûriler vardır, begâyet lâtif mahbublardır. Ak nûrdandır ve saçları, zülüfleri, kaşları kara nûrdandır. *Tefsîr-i Kebîr*'de gelir: Hûri nûrdandır, velî, nûr-ı câmiddir. [12a] Pes, nûr nice öpülür, koçulur dersen: *Ve hüve alâ külli şey'in kadîr*.[24] Hak te'alâ celle ve alâ her neye dersen kadirdir, sun'unda aciz yokdur. Âdem hod toprakdandır, ol toprak sudandır, yukarıda demişdik. Pes ya nice öpülür? Hak te'alâ katında her iş asândır. 29

Tefsîr-i Begavî'de eydür: Uçmakda ağaçlar vardır, yeller esip ağaçlara dokunsa o ağaçlardan sadâlar kopar, âdemin zehresi çâk olur. Dünya ehli onun lezzetine takat getiremez. Ol ağaçların üzerinde ak gümüşden çekirgeler vardır. Yel dokunacak âvâzlar verir. İşiden safâdan bîhûş olur. Ve dahi hûriler vardır; yarısından yukarısı erkekdir; yarısından aşağısı dişidir. Uçmak'da andan lezzetli yokdur. Peygambere (s.a.) sordular: Hûrü'l-ayn'i neden yaratdı? Resûl (s.a.) eyitdi: Ayaklarından dizlerine varınca miskdendir. Dizlerinden karınlarına varınca anberdendir. Karınlarından başlarına varınca kâfûrdandır. Saçları, kirpikleri, kaşları, zülüfleri kara nûrdandır. *Ve ulâike lehümü'l-hayrât*.[25] Ve Hûrü'l-ayn gâyet güzellerdir. Her birinin yetmiş bin cârivesi vardır. Ve dahi oğlanlar vardır. Anlara vildân derler. Ak incilere benzer; meclislerde yürürler. Anların sıra bin oğlan vardır; dahi kullar vardır, incilere benzer. Ve gurfeler vardır ya'ni [12b] köşkler vardır. Yer ehli, anı gökde yıldızları nice görürlerse ancılayın görürler. Ve dahi tahtlar vardır. Gâyet müzeyyen ve münakkaşdır. Görenler hayran olalar. Gâyet yücedir. Âdem ana binmek isteye alçak olur ve yürümek dilese kalkar, yüce olur.

Ve dahi Hazretü'l-Kudüs, uçmakda bir yer vardır. Andan yüce yer yokdur. Uçmak ehli anda cem' olup Allah te'alâ hazretini anda görürler. Konukluk ve bahşişler anda oluserdir. Ve dahi uçmakda türlü türlü ırmaklar çokdur. Kimi baldan, kimi südden, kimi hamrden, kimi sâfi sudan. Bu ırmakların ulusu meşhûr-ı âmm içün dört ırmak vardır. Mühürlüdür. Ol hâsü'l-havas içindir, Tesnim gibi, Rahik gibi. Kavlühü teâ'lâ: *Fihâ enhârün min main gayri âsinin ve enhârun mın lebenin lem yetegayyer ta'mühü ve enhârü min hamrin lezzetin li'ş-şâribine ve enhârün min aselin musaffâ.*[26] İlâ âhiri'l-âyete.

Keşşaf'da eydür. Irmaklar vardır levni, sûreti tegayyür olmaz, gâyet lezzetli. Akl zâil eylemez. Gâyet lâtifdir. Anın acâyibi budur ki kande gidersen bile yanınca gider. Hiç alçak yüksek mâni olmaz. Ve dahi bir çeşme var tabiati zencebile benzer. Dahi bir çeşme var ki içince içinde kibr ü hased gider, ana selsebîl derler. [13a] Ve dahi şerâben tahûr bir çeşmedir, gâyet lezîzdir; südden ak, şekerden tatlı, kardan soğukdur. Dahi bir şarap vardır, ana Rahîk derler, gâyet lâtif şarapdır, sâfîdir. Sağrağı miskdendir. Dahi bir şarap vardır, ana Tesnîm derler. Uçmakda andan lâtif şarap yokdur. Anın acâyibi bu ki bir kadehini içsen boş olur; havadan cezb eder yine dopdolu olur. Dahi bir şarap vardır, anı mukarrebler içer, gayri halk ana su katmayınca içemezler. Kavlühü teâ'lâ: *Aynen yeşrebü bihe'l-mukarrebun.*[27] Amma Kevser suyu ki Hak te'alâ anı *Kur'an*'da anmışdır. Nitekim buyurur: *İnnâ a'teynâke'l-kevser.*[28] Resûlullah (s.a.) eyitdi: Hak te'alâ anı bana va'd eylemişdir, südden akdır, baldan tatlıdır, kardan soğukdur, bardakları vardır, sağrıkları gümüşdendir. Yıldızlar sayışınca andan içse kanmak yokdur. İçdikçe içeceği gelir. Anda bir ırmak dahi vardır, âdemi anda karavaşlar vardır. Hak te'alâ anları zağferandan yaratmışdır. Yâkut inci ile oynarlar.

Şunu şöyle bilgil ki bu dediklerim binde biri değildir. Kudretim yetdiği kadar sahih akval ile kimi tefsirden kimi ahâdis-i nebeviyyeden nakleyledim. Şimden geru â'lâdan indik, geldik gökler ahvâline.

Fasıl: Allah te'alâ hazretinin mülkünü tafsil ve kıyas ile beyân eylemek mümkin değildir. Enbiyâ ve evliyâ, ukalâ ve fuzalâ ve hükemâ âcizlerdir. Lâcerem muhakkikler müstahsen gördüler ki [13b] Hak hazretinin azametine, yerlerde ve göklerde kudretine, hikmetine yine kendi şahiddir. Kullarına ilâm eder buyurur: *Allahü lâ ilâhe illâ hüve el-hayyü'l-kayyumü le te'huzühü sinetün ve lâ nevm lehü mâfi's semâvati ve mâfi'l-ardı men zellezî yeşfau' 'indeu illâ bi-iznihi yâ'lemu mâ beyne eydihim ve mâ halfehüm ve lâ yühitune bişey'in min 'ilmihi illâ bimâşâe vesia' kürsiyyühü's-semavati ve'l-arda ve lâ yeudühü hifzuhümâ ve hüve'l-'aliyyü'l-'azîm.*[29] Ya'ni her kim kibir edip ululuk davâsı etse benimle davâ etmiş olur. Pes

hakikat ile kudret anındır. Bâkidir, evveldir, âhirdir. Za'f u acz ve meskenet ü tereddüt mahlûkundur. Azamet ıssı oldur.

Pes Allah te'alâ hazreti, bu a'lâda olan mülkü, Arş'ı ve Kürs'ü, Levh'i ve Kalem'i, uçmağı ve tamuyu yaratdıktan sonra bu gökleri yedi kat eyledi. Ayı ve güneşi, yıldızları yaratdı. Her gökde bir yıldızı padişah kodu ve bunların seyirleri birbirinden hısâline göre âlemde müessirdir ve oniki burç eyledi. Üçü oddandır, üçü yeldendir, üçü sudandır, üçü toprakdandır. Evvelki yukarı göğün padişahı Zuhâldir, ikinci göğün padişahı Müşteridir, üçüncü göğün padişahı Mirrihdir, dördüncü göğün padişahı Şemis'dir, beşinci göğün padişahı Zühredir, altıncı göğün padişahı Utarid'dir, yedinci göğün padişahı Kamer'dir. Her birinin seyri **[14a]** feleğine göredir. Meselâ yukarı göğün padişahı Zuhâldir. Oniki burcu otuz yılda bir devreder. Onun için ramazan kâh kışa gelir; yine kışa gelmeğe otuz yıl gerekdir. Rumi ayı otuz gün, otuzbir gün, Arabî ayı otuza, yirmi dokuza gelir. Yılda oniki gün tefavüt edecek otuz kerre on iki üçyüz altmış olur. Arab ayından ziyâde gelir. Zühâl devri tamam olur. Ve Müşteri oniki burcu, oniki yılda tamam olur. Her burçda bir yıl durur. Mirrih altı yılda tamam olur, her burçda altı ay durur. Ve güneş ki şemsdir, bir yılda tamam olur. Her burçda bir ay durur. Zühre ve Utarid ve kamer, her burçda iki buçuk gün durur; devrini bir ayda tamam eder. Pes bu yıldızların hükmü biner yıldır. Meselâ Zuhâl ki yedinci [birinci] göğün padişahıdır, bin yıl anın hükmü vardır. Âdem aleyhisselâm Zuhâl devrinde geldi, bin yıl ömür sürdü. Kaddi (boy dimek) Âdem'in ana göre idi. Kuvvet ve şecâati dahi ona göre idi. Çün Zühâl devrini tamam etdi, padişahlık Müşteri'ye değdi. Anın dahi seyrine göre ömrü ve kaddi takdir olundu. Nûh Nebî aleyhisselâm devrinde sekiz yüzyıl ömür sürdüler. Anınçün ömrüne ve kuvvetine izzet olup isyân üzerine olurlardı. Mâ-hasal-ı kıyâs her kevkeb, biner yıl hükmünü tamam edip yedi bin yıl ki tamam **[14b]** ola, tebdîl-i halk ve inkilâb-ı Şems ve mükâşefe-i Arz olmak olurdu. 31

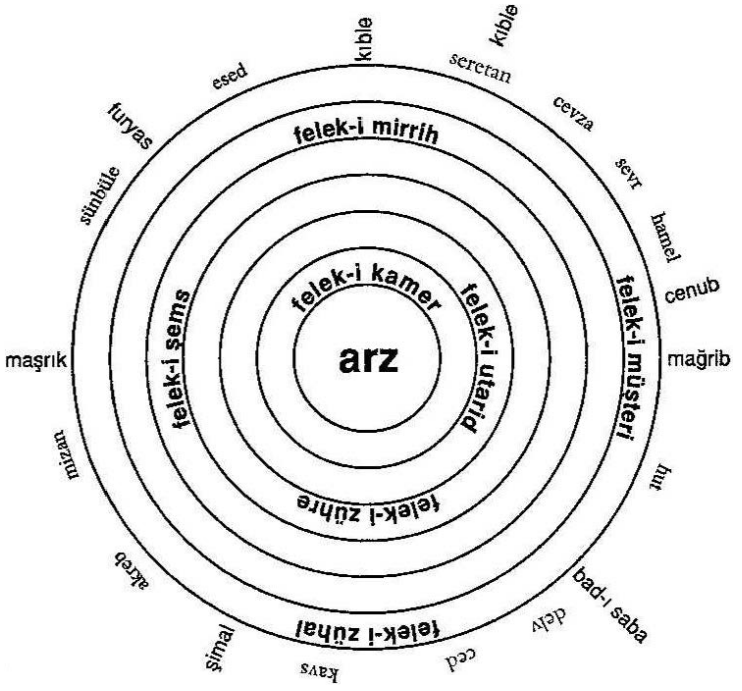
Evvel kim devr-i Zuhâldir, ol devrin evvelinde Âdem aleyhisselâm hübud eyledi. Andan Müşteri'ye, andan Mirrih'e, andan Şems'e, Zühre'ye, Utarid'e, Kamer'e gelecek ki devr-i âhirdir. Ol devirde Muhammed resûlullah (s.a.) hazretleri geldi. Anınçün âhir zaman peygamberi dediler. Bundan sonra ne zaman var, ne peygamber var. Haşr u neşr ve tâmmetü'l-kübrâ zâhir olıser. Âdem aleyhisselâm enbiyânın evvelidir. Muhammed Mustafa (s.a.) enbiyânın âhiridir. Anınçün hâtimü'l-enbiyâ dediler.

Bizim sözümüz gökler ahvâlindedir. Pes bu gökler yedi katdır. A'lâ-yı illiyyîn ki zikr olundu. Arş ve Kürsî, Levh ve Kalem, uçmaklar anın katında bu yedi gökler cüz'idir. Bir ulu sahrâda bir halka gibidir. Her göğün içi dolu ferişledir. Adedini Allah bilir, gayri kimse bilmez. Rivayet ederler:

Ol gece Resûlullah (s.a.v.) mi'râca vardı; çün yedinci göğe erdi, ol kadar ferişteler gördü ki hesabı yok! Bir tarafdan gelirler; bir tarafa giderler. Hiç ucu kesilmez. Becid giderler, ulayıp aralık vermezler. Resûlullah hazreti sordu: Yâ Cebrâil bunlar kanden gelirler ve kande giderler; hiç arası kesilmez? dedi. Cebrâil (a.s.) eyitdi: Yâ Resûlallah, dünya yaradılmadan evvel Hak te'alâ ben bendesini yaratdı, anları böyle gördüm; giderler hiç dönmezler. Bilmedim kanden gelirler, kande giderler. *Ente hâliku'l-halki el-'azametü lehü tea'lâ şânühü allahü ekber kebîren.*[30]

Ve bu gökler bir top misalindedir [**15a**] biribiri içinde. Amma ba'zılar eydürler, tahta tahtadır. Biribiri üzre mutabbakadır derler. Sıhhatini Allah bilir. Amma eflâkin seyri iktizâsından bu anlanır, top misâlinde ola. Birbirinden aşağı, her göğün kalınlığı eydürler kim beş yüzyıllık yoldur ve aralığı dahi beş yüzyıllık yoldur. Cümle gökler evvelkiden tâ yedinciye varınca yedi bin yıllık yol olur. Kıyas eyle ki gökler ve yerler A'lâ-yı illiyyîn katında cüz'vi olacak A'lâ'nın azîmliğini ve onu halk edenin mülâhaza eyle. Allahü ekber kebiren. Pes top misâlinde olıcak işbu resme ola ki kevkebin seyri birbirinden yüksek olduğuna bu misâl şâhiddir. Allahü âlem bi's-sevâb.

Ve bu dediğim yıldızların, burcun ve yedi kat göğün misâlidir.

Pes bu yedi kat [15b] göklerdir. Evvelki gök yeşil zeberceddendir. Adı Berkia'dır. Dâfiâ dahi derler. Anın ferişteleri öküz sûretindedir. Ana bir ferişte müvekkeldir adı İsmaildir. İkinci göğün adı Kaydum'dur. Sarı yâkutdandır. Anın ferişteleri Anka sûretindedir. Ana dahi bir ferişte müvekkeldir, adı Mihâildir. Üçüncü gök kızıl yâkutdandır. Adı Mâûn'dur. Anın ferişteleri kerkes sûretindedir. Ana bir ferişte müvekkeldür, adı Sa'dâil'dir. Dördüncü gök ak gümüşdendir. Adı Erkalun'dur. Anın ferişteleri insan sûretindedir. Ana bir ferişte müvekkeldir, adı Salsâil'dir. Beşinci gök kızıl yâkutdandır. Adı Ritka'dır. Anın ferişteleri hûru'l-ayn sûretindedir. Ana bir ferişte müvekkeldir, adı Kâkâil'dir. Altıncı göğün adı Ref'a'dır. Anın ferişteleri âdem sûretindedir. Ana bir ferişte müvekkeldir, adı Şemhâil'dir. Yedinci gök adı Garibâ'dır. Anın ferişteleri âdem sûretindedir. Ana dahi bir melek müvekkeldir, adı Ekrâil'dir. Pes bu göklerin içi dolu ferištedir. Bunların gıdası tesbihdir. Onlarda nefis yokdur. Cismi, rûhu lâtifdir. Amma aklı vardır. Hak teâla âdeme hem akıl hem nefis vermişdir. Âdemi eşref-i mahlûkat kıldı. Nefs ile mu'teber kıldı. Ol âdem ki nefsi ola, aklı ola; nefse uymaya, akla uya. Hikâyet: Bâyezid-i Bestâmî (r.a.) şu kadar riyâzet çekerdi, nefsini zebûn etmek içün yedi yıl hâtırı [16a] koyun başı özledi. Âhir bir gün nefsi takaza eylemiş, mürîdini gönderir, baş kotardı. Bâyezid'e başı tabak ile önüne kor. Eydür: Ey nefis denen kelb! Gel murâdın ne ise gör. Allahın kudretiyle bir kelb çıkar ağzından, başı tamam eyler. Eydür: Aç ağzını gireyim, der. Bâyezid eydür: Senden iyi kurtuldum. Hakdan hitâb gelür kim yâ Bâyezid! Sen dahi benim yanımda anınla Bâyezidsin. Aç ağzını girsin dedi. Bâyezid ağzını açar; gel der. 33

Pes Hak te'alâ nefsi yaratdı. Hitâb etdi: Ben kimim? dedi. Nefis eyitdi: Ya ben kimim? Hak te'alâ buyurdu, nefsi bin yıl aç kodular. Hak te'alâ yine hitâb edecek, nefis zebûnluk ile eyitdi: *Ente'allahü'l-kaviyyü'l-kahhâr ve enâe'z-zâifü'l-makhûr.*[31] Bu nefis açlık ile zebûn oldu. Hârût ile Mârut hikâyeti hod malûmdur. Âdem'e ta'n etdiler. Hak te'alâ meleklere hitâb edip içlerinden gayet âbid ve zâhidlerinden orundulayıp arz etdiler. Hak te'alâ bunlara nefis verip ve yeryüzüne inip fesâd etdiler. Çün melekler anı görüp nefis ne zâlim nesnedir, bilip hacîl oldular. Ol vakitden beri başların kaldırmayıp ibadet üzredirler. Amma âdemin bir günlük veya bir vakit namazı ve ibâdeti, anların bin yıllık ibadetinden yeğdir. Hak te'alâ katında efdâldir.

Biz geri [16b] sözümüze gelelim. Bu göklerdeki acâibden biri bu güneşdir. Âleme ziyâ verdikden sonra nebâtata ve fevâkihe terbiyet veren bu güneşdir. Allah te'alâ hazretlerinin emriyle yerden suyu cezbeder, yağmurlar yağdırır. Allah te'alâ ana bu hâsiyyeti vermişdir. Nebâtata ve

fevâkihe güneş doğmayınca o kemâlini bulmaz ve lezzeti dahi olmaz. Ehl-i tefsir eydür: Güneşin cirmi üçyüzaltmış bu yeryüzüncedir derler. Aceb olmaya. Bu güneş dördüncü kat gökdedir. Yerden dört bin yıllık yoldur. Bu âleme dört bin yıllık yoldan ziyâ veren, nebâtata ve fevâkihe terbiyet verirse ba'îd olmaya. Eğer sorarlarsa güneş dördüncü kat gökdedir; ya bu aşağı gökler buna hâil olmaz mı, nice görünür? Cevap budur ki bu gökleri Hak te'alâ lâtif buhardan yaratdı. Yedinci kat gökde dahi olsa görünürdü. Görmez misin şu yıldızları, gökde kimi küçük görünür, kimi büyük görünür. Zira kim bu yıldızların seyri kimi şarkdan garba seyreyler ve kimi hamâil var seyreyler; kimi aşağıdan yukarı seyreyler. Gayet küçük görünen yedinci kat gökde görünür. Büyük görünen aşağıda görünendir. En büyüğü evvelki gökde görünendir ve gökler şu sâfi billûr gibi lâtifdir. Ay dahi evvelki gökdedir. Eydürler kim ayın cirmi yüzseksen bu yercedir amma ehl-i [17a] hendese eydürler kim bu güneşin cirmi altmış fersahdır. Her fersah dört mildir. Her mil dört bin adımdır. Mahallinde, üçüncü dördüncü bâbda beyân olunacak. Bizim i'tikadımız tefsir sözüdür. Zira dört bin yıllık yoldan bu kadar görünen, eğer hendese dediği olaydı ol kadar yerden görünmeyeydi. Zira iki üç günlük yoldan bir muazzam nesneye baksan bir küçük nesne görünür; dahi gitsek hiç görünmez olur.

34

Ve dahi Nemrud laîn hikâyetinde uzun ömre garre olup cebbarlık davasın etdi. Bir taht düzdürüp dört tarafına ulu kuşlar berkidip havaya kalkdı. Yani ki Gök Tanrısı ile haşâ cenk ede. Henüz bulutları geçmedi, yeryüzü bir kalbur kadar göründü. Daha yukarı varıcak yeryüzü görünmez oldu. Âlem hep su göründü. Aceb mi dört bin yıllık yoldan görünen üçyüz altmış yeryüzü kadar olmak ba'îd olmaya. Dahhâk rivâyet eyler: Güneş dünyanın bezeğidir. Anın harareti madenlere teskin-dürür. Aflî dahi rivâyet eyler: Güneşin cirmi altmış yıllık yoldur derler. Aklı ve ilmi erdiğince herbiri bir söz söylemiş amma söz ehl-i tefsirindir. Güneş şol azametiyle zehresi yokdur, bir an Hakkın emrinden taşra ola. Maşrıkda doğar; [17b] magribde dolanır. Doğduğu yerde ağaçlar vardır. Güneş doğacak ol dahi doğar, güneş kalkacak ol dahi büyür. Güneş kemâlini bulur. Güneş nüzûl edecek ol dahi tenezzüldedir. Ve dahi Sekrân derler bir il vardır. Güneş doğsa ağaçlar arasından canavarlar çıkar. Güneşe karşı secde eylerler. Anda olan bu güneşin her iklimde tesiri vardır. Dünyada her ağacın yaprağı ve budağı kesilse ol kadar kızlık olsa gerekdir.

Dahi hükemâ eydür: Ay, yedi bu yer yüzüncedir. Kendi felekde yan aksine döner. Keenne karınca değirmen üzerinde yürür. Bostan ve batıncan, hıyar, kabak, buna benzer ne kim var, gün artdıkça anlar dahi büyümekdedir. Ay eksildikçe anlar dahi tenezzüldür. Koyunda ilik dahi sökük-

lerde artmakdadır; oğlan dahi anası karnında büyümekdedir. Bunların küllisi ayın tesirindedir. Ay dahi nûru güneşden alır sunun mukabelesinde yürür. Eğer deniz olmasa ay dahi kapkara görünürdü. Ay bedir olacak yüzünde bu kara göründüğü bu yeryüzünün aksidir. Ay yengeç şeklindedir. Güneş bir arslan şeklindedir.

Dahi acâib budur ki Resûlullah (s.a.) küçük iken Mekke-i şerifede azîm ıssı oldu. Halk dam üzerinde yatarlardı. **[18a]** Resûlullah (a.s.) beşikde daraldı, ağladı. Anasını uyutmadı. Anı gördüler kim ay gökden indi; beşiğini salladı; hem ziyâret eyledi. Dahi eyitdi: Yâ Muhammed benim katımda hâcetin var mı? Beşikden bir cevab geldi: Kâfirler, kaçan benden mu'cize isterler. Sana işaret kılam, sen dahi iki şak olasın! Ay kabul etdi. Yine yerine vardı. Ebu Cehl laîn anı gördü, bu câzûdur dedi, düşman oldu.

İkinci Bâb
Yerleri ve yerlerde olan acâibi ve mahlûkatı ve cehennemi beyân eyler

Pes Hak te'alâ Arş'ı ve Kürs'ü ve Levh'i ve Kalem'i ve gökleri, ne kim var halk etdi ve bu yerleri yaratdı altında mutabbak ve müdevver. Yine içi mahlûkat oldu. Pes o vakit ki Hak Tealâ hazretleri ol taşa heybet nazarın saldı. Eridi su oldu. Hakkın heybetinden çalkandı köpüklendi. Ol köpük Hakkın emriyle dondu. Hak te'alâ anı yer eyledi. Dahi mevclendi, dağlar ve tepeler oldu. Biribiri altında yedi kat eyledi. Pes, evvelki yerin adı Remkâr'dır. Anda rih-i akîm vardır. Hak te'alâ, Âd kavmini ol yel ile helâk eyledi. Anda bir kavim vardır. Bûşem derler. Anların üzerinde sevâb ve ikab vardır. İkinci yerin adı Hâlde'dir. Anda kibrit taşları vardır, kâfirler için. Ve envâ-ı azab âletleri vardır. Bir kavim vardır, adı Tabes'dir. Anlar birbirini yerler. Üçüncü yerin adı 'Arka'dır. Anda akrepler vardır. [18b] Katırlar gibi kuyrukları vardır sügüler gibi. Eğer yer ehlinin birini vursalar cümle yer ehli helâk olaydı. Bunlar hep ehl-i cehennem içün yaraklanmışlardır. Dördüncü yerin adı Cerbâ'dır. Anda yılanlar vardır miller gibi. Anda bir kavim vardır, uçarlar amma gözleri yok! Beşinci yerin adı Melşâ'dır. Anda kibrit taşları vardır. Cehennemin odu oldur. Yanacak söyünmek bilmez. Anda bir kavim vardır, Mihtâd derler. Anlar, dahi birbirini yerler. Altıncı yerin adı Siccîn'dir. Tamu ehlinin amelleri ve defterleri andadır. Anda dahi bir kavim vardır, Katât derler. Kuşlar sûretindedir. İbâdet ederler. Yedinci yerin adı 'Acîbâ'dır. Anda bir kavim vardır, Cüsûm derler. Âhir zamanda Ye'cuc ve Me'cuc çıkacak anlar dahi yeryüzüne çıkarlar, Ye'cuc'u ve Me'cuc'u helâk edeler. Şimdi şeytan aleyhi'l-la'ne anda mahbusdur.

Fasıl: Rivayet şöyledir ki Hak te'alâ hazretleri bu yerleri yaratdı. Bu yerlere teskin vermek içün Hak te'alâ hazretleri bir ferişte yaratdı. Yerin altına girdi. Bir elini maşrıkdan bir elini magribden çıkardı. Yerleri götürüp yerler ferištenin çiğninde karar tutdu. Amma ferištenin ayakları karar tutmadı. Hak te'alâ buyurdu. Firdevs-i âlâ'dan murassa taş çıkardılar yeşil yâkutdan, beşyüz yıllık kalınlığı vardır. Ol taşın üzerinde yedi bin çukur vardır. Herbiri [19a] bir denizdir. Hak te'alânın emriyle taşı ferištenin ayağı altına kodular. Ferişte karar tutdu. Bu kez taş karar tutmadı. Hak te'alâ emretdi Firdevs-i âlâ'dan bir öküz çıkardılar. Kırk bin boynuzu var idi. Yoğunluğunu ve uzunluğunu Allah bilir. Taşın altına kodular. Bu kez karar tutmadı. Hak te'alâ bir taş yaratdı. Ululuğu yerlerden ulu idi. Hakkın emriyle ol taşı öküzün altına kodular ol öküz karar tutdu. Be kez taş karar tutmadı. Ol öküzün boynuzları kıranlarına çıkmışdır. Ucu

Arş'ın altına erişmişdir. Ol öküzün önünden kıçına beşyüz yıllık yoldur. Anın kırk bin boynuzu ve kırk bin ağzı ve kırk bin gözü ve kırk bin kulakları vardır. Hakkın emriyle bu yeryüzünü götürmüşdür. Kaçan kımıldanıp hareket etmek dilese Hak te'alâ bir sivrisinek yaratıp ona havale etmişdir. Gelip kanatcıkların gerip vazırdanıp burnuna girmek diler. Öküz dahi gözünü dikip kulaklarını sivildip sineğe bakar ki burnuna kaçan giren diye sâkin olmuşdur. Zehi kadir-i ber kemâl sâni'-i zülcelâl Allah kim anın gibi canavarı bir zâifçe nesneyle korkutmuşdur. Kuvvet ve kudret, ululuk, padişahlık ana mahsustur ki nice dilerse öyle eyler ve işinde ve sun'unda aczi yokdur, birdir [19b] vahiddir. *Lâ ilâhe illâ hû*.[32] Kudretinde, hikmetinde akıllar hayrandır.

Ol öküzün adı Yelhü'dür. Pes ol öküz bu veçhile karar tutucak, bu kez taş karar tutmadı. Hak te'alâ bir ulu balık yaratdı. Ol balığın kırk bin kanadı vardır. Kırk bin ayağı vardır. Adı Yelhü-yi sânî'dir. Eğer cemi' denizleri ol balığın burnuna koysalar dolmayaydı. Hak te'alâ ol balığın altında denizi yaratdı. Pes ol balık taş altına girdi. Bu cümle ferişteyi taşı ve öküzü götürdü. Hak te'alâ ana bir kuvvet vermişdir. Arkasında bu zikr olunan nesneler var mıdır, yok mudur? haberi yokdur. Ol kadar azîm nesnedir ki arkasında bu yerler çevrilmişdir. Başı ile kuyruğu yine Arş'a dolaşmıştır. *Allahu ekber kebiren.* 37

Pes hikâyetde gelir: Bir gün İsâ peygamber (a.s.) Hak te'alâ hazretlerine münacât edip eyitdi: Yarab! Bu yerleri götüren balığı bana göster göreyim dedi. Hak te'alâ hazretlerinden hitâb-ı izzet erdi: "Ya İsâ! Görmek dilersen, var deniz kenarında üç gün anda dur" dedi. Şol katı yaydan ok çıkar gibi bir nesne geçdi, hiç kesilmedi. İsâ (a.s.) eyitdi: Yarabbi! Bu yerleri götüren balık bu mudur? Hakdan hitab-ı izzet geldi: "Ya İsâ! Her gün kırk bin bunun gibi balık anın gıdası vardır, [20a] henüz üç gündür kim gördün; anın gözünün karası değil idi" diye buyurdu. *Allahu ekber kebiren.*

Pes bir nesne kim yedi kat yerleri götüre, 'aynına almaya. Başı öyle, kuyruğu yine Arş'a ulaşmışdır. Bu dediklerim evsaf aceb olmaya. Şimdi bu keşişler, İsâ (a.s.) böyle eyledi diye ol vakti gözetip üç gün yemek yemezler, otururlar.

Pes ol balığın altında denizi yaratdı, deniz altında ol yeli kodu. Hak te'alâ hazretleri taşa nazar edip Hak te'alânın heybetinden eriyip su oldu. Çalkanıp yeller peydâ oldu. Hak te'alâ ol yeli cem' eyledi, suyun altında kodu. Ol denizin vasfını Allahdan gayri kimse bilmez. Balığın ve yerlerin ve göklerin ululuğuna göre denizi dahi kıyas eyle.

Hak te'alâ bir ferişte yaratmışdır vasfı kabil değildir. Pes kaçan, İskender-i Zülkarneyn Hakkın emriyle cihanı gezdi. Kûh-i Kaf'a varıcak gördü,

bir ulu ferişte elini bu yerin üzerine komuş. Gelip selâm verdi, ferişte: Aleyke's-selâm ya Zülkarneyn! dedi. İskender'e, Zülkarneyn diye ad komuş idi. İskender eyitdi: Ya Mâlikü'l-mülk, bu yer üzerinde niçin tutarsın? Ferişte eyitdi: Ya Zülkarneyn, bu yerleri yel götürür, öyle kuvvetli yeldir ki yedi kat yerlerin altındadır. Eğer yeli gidersem götürüp yerleri havaya atıp gökleri pâre pâre ederdi.**[20b]** İmdi Allah te'alâ hazretleri beni bu hizmet üzre komuşdur. Pes bu âlemi götüren yeldir. Tertib budur ki cemi' yerler ferištenin arkasındadır. Ferişte taş üzerindedir. Taş öküz üzerindedir. insanın ilmi bunda tamam fenâdır; halâ ve melâdır.

Tahte's-serâ kim derler, nihayeti budur kim anda Fevka'l-ulâ'nın tertibi budur kim, bu yerde kim insan sâkin olmuşdur. Andan yukarı göğe varınca ol havadır, andan kazâdır, andan yukarı bulutdur, andan yukarı kürre-i zemherir'dir. Andan gökdür. Yedi katdır, esâmesiyle zikrolunmuşdur. Göklerden yukarı Sidretü'l-müntehâdır. Cebrâil (a.s.) makamı andadır. Andan Levh-i Mahfuz'dur. Andan Kalem'dir. Andan yukarı meleğe yol yokdur. Cebrâil (a.s.) dahi eğer andan yukarı varsa Arş'ın nurundan kanatları yanaydı. Mirac gecesinde Resûlullah (a.s.) hazretleri Burak'a bindi; Cebrâil (a.s.) makamında kaldı. Şöyle süratle giderken ayağına bir nesne dolaşdı. Geri tez gitdi. Çünkü Kabe Kavseyn'e erdi. Hazret-i Bâri
38 (c.c.) amme nevâluhu ile kelimât ve niyâz her ne ise vâki' oldu. Şeri'at ve tarikat ve hakikat doksan bin kelâm emr ü nehy, cümle oldu. Âhir Habîbullah eyitdi: Yarabbi, **[21a]** gelirken ayağıma bir nesne dolaşdı yine tez gitdi. Ol ne idi? Hak te'alâ eyitdi: Ya habîbim ol ayağına dolaşan Arş idi; öyle süratle geçdin; Arş'ı nice geçdin, duymadın. Ol azametiyle Arş geçip ayağına dokunup tez gitdi. Kıyas eyle sür'atini, fikreyle kudretini ve hikmetini anla. Zehi kadir-i berkemâlullah! Bu hikmetlerde akıllar çâk olur. Sorarsanız bunda hikmet nedir: Yedi kat gökleri geçip Arş'ı dahi geçip anda kim mahv-ı fenâdır, halâ ve melâdır; yokluk âlemidir. Hak te'alâ hod mekân-ı muayyenden münezzehdir, amennâ ve saddaknâ. Bu menzili bir saat içinde kat' edip hatta kim döşeğinden kalkıp bunca yere varıp doksan bin kelâm edip gelip döşeğini sıcak bulmak ve bundan gayri Cebrâil (a.s.) gelip dur yâ Muhammed, Hak te'alâ seni ister! deyince, Resûl hazretleri tez durdu. Bardağında su var idi, düştü kim döküle; henüz dökülmeden geldi Resûlullah (a.s.) bardağı kaldırdı; tamam dökülmemiş idi. Yanında dökülse elin sunup kaldıracak, bardak içinde su kalmaz. Bu hikmete nazar etmeyen gözler kör olsun, bunu fikretmeyen akıllar zâil olsun!

Ulemâ, bir gün Mısır sultanının önünde bu bahsi etdiler. **[21b]** Sultan dahi ba'id görücek bu inkâr Şeyh Şihâbeddin'in sem'ine erişdi. Gelip sultan ile sohbet-i ilâhiyye edip bir leğen içine su koyup sultan leğene girip başını suya batırıp yine çıkarınca kendiyi yabanda görüp yedi yıl ser-

gerdân gezip evlenip oğlu ve kızı olup yedi yıldan (sonra) denize girip gusül edecek başını bandırıp yine çıkaracak kendisini şeyhin önünde gördü. Gazab ile çıkıp: Yâ şeyh beni yabana salıp padişahlık kast etdin! deyicek yanında olan hizmetkârları şahâdet etdiler; ol vakit ve ol saatdir, dediler.

İmdi Hak te'alâ kadirdir; bir saati bir yıl göstere. Eydürler ki Resûl hazreti bu takdiri edecek İmam Ali'nin (r.a.) hatırına bu söz ba'id geldi. Resûl hazretine ma'lûm olacak, bir gün Fâtıma hazretleri (r.a.) (balık) pullarını kazırdı. Ali hazretine gusül vâcib olur. Başını suya batıracak kendini yabanda görür. Yedi yıl sergerdân olur. Aczile denize girer ki gusül ide. Sudan çıkar görür, Fâtıma hazreti daha balık kazır. Ali eydür: Ya Fâtıma, yedi yıldır ben yabanda gezerim. Fâtıma eyitdi ki bil ki hatırına şübhe gelmiştir ve illâ o saatdir dedi. Bizim suâlimiz [22a] cevabda idi, münasebet geldi söyledik. Tâ ki Hak te'alânın kudreti, Resûlullah'ın mucizâtı evliyâullahın kerâmeti bundan biline.

Pes Hak te'alâ, hod mekândan, zamandan münezzehdir. Bunun gibi nesneler mahlûka mahsusdur. Pes ya niçin anda vardı? Hak te'alâ hod kadirdir. Resûlullah yatdığı yerde bildire ve ya ne için Kabe Kavseyn emlâkinde olmadı, Arş'dan dahi geçdi? Cevab budur ki eğer Arş'da olaydı Allah hazretlerine mekân tayin olurdu. Hakk'ın mekâna ihtiyacı yokdur. İkinci cevab budur ki Mahammed habîbullahdır. Hak te'alâ hazretinin mülkünü ve kudretini ve azametini temaşâ edip gele; ümmetine beyân ede. Tâ ki ümmetinin yakîni ziyâde ola. Üçüncü cevab budur ki Resûlullah hazretinin sâir enbiyâ üzerine, Hak hazreti katında kudreti biline ve gele ümmetine haber vere; ümmeti bile. Ol kim kâfirdir, inkârı dahi ziyâde ola. Zulmetde kalıp azâb-ı elîme müstahak ola. ***Elhamdülillahi 'âlâ dini'l-islâm.***[33] 39

Pes yine sözümüze gelelim: Tertib üzerine Sidretü'l-müntehâdan yukarı ki Levh'dir ve Kalem'dir. Andan yukarı olan Fezâ-i (boşluk) mâlâ-yetenâhünün (ucsuz bucaksız çok demek) içinde uçmaklar vardır ki mâlâ-nihâyetdir. Andan yukarı Kürsî'dir. Andan Sürâdi (çardaklık dimek) katdır. Andan Arş'dır. Andan yukarısını bilmeğe icazet [22b] yokdur. Kabe Kavseyn anda vâki' olmuşdur.

Bu tertibleri beyân etdik. Bundan sonra biraz cehennemi dahi zikredelim; gücümüz yettiği kadar binde birin diyelim. Tamam demeğe ne mecâl vardır? Biraz beyân edelim. İşit cümle mü'minler, biz günahkârın etdiği günâha kalmayıp dünyada daima etdiği lûtfu/kereme inşâallahu te'alâ âhiretde dahi günâhından affede. Bir avuç günah toprağı rahmet deryâsında mahvede. ***Âmin, bi-hürmeti seyyide'l-mürselin ve hâtemi'n-nebiyyin ve sallallahü 'aleyhi ve âlihi ve sahbihi ecmain.***[34]

Fasıl: Rivâyet şöyledir ki Hak te'alâ hazretleri cehennemi yaratdı. Me-

lekler anı gördüler. Dağlarını ve tepelerini ve derelerini ve kuyularını ve oddan tabutlarını ve selâsilini (bukağu) ve ağlalini (zencir) temaşâ kıldılar. Hak'dan korkup feryâd etdiler. Emin oldular, bizim için değilmiş dediler. Hak te'alâ hazretine sığınıp *e'uzubillahi min 'azâbi'n-nâr*[35] dediler. Tesbihini dahi ziyâde etdiler. Cehennem Hak te'alânın hapishanesidir. İntikam edecek yerdir. Nitekim buyurur: *İnnellezine keferu vallahüm 'azâbün şedîdün vallâhü 'azîzün zü'ntikamin.*[36] Âsilerin, zâlimlerin zindanıdır. Kâfirin münafıkların azâb edecek yeridir. Hak te'alâ hazretinin düşmanı kâfirdir ve münâfikdır ve zâlimdir ve mülhiddir. Anın vasfını nice diyem ki binde birini diyemem. Onu vasfetmek olmaz; derinliğini demeğe [23a] yaramaz. Amma kıyas ile eydürler ki, eğer gökden bir elma bıraksalar bir gün bir gecede iner. Amma cehennemin kapağından bir taş bıraksan kırk yılda iner. Cehennem bir su sığırı şeklindedir. Hak te'alâ hazretleri cehennemi yaratdı. Melekler anı gördüler. Oddan tabutlarını ve dağlarını ve tepelerini ve derelerini ve kuyularını.Ve anın içinde oturan yılanlar ve akrepler ve bukağılar ve zencirler ve envâ-ı azâb âletleri vardır, oddan. Bunlar, münafiklar için ve kâfirler için, Allah te'alâdan korkmayıp zulm edenler, tövbesiz ölenler ve mülhidler içindir. Kaçan ki Hak te'alâ cehennemi yaratdı. Buyurdu cehennemi bin yıl daha yakdılar kapkara oldu. Şimdi dahi kapkaradır. Ve dahi cehennemin yedi kapısı vardır ve yedi tabakadır. Biribirinden aşağı gitdikçe ıssıdır. Ve dahi oddan kuyular vardır. Aşağısından derinliği ikişer yüzyıllık yoldur.

Pes bu cehennemin evvel tabakasının adı Cehennem'dir. En yukarı tabakadır. Ol Muhammed ümmetinin ehl-i kebâyiri içindir; tövbesiz ölenler. Bundan bu anlandı ki, çünki ol tabaka boş kalacak değildir. Böyle demek muhalled ola demekdir. Neûzubillah, adın müslim ola da muhalled fi'n-nâr olasın! Ma'lûmdur ki cehennemde ehl-i imandan kimse kalmasa gerekdir. Öyle olsa ehl-i kebâyir, iman üzre olmazmış. Kitaplarda masturdur ki bir kişi dâim [23b] kebâyir üzre olsa âkibet ol kebâyir anı küfre ulaşdırır. Kebâyirin meşhuru bunlardır ki zikrolunur: Zinâ, livâta, hamr içmek, nâhak yere kan etmek, yetim malın yemek, ribâ eylemek, mazlûmlara zulmeylemek, uğruluk eylemek, helâli ve haramı fark etmemek,namazı terk etmek, mülhidlik etmek ve dahi dünyâ sevmek. Nitekim hadisdir: *Hübbü'd-dünya re'sü külli hatietin.*[37] Dünyâ sevmek oldur kim malın ola zekâtını vermeyesin. Dâim kibirle tefahür ile yürüyüp ziynet ile gaflet içre olasın. Gülmek ve şâdilik içre olasın. Bunlar külli dünyâ muhabbetidir. Kebâyir çokdur. Âdeme gelen meşhurların dedim. Ataya anaya âsi olmak kebâyirin büyüğüdür.

Evvelki kapı cehennemdir ki dedik. İkinci Sa'ir'dir. Anın harareti azabı yukarısından artukdur. Ol sâbii ve mürtedler içindir. Üçüncü tabaka

Huteme'dir. Ora nasâra içindir. Biz İsâiyiz derler. İsâ anlardan bîzârdır. Dördüncü tabaka Cehîm'dir. Yahudiler orda mukim ola. Dahi, enbiyâya yalan diyenler ve enbiyâyı kıyıp öldüren gire. Beşinci tabaka Sakar'dır. Ana, müşrik, putperest gire. Altıncı tabaka Lazay'dır. Ana, oda tapanlar ve şeyâtine, yıldıza tapanlar gire. Amma, Sakar'a yani şirk getirenler ki hâşâ Tanrı'nın oğlu ya kızı var diyenler, ya iki dahi üçdür diyenler gire. Allah te'alâ birdir, lâ şerikdir [24a]. *Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerike lehü ilâhü vâhidün ferdün samedün lem yelid ve lem yuled amennâ ve saddaknâ.*[38] Yedinci tabaka Hâviye'dir. Ana münafiklar ve âl-i Firavn ve zındık gire. Ol kamusundan eşeddir. Oddan kuyular ve oddan tabutlar andadır. Nâr-ı cehîm derler anda bir kuyu vardır; içi dolu oddur. Şol kimse ol tabakada ola ki, zâhir müslümanız derler amma içlerinde kâfirlik ola. Şol mel'unlar kim haşr u neşr yokdur. Bu âlem bir düzendir, kurulmuşdur. Mahlûkat ot gibi biter. Öyle olsa ne işlesen olur, derler. Din ve millet bilmezler ve hısım, kavim kimi olursa tutarlar. Anların yeri nâr-ı cehîmdir muhalled. Nitekim buyurur: *Li-külli bâbin minhüm cüz'ün maksûm.*[39]

Sual olursa, cehennem bir büyük nesnedir, buna odun mu yeter,gece ve gündüz yanmağa? Cevap budur ki anda kibrit taşları vardır. Gece ve gündüz yanar. Yandıkça dahi beter yanar. Hezâr kibrit yağı hergiz sönmek bilmez. Üzerine su koysalar dahi beter parlar, yalını çıkar, gayet de 41
ıssı olur. Âdemin gövdesine yapışır, kopmaz. Gayet de câzibdir. Arkadan âdemi kendüye çeker; mıknatıs demir çeker gibi.

Ve dahi tamu ki yedi tabakadır. Her tabakada yetmiş bin şehir vardır. Her şehirde yetmiş bin mahalle vardır; her mahallede yetmiş bin ev vardır. Her evde yetmiş bin kuyu vardır; her kuyuda yetmiş bin tabut [24b] vardır; her tabutda yetmiş bin akrep vardır. Her akrebin bin kuyruğu vardır. Her tabutda yetmiş bin ağaç vardır, zakkumdan. Her ağacın dibinde yetmiş bin yılan vardır. Her yılanın ağzı deniz gibi dolu zehirdir. Kaçan, âdem yürümek dilese yılandan basacak yer bulamaz. Âdemi sokalar, bedeni tas tas yarılır. İrin ile sarı zehirler akar. Derelerde kan, irin eksik olmaz. Eğer tamunun söyününden bir damla bu dünyanın dağlarına tamzırsalar dağlar su gibi erirdi. Denizlere döküleydi, zehire dönderir idi. Kokusundan kimse yanına varamaya idi. Tamu ağaçları vardır. Yaprakları katrana bulaşmış palasa benzer. Üzerindeki yılan alacasına benzer yemişleri şeyâtin başına benzer. Kur'anda buyurur: *Keennehu rü'usü'ş-şeyâtini.*[40] Tamı, sabırdan acıdır. Kokusu cifeden murdardır. Yiyecek âdemin boğazında durur. Tamu ehlinin azâbı ekser açlık ile susuzlukdur. Bizzaruri yer boğazına durur. Becid su sunarlar oddan maşrabalar ile. Maşraba dudaklarına yapışır. Suyu bizzaruri içerler yir içini doğrar.

Dahi yılanlar vardır ki miller gibi, en küçüğü direkler gibi. Tamu ehli-

ni dâim sokarlar. Acısından kendüyü yerden yere vururlar; şişerler; tuluma dönerler. Gövdeleri kan irin olur. Ol yılanlar dâim sokmağa harîs olurlar. Zira anların gıdası oldur.

Ve dahi tamuda bir dere vardır [25a]. Cehennemin dağları ve dereleri o derenin şerrinden Allah te'alâya sığınırlar. Aşağı tabakasının dibindedir. Ol derede kuyular vardır. Dahi onda bir dağ vardır, Sekrân derler. Ol dağın dibinde bir kuyu vardır; ona Gazdân derler. Hak te'alâ gazab etdiği kimseyi ol kuyuya salar. Ve anda bin kuyu vardır. Ol dere içindedir. Herbirinin derinliği ikişer yüzyıllık yoldur. İçleri dolu oddur. Ol kuyularda oddan tabutlar vardır. Ve dahi Gayya deresinde dâim irin ve kan akar. Anda bir kuyu vardır. Ana Cehîm derler. Gayet de derindir; içi dolu oddur. Cehennemin harareti biraz sâkin olur, ol kuyunun kapağını açarlar, tamu yine kızar. Ve tamuda zebâniler vardır. Yüzleri çakır, fil azısı gibi dişleri sarkmış, şefkatsiz, gayet de heybetli yüzlerine bakanın zehresi çâk olur. Kimse anların yüzlerine bakmağa takat getiremez. Anlar tamu ehline azab etmeli olsalar elleri ayakları bile azab ederler. İmdi cehennemin binde birini demedim.

Kaçan, peygamberimiz Muhammed Mustafa (a.s.) hazretleri mi'râca vardı; cenneti ve cehennemi seyreyledi. Cehennem hâl diliyle çağırdı: Yâ
42 Muhammed tez git senin nûrun benim nârımı söndürdü. Cehennemin bazı evsafı Resûlullah hazretinden menkuldür. Eshab (r.a.) eyitdiler: Yâ Resûlullah, cehennemde kimleri gördün? Resûlullah eyitdi: İki tâifeyi çok gördüm. Biri [25b] avretler ve bir yoksullar. Suçları, malları olmadığı için midir? dedik . Resûlullah eyitdi: Yoksul dediğim ol değildir. Malları olmaya, anlar dünyada fakirlerdir. Fakirlik benim fahrimdir. Ben fakirim fukara bendendir. Fukara dediğim anlardır kim fakr içre ola salâh üzre ola. Hak te'alâ verdiğine kanaat edip şekûr ve zâkir ola ve eğer dünyada mal yoksulu ola, fisk ve fesad üzre ola, halka şikâyet eyleye anlara fâsıklar derler. Hem dünyada mahrumlardır ve hem ahiretde, anlara dahi cehenneme girmek aceb değildir. Amma benim gördüğüm yoksul oldur kim ömrü gaflet içre geçe; hiç ameli bulunmaya. Ameli dahi olursa da dünyada kimsenin hakkını yemiş ola, ya gaybet etmiş ola. Bu veçhile halkın üzerinde hakkı kalmış ola. Akçe pul olmaz ki vere, haklaşa. Zira kim her ne kim üzerine farz olmuşdur, anı dahi etmemiş ola. Hususa mizan tartıldığı vakitde günah ağır gele; sevâb bulunmaya. *Ve emma men haffet mevazinühü fe ümmühü hâviyetün*[41] mûcibince yâhud amel dahi etdiyse her kişi gele haklı hakkın talep ede olan amelin alalar. Bu müflis kala, ya ameli bulunmaya ki haklaşa. Anın günahını ana vereler. Gayriler günah ede sen azabını çekesin, eşeddi yoksuldur. Bunlar dahi külli hakk-ı abiddir kim, gammazlık etmiş ola, ya yetim malını yemiş ola, ya bühtan etmiş ola veya kimsenin

ehline hıyanet etmiş ola, ya emanete tama' edip inkâr [26a] etmiş ola ve niçe bunun gibi nesneyi her kişi gelir; haklı hakkını taleb eyler amelini alır, ol yoksul kalır. Zehi gayretsizlik! Eller günah ede sen azabın çekesin.

Kaçan, kıyamet günü ola, yetmiş bin zebâni her birisi bu dünyayı, kasdetse yerinden koparır; elma gibi oynatır. Dahi her zencirin yetmiş bin halkası vardır. Eğer dünya demirlerin cem' etseler bir halkası olmaya. Eğer bir halkayı gökden bıraksalar, yerleri cemi'an aşağı geçirirdi ve cehennemi bu resmiyle çeke çeke Arasat yerine götüreler. Cehennem bunların elinden çekine, kakıya kakıdığından iki pâre olup yine bütün ola. Yalınları direk direk hevâya gide. Kıvılcımları kasırlar gibi yalınla bile çıka, havaya atıla. Nitekim buyurur: *İnnehâ termi bişererin ke'l-kasri.*[42] Cehennemin odu bu dünya oduna benzemez. Dünya odu o od katında cüz'idir. Bu dünya mesâlihi içindir ve cehennemden bir kıvılcım dünyaya düşeydi yerleri yaka yaka tamuya düşüreydi. Eyitdiler: ya Resûlullah, bu dünyâ odu yetmez mi idi? Resûl hazretleri eyitdi: Biri bu ki kâfire katı azap içün ikinci bu ki cehennemi ancak ol od kızdırır. Bazıları eydür, cehennem Tahte's-serâ'da Arş'ın sol yanındadır. Fevku'l-ûlâda sağ yanındadır. Hak te'alâ hazretlerinden dilerim bu kitabı mütâlaa edene ve halka okuyup [26b] bildirene ve dinleyip âlim olan ehl-i imâna ve bu kitabı cem' edeni duâyla anana ol cehennemi görmek nasib etmeye. Hemen işitdiği ola, ancak. *Yâ mu'in ve bi-hürmeti seyyide'l-mürselin ve hâteme'n-nebiyyin ve sallallahü teâ'lâ 'aleyhim ecma'in.*[43] 43

Üçüncü Bâb
Bu yeryüzünü ve mahlûkatını bildirir

Hak sübhanehu ve te'alâ hazretleri bu yeryüzünü yaratdı. Eydürler yetmiş bin yıldır, bu cihan yaradılalı yani ki ömrü ol vakitden beri Âdem'e gelince ıssız kalmadı ve sıhhatini yine hâlik bilir amma bazılar hikâyetlerde eydür kim devir kim yedi bin yılda bir mahlûk gelirdi; Hak te'alâ anlara emr ü nehyi bildirdi. Sonra isyan üzre olucak anları tebdil edip bir mahlûk dahi getirirdi derler. Bazı rivâyetde gelir; tâ kim dünyanın âhirine yedi bin yıl kalacak Âdem (a.s.) peygamber oldu. Anınçün Âdem'e âhir mahlûk dediler. Devir oldu kim yeryüzü hayvanat oldu. Devir oldu kim bir mahlûk gelirdi. Hak te'alâ anlara enbiyâ gönderirdi. Niçe zaman emir üzre olurlardı. Sonra içlerinde azgınlık belirdi mi Hak te'alâ onları giderirdi; bir kavim daha getirirdi derler. Ol kavmin bazısına âdemü bıncıkı derlerdi. Bu halkın kimi oddan kimi yelden yaratıldı [27a]. Tâ kim her mahlûk devrini tamam eyledi, âhir Hak te'alâ cin tâifesini yaratdı. Bu mahlûk gelirlerdi, evler hâneler etmezler imiş; mağaralarda olurlardı. Şimdi dahi bu kayalarda ve dağlarda olan mağaralar anların eseridir.

Eydürler: Bu rûb'-ı meskûn su yüzünde şol gemi gibi çalkanırdı. Bir yerde karar etmezdi. Pes bundan ihtilâf oldu. Dahi bu sözden bu anlandı ki bu rûb'-ı meskûn bu yedi kat yerlerden hariç olmak var. Su yüzünde karpuz gibi mahlûkat için olmuş ola. Anlar hâneler yapmağa yaramaz idi. Halk hayvan derisin giyerler idi.

Pes Hak te'alâ bu yerlere teskin vermek için dağlar yaratdı. Bu âlemde yetmiş altı bin altı yüz yetmiş üç dağ vardır. Pes bu yerler anınla dahi sâkin olmayıp harekâtını komadı. Hak te'alâ bir kerre buyurdu, Sevhâil nam meleğe, Firdevs-i a'lâ derelerinden lâciverd renginde bir gök taş çıkardı. Eydürler ki sırça parmağına yüzük gibi geçirdi. Götürüp bu yerin etrafına kodu. Taş bu yeri ihâta eyledi ve hareketini yine komadı. Bu kez Hak te'alâ buyurdu, ol taşın çevresine Âyete'l-kürsî yazdılar. Andan sonra bu yer sâkin oldu.

Bu Kaf dağı ki [27b] vardır Firdevs-i a'lâ derelerinden bir gök taşdır. Bu hava yüzü gök olup ve lâciverd göründüğü ol taşla Kûh-i Kaf'dır. Anın şu'lesidir ki aksi havaya vurur; gök görünür. Andan, havadan suya dokunur, su gök gibi görünür. Yoksa suyun rengini kimse bilmez ve hangi kaba koysalar ol kabı gösterir. Ammâ aslı ve zâtı akdır ve bele oldur ki kar akdır ki eriyecek su olur ve su donsa gök görünür. Hurda eylesen ak görünür. İmdi, bu Kaf dağını görmüş kimse yokdur. İllâ dört kişi gördü, anlardan rivâyetdir. Zira ıssızdır ve sarplıkdır. Bir tarafı deryâ-yı ummandır

ve bir tarafı kar ve zemheridir. Allah te'alânın emri ile görenin biri Âdem peygamber (a.s.) kaçan, uçmakdan çıkdı. Cebrâil (a.s.) getirdi. Gelirken gösterdi idi. Dahi Süleyman peygamber (a.s.) hazretlerinin tahtını yel götürdü bir günde bir aylık yol giderdi. Hak te'alâ emriyle yel ana musahhar oldu. Ol kuvvetle vardı derler. Kuvvet ve kudret Hakkındır. Biri dahi Süleyman'dan üçyüz yıldan sonra âleme İskender-i Zülkarneyn geldi. Hak te'alâ ana inayet etmişdi. Eydürler kim anın tahtını bulut götürürdü derler. Amma hikâyetlerinde **[28a]** böyle demez. Hak te'alâ hazretleri hod kadirdir, nice dilerse anı ede.

Anın hikâyesi budur kim, İskender Rum'dan bir sâlih kişi idi. Hak celle ve âlâ, ana inâyet edip eyitdi: Ya İskender seni bir muhtelif kavme da'vete verdim. Anlar iki kavimdir. Anın biri maşrıkdadır, adı Mensik'dir ve biri dahi magribdedir, adı Menâsik'dir. Ve iki kavim daha vardır. Birine Hâvil ve birine Tâvil derler. Ve bunlardan gayri yerin ortasında iki kavim vardır. Birine cin ve birine âdem derler. Pes bundan bu anlandı kim Hak te'alâ bir kimseyi da'vete göndere, ol enbiyâdan ola. Anınçün demişler kim İskender peygamber değildir demişler. Şâyet peygamber ola, inkâr etmiş olasın. Bir kimse peygamberin birini inkâr etse küfürdür derler. Hak te'alâ İskender'e bu inayeti edecek İskender eyitdi: Yarabbi ben hangi kuvvetle ceng edeyim. Hak te'alâ hazretleri eyitdi: Yâ İskender, kuvvet ve kudret benimdir. Yürü nûru ve zulmeti sana musahhar eyledim. Önünce nûr, ardınca zulmet yürüsün. Pes İskender katına ulemâ fuzalâ ve hükemâ, bahâdır ve şeci' kimseler cem' oldu. İskender'in çerisinde (asker demek) yüzbin subaşısı var idi. Her birinin emrine nice bin âdem ferman idi. Eydürler ki **[28b]** geceyi gündüz gibi görürdü. Pes İskender cihânı bu kuvvet ile gezdi. Nice mahlûkat ile ceng eyledi. Nicelere Hakk'ın vahdaniyetini bildirdi. İsyan edenin hakkından geldi. Çün maşrıka geldi. Ol yerin halkı, Ye'cuc'dan şikâyet etdiler. Ye'cuc'dan yana sed çekti. Andan Kaf'a vardı. İnşâallahu te'alâ münâsebet geldikçe anın etdiklerinden beyân ederiz. Dahi Resulullah hazretleri (s.a.) mi'râca çıkıcak Kaf'ı gördü. Hatta Nuh aleyhisselâmın gemisini anda gördü.

Pes bu dünyaya niçe mahlûk gelmiştir, herbiri devrin tamam edip tebdil olmuşdur. Hak te'alâ bu yeryüzünü Kûh-i Kaf'la teskin edecek od yalınından bir er yaratdı. Adı Mâric idi ve bir avret dahi yaratdı, adı Mârice idi. Bunları bu Rub'-ı Meskûn'da sâkin etdi. Bunlardan bir veled zuhûr etdi. Adını Cin kodular. Bu cin taifesinin evlâdı yeryüzünü tutdular. İblis laîn dahi bunlardan oldu. İçlerinde gayet zâhid kopdu. Şol kadar ibâdet eyledi kim, bunlardan seçildi. Melekler ile üns etdi. Melek sıfatı ile muttasıf oldu. Hatta ibadet ile gönüllere ağdı. Evvelki gökde bin yıl ibâdet ey-

ledi. Andan yedinci göğe vardı. Melekler içre mergub oldu. Andan sonra bin yıl dahi uçmağın hazînedarı oldu. Meleklerden bir cemaat [29a] ittibâ edip hizmetkârı oldular. Kaçan yürüse önünce ardınca ta'zîm ü tekrim ederlerdi. Bir gün laîn gördü uçmağın kapısında yazılmış kim "bir kul Hak te'alânın emrini tutmasa, hasedi öcünden mukarreb etmiş iken kapısından kova, redd eyleye, ehl-i nâr ola." Çün İblis anı gördü okudu. Eyitdi: Yarabbi, buyurursan ol kula la'net edeyim dedi. Hak te'alâ destur verdi. İblis kendiye bin yıl la'net eyledi. Amma bilmedi, lâ'net kendüye olacakdır. Zira kim ilmine ve mukarrebliğine mağrur olup kibr ü ucub ile içi dolmuş idi. Hergiz aynına almazdı. Bed asıl âkibet aslına kavuşdu. ***Asıl hatâ mekuned bed asl hatâ kuned*** (asıldan hatâ gelmez bî-asıldan vefâ gelmez).

Bu yanda cin tâifesinde azgınlık belirdi. Hak te'alâ hazretleri anlara peygamberler gönderdi kim anları ıslah eyleye. Onlar dahi kabul eylemediler. Hatta peygamberlerini öldürdüler. Hak te'alâ melâike leşkerin gönderdi kim anlara gazâ edeler. Anlara gazâ etdiler. İblis anlarla bile indi. Sonra Hak te'alâ Âdem'i yaratmak diledi. Meleklere bildirdi. Eyitdi: Yeryüzünde toprakdan bir halife yaratırım kim eşrefü'l-halk ola ve efher-i mahlûkat ola dedi. İblisin içinde hased odu yandı. Eyitdi: Ben nârdan [29b] oldum ol toprakdan. Benim üzerime nice itibar bulur? deyip kibr ü
46 hasedi dahi ziyâde oldu. Hak te'alâ Âdem'i balçıkdan halk edip Âdem'in kalıbı yer üzerinde yatarken gelir yoklardı. Meleklerin kendüye tâbi olan görürdü ve yoklayacak nice halk olup nice itibar bula? İçi mücevvefdir. Neye mâlik ola? derdi. Âdem'in kalıbından ağzından girip aşağısından çıkardı. Meleklere eydürdü: Eğer bu halk olup bizim üzerimize hâkim olursa bunu dünyada sağ komayım derdi. Kâh olur, anlara iğvâ ederdi, dahi Âdem'i yer üzerinde yatarken çekerdi. Halk olıcak size bu cefâ etse gerekdir der idi. Anlar gelip İblis'in sözüyle çekicek ve kasd edicek Hak te'alâ hazretleri kelbi yaradıp Âdem'in göbeğinden sıçrayıp anlara vurur kaçardı.

Zira kim cinden evvel cihanı anlar tutmuşdu. Andan evvel Hak te'alâ Adem'e ruh i'tâ etdi. Âdem gözünü açdı. Bir kez aksırdı. *Elhamdülillah* dedi. Hak te'alâ hazretleri, *yerhâmüke rabbüke*[44] ya Âdem dedi. Ol vakitden beri âdet kaldı. Hak te'alâ Âdem'e tac ve libâs giydirdi ve esmâyı öğretdi. Âdem'i izzetledi, uçmakda sâkin eyledi. Ana eyitdi: Yâ Âdem uçmakda sâkin ol. Veli Şeceretü'l-huld kim buğday ağacıdır ana yakın olma. [30a] Eğer yakın olursan zâlimlerden olursun dedi. Hak te'alâ Âdem'in sol eyegüsünden Havvâ anayı yaratdı. Nitekim Kur'anda buyurur: ***Ve kulnâ yâ Âdemü's-kün ente ve zevcüke'l-cennete ve külâ minhâ regâden haysü şi'tümâ ve lâ takrebâ hâzihi'ş-şecerete fetekûnâ mine'z-zâlimin.***[45] Âdem dahi bu emâneti kabul etdi. Ol hasudun içi yandı, Âdem'e ol itibarı görü-

cek hasedi dahi ziyâde oldu. Hak te'alâ buyurdu: Âdem'e secde edin. Zirâ kim Âdem'in alnında Muhammed Mustafa hazretlerinin nûru var idi. Cümle melekler Hak te'alânın emri üzere olup evvel İsrafil (a.s.) secde eyledi. Anı gördüler kim cümlesi iblise lanet eylediler. Suretini tebdil edip kapısından kovdu. Rivâyet ederler, meleklerden bir cemaat ana tâbi' olmuşlardı. Hak te'alâ ateş gönderdi, anları yakdı, mahv oldular. Andan sonra İblis'in gönlünde hased dahi ziyade oldu. Tedbiri şuna erdi kim uçmağa bir hile ile gire, Âdem'i azdıra. Hak te'alânın men' etdiği ağaçdan yedire, cennetden çıkara. Pes bir sûrete girip uçmak kapısına geldi. Gördü tâvus ve yılan uçmak kapıcılarıdır. Anları inandırıp iğvâ ile yılanın ağzına girip uçmağa girdi. Âdem'in katına girdi. Yılanın ağzında İblis saklıydı. Evvel yılan bir hoş [30b] zibâ kimse idi. Ayakları dahi var idi. Çünkü lâîn, Havvâ'yı gördü. Hüsn-i zibâ ve tâc ve hülle ile iğvâ edip ana ölümü arz eyledi. Havvâ eyitdi: Ölüm nedir? ya ana çare nedir? dedi. Laîn eyitdi: Ol ağaçdan yeseniz, ebedî kalırsız. Anınçün sizi men' eyledi. Öldürse gerekdir dedi. Havvâ Âdem'e arz eyledi. Âdem men' edegördü, kabil olmadı. Havvâ ikdam edip alıp yedi. Nesne olmadı, çünkü Havvâ tâbi' idi. Metbu'ya zevâl olmayacak tâbi'ye dahi zevâl olmasa gerekdir. Âdem dahi gördü. Havvâ'ya zarar gelmedi. Sundu ol dahi yedi. Hemen eğninden ve başından Âdem'in tac ve hülleler uçdu. Âdem çıplak kaldı, kaçdı. Ağaçlardan yaprak alıp serpuş ede; ağaçlar kaçdı, yaprak vermedi. Akibet incir yaprak verdi. Hak te'alâ buyurdu, Âdem'i dünyaya getirdiler. Âdem (a.s.) üç yüzyıl ağladı. Havvâ'dan ayrıldı. Sonra Hak te'alâ Âdem'i esirgedi. Tövbesini kabul eyledi. Bin yıl dünyada oldu. Andan dünya-yı bî-vefâyı dahi harce (öldü demek) sürdü. Hak te'alâ rahmetini ziyâde ede. Kabr-i şerifleri Serendib dağındadır. İnşâallahu te'alâ aşağıda tafsil oluna. Havvâ Ana dahi Cidde'de yatar.

Pes Âdem'den evvel cin tâifesi bu dünyayı tutmuşdu. Âdem dünyaya gelicek melekler Hakkın emriyle gelip cin tâifesini cezîrelere sürdüler. Şimdi [31a] gâh gâh yine eski vatanlarını anıp gelirler. Ağaçlar dibinde ve sular ve pınarlar yanında mekân tutarlar. Ayazma diye halk itibar edip bazı yerleri ili olduğu oldur. Hikmet budur ki anlar pınarlarda vatan tutup halka itikat vere. Ayazmaya ekser kâfir tabakası itikad eyler ki falan pınar ve falan ağaç uludur. İnşâallahu te'alâ aşağı bâblarda beyân oluna ve dahi Âdem'e düşmanlık edip zarar ederler. Âdem aleyhisselâm dünyaya gelicek üç yüzyıl ma'zûl yürüdü. Havvâ'dan ayrı, Havvâ diye ağlardı. Çift sürmek ve çift demek ol demden beri kaldı ve gâh günâhına ve gâh cennetden ve safâdan ayrıldığına ve gâh Havvâ hasretine ağlayıp çift sürerdi. Ol zamandan kaldı, çift sürenler ohah ohah diye öküze çağırırlar. Hak te'alâ

Âdem'in tövbesini kabul eyledi. Melekler anı gördüler, Âdem'e muştuladılar. Âdem'in üzerine altın ve cevâhir nisâr etdiler. Ol dağda kim Âdem ana inmişdi. Şimdi ol dağa kimse varıp çıkmak mümkin değildir. Eğer ana çıkmak kabil olaydı altının ve kıymetli taşların dünyada kadri ve kıymeti olmazdı. Amma ol dağın üzerine yağmur kar yağdıkça seller iner. Sel ile bile kıymetli taşlar iner, varırlar devşirirler. Anınçün bu Hindistan'da altın ve kıymetli taşlar çokdur. Oradan gelir. Ve dahi altın bir dahi yerden nebat (yani ma'den) gibi çıkar. Amma çok terbiyeti var, altın oluncaya dek. Hak te'alâ Havvâ'yı ana kavuşturdu. Bin yıl ömür sürdüler. Âhir bu fâni dünyadan sefer etdiler.

Şit Peygamber Âdem'in oğludur. Ol dahi hayatında nice şehirler ve kaleler **[31b]** bünyâd etmişdir ve çulhalığı anlar tasnif etmişdir. Anlardan evvel halk hayvan derisini giyerlerdi. Andan İdris Peygamber (a.s.) gelip ilm-i nücûm ve rasad ve sanatlar peydâ etmişdir. Bir gün Azrail (a.s.) anları ziyaret etmeğe geldi. İdris (a.s.) Azrail ile karındaş oldu. Eyitdi: Yâ karındaşım, dilerim ki senden benim ruhumu kabz edesin. Azrail eyitdi: Ölmekden murâdın nedir? Hak te'alâ eyitdi: Ya Azrail, İdris'in murâdı ne ise öyle et, anın gönlündekini bilirim. Zira *Âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyât padişâhem.*[46] Pes Azrail (a.s.) İdris'in ruhunu kabz eyledi. Hak te'alâ İdris'e yi- 48
ne hayat verdi. Bu kez İdris eyitdi: Yâ Azrail, dilerim ki beni uçmağa iletesin; ta ki uçmağı görem. Azrail (a.s.) eyitdi: Destur olmayınca edemem. Hak'dan hîtab-ı izzet erdi: Yâ Azrail, İdris'in murâdınca ol. Pes diledi, evvel cehennemi göre. Pes cehenneme vardı, girdi. Dağlarını ve derelerini ve kuyularını ve envâ'-ı yerlerini seyretdirdi. Andan çıkıp uçmağa vardılar. Seyrederek Tûbâ ağacına geldiler. İdris (a.s.) Tûbâ ağacının bir budağına yapıştı, salındı. Azrail (a.s.) eyitdi: Gel çık gidelim. İdris (a.s.) eyitdi: Ben yerimi buldum, artık **[32a]** gitmem dedi. Âhir çekişdiler. Hak te'alâ hazretleri bunların arasını sulh etmek için bir ferişte gönderdi ki kadılık eyleye. Gelip eyitdi: Yâ İdris, Hak te'alâ buyurdu: *Küllü nefsin zâikatü'l-mevt.*[47] Öyle olsa ben mevt şarabını içdim, yine Hak te'alâ bana hayat verdi. Eğer günahım var ise cehennemi gördüm, şimdi uçmağa girdim. Yerimi makamımı buldum; artık çıkmam dedi. Hak te'alâ hazretleri eyitdi: Yâ Azrail, İdris kulum gerçekdir. Koy anı uçmakda dursun! Şimdi uçmakda Tûbâ ağacı dibinde sındı urup nice bin hülleler kesilir.

Andan Nuh peygamber (a.s.) zamanı geldi. Eydürler: Nuh (a.s.) dokuzyüz elli yıl kâfirleri dine da'vet eyledi. Âhir seksen kişiyi imana getirdi. Hak te'alâ hazretine Nûh (a.s.) münacaat edip eyitdi. *Rabbi lâ tezer 'ale'l-arzi mine'l-kâfirine deyyâre.*[48] Hak te'alâ Nûh'un duâsını kabul etti. Cebrâil (a.s.) gelip sefine yapmak telkin etdi. Nûh (a.s.) gemiyi yapmak dile-

di. Kâfirler maskaralığa alırlardı. Amma vakit gelicek evvel Nûh aleyhisselâmın kendi tandırından su çıkdı. Gökden indi. *Altıparmak* der ki: "Bir gün Nuh (a.s.) bir ekmekçiyi dine da'vet edip der ki; tufan yakın geldi bana uyun derdi. Ekmekçi bu tufan tandırdan mı çıkar deyip inad ederken hemen Allahın emriyle kızgın tandırdan su çıkmağa başlar". Bir kavil böyledir. Nuh'un ümmeti gemiye girdiler. Su âlemi tutdu. Kırk arşın yerden yukarı oldu. Hatta dağlar başından yüksek oldu. Cümle âlem garka vardı. Nûh (a.s.) gemisi altı ay su yüzünde [32b] durdu. Âhir su yere yatıcak halk çıkdılar. Gemi Cûd dağına indi. Nitekim buyurur: *Ve 'ale'l- Cûdi.*[49] Aşure günü idi. Seksen âdem idi gemide kalan. Zahireyi bir yere getirip bir aş edip ol gün bayram etdiler. Aşure aşı ol demden beri âdet kaldı. Âhir Nuh (a.s.) âdem-i sâni oldu. Nesl-i âdem yine üredi. Nuh'un (a.s.) bir oğlu Hâm idi. Ana yavuz bedduâ eyledi. Yüzün kara olsun! dedi. Şimdi karalar, anın neslindendir. Ve bir oğlu Sâm idi. Acem'den yana padişah oldu. Neslen ba'de neslin selâtin-i Acem tâ Resulullah hazretleri zamanına, Nûşirevân ve Hürmüz ve Pervîz'e gelince padişah idiler. Ol diyarda Acem tâifesi üredi. Ve bir oğlu dahi Yâfes idi. Arab ve Rum ve Rus ve Efrenc (firenk demek) ve Mağrib oğlanları andan üredi. Ve bir oğlu dahi Ke'nan idi ve kâfir idi. Şişeden bir oda düzdürmüş idi, ya'nî tûfan olucak gark olmaya. Hak te'alâ ana bir su verdi; bevli gitdikçe artdı. Cümle âlem garka vardı. Dahi âhir kendi sidiğine gark oldu. 49

Hûd (a.s.) zamanı geldi. Anın kavmi gayetde kuvvetli idi. Kasd etseler bir dağı yerinden kopartırlardı. Hûd aleyhisselâm, onları imana dâvet eyledi uymadılar. Anlara Hak te'alâ rıh-ı 'akîm (yel demek) verdi. Şöyle esdi kim develeri havaya uçurdu. [33a] Evvel dayanagördüler. Vardıkça yel artdı. Mağaralara kaçdılar. Mağarada dahi ziyade oldu. Duvardan duvara vurup helâk eyledi. Andan sonra Salih peygamber (a.s.) gelip taşdan deve çıkarıp mucize gösterdi. Uymadılar. Âhir deveyi boğazladılar. Her kim yedi cüzam oldu. Andan sonra İbrahim (a.s.) gelip Keykâvus kim Nemrûd idi; anı imana da'vet eyledi. Bunca kavgalar oldu. Âhir İbrahim aleyhisselâmı Nemrûd oda atdı. Od ana gülistan oldu. Âhir Hak te'alâ sivri leşkerini gönderip anları kırdı. Andan İbrahim (a.s.) oğlu İshak ve İsmail (a.s.) geldiler. İshak, anasıyla Kudüs'de olurdu. İsmail (a.s.) Hâcer Hatun ile Mekke'de olurdu. Resûl hazretlerinin nuru anda zâhir oldu. Âhir Hak te'alâ İsmail'i kurban verdi. İbrahim (a.s.) Mekke'yi yapdı. İsmail'den Resûl hazretine gelince nebî gelmedi. Bizim peygamberimiz geldi. Anın sırrını yine Hak bilir. Resûle ta'zim etdi. Ne kadar enbiyâ geldi İshak belinden geldi. Kudüs-i şerifin etrafında olurlardı. Ol zamanda kıble idi. Bizim peygamberimize Kâ'be-i şerife kıble verildi. Andan sonra Ya'kub ve Yusuf

(a.s.) geldiler. Anların kıssası meşhurdur. *Ahsenü'l-kasas* diye Hak te'alâ Kur'an'da yâd eder. Ya'kub'un oniki oğlu var idi.[33b] Yusuf'u könüledîler. Âhir sahraya çıkıp kuyuya saldılar. Âkibet kevan gelip konup kuyudan Yusuf'u çıkarıp satdılar. Mısır'a alıp gitdiler. Mısır sultanının veziri oldu. Onun avreti Zelihâ, Yusuf'a âşık oldu. Niçe kerre kasd etdi. Hak te'alâ Yusuf'u sakladı. Âkibet Yusuf'a bühtan eyledi. Zindana saldırdı. Yedi yıl Yusuf zindanda ibadet eyledi. Âhir Hak te'alâ inayet edip bir sebeb ile Yusuf'u zindandan çıkarıp Mısır sultanının veziri oldu. Ba'dehu sultanlığı Yusuf'a verdi. Karındaşları gelip Yusuf'a tapu etdiler. Ya'kub (a.s.) (ile) buluşdu. Âhir dünya-ı bî-vefâ anlara dahi kalmadı.

Andan Musa peygamber (a.s.) zamanı geldi. Anların Firavun ile kıssası meşhurdur. İnşâallahu te'alâ aşağı bâblarda gelir, beyân ederiz. Andan Şu'ayb ve Yunus (a.s.) gelip herbiri kavmini dine da'vet etdiler. Gelen geldi, gelmeyenlere nebilerinin duâsıyle Hak te'alâ azab verdi, kimi kıtlık ile ve kimi sekam ile. Lût aleyhisselâmın, Hûd kıssası malûmdur. Yukarıda beyân etdik. Ondan sonra Dâvud ve Süleyman aleyhimasselâm geldi. Hak te'alâ hazretleri Dâvud aleyhisselâma Zebûr gönderdi. Cemi'si duâ ve senâ idi. Her peygamber kim geldi; âsi kavminden neler çekdi. Dahi Süleyman peygambere Hak te'alâ devlet ve saltanat i'tâ etdi. Cümle eşyayı ana
50 müsahhar kıldı. İnşâallahu te'alâ saltanatını ve tahtını beyân ederiz. İlyas peygamber (a.s.) şu kadar kavmini da'vet eyledi, uymadılar. Hak'dan diledi [34a] kıtlık oldu, yağmur yağmadı. Cife yediler. İlyas'a geldiler. Duâ etdi. Ol belâ def' oldu. Yine âsi oldular. Velhâsıl, niçe kerre böyle etdiler, isyanın komadılar. İlyas aleyhisselâm duâ edip beni bunlardan ayır dedi. Hak te'alâ ana bir merkep verdi. Kuş kanadı gibi kanadı var idi. Kuş yününden libâs giyerdi. Hak te'alâ buyurdu: Var, kuşlar ile bile uç, kande zikrullah olursa orada hazır ol, dedi. Her Cuma'da ve mescitdde hazır olur; zikrullah olduğu yerlerde.

Andan sonra Zekeriya ve Yahya geldi. Meryem Hatun anların katında doğdu. Ol besledi. Âkıbet buyurdu. Âdem sulbünden Cebrâil'de emanet konmuşdu. Meryem Hatun'a erdi. Cebrâil (a.s.) nefh eyledi, Meryem hâmile oldu. İsâ (a.s.) doğdu. Ve buyurdu nübüvvet verildi. Havâriyyun katında cem' oldu. Herbirini bir iklime da'vete verdi. Kimi Habeş'in bir bucağını da'vet etdi. Kimi Efrenc ve Rum ve Rodos tarafını da'vet etdi. Kerâmet göstermek ile kabul etdiler. İsâ aleyhisselâmın nefesi Hak te'alânın emri ile diri kılırdı. Anlara gökden mâide indi. Yarasayı toprakdan düzdü. Nefh-i ruh eyledi. Emr-i Hak'la hayat buldu. Mûcize gösterdi. Sonra Yahudiler ana bühtan etdiler. Öldürmek kasd etdiler. Hakkın emriyle dördüncü kat göğe değin gitdi. Sonra İsâ'nın (a.s.) [34b] ümmeti bazı din peydâ edip İsâ'ya ibnullah dediler, kâfir oldular.

Bizim peygamberimiz (s.a.) dünyaya gelince(ye değin) âlem zûlûmat içre kalırdı. Resûlullah'ı (s.a.) Hak te'alâ âleme rahmet verdi. İman nuruyla âlem münevver oldu. Resûl hazretleri dünyaya gelince şeytan laîni habsetdiler. Âlemde zelzeleler çok oldu. Kiliselerin kubbesi yıkıldı; putlar zelzele ile sernigûn oldu. Ol od kim Mecûsîler ana taparlardı. Gece ve gündüz yanardı. Şeytan od içine girip hazin âvâz ile kâfirlere iğvâ ederdi. (Od) söndü. Tâk-i Kisrâ kim, Acem padişahlarının divânhanesi idi; çatlayıp niçesinin aklı gitdi. Sâre bahri yere geçdi. Ol gece bir alâmet oldu kim halkı âlem acebe kalıp mütehayyir oldular. Ba'dehu Resûlullah (s.a.) dünyaya geldiğini bildiler. Ana hidayet-i Hak erdi; ana ümmet oldu. Devlet-i ebediyyeye erdi, nâr-ı cehimden aman buldu. Olalıcak nübüvvet geldi, nice mu'cizat gösterdi. Ay gelip beşiğini ögridi. Dahi tıfl iken Hak te'alâ ana seyf verdi. Yâ Muhammed, senin nübüvvetüne iman getiren saadete erdi. Uymayana gazâ eyle dedi. Niçe gazâlar etdi. Ve anın dört yârı var idi. Biri Ebubekir ve biri Ömer ve biri Osman ve biri Ali rıdvanullahi aleyhim ecma'in. Âkibet bu fâniden anlar dahi nakl edip [35a] şeriat-ı Muhammediyeyi ve tarikat-ı nebeviyeyi âlemde kodular. *Elhamdülillahi 'alâ dini islâm.* Ol vakitden beri üreyip din-i islâm şevket bulmakdadır. Ehl-i islâm ehl-i küfr üzere galib olup gazâ ve cihad olacakdır. Bunlardan sonra nebi gelmeyecekdir. Ümmet-i Muhammed yerde çok yatmayacakdır. Cemi'-i ümmetden evvel Muhammed ümmeti uçmağa giriserdir. *Allahümme erzukná bihürmeti seyyidelmürselin ve alihi ve sahbihi ecma'in.*[50] 51

Bes imdi sözümüze gelelim. Kûh-i Kaf'ı bu dört kimseden gayri görmek mümkin olmadı. Bazı hikâyetlerde kim düzüp koşmuşlardır. Ekâbirin ve beğlerin gönlünü eğlemek içün mahbublar serencâmı gibi veya Hamza kıssaları kim Kûh-i Kaf'a vardı derler. Battal Gâzi kıssaları gibi ki Kûh-i Kaf'a vardı derler veya niçe bunun gibi pehlivanlar Kaf'a varıp devler leşkerini sıdı derler. Bunların aslı yokdur. Evvelâ, devi ve cini öldürmek mümkin değildir. Zira, onlarda can vardır amma, âdem gibi ten ve kan yokdur. Bir tütün gibi bir delikden sızar çıkar. Öldürmeğe kabil değildir. Meğer ferişteler Hakk'ın emriyle şihâb ile yakalar. Amma periyi öldürmek mümkindür. Zira, anlar munisdir. Dev ve cini ve periyi müsahhar ederler, esmaullah ile, Hak emriyle. Nitekim Süleyman peygamberin hükmünde idi ve İskender'in katında [35b] olan hükemâ dahi teshir ederlerdi. Zira ol dahi yukarıda dediğim gibi Hak te'alâ ana inayet edip cihanı kırk yılda gezip geşt etmişdi. Kur'an-ı azîmde buyurur. Bu kadar berri ve bahri gezdi, zulumata girdi derler. Hikâyetlerinde dahi gelir. Eydirler: Hızır Nebi aleyhisselâm ana kılavuzluk etdi. Bir gün Endelüs cezîresine çıkdılar. Anda kırk pâre şehir gördüler kim her biri Mısır'dan ulu idi ve ıssı çeşme anda gördüler kim güneş anda batardı. Nitekim buyurur: *Hattâ izâ belega magri-*

be'ş-şemsi vecedehâ tagrübü fî 'aynin hemietin.[51] Ol bahrin içinde balıklar gördü, otuz üç bin arşın uzunluğu var idi. Dahi balık gördü, üç fersah uzunu var idi. Balıklar gördü haddi yok ve dahi canavarlar gördü, başı bir ulu kaleden büyük ve anda iki dağ gördü, biribirine karşı. Biri kardan ve biri oddan. Biribirine ziyân eylemez. Ve dahi bir deniz gördü, içine at girse yağmur boşanır. Ne kadar at denizde dursa dinmez. Hemen at çıksa diner. Niçe kerre tecrübe etdiler. Ve dahi bir ırmak gördü, on bin ırmak ana karışır, asla artmaz ve taşmaz. Dahi giderek bir tepe gördü üzerinde bir taş gördü.[36a] Her kimin su hâceti olsa ol taşın önünde bir ark kazar. Andan gelir o taşı yel bir kez öyle vurur, taşdan su revân olur. Hâceti kadar bağ u bostan ne ise ganî olur. Çün hâcet tamam ola su diner. Ve dahi bir ırmak gördü, öğleye değin magribe akar, öğleden sonra maşrıka akar. Yazın taşar, kışın kan akar. Dahi magribde bir kuyu gördü, içine taş bıraksalar, bir heybetli âvâz kopar; bir azdan su kaynar ağzından taşra çıkar.

Anda bus derler bir ile geldi, anın dağında bir kuyu gördü, içi dolu güvercin. İçine ip ile ve zencir ile kova sarkıtsalar keserler taşraya atarlar (Her ne olursa olsun atarlar). Her ne niyet eylesen niyetin ediverirler. Hemen kulak ver dinle. Dahi bir pınar gördü yazın akar, yayla vaktinde taşar, kış olsa kan akar. Dahi İsfahan'da bir dağa çıkdı, anda bir kuyu gör-
52 dü, ne kadar taş atdılarsa hiç belirmedi. Dahi Yemen'de ancılayın bir kuyu gördü. İmtihan için büyük büyük taşlar bırakdılar. Yedi gün boyunca kulak verdiler, belirmedi. Dahi bir su gördü; kaçan karaca geyik yanına gelse içeri çeker, kendiye alır. Birazdan görsen kemiklerini taşra atarlar. Dahi bir kuyu gördü, içinden kırk türlü âvâz gelir, kırk türlü dil söyler. Kaçan yağmur yağsa o âvâzlar diner. Yağmur dinse [36b] yine başlar. Dahi Zengibar'da bir kuyu gördü. Dibine yüz bin kulaç urgan ermedi. Âhir ol vilâyetin otunu samanını devşirdiler, içine kodular, belirmedi. İki yıldan sonra Zablık ilinden kervan geldi. Haber verdiler kim ol vilâyetin nehrinden ot ile saman akar dediler. Dahi Apur ve Sâpur iklimine geldi. Anda bir mağara gördü. Hergiz eni ve uzunu belirmez. Anın içinde kuşlar var; altın gibi yaldırır. İçine her kim girse kapkara çıkar. Artık söylemez. Eğer bir dahi girse çıkar, bir dil söyler ki kimse bilmez ne dildir. Üçüncü kerre girse artık çıkmaz. Anı isteyü giden taş olur. Ve bu Adiv Sepür (Adır Seper) iklimi gâyet yüce yerdir. Gecesi ve günü gâyet kısa olur. Gün dolunsa yatsı olmadan geri sabah olur ve günün kısalığından kuşluk olmadan akşam olur. Hak te'alâ hazretleri anda olan mü'minlere ol kısa gecelerde kırk geceye dek yatsı namazını bağışlamıştır.

Dahi İskender andan sonra şarka vardı. Ol vilayetde Nuh peygamber (a.s.) oğlu Yâfesoğullarından iki karındaş, birinin adı Sâluh ve birinin adı Kaluh idi. Onların nesli üreyip vilayet olmuş idi. İskender oraya varıcak ol

ilin halkı dirilip İskender'e[37a] şikayet etdiler Ye'cüc'den. Eyitdiler: Şurda bir şom kavim vardır adına Ye'cüc Me'cüc derler. Şu iki dağın arasından çıkar gelir; koyunumuzu, davarımızı, oğlumuzu, kızımızı, bulduklarını alırlar; büryan edip yerler. Hâlimiz böyledir. Bize bir dermân eyle, dediler. İskender eyitdi: Siz bana yardım eylen, ben bu dağdan ol dağa sed çekeyim dedi. Pes ilde günde ne kadar demir ve bakır ve kalay ve kurşun var ise cem' eyledi. Kağnı ile taşınır idi. Bir dağdan bir dağa üçyüz mil idi derler. Pes ol yeri kazdılar, tâ su çıkınca. Andan kazıklar kakdılar; büyük taşlar dökdüler. Andan demir ve bakır yer yer körükler çekdiler. Od alevlendi âsumana çıkdı. Dahi demir ve bakır kaynadı. Dahi demiri ve bakırı yığdılar. Tâ kim yüz arşın yüceliği oldu. Bazılar üçyüz arşın derler; eni elli arşın. Ol kadar kömür ve ağaç yığdılar kim demir ve bakır görünmez oldu Allahu ekber. Yer yer neflı etdiler. Gürültüsü ve harareti üç günlük yola giderdi. (Bir rivâyetde üç aylık yola giderdi.) Tâ kim demir ve bakır ve gayrî birbirine kaynadı, yekpâre sed oldu. Andan bir kapı etdiler; iki tarafının kapakları tunçdan ve pulatdan[37b] ve kapının yüceliği yiğirmi beş arşın idi. Ve kapı üzerine şerefeler etdiler, birbirine muttasıl demirden yapılmış. Kireç yerine kurşun etdiler. Kapı üzerine kilit etdiler. Anahtarı on arşın ve on dendanlı idi. Kapının iki tarafına iki kale bünyad etdiler, burguzlar gibi gayet yüce. Ol sed bu tantana ile tamam oldu. Ve ana bir dizdâr tayin etdiler. Her cuma günü ata binip demir çomakla kapıyı vura, dağlar yankılana, Yecüc tâifesi işitip bekçi var diye. Kıyamet gününe dek böyle edeler. Ol vakit kim Hakk'ın emri yetişe bekçiden kimse kalmaya kapıyı yıkalar, dünyaya yayılalar. İnşâallahu te'alâ aşağıda beyân oluna. 53

İskender andan gidicek Kûh-i Kaf'a vardı. Anda bir ferişte gördü. Yâ melek, bu dağın acâibinden ve anarusundan bize haber ver dedi. Ol melek eyitdi: Yâ İskender bu Rub'-ı Meskûn'un içinde ne kadar dağlar var ise damarları Kaf dağına ulaşıkdır. Ol damarlar benim elimdedir. Kangı memlekete zelzele emr ola, ol yerin damarını çekerim, zelzele olur; ya o yer kahr olur. Kısas-ı enbiyâda eydür: Kaf dağı ardında bir ak yer vardır. Otuz bu dünyaca anda niçe âlemler vardır. Ol âlemlerde niçe şehirler vardır. İçi dolu mahlûkdur. Anın ardında yetmiş dağ vardır, miskdendir. Ve anın ardında yetmiş dağ [38a] vardır, anberden. Ve anın ardında yetmiş dağ vardır; demirden. Ve anın ardında yetmiş dağ vardır gümüşten. Ve anda bin âlem vardır. İçi dolu ferişledir. Anlar âdem kimdir, İblis kimdir bilmezler. Hemen dillerinde *lâ ilâhe illallah Muhammeden resûlullah*'dır. Bu Kaf dağında acâib ve garâib çokdur amma biz muhtasar etdik. Hakk'ın mülkünü ve sun'unu kim vasfedip tamam edebilir?

Dördüncü Bâb
İlm-i hendese birle iklimler ve günler ve saatler beyân eyler

Hükema-i mütekaddimîn şöyle beyân etmişlerdir ki ol vakit kim Hak te'alâ hazretleri, dünyâyı yaratdı. Süfûr (nokta demek) şeklinde bir müdevver nesne misâlinde. Anın bir mikdarı su içinde müstağrak. Meselâ bir karpuzu bir havuza bıraksalar, su içine batar, bir mikdarı dışarıda kalır. Velâkin bu sudan taşra kalanın dahi bazısı ma'mur ve bazısı harabdır. Bu Rub'-ı Meskûndan gayri suya gark olan yerlerin yüce yerleri sudan dışarıda kalıp cezîreler olmuşdur, Derler ki Bahr-ı Umman'da on iki bin cezîre vardır. Bahr-i Muhit'de dahi o kadar cezîre vardır, bu Rub'-ı Meskûn'ca derler. Bu cezîrelerin içinde acâib ve garâib tavaif i muhtelife çokdur. Ol cezîrelerin bu Rub'-ı Meskûna yakın olanın ba'zısına Resûl [38b] hazretinin risâleti erişmişdir. Anlara ki risâleti ermedi, millet ve mezheb nedir bilmezler. Hayvan gibidirler. Andan, bu Rub'-ı Meskûn ki insan sâkindir, dört bahşdir. Hükema eydür: Ol dört bahşin içi harabdır. Kimi soğukdan, kimi ıssıdan ve kimi sulardan. Dördüncü bahşi itidal üzredir ki insan anda sâkindir. Anı dahi hükemâ yedi bahş etdiler. Her bahşına bir iklim derler.

54

Pes bu ekalim doksan derecedir. Hatt-ı istivâdan tâ şimale gelince ma'murdur. Ol kırk sekiz derecedir. Kırk iki derecesi harab ve virandır, soğuk heybetinden. Anadolu seksen derecedir, hat çekilmişdir. Bu, cümle ma'murdur. Nuh peygamber (a.s.) kavlince hükemâ cemaatinden bir bölük ittifak edip yeryüzündeki denizler suyundan dört bahşdan bir bahşı ki dışarıda kaldı; onu üç kısım etdiler. Hind'i dokuz kısım etdiler. Rum ve Fars hükemâsı, İdris peygamer (a.s.) kavlince yedi kısım etdiler. Her kısmına bir iklim dediler. Eğer cümlesinin ahvâlini ve keyfiyyetini beyân edersek söz uzar. Amma biraz icmâlen beyân edelim.

Amma bu Rub'-ı Meskûn'un imâret-i mesâhası (yerleri dimek) bin yedîyüz fersahdır. Bu cümle fersahlar üçbin altı yüz altmış mil olur. Her mil dört bin adımdır. [39a] Her fersah on iki bin adımdır. Üç mil bir fersahdır. Amma hükemâ-yı mütekaddimîn şöyle hesab etmişlerdir; mesahat ilmiyle, tevfik nazarı ile. Mücellen hâtırlarına şöyle hutur etmiş kim, berahin-i hendese ve kavaid-i hesab kanun-ı mesahat ile her mil dört bin adımdır. On iki bin kadem olur. Her kadem üç kabza ve buçuk olur. Her kabza dört parmak buçuk olur. Her buçuk dört arpa olsa gerekdir. Her kadem elli arpa olur. Mil ki dört bin adımdır, elli sekiz bin parmak olur. Üç bin kez bin, dahi iki yüz kırk bin arpa olur. Oniki burç üç yüz altmış derece, yeryüzünde yüz altmış mil olur. Bu cümle miller yeryüzünde dokuz

kez yüz bin, dahi yirmi bin adım olur. Bu cümle adımlar, üç bin kez bin kez, dahi seksen bin bin kadem olur. Pes bu iklimin herbiri bir kevkebe mensubdur. Hindistân, Zülâl'e mensubdur. Fars ve Irakeyn, Mirrih'e mensubdur. Türkistân ve Kıpçak ve Moğol, Şems'e mensubdur. Çin ve Horasan ve Semerkand, Müşteri'ye mensubdur. Arab ve Rum, Zühre'ye mensubdur. Rumeli ve Rus ve Engurus, Utarid'e mensubdur. Efrenc, magribe varınca Kamer'e mensubdur.

Pes her İklimin günün ve saatinin birbirinden tefavütü cetvelini ve dağlarını ve yollarını beyân edelim:

el-İklimü'l-evvel: Bu iklimin ibtidâsının günü on iki saat ve üç rub'-ı saatdir. [39b] Arzı on iki derecedir. Garbden şarka varınca üç bin iki yüz elli fersahdır. Bu cümle dokuz bin yedi yüz elli mil olur. Arzı yedi yüz fersahdır. Bu cümle iki bin üçyüz elli mil olur. Bast-ı mesâhası sekiz bin kırk dört fersah olur. Bu cümle iki kere bin bin dört bin mil olur. Bu iklimin bin pâre şehri vardır. Elli şehri muazzam şehirlerdir. Otuz dahi muazzam dağı vardır. Otuz taht yolları vardır. Kervan varır gelir. Habeşe Tube, Serendib serhaddidir.

el-İklimü's-sânî: Bu iklim ibtidâsının günü on üç saatdir. Ve yirmi derecedir ve ortası on üç buçuk saatdir. Şarkdan garbe varınca iki bin dört yüz fersahdır. Bu cümle yedi bin iki yüz mil olur. Arzı yüz otuz altı fersahdır. Dörtyüz sekiz mil olur. Bast-ı mesâhası yüz sekiz bin bin ve yüz bin yüz otuz iki bin mil olur. Bu iklimin iki bin pâre şehri vardır. Ellisi muazzam şehirlerdir. Onyedi ulu dağı vardır. Otuz taht yolları vardır. Halk-ı âlem varır gelir. Sürâdık-ı magrib, hatt-ı istivâ bilâd ı rıh serhaddidir.

Üçüncü iklim: Bu iklimin ibtidâsının günü, on üç saat üç rub'-ı saat ve yirmi derecedir ve on iki dakikadır ve ortası on dört saatdir. Uzunluğu şarkdan garbe varınca iki bin dokuz yüz yirmi beş fersahdır. Bu cümle [40a] sekiz bin yedi yüz yetmiş beş mil olur. Arzı doksan fersahdır, iki yüz yetmiş mil olur. Bast-ı mesâhası altmış bin dokuz yüz fersahdır. Bu cümle iki kez bin bin ve seksen dokuz bin yüz elli mil olur. Bu iklimde üç bin pâre şehir vardır. İki yüz pâre şehri muazzam şehirlerdir. Otuz altı azîm dağı, yirmi iki taht yolu vardır. Mesâliki halkdır, varırlar gelirler. Tanca ve Berir ve Mısır ve Mekke ve Medine-i Münevvere ve Irak ve Çin ve Maçin serhaddir.

Dördüncü iklim: Bu iklimin ibtidâsının günü on dört saat otuz üç derecedir. Ortası on dört buçuk saatdir. Şarkdan garbe varınca iki bin yedi yüz doksan fersahdır ve cümle sekiz bin üç yüz yetmiş mil olur. Arzı yüz doksan fersahdır. Beşyüz yetmiş mil olur. Bast-ı mesahası üç yüz on iki bin dokuz yüz yirmi fersahdır. Dokuz bin bin otuz sekiz bin altmış mil olur. Bu iklimde dört bin pâre şehir vardır. İki yüzü muazzam şehirlerdir. Yirmi ulu dağı vardır. Otuz ulu muazzam yo-

lu vardır. Mücari halkdır; varırlar gelirler. Afrikiyye ve İskenderiye ve Kudüs ve Kirman ve Hindistan serhaddidir.

Beşinci iklim: Bu iklimin ibtidâsının günü on dört saat ve rub'-ı saat ve kırk derecedir. Uzunu şarkdan garbe varınca [40b] iki bin beş yüz elli fersahdır. Yedi bin altı yüz elli mil olur. Arzı iki yüz otuz iki fersâhdır. Altı yüz doksan altı mil olur. Bast-ı mesâhası iki yüz altmış bin dört yüz fersahdır. Yedi yüz doksan bin sekiz yüz mil olur. Bu iklimde üç bin pâre şehir vardır. İki yüzü muazzam şehirlerdir. Otuz beş azim dağ vardır. Otuz taht-ı muazzam yolları vardır. Halk varırlar gelirler. Rum ve Şâm ve Beytü'l-Mukaddes ve Diyarbekir ve Irak ve Horasan ve Hıtay serhaddidir.

Altıncı iklim: Bu iklimin ibtidâsının günü onbeş saat ve rub'-ı saat ve kırk üç derecedir ve oniki dakikadır. Ortasının günü on beş buçuk saat ve kırk beş derecedir. Uzunluğu şarkdan garbe varınca iki bin üçyüz seksen sekiz fersahdır. Yedi bin yüz altmış dört mil olur. Arzı doksan fersahdır. İki yüz yetmiş mil olur. Bast-ı mesâhası iki yüz on dokuz bin üçyüz doksan altı fersahdır. Altı yüz bin altmış sekiz bin yüz seksen sekiz mil olur. Bu iklimin iki bin pâre şehri var, yirmi ikisi muazzam şehirlerdir. Yirmi ulu dağı vardır. Otuz üç azîm yolu vardır. Halk varırlar gelirler. Kostantiniyye ve Harezm ve Mâveraünnehir serhaddidir.

56 Yedinci iklim: Bu iklimin ibtidâsının günü on beş saat ve üç rub'-ı saat ve beş derece oniki dakikadır. Ortasının günü [41a] on altı saat ve kırk sekiz derecedir. Uzunluğu şarkdan garbe varınca iki bin iki yüz altı fersahdır. Altı bin altı yüz on sekiz mil olur. Arzı yüz kırk sekiz fersahdır. Dörtyüz yirmi mil olur. Bu iklimin bin pâre şehri vardır. Yirmi ikisi muazzam şehirlerdir. On ulu dağı, kırk ulu azîm yolları vardır. Halk-ı âlem varırlar gelirler. Rus ve Kıpçak ve Tatar ve Sakalibe ve Bulgar ve Ye'cüc ve Mc'cüc'dür. Andan anarı imâret yokdur. Doksan dereceye varınca hararetdir. Ot bitmez, insan sâkin olmaz. Bu harabın Hitâ'dan Rus'dan zulûmata varınca furyasdan karayel çıkdığı yere gelince o taraf zemherirdir. Harabdır. Soğuğu ağudan acıdır. Zemherir tamusu o tarafdadır. Ve gün doğusundan gün batısına gelince güneşin hararetinden harabdır, beriyedir. Mâverdi eydür: Bu yerin kalınlığı yüz bin dahi beş bin kez ve doksan sekiz bin dahi beş yüz fersahdır. Dahi güneş doğduğu dolunduğu yerde imâret yokdur; canavar dahi yokdur. Dağlar güneşin hararetinden od gibi yanar. Dahi yer vardır ki güneş hiç dokunmaz; kar dahi erimez. Dahi yer vardır ki hiç gündüz olmaz ve daim gecedir. Yer vardır ki altın nedir bilmezler. Yer vardır ki bakır yerine kap kaçağı altındandır. Yer vardır [41b] ki kap kacağı gümüşdendir. Yer vardır ki hububat, ekmeden biter. Yer vardır ki hiç ağaçların yaprağı dökülmez. Yer vardır ki toprağı kepek gibidir; ekim ekmeğe yaramaz. Yer vardır ki ev yapmak bilmezler daim

sahrada olurlar. Yer vardır ki ne ekilirse fi'l-hâl biter. Yer vardır ki bir yıl biter, bir yıl bitmez. Anda dâim gece gündüz beraberdir. Yer vardır ki gökden un yağar. Yer vardır ki giyecekleri kaçan kir olsa yumak bilmezler. Gece ayaza asarlar. Ertesi pâk olur, yunmuş bulurlar. Allah te'alâ hazretinin kudreti çokdur. Kadirdir, sânidir. Amennâ. İşleri anın kamu hikmetdürür, her neye bakar isen ibretdürür. Kör olsun gözler, bu ibreti görmeye. Zâil olsun ol akıllar, bu hikmetleri anlayıp fikr etmeye. Tutulsun ol diller, bunu bile Hakk'ı zikr etmeye.

Beşinci Bâb
Dağlar acâibini bildirir

Pes dağların ulusu, mu'teberi Kaf dağıdır ki bu Rub'-ı Meskûn'u ihâta etmişdir. Anın acâibi igeni çokdur. Zira ki uçmak derelerinden çıkmışdır. Ol vakit ki İskender-i Zülkarneyn rahimullah, Kûh-i Kaf'a vardı. Anda bir ferişte gördü. Alnını bu yerin üzerine komuş. Yukarı bâbda dedik. İskender ana selâm verdi, sordu: Ne için alnını böyle turtasın dedi. Ferişte eyitdi: Ya Zülkarneyn, bu cemi'-i emlâk ki vardır; yedi kat yer ve taş ve öküz ve balık ve bahr-i bî-nihaye, cemi'sini [42a] yel götürür. Eğer bir saat elimi giderirsen bu dediğim nesneleri yel götürür, havaya atardı. Hak celle ve alâ bana bir kuvvet vermişdir kim bu emlâkin hıfzına beni kollukçu komuşaur dedi.

Ve dahi Avarya derler, yerler vardır. Ol yer cümle yerlerden kırk fersah yücedir. Ol yerin üzerinde bin pınar vardır. Her pınardan on ırmak olur. Her biri Ceyhunca ola. Ve dahi magribde ulu dağlar vardır. Ol dağlarda maymunlar vardır. Her biri deve gibi. Ol dağlarda kâfur biter. Ol dağların otu sünbül ve za'ferân ve nesrin ve yâsemendir. Akır karhâlar ferfiyun dahi andan gelir. İskender ol diyarı seyrederek ol adaya geldi. Anda üç sandık buldu. Üzerinde altın kilidi var. Sandığı açdılar. Üçünün bile içinde deriden üç kırba ve bir tabıl buldular. İskender taaccüb edip eyitdi: Ne aceb ahmak padişah imiş, bunu bu i'tibarla saklayan? Kırba neden ki bu kadar muteber ola deyû teftiş etdiler. Bir pîr kişi buldular. Üzerinden çok zaman geçmiş. Meğer ol padişahın veziri imiş. İskender pîrden sordu, eyitdi: Ey pîr-i mübarek! Bu senin padişahın ne bî-akl padişahmış ki bu derileri bu kadar ta'zimle tutarmış. Pîr eyitdi: Ya onları neylediniz? İskender eyitdi: [42b] Pâre pâre edip atdık! Pîr eyitdi: Siz akılsızlık etmişsiz ve illâ onun gibi âkil padişah nerede olur gördünüz? Bu i'tibar ile elbette bu abes değildir diye bana danışmak gerek idi. Bâtıl eylemişsiniz. Pes bu kırbanın birinin hâsiyyeti bu idi kim içinden ne kadar şarap içseler bir zerre eksilmezdi. Ve birinin hâsiyyeti bu idi kim bir kişiyi kulunç tutsa gelirdi, o tablı bir kerre vururdu, hoş olurdu. Bir kırbanın hâsiyyeti bu idi kim bir kişi ısı rence mübtelâ olsa kefâret olurdu. Birisi dahi soğuk rence kefâret idi. Bilmediniz dedi. İskender hayf edip dedi kim: Zehî, hayflar kim âdem bilmezlik ile bir iş işler; sonra pişmanlık fayda vermez! Elden ne gelir, gittikden sonra. Bu söz baîd gelmesin. Allah te'alâ hazreti, keramet kim âdeme vermişdir. Hiç kimseye vermedi. Nitekim rivâyetde gelir: Ebû Ali Sinâ bir avretin evine konuk olur. Bakar görür, bu avretin üzerine fakir(lik) galebe etmiş; yiyecek yok. Ebû Ali Sinâ avrete terahhum edip evi duvarından bir taş

koparır yine yerine kor. Bir masuracık lüle eyler. Ağzını tıkar. Eydür: Ey hatun, kaçan pekmez hâcetin olur şol lüleyi çekip açasın, hâcetin kadar pekmez alasın, yine tıkayasın. Amma zinhar taşı koparıp içinde ne var görmeyesin dedi, gitdi. Avret niçe zaman böyle etdi. Kendi yediğinden gayri dünyalık edindi. Bir gün **[43a]** açuben göreyim, taş ardında ne vardır, yine yerine koyayım, der. Çün taşı kaldırdı, gördü. Bir salkım üzüm! Avret taaccüb edip tez taşı yerine koydu. Artık nesne gelmez. Avret hayıflanıp parmağını ısırdı deyu hikâyet ederler; eğer vâki eğer gayrivâki. Heman murâd bir nasihatdir. Bilmezlik ile bir iş edip; sonra pişman olmayasın.

Ve dahi dağlarda Seylan derler bir dağ vardır. Anın çevresini od tutmuşdur. Ol dağdan bir su iner. Suyun çevresi yanar. Ol asıl dağ Rûm'da dahi vardır. Ve Taberistan'da bir dağ vardır. Anda ol dağdan bir su iner. Kaçan bir fâsık kişi gelse akmaz. Diğer bir sâlih kişi gelse revân olur, akar. Dahi bir dağ vardır dâima ana yağmur yağar, bir lâhza dinmez. Dahi Çin ilinden anaru dağlar vardır. Anın taşı billurdandır. Kaçan güneş ol dağa dokunsa alevler peydâ olur. Anın içinde bir kuş olur; oddan çıksa ölür. Nitekim balık sudan çıksa ölür. *Zehi kadir-i ber-kemâl, sâni-i zü'l-celâl*,[52] ne dilerse kadirdir ve ne kudretdir kim ne dilerse yaradır. Heman Allah te'alâ hazretinin sun'unda kemâl-i kudreti var; aczi yok. Ne dilerse kılar. Ol dağlardan anaru berriler şehridir derler. Dahi furyâsdan yana bir dağ vardır; tipidir, hiç kar eksik olmaz. Dahi Tennur derler bir dağ vardır, Hindistan'da Karanlık'a yakındır. Anda **[43b]** bir su var; her kim andan içse çok yaşar, renc (zahmet demekdir) görmez. Ve dahi Tebbet derler bir dağ vardır. Her kim orda od yaksa denizden su çıkar, ol odu söndürür. Denize yakın bir dağdır. Dahi bir dağ vardır; Zehür derler. Âdem (a.s.) bu dünyaya gelince ol dağ üzerine indi. Serendib'dedir ve kademinin eseri henüz anda vardır. Her adımı seksen arşındır. Anda kar yağar, yüksek dağdır. Kimse çıkamaz. Andaki cevâhirin ve altının hesabını kimse bilmez.

Kaçan Hak te'alâ hazret-i Âdem'in tövbesini kabul edicek melekler Âdem'e gelip muştuladılar; üzerine cevahir saçdılar. Eğer âdemoğlu çıksa dünyada cevâhirin kıymeti olmazdı. Şimdi ol dağdan sel ile iner. Arar bulurlar. Dahi Savlan derler bir dağ vardır, azim ulu dağdır. Amma hiç nef'i yokdur. Dahi Yemen'de bir dağ vardır. Ol dağda yer yarığı vardır. Âdem anın içine girse ayrık çıkmaz, yol bulmaz. Dahi San'ân ilinde bir dağ vardır. Asıl anlar üç dağdır. Kaçan ramazan ayının evvel günü gelse anın gecesinde Allahın kudretinden od yanar. Şavkı fersah be fersah yollara gider. Gerek bulut olsun gerek olmasın. Elbette ramazanın evvel gecesinde yansa gerekdir. Ramazan-ı şerif geldiğini andan bilirler. Ertesi ramazandır, hilâf olmaz. Dahi Remka derler ve Kar Dağı derler dağlar vardır. **[44a]** An-

lar üç dağdır. Dahi Tûr-ı Sinâ Dağı kim Mısır'a yakındır. Cebrâil (a.s.) anı götürüp Beni İsrail kavminin üzerinde bıraksa gerek idi. Anlar dahi korkularından yüzleri üzere düşdüler, yanakları üzerine yatdılar. Gözleri yukarı bakardı; dağ iner mi deyu. Hak te'alâ anları afv eyledi. Şimdi cühûdlar ya'nî secde ederler; yanağı üzerine inerler, yukarı bakarlar. ya'nî afv olunur. Nitekim Hak te'alâ buyurur: *Ve iz netakne'l-cebele fevkahüm keennehu zulletün ve zannû ennehu vakı'ün bihim.*[53] Ferişteler anın üzerine kubbe yapdılar. Her kim anın içine girse yatsa fi'l-hâl taşra atarlar. Etrafında üç bin savmaa (ibadethâne) vardır. Dahi Turna Dağı derler, Hindistan'da üç dağ vardır. Anların üzerinde kızıl yâkut vardır. Kimse ana çıkmaz. Deniz kenarındadır. Anın yöresinde üçyüz dağ vardır. Üç bin yerde köprü vardır. Azim ulu dağdır. Ve dahi Akas ve Sinas derler, Yemen ilinde üç dağ vardır akik ve billûr anda olur. Dahi Cebelü'l-Acim derler bir kara dağ vardır, anın taşı odun gibi yanar. Yandıkça külü sabun olur. Dahi Kaysur derler, Hindistan'da bir dağ vardır. Ol dağda sandal ve kâfur biter. Anın üzerine kimse varamaz. Anda bir canavar olur. Anın âvâzını kim işitse düşer ölür. Ol dağdan [**44**b] bir su iner. Ol suyun içinde bir canavar vardır. Sudan çıksa taş olur. Dahi Girdâb derler bir yer vardır. Anın dağının taşı tutyadır. Göyündürseler kalay olur. Dahi nişadır olan dağ Semerkand'dadır. Dahi
60 Berkavan derler bir dağ vardır, altın dağıdır. Anda gûl ve maymun çok olur. Anları tutarlar, kullanırlar. Kulları ve cariyeleri oldur.

Dahi Nil ırmağı kim vardır, anın çıkdığı yer bir ulu dağdır. Kûh-ı Kaf'dan nişan verir. Bahr-i Umman'ın bir bucağıdır. Nil ırmağı andan çıkar, on iki ayn olur. Her biri Ceyhunca ola. Gelir, âdemi zâde akar. Üç bölük olur. Bir bölüğü Habeş'den gelir, Bahr-i Umman'a dökülür ve bir bölüğü Mağrib'e gider ve bir bölüğü Mısır'a gelir, iki şak olur biri Reşid'de denize dökülür, bir bölüğü Dimyad'a gelir denize dökülür. Orda şeker biter. Ol dağ ulu yüce dağdır. Nil'in başı cennetden gelir derler. Vakı'an öyledir.

Hak te'alâ göklerden yukarı kar hazinesini yaratmışdır. Kaçan Resulullah (s.a.) hazreti Mi'rac'a varıcak ol hazineyi gördü, Allahu ekber! dedi. Kaçan kar yağsa tesbihe meşgul olurdu. Ne için yâ Resulullah dediler. Hak te'alâ hazretinin hazinelerinden andan çok hazine görmedim meğer rahmet deryâsı ola. Pes ol dağın sızıntıları gelip yer altından yeryüzüne çıksa [**45**a] kader veya ol dağlar ki yücedir kürre-i zemherirden kar yağa, andan pınarlar olacağı *Allahu te'alâ a'lemü*. Şol dünya dağlarını görmez misin ki yazın ve kışın tepesinden kar eksik (olmaz), anın sızıntıları pınarlar olur. Pes ulu suların aslı ol hazîneden gelmek aceb olmaya. Amma ol dağ gayet de ırakdır. Ana âdem varmak mümkin değildir. Issızlık viranlık-

dır. Ba'zı yerleri ıssılıkdır. Ba'zı yerlerinde hevlnâk canavarlar vardır. İskender ana vardı anı gördü derler. Ol dahi ba'id olmaya. Zira Hak te'alâ bir kuluna inayet etmiş ola, ana her müşkülleri âsân eder. Kûh-i Kaf'a varmağa bunca leşker ile âsân eden, anı dahi âsân eylese aceb olmaya.

Pes andan anaru ne var, kimse bilmez. Meğer denizdir. Zira ki bu âlem deniz içinde bir cezîre gibidir. Dahi dağlar vardır, dühel (tabl) âvâzı gelir. Kimse bilmez anın sırrı nedir. Anda mağaralar vardır Deccal gibi ve şeyâtin gibi (ler) anda mahbuslardır Bu yeryüzünde acâib dağlar çokdur. Bu Rub'-ı Meskûn'da yetmiş iki bin altı yüz yetmiş üç dağ vardır derler. Hak te'alâ hazreti, bir cüz'i yerde bu kadar acâib nesneleri yaratıpdır, kıyas eyle ki cennet gibi vâsi yerde neler vardır. Pes cennetde olan acâib dağlar, acâib eşcârlar ve enhâr ve türlü makamlar ve köşkler ve saraylar ki vardır; ne gözler gördü ve ne **[45b]** kulaklar işitdi ve ne gönüllerden geçdi ve ne diller onu tafsîl ile beyân etdi. Meğer Hak te'alâ hazreti lûtfiyle ve keremiyle etdiğimiz hatâlara ve isyanlara kalmayıp cürmümüzü affede görevüz. *Allahümme erzuknâ ve cemi'el- mü'minîn ve'l-mü'minatı bi-hürmeti seyyide'l-mürselin ve hâtemi'n- nebiyyine Muhammedini'l-Mustafâ sallallahü ʿaleyhi ve ʿalâ alihi ve eshabihi ecmâin.*[54]

Altıncı Bâb
Denizleri ve cezîreleri ve anda olan muhtelif mahlûkatı beyân eder

Hak te'alâ hazretinin mülkünü tafsîl ile ve kıyas ile beyân etmek ne mümkindir. Amma şunu ki ilmimiz ve takatimiz erdiği kadar biraz beyân edelim:

Bir deniz vardır anın suyu buz gibidir. Ol denizde bir sandık var, içinden su kaynar çıkar. Ve bir pınar var, gün doğsa su revân olur akar. Amma gün dolunsa kurur. Bunlar Bahr-ı Muhit'dedir. Ve Bahr-i Muhit bir ulu denizdir. Bir ulu havuza bir yumurta bıraksalar, onun içinde bir cüzi cezîre gibidir. Bu Rub'-ı Meskûn'un içinde ne kadar sular vardır, hep denizlere dökülür. Bu denizler dahi Bahr-i Muhit'e dökülür. Bilgil ki bu Rûb'-ı Meskûn'un içinde yedi deniz vardır. Bazısı Bahr-i Umman'dan Rub'-ı Meskûn'a girmişdir. Hürmüz Denizi gibi. Ve ol Umman Denizi ki vardır, anın bir ucu gün doğusuna varmışdır. Bir ucu Habeş koruların-dadır. Bu Hürmüz Denizi ki vardır; Bahr-i Umman'dan ademizâde girmiştir. [46a] Tâ Basra'ya yakın gelmişdir. Bir tarafı Yemen tâifidir (cânibidir); bir yanı Hindistan'dır. Umman kenarı ki tâ Serendib cezîresini ge-
62 çer gider, gün doğusuna varır. Oralar dahi Hind'dir. Dahi Bahr-i Umman'dan bir dil gibi gelip girmişdir, Cidde Boğazı'ndan. Cidde'nin önünden tâ Mısır'a gelir. Anın iskelesi Süveyş'dir. Bir tarafı Habeş berriyesidir. Bir tarafı Mekke-i Şerif korusudur.

Ve Bahr-i Muhit'den, gün batısından yana bir deniz girmişdir. Tâ Mağrib denizine yakın gelmişdir. Anın bir tarafı İspanya ve Efrenc memleketidir. Ve tâ Südde Boğazı'na varınca bir tarafı gelir Firengistan'a ulaşır. Ana Portagal Denizi derler. Ve bir deniz dahi ki Bahr-i Muhit'den gelip âdemizâde girmişdir. Tâ Venedik ve Efrenc'e yakın ermişdir. Bir tarafı Cebh-çasâr ve Alaman memleketine ermişdir. Ve bir tarafı Küstüvâne ermişdir. Ol denizin bir tarafı karanlık zulumâtdır. İçinde cezîreler vardır. Anda dahi mahlûkat vardır. Ol denize Alaman Denizi derler.

Ve dahi Rub'-ı Meskûn'un içinde iki deniz vardır. Birine Kulzüm derler. Göl gibidir, dibinden kaynar. Acem memleketindedir. Bir tarafı Geylân ilidir. Acaib dağlar vardır. Bir tarafı Şirvan'dır ve bir tarafı Horzum'dur. Ve bir tarafı Üstürbâd memleketidir. Ana niçe sular girer; bir zerre artmaz. Zira ki yer altından yolu [46b] vardır, akar Karadeniz'e dökülür. Karadeniz'in suyu ol denizdendir. Bu Karadeniz ki vardır; bir uzun göldür. Uzunu bin beş yüz mildir. Eni dört bin elli mildir. Pes Kulzüm'den gelir, yer altından Karadeniz'e dökülür. Karadeniz suyu gelir, Boğaz'dan dökülür. Kostantiniyye önünde bir miktar deniz olur. Andan gelir, Gelibolu Boğa-

zı'ndan Bahr i Magrib'e dökülür ki ana Akdeniz derler. Ol denizin dahi suyu gelir, Magrib'den aşağı Südde Boğazı'ndan Bahr-i Muhit'e dökülür. Bahr-i Muhit içinde girdâblar vardır. Su hışımla yürür, yedi kat yerin altında Bahr-i Okyanus'a dökülür bu yerleri götüren balığın denizidir bu âlem üzerindedir. Ol denize giren su, bir ulu denize bir bardak su dökmüşçe gelmez. Anın ululuğunu Allah bilir. Ol denizi dahi yel götürür. Yeli zulumat götürür. Zulumat denizden su ile inse yel anı mahveder. Yelden zulumat inse mahv u fenâ olurdu. Zira yokluk âlemidir. Anı Allahdan gayri kimse bilmez. Âlem-i fenâdır. Halâ ve melâdır. Eydürler: Zulumatdan aşağı, yine Arş'dır kim bu âlem bir top misâli gibi ola. *Allahu â'lem.*

Bu Bahr-i Muhit'in bir yanı karanlıkdır. Bir bucağı akdır. Bir bucağı karadır. Eydürler: Anın suyunu kaba koysalar akı aktaş olur, karası karataş olur. Bu Bahr-i Muhit'in acâibi igen çokdur. Ve Muhit'in bir tarafi Zengibar vilâyetidir. [47a] Muhit'in dibine dört bin kulaç urgan ermedi. İskender, anda balıklar gördü, başı bir ulu kal'eden büyük idi. Kaçan, denizde oynasa yüz mil yerden dalgası gemileri helâk eyler. Keyhüsrev, Şah Süleyman'dan kaçdı, anda girdi. Şimdi tahtı andadır. Bahr-i Muhit'in içinde altı bin cezîre vardır derler. Bazılar, on iki bindir derler. Bu cezîrelerin Rıb'-ı Meskûn'a yakın olanında âdem sâkin olur. Anların kimisine Resulullah (s.a.) risaleti ermişdir. Kimine erişmemişdir. Bir hayvan gibidir, millet ve mezheb nedir bilmezler. Ve kiminde merdüm-horlar olur ve Muhit'in derinliklerinde olan cezîrelerde muhtelif türlü tavâif olur, herbiri bir şekilde. Cezire vardır ki hayvanatı ejderha ve arslanlar ve yırtıcılar olur. Anın gibi, cezîrede altın biter ve cevahir çokdur ve sakankur balığı derler ol cezîrede olur. Cezireler var anda maymunlar ve filler ve gergedanlar, deniz canavarları olur. Ve türlü ağaçlar ve yemişler sünbül ve za'feran ve nesrin ve türlü nebatat biter. Denizden türlü canavarlar çıkarlar, koru canavarları ile cenk ederler. Türlü ağaçlar vardır. Yel esecek ol ağaçlara dokunur. Âdem inler gibi hazin hazin inler. Anı işiten tanlar. Ağaçlar [47b] var yel esecek *lâilâheillallah* âvâzı gelir. Cezire var ki yemişi âdem gibi biter; kemalini bulunca düşer. Ol yerin canavarları anı yerler. Andan gün ulaldıkça âvâzlar verir. Ana Cezire-i Vakvak derler. Cezire var ki yemişleri tûti gibi, ayağı ve başı ve burnu kızıl. Cezire var kim anda heybetli canavarlar var. Kullanmağa yaramaz. Önünden baksalar kıçı görünmez.

Ve dahi Sind cezîresinde dört bin pâre şehir vardır. Halkının dillerini kimse bilmez. Ol cezîrelerden kiminde zeberced, kiminde zümrüd, kiminde altın, kiminde gümüş, kiminde mıknatıs, lâciverd vardır. Ol yerin canavarı filler gergedanlardır. Bu gergedan ulu canavardır. Âdemi zâdda olsa kimse anı kullanmazdı. Dahi cezîre var kim anda sansar olur, yani it başlılar. Anların bir yüzü âdem bir yüzü itdir. Gündüz olsa nikab asarlar.

Âdemle olur; verir alır. Gece olsa it yüzünü açar, sabaha dek öter. Kimi bulursa yer tardarlar. Cezire var kim onda kilim kûşler vardır. Anların kulakları sarkmışdır. Yatınca bir kulağını örtünür ve bir kulağını döşenir. Cezire vardır divâlpalar yani kayış ayaklar olur. Âdeme binerler; tâ ölünceye yeldirirler. Kurtulmağa imkân yokdur. Cezire var kim âdeminin kaddi on arşındır. Cezire var ki âdeminin kaddi bir karışdır. Cezire var kim [48a] halkı birbirini yerler. Cezire var ki halkı yılandan gayri nesne yemezler. Yılan anları sokmaz; soksa dahi tesir etmez. Cezire var ki halkı değirmidir. Kırk ayağı vardır; yirmi başı var. Anlara çihilpâ derler. Yürüse kağnı tekerleği gibi döne döne yürürler. Cezire var ki buğday nedir bilmezler. Cezire var ki on bin er içinde bir avret bulunmaz. Erdügü avreti tutarlar. Kâbin nikâh nedir bilmezler. Cezire var ki ölülerini kanaraya iletip satarlar. Yas ve mâtem nedir bilmezler. Cezire var ki ıssızdır, berriyedir. Cezire var ki güneş hiç dokunmaz. Cezire var ki güneş hiç batmaz; daim gündüz. Gece olmaz. Cezire var, hayvan gibi kızını kızkardeşini halasını teyzesini tutarlar. Cezire var; anda bir garip gelse ona bir yıl taparlar. Bir yıldan sonra çalgıyla ta'zim ile gezdirirler. Andan sonra izzet ile boğazlarlar, etini kefaret için üleşirler. Cezire var kim libâs giymezler. Halkının kuyrukları var. Cezire var, halkının tüsü (tüyü) keçi tüsü (tüyü) gibidir. Cezire
64 var ki anda deccâl eşeği olur derler. Ana kulluk ederler. Şeyâtin taifesi anda doludur. Anda gökden terengübin (serengübin, terencübin, terengübin, serencübin cümlesi kurt balı demekdir) yağar. Andan gayri nesne yemezler. Cezire var ki toprağı misk gibi kokar. Taşları lâl ve yâkut, inciden, mercandan, kayaları altın ve gümüşdür. [48b] Erlerinin sakalı olmaz. Avretleri oğlanları gayet hûb olur. Cezire var ki anda cin taifesi olur. İskender hep bu acâibi gördü. Rivâyet anlardandır.

Ve dahi Bahr-i Ahzar derler, Derya-yı Muhit'in bir bucağıdır. İskender anı görmedi. Hakkın emriyle Cebrâil, hazreti Resulullah hazretine (s.a.) gösterdi. Ve dahi Habeş'den Bartiyye şehrine gemi bir yılda varır. Yolda harab cezîreler vardır. Hevlnâk canavarları vardır kim giderken denizden temâşa ederler. Hiç bilmezler ne canavarlardır. Herbiri kara dağ gibi. Ummân'da dahi cezîre çokdur. Hind'e yakın olan cezîrelerde âdemi zâd olur. Dahi cenûbdan yana yedi yüz pâre şehir vardır. En kiçisi Mısır'dan uludur. Dahi şimâlden yana yine ol kadar şehirler vardır. Herbiri muazzamdır, manendi yokdur. Ve iki şehir vardır, içi dolu yâkutdur. İskender yâkutu çıkardı. Dahi Hareket derler bir nehir vardır. Eni iki bin adımdır. Ol nehrin içinde bin türlü canavar vardır. Ve dahi Nil ırmağı ki demiş idik. Rus ilinden Bulgar'a akar. Dahi İmlak derler bir ırmak vardır. Anın içinden yıldırım ve şimşek çıkar. Ve dahi Seylân derler bir yer vardır. Anın suyu misk gibi kokar. Kim içse ya gusül eylese, üç gün kokusu çık-

maz. Ve dahi Hizüm derler [**49a**] bir yer vardır. Anın nehri içinden dühül Dürlü çalgı âvâzı gelir. Anı dinleyen bîhûş olur, hayran kalır.

Ve dahi yeryüzünde beş ırmak vardır. Anın başı Cennetden gelir derler. Nitekim yukarıda demişdik. Kar hazinesini beyân eylemişdik. Pes ol suların biri Nil ve Ceyhun ve Seyhun ve Fırat gibi. Rum'da ve Fars'da ve Rus'da ve Horasan'da ve Mağrib'de ulu sular çokdur. Ve suların şerifi dünyada Zemzem'dir. Anın başı cennetdendir. Delil ana bir hikâyet ki münâsebet ile gelir: Bir gün bir kişi bir kişiye meşâyihden, hayli dünya emaneti kor. Kendi ticaret seferini eyler. Ol kişi dahi emaneti evinin bucağına defneyler. Ol mal ıssı, seferde iken bu şeyh dünyadan nakleder; hâtırından gider vasiyet eylemez. Ol kişi seferden gelir malını talep eyler. Vasiyetinde yokdur denilince bu kişi gussalanır. Ehlullahdan bir aziz, bu kişiye nedir gussan? der. Bu kişi dahi ahvali deyiverir. Ol kişi taaccüb eder ne hoş andan, hâşâ ki inkâr ya tamâ gele. Gel sana bir nasihat edeyim malını bulasın. Hâlet-i mevtdir, unutdu ola. Var kendiye sor. Ol kişi eyitdi: Ölüden nice haber alayım? Ol aziz eyitdi: Cuma gecesi halk-ı âlem gafletde iken var Zemzem kuyusuna başını sarkıt. Dahi çağır adıyla. Elbet ehli cennetdir. Sana lebbeyk diye. Malımı nereye kodun? [**49b**] de. Cevap vere dedi. Ol kişi öyle eyledi. Ne kadar çağırdı cevap gelmedi. Ol azize geldi. Yardım çağırdım, haber gelmedi dedi. Ol aziz çağırdı. Ağladı; eyitdi: *Allahü ekber*. Ol kişi ehl-i cehennem olunca ya bizim hâlimiz nice ola? Eğer ol kişi ehl-i cennet olaydı, elbette sana cevap gelirdi. İmdi Yemen'e var. Anda bir kuyu var. Ol kuyuya başını sarkıt, çağır. Cehennemden sana cevap gele dedi. Ol kişi Yemen'e vardı. Dediği kuyuya çağırdı. Ol kişi hazin âvâzla lebbeyk! dedi. Eyitdi: Emanet malı neyledin? Ol kişiden âvâz geldi: Savmia'nın falan köşesinde defneyledim. Azrail gelip bir heybet ile ruhumu kabzeyledi ki vasiyete mecâlim kalmadı. Bu kişi eyitdi: Ya falan! Sen hod bir sâlih kişi idin; bu hışım sana neden vâki oldu? Eyitdi: Ben falan şehirden idim. Kalkdım ki bâki ömrümü Kâbe'de geçireyim. Toprağım ordan alınmış ola dedim. Ol yanada, akraba ve taallukatım hasretle öldüler. Sıla etmedim. Hak te'alâ beni bunda habseyledi. Hem vâkıa gelip dediği yerde malını buldu. 65

Bu delildir ki Zemzem cümle suların şerifidir. Bu hem nasihatdir. Bundan bir sual lâzım geldi; nedendir ki uçmakdan ola, gerek ola uçmak sularının? Ma'lumdur, cevab budur ki Hak te'alâ celle ve alâ, Âdem'i [**50a**] halk edicek bir hüsnde etdi ki hemen bir nur idi. Dünyaya gelicek gövdesi karardı. Ya şu fevâkih ki cennet yemişlerinden, bir kişi yese lezzetinden bîhuş olaydı. Kokusu, lezzeti dimağından bin yıl gitmeyeydi. Ayva gibi üzüm gibi incir ve kavun ve nar ve baki fevâkih gibi gelip dünya toprağına karışdı. Veya şu buğday cennetde, ak inciye benzer gayet leziz idi.

si dahi aşağı indiler. Yine eyitdiler: Taş ile kireç ile binalar, çardaklar, kabirler yapılır oldu mu? İskender, beli dedi. İkisi dahi ağladı. Eyitdiler: Bâri cenâbetden gusûl ederler mi, Hakkı bilirler mi? İskender, beli deyicek eyitdiler: Hakkı birleyip taat kılarlar mı? İskender, beli ederler deyicek ikisi dahi kelime-i tevhid etdiler, salâvat getirdiler.

İskender anlardan geçip şu yere vardı ki güneş orda od gibi yanardı. Andan anarı varamadı. Anda canavarlar gördü. Daha yakın vardılar, âvâzlarını işitdi amma kendilerini görmedi. Anda bir ağaç gördü azîm ulu. Üzerinde bir sûret durur; elinde ok (harbe) her kim yakın gelse vurur. Anda bir şehir gördü. Kapısında yazılmış ki "Her kim bu şehre gire, teferrüc ede, elbette ölür" demiş. İskender andan dönüp âdemizâde çıkdı. Cankar derler bir ulu iklime geldiler. Gördü ki ol iklim maymuna haraç verirler idi. Taamdan her ne yense eğer vermeseler, maymun anlara galebe eyler. Ve dahi Hazre derler bir ulu cezîre ve anın içinde tılsımlar vardır. Hiç kimse anı alamadı. Şâpur Şah anda bir kerre vardı, kalesini muhasara etdi; eğlendi, döndü, alamadı. Sonra ol şehrin padişahı kızı Şâpur Şah'ı sevdi. Ana biti gönderdi eyitdi: Eğer bu şehri almak dilersen güvercin ya üveyik kanı ile şehadet kelimesini yazasın, salavat ile geyiğin **[52a]** derisini hisara karşı tutasın, yürüyüş eyleyesin dedi. Öyle etdiler, şehri aldılar. Burcu-
68 nun bir yanı göçdü. Ol şehre yüz bin kişi koydu. Ol kıza nikâh eyledi.

Dahi Hayır derler bir vilâyet vardır. Hükema eydür: Bir gece Hayır'da durmak yeğdir, bin tabib ilâcından. Kişi anda hiç sayrı olmaz; çok yaşar. İki kerre dişi dökülür, yine biter. Sakalı ağarmaz ve kocamaz. Kulağı dahi sağır olmaz. Her kim anda dura tâze olur, cimaya kuvvet bulur. Avretleri gayet güzel olur. Âvâzeleri gayet hûb olur, yürekleri deler. Taamı tatlı ve tez hazın olur, dâim eksilmez. Kış olmaz, ağaçlar yaprağını dökmez, bit, pire olmaz. Yılan, çiyan, akrep haşaratı muzi olmaz. Eydürler: Âhir zamanda Muhammed ümmeti tahtı anda kura; anda olalardır.

Ve dahi Hadramut derler bir şehir vardır. Anın havalisinde bir dere vardır. Anda bir kuyu ve onda bir yazı (ova) vardır. Ol yazı gece ve gündüz zulumatdır. Ol kuyudan tütün gibi çıkar ovayı bürür. Eydürler kim Nemrud ve Firavun ve Şeddad ve Dakyanus ve şedid ve zâlim Hamân ve Dahhâk ve Melvân ve Huşenk ve Bahtınasr ve Ebu Cehl ve Utbe ve Şeybe ve Revâil ve Âsım ve Ümeyye bin Halef ve Ukbe bin Ebi Hâmid ve Ebu Şelvan ve Ebu Leheb ve kalan münafiklar (*aleyhimü'l-la'ne*) ol oddan azab görürler.

Ve dahi Hadramut ile **[52b]** Umman mâbeyninde bir yazı vardır. Hiç kimse oraya girdiği yokdur. İskender ana girmek istedi. Bir âvâz geldi kim "Girme, yoksa helâk olursun! diye. Girmedi. Dahi Habeş derler bir vilâyet vardır. Zengibar'a yakındır. Anda fil çok olur, canavarlar olur, büyük-

lüğü yüz filce ola. Yabana saldığı tezek filce ola. Çok türlü canavar vardır. Habeş ulu vilâyetdir. Habeş'in ucuna Resûlullah hazretlerinin risaleti erişmedi. Bir bucağına Hazret-i İsâ'nın dâveti erdi ve bir bucağına Resûlullah'ın dâveti ermişdir. Anın serhaddi periler şehridir. Her kim anda varsa elbette âşık olur, artık gitmez. Anın katında Halaf derler bir şehir vardır. Amilak derler bir şehir daha vardır. Birbirine kız vermezler. İskender ana girdi. Halkı görünmezdi amma her gün iki kere konukluk gelirdi. Amma kendileri görünmezlerdi. İskender taaccüb edip üç gün anda durdu. Aceb temâşâ kıldı. Anların yemişleri dünya yemişine benzemez. Altından ve gümüşden ve lâlden ve yâkutdan ve zebercedden ve mercandan, ağaçları zümrütden, budakları sütden ve hamirden, baldan ırmaklar akar. Suretleri var kim beşyüz arşın. Bakırdan bârid, akikden değirmen, türlü tılsımlar, türlü nimetler hoş kokularla akla sığmaz, dile gelmez. Gördü andan gitdi, Hun derler bir şehre geldi. Amma şol ulu şehir kim vasfa kabil değil. İçinde üçbin subaşı var. Şehrin içinde iki yüz dağ, iki yüz kale var. Birinde peri durur. [53a] Her gün savaşdır. Nevbet çalınır. İlla kimse görünmez. İskender biraz durdu, andan çıkdı gitdi. Kimse görünmedi. Ardından bir âvâz işitdi: "Var kim elimizden canını kurtardın. Bir dem daha durmak gerek idin!" diye. İskender'e gayret gelip döndü ki geri vara. Anı gördüler. Bir gürültü kopdu. Değirmen taşı gibi, her kime dokunsa atı ile hurde eyler. Leşker şaşdı. Anı gördüler. Sahra yüzü arslan ve kaplan ve evren ile doldu. Atlar ve leşker ürkdüler. Hükema İsm-i azâm ile meşgul oldular. Becid sahradan çıkdılar. 69

Ve dahi Cezire derler bir yer vardır, cuhudlar şehridir. Ye'cüc ve Me'cüc anın yağısıdır. Anda ekin tarla olmaz. Üç ayda bir tuz yağar ve bir kez bal yağar derler. Anı yerler, taamları oldur. Ve dahi Dımışk (Şam) şehrini Sam bin Nûh bünyad etdi. Dünyanın uçmağı Dımışk'dır demişler. Anın ırmaklarının biri şimdi Semerkand'dır. Biri Basra'dır. Biri şehr-i Belh'dir. Dımışk'da dört ashab imamlık eyledi. Orda dört yüz mermer direk vardır. Evvel anı İbrahim (a.s.) yapdı. On yedi millet Dımışk'da Hak te'alâ hazretine taparlardı. Câmiinin dört duvarı ziyaretgâh idi. Anda yüz altmış ziyaretgâh vardır, kimi malûm kimi nâmalûmdur, bilinmez. İsâ (a.s.) oraya inmişdir.

Dahi Zâtü'l-ıtlak derler bir şehir vardır. Hind'e yakındır. Anın türlü acâibi vardır. Cümleden biri Şâpur Şah gördü, geyik tırnağından bir minare yapmışlar yüz arşın. İçinde bir hamam var, minâdan (kıymetli taş) ve bir direk var abanozdan ve bir taht var âcdan (kıymetli ağaç). Avretleri gayet [53b] hûb olur. Erleri gayet zişt olur. Avretleri erlerine kail olmazlar. Yabandan bir garib gelse avretleri anlara gelirler. Erleri nesne demez. Tek kendilere dahi kail olsunlar. Bir avret var, dört garibi başına almışdır. Daim orda zinâ fâşdır. Erleri tınmazlar. Tek kendilere kail olalar.

Dahi Zeheb-i Kubeys derler bir ulu azim şehir vardır. Ays oğlu imâretidir. Bahr-i Ahzar ana bir yıllık yoldur. İskender oraya vardı, bir canavar gördü. Ol canavar eyitdi: Yâ İskender, bu şehre girersen acâibler görürsün. Çün girdi. La'l ve yâkut ve zeberced ve inci ve mercan türlü cevahirler taş yerine döşenmiş. Ve bir köşk yapılıp bezenmiş; balçığı anberden otu safrandan, toprağı misk. Cümle imâretleri altın, gümüşdür. Ağaçları zebercedden, yaprakları zümrüdden. Bir az anları seyreyledi. Nagâh bir âvâz işitdi. "Artık durma, yoksa helâk olursun!" İskender çıkıp gitdi, ileri vardı. İmaret görmedi amma, heybetli canavarlar gördü. Anda da bir âvâz işitdi. "Artık ileri varma! anda ulu azim canavarlar vardır. Seni zerre zerre kılarlar." Anda bir yazı gördü; hakîmler okudular: "Ey buraya gelip bu yerleri temâşâ kılan! Zinhâr ve zinhâr bundan anaru varmağa heves etme. Ulu canavarlar vardır, seni leşkerinle helâk ederler!". İskender bu yoldan da döndü. Yolda ağaçlar gördü. Yaprağı bir meydan gibi. Bir ağaç azim ulu, **[54a]** üzerinde bir kuş gördü. Yuvası bir ulu şehir denli. Ağaç dibinde fil ve gergedan kemikleri dağ gibi yığılmış. Dahi heybetli kuşlar gördü; başı bir kale gibi. Gövdesini bir dağ sanırsın. Anlar, ejderhayı fili avdan kaparlar.

Dahi Rumiye derler bir şehir vardır. Kâfiristandır. Ne kim dünyada lâ'l
70 u cevâhir var ise anda olan cevâhirin öşrü olmaya. Orda çok tılsımlar vardır. Berhive derler iki bin burçlu bir şehir vardır. Anın her sokağı bir fersah yerdir, yalnız (hoş pazar ider) kuş pazarıdır. Ve bir ol kadar sarraflar ve baki hirfet (ehl-i san'at demek), niçe bin hamam ve niçe bin deyir; içleri dolu keşiş ve ruhban. Burcunun dolayısı kırk arşındır. İçinde yüz bin atlı atlanır. İstanbul'dan gemi ana bir yılda varır. Ve dahi Re'sulayn derler bir şehir vardır. Ulu şehirdir. İçinden üç yüz pınar çıkar hemen yine batar. İskender anı gördü katı acebledi.

Ve dahi Fars ilinde padişah, Dahhâk ve Cemşid ve Feridûn ve Şâpur ve Behrâm ve Keyhüsrev ve Keykûbad ve Keykâvus ve Nuşirevan ve Hürmüz ve Perviz bunlardır. Nuh oğlu Sam'dan silsile ile padişahlardır. Resûlullah (s.a.) hazretlerine nübüvvet gelince etrafa nâmeler gönderdi davet için. Perviz la'inine nâme gelince kabul etmeyip nâmeye alâmet eyledi. Resûlullah (s.a.) hazretleri ana bedduâ eyledi, ol ocak söndü. İçlerinden kıyamete dek kılıç çıkmaz; belâ eksik olmayasardır. Süleymân (s.a.) tahtı dahi andadır. Fer'âne ve Âne **[54b]** derler iki şehir vardır. Mağrib'de altın ve gümüş ve lâciverd madenleri vardır ve dahi Mekke-i şerife şerrefehallahü te'alâ kimseye haraç verdiği yokdur. Eshâb-ı fil gelip anı yıkmağa kat eyledi. Kendisi helâk oldu. Hafz adlı bir padişah kast etdi, kör oldu. Hiç kimse anda od'a tapmadı. Zira Resûlullah hazretleri oraya gelse gerek idi. Anın bir adı Sekine'dir, bir adı Tayyib'dir, bir adı Tayyibe'dir Va'd'dır,

Muhabbe'dir, Mübare'dir, Muharrem'dir, Kasımiyye'dir, Ma'rece'dir, Makdese'dir, Büşrey'dir, Batahi'dir, Şafi'a'dır. Allah te'alâ hazretleri ana medhâl-i sıdk dedi. Âdem anda bir pâre ekmekle doyar.

Bir ulu iklim vardır. Karınca orda kaplan gibi büyük olur. Kimse ol yere varamaz. Anda altın paraları pınarla bile akar. Bir dahi tane gibi yerde biter. Altın ve gümüş madeni gibidir. Bir dahi ağaç kabı gibidir. Anda altın türlü türlü olur. Ve bir kişi kanlı olsa oraya salarlar. Eğer varıp altın getirebilirse kanlısına verir, haklaşırlar. Karıncaya rast gelirse kanlısının hakkını alıverir, işi tamam olur.

Dahi Mısır'ın acâibi çokdur. Amma Yusuf ve Musa aleyhimasselâm zamanındaki yerde değildir. Her padişah gelince altı yanındaki yerde hamamlar ve kervansaraylar yaparlar. Evvelki şehrin evleri ve hâneleri battal olur. Şimdi eski yerinden ırak gitmişdir. Anı [55a] kimse güç ile aldığı yokdur. Âhir zamanda altın tas takkeli tâife gele ala demişler. Anda Yusuf'dur, Musa'dır, İsâ'dır, Hâcer'dir, Mâriye-i Kıbtiyyedir(ki) Resûlullah hazretlerinin oğlu İbrahim hazretinin anasıdır.

Hikâyetdir: Resûlullah (s.a.) zamanında Mekke şehrine çekirge üşdü. Hayli ziyan eyledi. Resûl hazretine şikâyet etdiler. Mübarek ellerini salıp "Mısır üstüne" dedi, hemen kara bulut gibi Mısır'dan yana gitdi. Eyitdiler: Ya Resûlullah, Mısır evvel Âdem'in idi. Her kim ona düşmanlık ile vara kahr olıserdir. Hem vardı çekirge denize döküldü, helâk oldu. 71

Dahi Nihavend'de imâret çokdur. Nuh oğlu imâretidir. O tarafın suyu soğukdur. Dahi Nabti derler bir şehir vardır, dükeli şehirlerin tahtıdır. Resûlullah hazretleri buyurdu: Nabtî kavmi benim dinimin âfetidir. Avn bin Abdullah eydür: İblis laîn, anda bir avret sevdi idi; Harire idi. Niçe zaman anı tutdu. Andan kızları ve oğlanları oldu. Âdem sûretinde veli şeyâtin huylu. Anın nesli üredi. Erde ve avretde şimdi anın nesli vardır. *El-lezi yüvesvisü fi sudüri'n-nâsi mine'l-cinneti ve'n-nâs.*[56] Şeyâtin âdemin sudûrundadır. Âdem anı taşrada bilir. Süleyman (a.s.) iblise sordu: "Oğlanların kandedir? İblis eyitdi: Nıbta'dadır. Anın acâibi çokdur. [55b] Anın bir padişahı var idi, Muharib derler idi. Dahi Hindistan'da Nusaybin derler, bir yerin ucudur. Anda ulu şehirler vardır. Serendib ulu şehirdir. Anın denizinde muzi canavarlar vardır. Ol adaya gemi gelse bir millet gelir, dilini çıkarır. Hemen deniz kükrer od gibi kaynar, gemiyi gark eyler.Andan Hilive'ye varınca korku yokdur. Serendib halkının zâhiri, tamu halkına benzer. Amma bâtını açıkdır, uçmak halkıdır. Anın dağlarında fil ve gergedan çokdur. Zürâfa türlü acâib canavarlar vardır ki bir iklimde yokdur. Anda sıtma ve kulunç nedir bilmezler. Ekinleri ırakda olur. Anın bir padişahı var idi. Uçmak'dan çıkan buğdaydan üç tane buğday hazinesinde saklı imiş. Sonra gelen padişah onu ektirdi. Bunca zaman

durmuş iken bitdi. Her tanesi yedi yüz baş verdi. Her başı yedi yüz tane idi. Ecelden gayriye derman oldu.

Dahi Hermân Hırmân, bunlar iki kaledir. Her kalenin dört yüz arşın eni var idi. Anı çakmak taşı ile macun etmişler; yekpâre bir taş olmuş. Eni ve yivi yok; hiç bir nesne ile kazılmaz; yel ve su eser eylemez. Me'mun Halife yetmiş bin altın harç eyledi, bir delik delemedi. Türlü acâib sûretleri duvarında kende (kazmak) kılmışlar. İskender ana girmek diledi, ne var göre. Aristetalis hikmetle bir kandil düzdü. İskender kandilin [56a] içine girdi, gördü. On iki burç üzere bünyâd etmişler. Cümle mahlûkatın talihini tutmuşlar. İskender cehd etdi ana gire. Komadılar. Bir kişiye bin altın verdiler. Ol kişi girdi. Üç gün belirmedi. Üç günden sonra başını çıkardı. Bir dil söyledi, hiç kimse bilmedi ne dildir. Andan başını çekdi, ayrık belirmedi. Anın katında bir tabut buldular. İçinde ölünün eczası dağılmış. Bir diş buldular, değirmen taşından büyük. Tabut üzerine yazılmış; "Bu, Hermân'ı ve Hırmân'ı yapanın tabutudur. Biz bunu yapdık hikmetle. Her kim padişahlık davâsını ede, bir bunun gibi yapsın; ya bunu yıkabilsin; ya bir zerresini giderebilsin. Biz ömrümüz uzun ola sandık bilmedik, ecel ardımızca imiş. Çün ecel erdi, padişahlık fayda etmedi. İmdi bizi gör ibret al. Dünyaya tınma, ömre mağrur olma, padişahlık, mal ve
72 mülk gözünden çıkar" demiş. Bir rivâyetde anı Yusuf peygamber (a.s.) mucize ile yapdı derler. Mal ile yapmak ne mümkindir? Her taşı bir dağ gibi. İki mermer direk dikmişler, üçer yüz arşın ola. Bir kavilde altı yüz arşın tahmin etmişler. Her birini yirmi kişi kucaklayamaz.

Dahi Vaht (Vast) derler bir bağ var. Anın bin kez bin arkı, ırmağı vardır. Süleyman bin Abdülmelik anı gördü, acebledi. Öbecikleri [56b] var, gayet de büyük. Çünkü yakın vardı gördü, üzüm salkımları imiş. Herbiri öbecik gibi büyük idi. Dahi Temam dedikleri yer âdiller menzilidir. Nemrud ve Dahhâk ve Firavun yeri zâlimler yeridir. Yemen kavmi sâlihlerdir. Anda gûl ve maymun çok olur. Anın demiri gibi demir ne Dımışkiye ve ne Şirâzîye ve ne Kirmânîye benzer.

Ve dahi Rûm'da, Kostantiniyye derler bir ulu şehirdir. Anın içinde acâib binalar ve tılsımlar var idi. Orda bir deyir vardır, ulu deyirdir. Anın yanında bir meydan var. Orda bir mil (direk manâsına) var, yapılu. Anın üzerinde âyine-i cihânnüma var idi. Kaçan denizden şehre yağı gelse düşmanı bilirdi. Mağrib'den kopsa dahi anda görünürdü. Bir yapı daha var idi. Anın üzerinde bir tabıl var idi. Her kimin gaibde kimsesi olsa gelir o tablı bir kerre vururdu. Eğer gaib diri olsa o tabıldan sadâ gelirdi. Ölü olsa bin kez vursalar âvâz gelmezdi. Dahi yekpâre taşdan bir mil var idi. Dört pâre tunçdan nesnenin üzerine kaldırıp komuşlar. Üzerine türlü sûretler kende (kazmak) kılmışlar. Bu âleme enbiyâdan ve beylerden kimler

geldi ve gelecekdir; bu memleketde hükmedecekdir, cifr ile malûm etmişler. Tarihlerini Süryani dilince (Âdem dili) yazmışlardır. Dahi o milin dibinde bakırdan bir el etmişler idi, tılsım idi. Kaçan, ol şehre bir kişi bir meta' getirse ol elin yanına [57a] götürürlerdi. El avucunu açalardı. Dahi eline sayarlardı; pahası ne ise ki tamam ola avucunu yumardı. Bir gün Anadolu'dan bir at getirirler. On bin akçe paha diler. Ol ele getirirler. El avucunu açar. Elin avucuna bir iki beş on yirmi otuz kırk akçe deyince el avcunu yumar. Türk anı görür gazaba gelir. Demirden çomağını çıkarır: "Ben bunu on bine vermem, bu kırk akçedir" deyince avcunu yumdu. "Bunu bunda düzüp koşanın fülânını fülân edeyim!" diye vurur. Eli ufatır. Türk'ü tutarlar, boynunu vururlar. İki gün geçmez at ölür, derisini kırk akçeye satarlar. Dahi tunçdan üç dört yılan dikmişler. Birbirine sarışmış, üçü üç yerden baş çıkarmış, içi mücevvef. Onbeş arşın yücelikte. Eydürler kim tılsımla ol yılanı bağlamışlardır. Anda yılan âdemi sokmaz, soksa da kâr eylemez. Dahi anda niçe yerde tılsımlar vardır, kimse bilmez. Yer yer miller var; kimi yapılı kimi mücevvef. Ol şehri Yanko bin Mâdiyân bünyad etmişdir. İki deniz mabeynindeki senbuse şeklinde ol arayı ihtiyâr edip mimarlar cem' eyledi. Yerini kazdılar hazır etdiler. Taşını ve kirecini, kırk kerre yüz bin âdem hâzır etdiler ki bir kutlu saatde binayı bir kezden vurdular, pes evvel yer yer miller yapdılar. Üzerine çanlar astılar. Dibinde ehl-i rasad koyup beklediler. Tâ kim ol saat gelip çanlar çalına, [57b] binayı bırakalar. Kudret Hakkındır. *el-Abdü yüdebbirü vallahü yükaddirü.*[57] Hak te'alâ hazreti bir nesneyi takdir etmiş ola, kulun tedbiri fayda etmez, inşâallahu te'alâ bu ki münasib bir hikâyet gelir, işidesin: Bu vechile muhamminler bekleyip kaçan, ol saat gele derken, kudretullahdır, bir leylek bir yılanı kapmış. Yılan bu leyleğin boğazını sıkmış. Leylek can havfinden kendisini ol çana vurur. Çünkü çan çalınıp cümle millerde olan çanlar da çalınır. Hemen leşker, bir uğurdan taşı ve kireci hazır idi. Temel vurdular. Muhamminler gelip feryâd etdiler. Henüz ol saat gelmedi dediler. Mirrih saatidir. Nahs-ı ekberdir. Ol vakitde etdiniz dediler. Padişah eyitdi: Nice idelim? Şimden geri çâre nedir, bozalım mı? diye. Kazâya rızâ verdiler. Pes ol vakitden beri ol şehre niçe kerre belâ ve kazâ, kâh taûn ve zelzeleden harab olup virân olmuşdur. Ceng ü aşub dahi eksik olmaz. Nice yıllar harab yatıp içinde yırtıcılar ve ejderhalar vatan etmişdir. Sonra Kostantin adlı padişah gelip imâret kıldı. Âhir zamanın şerrinden niçe bunun gibi hadiseler olıserdir. Mahallinde beyân ederiz.

Ve dahi Aduh derler bir yer vardır, anı da Şeddâd bin Ad imâret eyledi. Beşyüz yılda tamam eyledi. Duvarının bir kerpici altından bir kerpici gümüşden, balçığı miskden ve anberden, sıvası altından, [58a] ağaçları cevherden, yaprakları zümrütden. Ol imâret yapılırken altın ve gümüş

kağnı ile taşınırdı. Dünyada altından, gümüşden ve cevherden nesne komadılar. Her kimde buldular aldılar. Kimse küpe, yüzük takınamaz oldu. Bir gün bir sâlih kişinin kızcağazının kulakçığından burup küpeciğin aldılar. Kız ağlayı babasına vardı. Atası dahi duâ eyledi. Hak hazretine yalvardı. Hak te'alâ duâsını kabul eyledi. Kaçan, ol bina tamam oldu. Şeddâd geldi ki içine gire. Bir ayağı içeri, bir ayağı taşrada iken Hak te'alâ emriyle Cebrâil (a.s.) bir sayha etdi. Şeddâd'ı anda cehenneme ısmarladı. Ol imâret yere batdı, izi belirmedi. Dahi Heram (Merâm) derler bir yer vardır. Cemşid imâretidir. Anda hergün beş bin âdem işlerdi. Ol dahi yüz yılda hâsıl olmuşdur. Me'mun Halife çok mal harç eyledi, bir taşın koparamadı. Her taşı bir kale gibiydi. Yekpâre taşdan kapıları var idi. Kapısının haddi bilinmezdi. Ve bir sûret var taşdan, jenkâr rengini tutar. Bir rivâyetde İdris peygamber (a.s.) zamanında yapıldı derler. Zira ki İdris (a.s.) demiş tufân var. Ol padişah anı yapdırmış, yani tufandan kurtula. Tılsım bağlanmış idi. Eydürler: İdris (a.s.) anda hazine kodu. Âhir zaman peygamberinin nâibi sekiz yıldan sonra gelip bu hazine ile islâm dini kuvvet bula. Bunun sırrına kimse vâkıf değildir. İllâ ehli bilir.

Ve dahi Bâbil yöresinde **[58b]** bir iklim vardır, kaçan bir il âsi olsa anı taşra sürerler. Tövbe eylemeyince anı kabul eylemezler. Dahi bir ilde bir
74 havuz var, gayet ulu. Her kişiye ne gerekse taamı Andan gelir alır. Zira her kişi taam ne ise götürür, oraya kor. Hiç senin benim yokdur. Dahi bir ilde bir tabl vardır. Kanlı uğru, harâmi gelip çalsa ün çıkmaz. "Kanlı uğru harami sensin!" der. Helâlzâde çalsa becid âvâz verir. Dahi bir ilde bir gözgü (ayna) vardır. Gaib anda görünür âşikâre. Dahi bir ilde bakırdan bir kuş vardır. Anda bir garip gelse ne sıfatlıdır; uğru mudur, doğru mudur, sâlih midir, tâlih midir deyiverir. Her kişi ol ilde şenaat (yaramazlık) işlese hareketinden (ma'lum eyler) bellidir. Bir ilde bir ırmak vardır. Haklı gelse batar, haksız gelse batmaz. Bunlar tılsımatdır.

Nemrud laîn, ol vakit cebbârlık davâsın etdi. Halkı inandırmak için Bâbil cadılarına bağlatdı derler. Halkı anınla inandırdı. Dahi Bestâm derler bir şehir vardır. Kimse anda âşık olmaz. Eğer âşık gelse aşkı gider. Anın suyu ağız kokusunu giderir. Bevâsırı zâil eyler. Toprağı kokusu hûbdur. Dahi Basra şehri, Peygamber (s.a.) hicretinden on yıl mukaddem imâret oldu. Anda vücuda gelen Abdurrahman der ki: Kişi anda dursa bahil olur. Ehl-i Bağdad zeyrek olur. Ebu Cafer Mansur **[59a]** bünyadıdır. Dahi Buhara fızalâ, vecahadır ve adl ü vera' yeridir. Dahi Bustan derler Serendib katında bir ak dağ vardır. Süleyman peygamberin imâretleri ordadır. Ana hiç kimse girmez. Anın içinde bir ırmak vardır, ulu. Gecede ve gündüzde akar. Akdıkça türlü yemişler getirir. Eydürler: Anın içi dolu peridir. Dahi Bertail derler bir dağ vardır. Andan daima tef ve ney âvâzı gelir. İşiten vâ-

lihi ve hayran olur. Hiç kimse anın aslı nedir ve yakında gelir ki, çalan bilinmez. Andan anaru varmaya kabil değildir. Bir mağara vardır, anın dibini kimse gördüğü yokdur. Anda türlü yemişler ve ağaçlar var, misk kokusu dimağı muattar eder. Dahi Hirkande derler bir ağaç var, yemişi çok olur. Şarkdan yana olan yemişi baldan tatlıdır. Hâsiyyetde dahi azim faideli. Garbden yana olan yemişi zehirden acıdır. Ziyanda dahi Ar'ar derler bir yer vardır. Anda bir dağ vardır. Güneş dokunacak kızarır. Türlü türlü canavarlar ve sûretler çıkar. Hiç kimse bilmedi ki ne canavardır. Dahi Keşfayir derler bir yer vardır. Anda iki dağ vardır. Güneş doğsa inlerler, güneş batsa ağlarlar. İskender bunun hikmetini sordu. Hükema ve ukalâ eyitdiler: Bu güneş eserindendir yâ hâlike'l-eşyâ ve yâ kadir kim ne dilerse halk eyler. Sâni'dir, berkemal-i bî-zevâlullahdır.

Sekizinci Bâb
Mescidler ve deyirler acâibin beyân edelim

Acâibin evveli Beytü'l-Mukaddes'dir. Süleyman peygamberin **[59b]** yaptığı mesciddir. Evvel anı İbrahim peygamber (a.s.) yapmak diledi. Ne kadar kim yapdı yıkıldı. Dâvud (a.s.) Hak hazretine tazarru edip eyitdi: Yarabbi dilerim ki bir bina yapayım, anda kulların sana ibadet edeler. Hak hazretinden hitab-ı izzet erdi: Yâ Dâvud, bir kişi ki kan ede (hazret-i Dâvud Uryâ nâmında bir gâziyi sefere gönderdi. Anda şehid oldu. Hatununu Dâvud aleyhisselâm aldı ki sevmiş idi Hak emriyle) anı yapamaz. Dâvud eyitdi: Ya kim yapısardır. Hak te'alâ eyitdi: Anı oğlun Süleyman (a.s.) yapacakdır. Kaçan, Hak te'alâ Süleyman'a saltanat i'tâ etdi, buyurdu: Ya Cebrâil uçmağa var, hilafet yüzüğünü Süleyman'a ilet. Cebrâil vardı getirdi, Süleyman'a verdi. Süleyman (a.s.) insana, cine, vuhûşa, tuyûra, mâra, mûra, dev'e, periye hükmetdi. Cümle eşya ana musahhar oldu. Hatta yele dahi hükmeyledi. Nitekim buyurur: *Fe sahharnâ lehu riha tecri bi-emrihi ruhaen.*[58] Ehl-i tefsir eyitdi: Hak te'alâ kuşlar dilini ana bildirdi. Hangi kuş olsa tesbihini halka bildirdi.

76 Çün Süleyman (a.s.) padişah oldu, anı yapmayı buyurdu. Âdemler ve cinnileri cem' eyledi. Her birine bir iş buyurdu. Cinnileri ve şeyâtini ak mermer getirmeğe gönderdi. Evvelemirden Beytü'l-Mukaddes'i ak mermerle döşedi. Andan mescidi yapmağa başladı. Andan, cinniler ve şeyâtini üç bölük eyledi. Bir bölüğünü denizlerde olan madenlere gönderdi, altın gümüş ve cevher getireler. Neyse getirip hazır etdiler. Andan, her yerin üstâdlarını cem' edip getirdiler. Ak, sarı, yeşil mermerle mescidi yapmağa âgaz etdiler. Her gün on bin âdem ağaç keserdi, toprak kazardı. **[60a]** Sakfını (yukarılar, tavan) inciyle, cevâhirle duvarını yâkut ile tezyîn etdiler. Sıvasının içini ve dışını altın ve gümüşle sıvadılar. Bir kubbe zebercedden cevahirle füsûs etdiler ve yeryüzüne firûze döşediler. Gecelerde gündüz gibi şavk verirdi. Hiç kimse oncılayın bina görmüş değildi. Hak te'alâ hazreti ana ferişte lerden ve cinnilerden müvekkel komuş idi. Ellerinde oddan kamçılar tutarlardı. Süleyman'ın emrini tutmayanı vururlardı ve yakarlardı. Ve bu bina yapılırken yirmi bir bin kimse, kimi ağaç kimi kazık taşıdı ve kimi esbâb taşımakda iken (taşımakdan bîzâr ve kimi yorgun geldi) Beyrut iskelesine getirirler, dökerlerdi. Beyrut'dan Kudüs'e gelince nihayet iki günlük yoldur. İskeleden tâ Kudüs'e gelince ordu pazar idi. Âdem, at, deve karınca gibi işlerdi. Çadır çadıra, tânab tânaba muttasıl idi. Ol cem'iyyet kim anda oldu, ne olmuşdur ve ne olacakdır. Eni ve uzunu beş yüz arşın idi. Bir rivâyetde yedi yüz arşın idi. Direği altından ve gü-

müşden dökme idi. Kalanı yeşil ve somaki mermerden idi. Yetmiş bin kandil, altın zencir ile asılmış idi. Yetmiş mücevher sandık içlerinde Zebur ve Tevrat, her biri bir türlü hat ile yazılmıştı. Duvarlarında yazılmış: *Lâ ilâhe illâllah Muhammeden resûlullah. Bismillahirrahmanirrahim.*[59] Andan: *Lâ ilâhe illâllahu Muhammeden resulullahu hâteme'n-nebiyyin ve resûlü Rabbi'l-âlemin. Sultanü'-l-enbiyâi ve'l-mürselîn sallallahü 'aleyhim ecmain.*[60] Hak te'alâ vahyi kıldı ki: Yâ Süleyman! Ol habîbim Muhammedîn silâhdarısın. [60b] Musa (a.s.) kapıcıdır. Ol, bu Kudüs'den mi'rac eylese gerek. Cebrâil (a.s.) anın üzerine bir kubbe yapdı. Altından mihrab eyledi ve Hızır makamını eyledi ve teraziyi ve sıratı vesair kıyamet nişanlarını malûm eyledi. Bina ki tamam oldu. Süleyman hazretleri hac yarağın eyledi. Ol gün beş bin deve, beş bin öküz, yirmi bin koyun kurban eyledi. Andan hacca vardı. Ol bina ol vakitden beri durdu. Tâ kim Yahya Peygamber (a.s.) şehid oldu. Anın şehadetine sebep bu oldu kim Beni İsrail içinde bir bey var idi. Ol beyin avreti var idi. Yetmiş peygamber ol avretin elinde şehid olmuşdu. Ol avretin ayrık (gayrı) erden bir kızı var idi. Diledi kim kızını üzerine (erine) vere. Hem kendi, hem kızı avreti ola. Korkardı ki eri gayrı yerden avret ala. Bu kızını teklif ederdi. Düğün eyledi. Yahya hazretini düğüne okudu, buyurdu, nikâh ede. Yahya (a.s.) eyitdi: İslâm dininde bu haramdır! Çıkdı gitdi. Avret Yahya'ya kin eyledi. Tedbirine başladı. Bu kızı zeyn eyledi. Erine hamr içirdi, sarhoşlatdı. Kızını arz eyledi. Eri anı gördü, kıza meyleyledi: Bu nedir hûri midir? dedi. Avret eyitdi: Bunu sana vereyim, dedi. Yahya bunu senden men eyledi. Ol bey eyitdi: Ya nice edeyim ki bu kızı alam? Avret eyitdi: Getir Yahya'yı öldür, ondan al. Bey dahi Yahya'yı getirtdi: Sen mi bu kızı benden men edersin? Yahya hazreti [61a] eyitdi: Beli haramdır. Bey gazaba gelip Yahya hazretini koç gibi boğazlatdı. Yer ve gök ferişteleri Yahya hazreti için ağladılar. Sonra Seneharib adlı bir padişah kopdu (belürdi). Yüzbin sancak ile gelip Yahya hazretinin kanı için Kudüs'ü harab edip halkını kırmak kasteyledi. Hak te'alâ anın leşkerini kahreyledi. Ol zamanın beyi Seneharib'i tutup habsetdi. Hak te'alâ ol zamanın peygamberine dahi eyledi. Ol beye eyit Seneharib'i salıversin; hatta (ve hem) riâyet eylesin. Ol bey Seneharib'i salıverdi. Tazimle yerine gönderdi. Niçe müddetden sonra Seneharib'e ecel erdi. oğlu Bahtnasr yerine padişah oldu. Atası yerine geçti. Atası intikamı için ağır leşkerle gelip Kudüs'ü harab eyledi. Süleyman peygamberin yaptığı mescidi yıkdı. Taşı taş üzerine komadı. Çukur kazdı, halkını çukura koyup üzerine toprak örtdü. Ordan gitti. Kudüs-i Şerif tâ Ömer zamanına dek şöyle harab yatdı. Kimse bilmedi, Sahra kandedir. Şeytân laîn gelip Kamame'nin yerini gösterdi. Kâfirler orda bir kilise (kenisa) yaptılar. Şim-

di kefere ona Mekke diye gelirler. Sonra Ömer (r.a.) halife olıcak gelip Kudüs'ü ve Sahra'yı malûm eyledi. Ömer hazretinden sonra Muaviye'nin oğlu atası küffâr için gelip Kudüs'ün cirmini (harimini), Kubbe-i Sahra'yı (Hirâ'yı), Mescid-i Aksâ'yı yapdı. Hep nişanlarını yerli yerine [61b] koydu. Andan gelip Şam'da Cami-i Ümeyye'yi yaptı. Anda karar etdi.

Andan imâret Kâ'be-i şerif şerrefehallahu te'alâ imâretidir. Anın mimarı Cebrâil (a.s.) ve ferişteler idi. Pes dağdan taş getirdiler. Hak emriyle biri Arafat'dan, biri Tûr'dan, biri Hirâ'dan, biri Cûdi'den, bir rivâyetde yedinci (kat) gökden Kâbe-i şerife kadar kızıl harimi yeşil zümrütden Arafat'ın öte ucuna dek komuşdu. Sonra Nuh tufanında anı göğe çekdiler, Allah emri ile. Sonra İbrahim Peygamber (a.s.) yapdı. Kâbe'nin hangi tarafına bulut gelse ol taraf yerin ucuna dek ucuzluk ola gerek. Eğer bulut dünyayı kaplasa külli kızlık olur. Eğer dört yanını kaplasa cümle yer ucuzluk olur. Dahi Yemen haddinden Mekke'ye dek ne kadar vahşi canavarlar varsa gerekdir ki üç ayda bir kerre Mekke havline cem' olalar. Ol kim gelmese zevali gelmişdir. Gerekdir ki vuralar. Ve dahi Mekke yöresine kurt girdiği yokdur ve dahi ısısı ziyân kılmaz. Ana yavuz kasd eden helâk olur. Anda mücavir olan usanmaz. Bir varıp gören bir dahi varası gelir. Muhabbeti gönlünden gitmez.

78 Ve dahi Bahtnasr, Süleyman peygamberin mescidini yıkınca Rum'da Kostantiniyye şehrinin bir padişâhı var idi. Dâvud şeriatı üzere idi. [62a] Kasd eyledi ki Süleyman peygamberin mescidine nazire bî-nazîr bir mescid yapa. Ol dahi nazire bir mescid yapdı ve dairesinde on bin hücre yapdı. Her hücrede yedişer ruhban olurdu. Tevrat'dan Zebur'dan suhuf-i enbiyâdan dersiâm olurdu (ederlerdi). Sonra ol hasûd, cümle âlemin düşman-ı merdudu insanın ardıncadır. Ol kavmi iğva ile azdırıp rafz-ı din (terk-i din) etdiler. Hatta kim bir mil yaptırdı, kendi sûretine halkı tapdırdı. Tamam dört yüzyıl bu küfr ile zindegânî etdiler. Bir gün nevruz gününde cümle halk o yere cem' olmuşdu, ol kahhar padişah emriyle. Bir zelzele oldu, altmış bin kişi o yerin (deyrin) altında kaldı. Ol padişah çıkıp gitdi. Yedi yıl o şehir harab yatdı. Sonra bir padişah gelip ol şehri imâret eyledi İslâm üzerine, Ayasofya'nın dairesinde. Yer yer eski binanın eseridir. Ondan sonra Bahtnasr, ol zaman Kudüs'ü harab etmişdi. Pes bu padişah kast etdi kim oncılayın bir mescid bina eyleye, ana nazire ola. Anın hikâyeti bu ki, ol padişahın bir kızı var idi. Adı Safiye Bânu idi. Padişah anı Rumeli'nde Kuş yaylağına gönderdi. Ol kız dahi varıp dağ yakınında bir şehir bünyad etdiler. Adını Sofya kodular. Ol kız orda vefat eyledi. Onun bî-had malı kaldı. Vasiyet eyledi, bu malıyla bir mescid yapalar. [62b] Padişahın gönlüne dahi bu bitmişdi. Pes ol yıkılan direğin taşını, kumunu, kirecini ayırıp, yerini açıp, mermerlerin bütün kalanını ve direkleri cem' et-

diler; yerini kazdılar. Bir ulu havuz etdiler. Andan yer yüzüne çıkınca yapdılar. Andan yukarısını yapmağa başladılar. Mihrabını Kudüs'e etdiler. Ol zamanda kıble Kudüs'e idi. Ol acâib yeşil ve somaki mermerleri ve direkleri Edincik'den Süleyman peygamberin (a.s.) yaptığı saraydan getirdiler.

Anın dahi hikâyeti budur ki Mağrib padişahı Ankur Cadı kim Süleyman'a muti' olmamışdı. Süleyman dahi ışığını berdaht eyledi, yani gelip katl eyledi. Anın bir gayet cemile (güzel demek) kızı olduğu ecilden nikâh edip Edincik'de anın için bir saray yapmışdı. Ol direkleri ve mermerleri Süleyman Kûh-i Kaf'dan devlere getirtmişdi. Sonra ol kız Süleyman'dan mahfi atası sûretin etdirip ana tapardı. Sonra Süleyman anı bilip Âsaf'a (vezir) bildirmişdi. Süleyman ol kızı helâk edip ol sarayı ıssız kılıp haraba yüz tutmuşdu.

Pes ol padişah ol mermerleri ve direkleri götürüp Ayasofya'ya bünyad etdirip yapdılar ki seksen yılda tamam oldu. Rivâyetdir: Ol bina âdem boyu kalkdı, üstâdlar kuşluk yemeğine gitdiler. Mihrab yerine avadanlık kodular. Beklemek için bir oğlan kodular. Bir kişi gelip eyitdi: **[63a]** "Ay oğlan! Niçin bu binayı ta'cil etmezler? var gelsinler" dedi. Oğlan eyitdi: "Ben avadanlık beklerim". Ol eyitdi: "Ben bekleyeyim, sen gelinceye dek gitmeyeyim" dedi. Oğlan: "Gidersin" dedi. "Vallahi gitmeyeyim" dedi. Oğlan gelip üstâdlara hâli dedi. İttifak padişah anda bulundu, hâli bilip sordu. Âkil kişi idi. Buyurdu, oğlanı Anadolu'ya geçirdiler. Ismarladı, artık beri yakaya geçmeye. Ol kişi kıyamete dek bekler. Meğer ol kişi ferişte idi. 79

Pes bir kişi varıp anda hâcet dilese ol kişi emîndir, hâceti kabul olur derler. Bir rivâyetde dahi gelir: Ol bina yapılırken demir esbabı yetişmedi. Padişah melûl oldu. Bir gün bir kişi gelip eyitdi: "Melûl olma. Bana âdem ve deve ve kağnı ver, sana gereği kadar esbab getireyim dedi. Pes âdem ve deve ve kağnı verdiler. Kişi alıp gitdi. Çün şehirden taşra çıkdılar. Gördüler, bir sahra ortasında bir dam. Çün içine girdiler. Ne kadar ki hâcet ise alıp geldiler. Padişaha ilân etdiler. Padişah âdem gönderdi, varıp gördüler. Ne âdem var, ne dam var. Gelip hâli dediler. Şah hâli anladı. Hak te'alâ hazretine hamd ü şükr eyledi. Andan, ol somaki direkleri diktiler. İçeri dışarı üçyüz direk dikildi. Tamam kubbeye gelince mimar kayboldu. Varıp Frengistan'da **[63b]** bir deyir (kilise demek) yapdı. Sonra gelince şah itâb etdi. Mimar eyitdi: Şahım eğer kubbeyi yerine koysam bu bina yerleşince kubbeye zarar gelirdi. Arşın vurdular; hayli inmişdi. Andan kubbeyi yerine koydu. Andan, her iklimin üstâdlarını getirip her tarafa kodular. Türlü türlü füsûslar (ziynet) eylediler. Andan, şah diledi ki altın ve gümüş tahtalar ede, duvarına koyalar. Vüzera komadılar. Eyitdiler: Senden sonra bir buhûl padişah gele tama' edip soya. Bir nesne edelim ki altından ve gümüşden yeğ ola. Pes ol ak ve yeşil ve kızıl ve alaca ve sarı mer-

merleri tahta tahta biçdiler, duvarlara kodular. İki yüz kubbeli bir mescid oldu. Çün tamam oldu, padişah buyurdu. Altından bir araba ve gümüşden tekerlek etdirip ol arabaya binip kapısından mihraba dek seğirdirdi. Eyitdi: "Ey Süleyman! Yendim seni" dedi. İçine zarlar asdılar zerbafdan, atlasdan, altından ve gümüşden kandiller asdılar. Süleyman'dan sonra kimse oncılayın bina vurmadı.

Resûlullah hazreti (s.a.) dünyaya gelinceye dek ol bina şöyle kaim durdu. Resûlullah hazreti dünyaya geldiği gece meşhur kiliselerin kubbesi yıkıldı. Ayasofya'nın dahi kıbleden yana kemeriyle nîm kubbesi yıkıldı. Ne kadar kasd etdiler, binalar yaptıkça yıkıldı. Âhir nâçar oldular. Resûlullah hazretine âdem gönderdiler, [64a] hâli ilâm etdiler. Resûlullah hazretleri bir avuç toprak verdi: Varın bunu kirecine katın dedi. Sahabe eyitdiler: "Yâ Resûlullah! Ne hoş, kâfire bu kadar inayet etdiniz?" dediler. Resûlullah hazretleri eyitdi: "Anı kâfir için vermedim. Bir zaman gele benim ümmetim anda namaz kılalar, tilâvet edeler" dedi.

Çün İsa'ya nübüvvet geldi. Bir zaman İsa âyini üzre oldular. İsa'dan sonra rafz-ı din tutdular. Resulullah hazreti gelince âyinleri bâtıl oldu. Hak geldi. Din-i Muhammed aleyhisselâm kıyamete dek kaim durıserdir. *Elhamdülillahi 'alâ dini' l-islâm.*

80

Ve dahi Firengistan'da bir deyir vardır. İsa peygamberin yârları yapdılar. Ol vakit ki İsa'ya nübüvvet geldi, her tarafa davet verirdi. İsa'nın yârları Firengistan'a gelip davet eyledi, anlar da kabul etdiler, İslâm üzre oldular. Sonra azdılar. Ol vakitden beri ora virandır. Meşhûrdur, mihrabı Kudüs'edir. Zira ol zamanda olan enbiyâ, namazı Kudüs'e kılarlardı. Resûlullah (a.s.) dahi altı ay mikdarı Kudüs'e kıldılar. Sonra cuhudlar ta'n etdiler. Hak te'alâ buyurdu, öğle namazını kılarken Cebrâil geldi. Resûl hazretini Kâbe'ye döndürdü. Nasara kavmi dahi İslâm üzre iken Kudüs'e yönelirler idi. Sonra azıcık gün doğusuna [64b] döndüler. Dinlerini tagyir etdiler. Pes onların tagyir-i din etdiklerine, kıblelerini gayri yere döndükleri şâhiddir. Cemi' enbiyâ Kudüs'e kılarlar idi. Şeytan aleyhi'l-la'ne iğva ile döndürdü; hangi kilisenin mihrabı Kudüs'e doğrudur İslâm üzre yapılmışdır, deyip. Firengistan'da zaman-ı kadimden İsâ ruhullah yârenleri davete varıp anlar da kabul edince kıbleyi Kudüs'e yapmışlardır. Ol rafîziler ki nasara kavmidir, bunu fikretmezler mi ki zaman-ı evvelde kıble Kudüs'e idüğin. Doğusuna ne sebebdir oldu, nedir? Meryem Hatun (r.a.) gusul ederken gün doğusuna etdi derler. Pes edebe riayet edip kıbleye karşı etmeyeyim demişdi. Öyle etmek onlara isbat olmadı. Zâhirdir bu dahi küfürlerine şâhiddir. Pes bu domuz etini yemek, sücüye helâl demek, sûretler yazmak, bunlar hâşâ İsa fiilidir. Bu fiiller dahi onların küfürlerine şahiddir.

Firengistan'da bir deyir vardır. Mihrabı Kudüs'edir. İsa peygamberin yârları yapdılar. Onun değme direği bir cevherdir. Anın bir direğini bir padişah bin kez bin altına diledi, vermediler. Kasd eyledi ki leşker çeke ala. Sayru oldu; kulunç tutdu, deli oldu, derman bulamadılar. Artık kimse ona kasd eylemedi. Rivâyet öyledir ki ol direği gökden ferişteler indirdi derler. Anın her direği [65a] bir rence kefâretdir. Anın bir direğinden daima bal demer derler, nice eve yeter. Meğer İsa (a.s.) seyahatde iken ol araya gelince onları bir kimse konukluğa aldı. İsa (a.s.) duâ kıldı, bal revan oldu. Onu taam etdiler. Şimdi dahi kesilmedi. İsa (a.s.) yârlarının üçü orda yatarlar. Ulu ziyaretgâhdır. Onların biri Malgatus, biri Ternas (Teryasa), biri Tabnos'dur. Ol yerin padişahı nice edeceğini bilmese gelir andan işaret alır (olur), ana göre işlerdi.

Dahi Deyr-i Mina derler bir yer vardır. Ol dahi Firengistan'dadır. Anda üçyüz onüç mürsel peygamberlerin sûreti vardır. Nice kim ol yerin padişahı ol deyre gelir, ol sûretler elini verir. Dahi Deyr-i Lisa derler bir yer vardır, anda od yakarlar. Od içinden hazin âvâz gelir. Ne dilerse cevab verir. Nitekim mecûsilerin odu öyle idi. Şeytan-ı aleyhi'l-la'ne girer söylerdi.

Dünyada mescidler, deyirler çokdur amma biz meşhuru beyân eyledik ki kadimden olmuşdur. Mihrabları Kudüs'edir.

Dokuzuncu Bâb
Süleyman peygamberin (a.s.) tahtını ve saltanatını beyân eyler

Pes acâibden biri Süleyman hazretinin tahtı ve hükmüdür kim cümle eşyaya hükmeyledi. Hak te'alâ hazretleri Süleyman peygambere bir saltanat i'tâ kılmıştır kim hiç kimseye verilmedi. Hak te'alâ hazretinin emriyle Cebrâil (a.s.) ana uçmakdan hâtem getirmişdir. Çün hâtem Süleyman'a değdi, [65b] cümle âlem halkı insan ve hayvan ve cinni ve dev ve peri hatta yel, vuhuş ve tuyur ve mâr (yılan) ve mûr (karınca) ana musahhar oldu. Cümlesinin dediğini bilirdi ve halka bildirirdi. Bazıları eydür: Kaçan, Âdem aleyhisselâm Uçmak'dan çıktı. Beş nesneyi bile çıkardı: Biri asâ, biri hâtem, biri incir yaprağı, biri ayva (elinde tutup götürdü), biri dahi ağlamak. Pes asâ Musa'ya (a.s.) değdi; hâtem Süleyman'a (a.s.) değdi, incir yaprağını geyik yedi, göbeği misk oldu. Ayva, bahçelerde Uçmak'dan teberrük olup Uçmak kokusunun eseri anda kaldı. Ağlamak etfâle değdi. Ol vakitden beri dünyaya gelen ağlamak ile gelir, ağlamak ile gider. Amma mü'minler ağlamak ile gelir, gülmek ile gider. Zira dünya mü'minlerin zindanıdır, kâfirlerin cennetidir. Nitekim Resûlullah hazretinden menkul
82 hadisdir: *"ed-Dünya sicnü'l-mü'mini ve cennetü'l-kâfiri"*.[61] Buna münasib bir hikâyet eydürler: Bir gün Bağdat şehrinde İmam Ebu Hanife rahmetullahı aleyh giderken bir çıplak kâfir arkasında palas, soğukdan titrer. Eydür: Ya İmam! Sana bir sualim var. Bana cevab eyit. İmam: Nedir sualin dedi. Kâfir eyitdi: Sizin peygamberiniz Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.) demiş ki dünya mü'minlerin zindanıdır, kâfirlerin cennetidir. Sen bu cübbe (kaftan) ve destârla (sarık), fahir donlarla sana dünya neden [66a] zindan olur; bana bu zilletle neden cennet oldu? dedi. İmam eyitdi: Ey kâfir! Eğer sen cehennemin oddan dağlarını, irinden akar derelerini derin kuyularını ve oddan tabutlarını ve akreplerini ve yılanlarını ve ağlal ve enkâl ve selâsin ve heybetli zebânilerini ve azablarını göreydin ana nisbet bu devlet sana ve bu dünya cennetdir. Amma aceb bu ki anı görünce buna kail olursun, "Yarabbi, geri dünyaya gönder, sâlih amel edelim" dersin. *"el-Yevme nahtimu 'alâ efvâhihim"*[62] hitabı gelince bu zilleti dahi bulamazsın. Eğer sen cenneti göreydin, ol bağçelerin ve köşklerin ve hûrilerin ve gılmanların ve vildânların ve enhârın ve eşcârın, hususa Hak te'alâ celle ve alâ hazretinin didârını göreydin ana nisbet bu tefahür, bana ve sâir mü'minlere zindandır. Var kâfir aklını başına devşir dedi. İmam-ı Âzam'a Hak te'alâ rahmetler eylesin.

Pes sözümüz Süleyman'da idi. Kaçan, hâtem Süleyman hazretine erdi. Ol hâtem dört köşeli (bucaklı) idi. Bir bucağında *"lâilahe illallah Mu-*

hammeden resulullah" yazılmışdı ve bir bucağında "*külli şey'in hâlikün illâ vechehü lehü'l-hükmü ve ileyhi türceûn*"[63] ve bir bucağında "*lehü'l-mülkü ve lehü'l-kibriyâi ve'l-'izzeti ve's-sultanü*"[64] yazılmışdı ve bir bucağında "*fetebârekallahü ahsenü'l-hâlikîn*"[65] [66b] yazılmışdı. Kaçan, hâtem Süleyman'a değdi, uçdu Arş'ın bir köşesine kondu. Hak te'alâ eyitdi: "Ey hâtem-i izzet ne için böyle eyledin?" Hatem eyitdi: "Beni ol senin ahdini sıyan Âdem'in nesline verdin." Hak te'alâ eyitdi: "Ey hâtem-i izzet! Eğer ahdimi Âdem sıdı ise bu kez seni bir kişiye verdim ki ol benim ahdimi unutmaya" dedi. Pes Hak te'alâ Süleyman'ı dâvete veripdi. Cebrâil (a.s.) yevm-i aşurede hâtemi Süleyman'a değdirdi. Dahi "*Bismillahirrahmanirrahim*"i indirdi. Âdemiler, cinniler, vuhuş ve tuyur, cümle eşya Süleyman'ın emrine mahkûm oldu. Kıssası anın büyükdür. Nice işler ve hikmetler ve acâibler işledi. Nice serkeşleri zebun edip muti' eyledi ve Câlut ile cenk eyledi. Kardeşi Uryiya'yı kahretdi. Cümlesini zikredersek söz uzar. Tahtını yel havaya götürdü. Bir günde bir aylık yol giderdi. Bazıları altı aylık yol giderdi derler. Bir gün Süleyman (a.s.) Mekke'ye geldi. Gördü Mekke içinde putlar var; eyitdi: "Bu âhir zaman peygamberinin (s.a.) hicret edecek yeridir dedi. İçinde girmedi, geçdi gitdi. Mekke, anı görüp ağladı. Hak te'alâ eyitdi: "Ya Kâbe ne için ağlarsın?" Kâbe eyitdi: 'Yarabbi, nice ağlamayanı ki? Senin peygamberin benim üzerinden geçdi gitti. Gelip beni [67a] ziyaret kılıp namaz kılmadı". Hak te'alâ hazretleri eyitdi: "Ya Kâ'be! ağlama ki âhir zaman peygamberi (a.s.) ve âhir zamanda nice yüzler sana yüz süre. Habibim Muhammed'i sende vücuda getirem. Seni ziyaret etmeyi ümmetine farz edem. Seni putlardan arıtam." Andan, Süleyman, tamam padişahlığı kemâlinden irgördü. Cümle eşyanın emrine muti' ve münkat oldu. Nice âsi devleri tutup kumkumaya koyup ummana saldı. Beytü'l-Mukaddes'i yapdı. Nice ki yukarı bâbda beyân eyledik. 83

Dahi acâibden biri anın tahtı idi. Süleyman bir gün buyurdu: Bir geyn yazıda bir döşek dokuyalar. Altından ve gümüşden, zerbaft Hitayî ve Rumî envâ-ı eşkâl ile bağlayalar. Pes öyle etdiler. Bir sahn etdiler ki bakanın gözleri hıra olur (kamaşır demek). Uzunu üç mil idi. Ve bu döşek üzerinde bir kürsü düzdüler, envâ-ı cevahirle müzeyyen. Sağ yanında iki bin kürsü, sol yanında gine öyle; acı abanozdan 'ar'ardan. Sandalîler kızıl altından ve gümüşden. Beni İsrail'in ulemâsı otururlar idi. Süleyman peygamberin kürsüsü dört arşın yüce idi. Bu döşek üzerinde yetmiş mihrab var idi. Her birinde bir velî otururdu. Altından ve gümüşden. Oniki müderrisi var idi. Tevrat'dan [67b] Zebur'dan ders okurlardı. Dükelinin âvâzını yel Süleyman'a degürürdü.Dört tarafdan yel esip eğil eğil kaldırırdı. Bir nesneye zarar etmezdi. Her günde bir aylık yol giderdi. Ol tahtın üzerinde sırçadan bir ev(oda) düzmüşlerdi. Kendi tahtı dürr ü cevherden

idi. Ol tahtın dört yanında dört ağaç vardı; ikisi altından ikisi gümüşden. Üzerlerinde iki tâvus etmişlerdi, yâkutdan. Her yönünden misk ve anber saçılırdı. İki kerkes (akbaba) etmişlerdi; kanat kanada vurup ağaç üzerinde gölge ederler idi. Tahtın üzerinde iki arslan etmişlerdi, gözleri cevherden, burnu lâ'lden, başları zebercetden, tacları zümrüdden. Merdiveni var idi; lâ'lden ve yâkutdan ve zümrüdden. Her gâh ki Süleyman hazreti tahta ağardı, ayağını merdivene bassa ol taht titrerdi. Ol arslanlar ayağa durup pençelerini açıp kuyruklarını yere vurup inrerlerdi. Tahtın her ayağında bir arslan var idi. Birbirine gevher sunardı. Bir arslan bir ejderhaya binmişdi. Üzerinde tâvuslar, kerkesler etmişdi. Taht döndükçe kalkar, kanat kanada vurur kızgırırlardı. Süleyman hazreti her gâh ol kürsüye binse ol güneş yüzlü mahbublar Süleyman hazretinin karşısına durup inciler ve cevher saçarlardı. [68a] Ne denli âdem olursa kafasında bir dev ayağına durırdu. Her devin ardınca bir yırtıcı canavar pençesini açıp durırdu. Hava yüzünde kuşlar kanat kanada vurup gölge ederlerdi. Ol tahtın adı Kevkebü'l-Cenne idi. Ol heybetinden kimse gelip Süleyman hazretinin divanında yalan dava etmeğe zehresi yok idi. Kim nazar kılsa aklı giderdi. Gayet hadidü'n-nazar (katı bakar) idi. Süleyman hazretinin üzerinde harirden çadır kurulup dururdu. Anın üzerinde altın rahle ile iki güvercin
84 komuşlardı. Önüne rahle ile Zebur getirirlerdi. Süleyman hazreti okurdu. Okudukça, kâğıdı açarlardı. Âsaf bin Berhiyâ ki vezirleri idi. Süleyman'ın leşkerini Süleyman'a bildirirlerdi; on dokuz kerre yüz bin (on dokuz kerre yüz bin kerre yüz bin) . Sahib-i âlem ve sahib-i divan pehlivan anın defterlerinde idi. Herbiri on iki bin (on kerre yüz bin) kerre melikü'l-emir olup hükmederdi. Ve devleri Tamıryâd'a ısmırlamış idi. Kimi âdem sûretli, kaplan siretli, kaplan gözlü; kimi öküz başlı, yılan şekilli, kimi ejderha başlı, doğan pençeli, kimi maymun yüzlü, kimi eşek ayaklı, arslan sûretli, fil gövdeli, dört ayaklı, başı yağrınında, ağzından odlar saçılır; kimi fil kulaklı, fil dişli, hortumlu, yüzlerine bakanın ödü sıdar. Bu asıl heybetli kimseler, [68b] Süleyman hazretinin emriyle mahkûm idiler. Kimsenin zehresi yokdu; bir lâhza Süleyman'ın emrinden dışarı olalar. Bunların gıdaları ıssı yeldir ve kaynar sular. On bin kerre yüz bin sûret-i zişt şekli ve sûret-i kabih. Ednâsı bin batman gürz (çomak) salar. Kasd eyleseler bir dağı yerinden koparırlar idi. Bunların beylerbeyi Tamıryâd idi. Cümlesi anın hükmünde idi. Kuşların beylerbeyi Simurg-ı Anka idi. Ve kerkes ve yırtıcılara arslanı padişah etmişdi. Yılanlara ve bâki mûzilere ejderhayı padişah etmişdi. Âdemlere ve cinlere Âsaf bin Berhiya hükmederdi. Anın hizmetinde olurlardı. Bu saltanat ile ol dahi ecelden âman bulmadı. Altmış yaşında dünyadan âhirete gitdi. Kimse anların kabr-i şeriflerini bilmez. Kimi Kulzüm'de kimi Muhit'de bir cezîrededir derler. Bazı hikâyetlerde yalan

gerçek nice kimseler vâkı'aya uğrayıp serencamlarla anın denmesinden haber verirler. Muhit cezîrelerinde taht üzre diri gibi yatar derler (didiler). Kimse üzerine varamaz. Tılsımlar bağlamışlardır diye rivâyet ederler. Amma sıhhatini Allah bilir.

Onuncu Bâb
Belkıs'ın tahtını ve Süleyman'a gelip buluşduğunu beyân eyler

Belkıs San'an ilinin padişahı idi. Anın eli altında on iki bey var idi. Bir bey oniki bin ere hükmederdi. Anın tahtının uzunu seksen arşın idi. **[69a]** Yüceliği otuz arşın idi. Altından gümüşden lâ'lden ve yâkutdan ve zebercedden ve kıymeti taşlarla murassa idi. Bir acâib bina idi. Bu kubbenin beş yüz mermer direği var idi. Her direk otuz arşın idi. Dünyada ne kadar nakış var ise anda var idi. Her direkde bir levha asılı idi. Altın ve kıymetli taşlarla murassa idi. Dört bucağında dört direk var idi. İçi mücevvef dolu altın. Üzerinde bir köşk var idi altın. Ve on iki bin subaşı var idi. Değmesinin bin demir çomaklısı var idi. Kalan saltanatını buna kıyas eyle.

Bir gün Süleyman hazretinin tahtını yel götürüp giderken bir sahraya indiler. Kuşluk taamını yediler. Süleyman hazretinin hüdhüdü gördü bir garipce yâd hüdhüd kendilerden. Süleyman'ın hüdhüdü sordu: "Sen kimsin? Seni gördüğüm yokdur" dedi. Belkıs hüdhüdü dahi Belkıs'ın tahtını ve saltanatını bir bir vasfeyledi ve leşkerini bildirdi. Pes Süleyman hüdhüdü dahi gelip Süleyman'a haber verdi. Hüdhüdden işitdiği gibi Süleyman dahi mektup yazıp hüdhüdle gönderdi, anı dâvet eyledi. Hüdhüd çün Belkıs'a erdi. (Belkıs) gördü bir yâd hüdhüd. Âkile hatun idi anladı. Tez sarayına girdi, kapılarını pencerelerini örtdü yatdı. Hüdhüd dahi anı gördü, ne etdi ise etdi, bir yerden içeri girip mektubu Belkıs'ın göğsü üzerine **[69b]** kodu gitdi. Belkıs, çün uyandı, mektubu gördü korkdu. Bunu gönderen Süleyman'dır dedi. Divan eyledi. Beylerine okudu. Eyitdi: Ne dersiniz? Süleyman bizi dâvet eylemiş? Beyler eyitdiler: Çerimiz (asker) çok, cenk ederiz. Belkıs eyitdi: İyi dersiz, ben dahi sizden böyle umardım amma, işidiriz ol nice mahlûkata hükmedermiş. Kimse anın önüne durmaz imiş. Ol buraya gelince bu yerleri harab eder, taşı taş üzerine komaz. Elçi gönderelim, nedir murâdı bilelim, dedi.

Pes elçi gönderdi ki yarak edip yüz kız-oğlan cariyeyi erkek-oğlan sûretine kodular. Yüz oğlanı kız sûretine kodular. Muradı bu ki Süleyman'ı imtihan ede. Beş yüz altın kerpiç, beş yüz gümüş kerpiç ve bir hokka içinde delinmedik inci. Şöyle ısmarladı, bunu delen, âdem ve cin olmasın ve dev peri olmasın. İplik geçiren dahi bu dediklerim olmasın. Bu esbâbla vezirini gönderdi. Vezir yola girip gelmekde (iken) hüdhüd gelip Süleyman'a takrir eyledi. Çün elçi yakın geldi. Süleyman buyurdu. Divan meydanında altın ve gümüş kerpiçleri kaldırım gibi döşediler. Canavarlar üzerine terslerdi. Halk anın üzerine yürüye yürüye divana gelirdi. Elçi gelin-

ce gördü ki altının ve gümüşün itibarı yok. Utandığından getirdikleri kerpiçleri yabana atmağa başladı. Gelip Süleyman'a buluşdu. Oğlanları ve kızları [70a] teslim eyledi. Süleyman anları görünce hareketlerinden hissedip buyurdu. Her birinin ellerine birer ibrik verdiler; ellerini yüzlerini yuyalar. Ol ki oğlan sûretinde dişiydi; ibriği sol eline alıp sağ eline kodu. Süleyman eyitdi: Belkıs bizi imtihan kasdetmek için bunların libâslarını tagyir etmekden murâdı nedir? Elçi getirip hokkayı Süleyman hazretinin önüne kodu. Ne ısmarlamış idi, dedi. Bunu delen cin ve insan ve peri olmasın dedi. Süleyman hazreti emreyledi, ağaç delen kurda. Anı deldi. Dahi ağzına iplik alıp incinin bir yanından girip öte yanına çıkdı. Elçi ne ise selâm ve kelâm ve sevâb ve cevab vâki oldu. Destur oldu ki gide. Süleyman bir mektup yazdı, elçiye verdi. Belkıs'ı helâllığa diledi. Nitekim Kur'an'da buyurur: *innehû min Süleymâne ve innehû bismillahirahmanirrahîm ellâ ta'lû 'aleyye ve ve'tûnî müslimîn.*[66]

Çün elçi Belkıs'a geldi. Gördüğünü bir bir beyân etdi. Belkıs dahi muti'a olup divan eyledi. Beylerini cem' edip: "Ne dersiz, Süleyman bizi dâvet eylemiş. Eğer mutî' olmazsak Süleyman gelir mülk ve saltanatımızı elimizden alır?" dedi. Beyler dahi revâ görüp rızâ verdiler. Zira ki Belkıs âkile hatundu. Ne kadar Belkıs Süleyman'ı imtihan etdi, padişahlıkdan eser görmedi. Amma nübüvvet âsârını gördü. Andan rızâ verdi. Andan sonra varış-biliş, alış-veriş etdiler. Âkibet Süleyman'a [70b] gelmek yarağını gördüler. Cin tâifesi bunu işitdiler korkdular. "Nedir, Süleyman hazreti anı alır? Ma'yubedir. Biri bu kim aklı nâkısdır. İkinci bu kim baldırı kıllıdır" dediler. "Zira Belkıs, âdemden doğdu, annesi cin idi derler. Bu cinin aklı âdem gibi kâmil olmaz; elbet hayvana nisbeti vardır" dediler. Amma Belkıs'da ol ayıp yok idi. Aklı kemâlde idi. Cin tâifesinin böyle demekden murâdları bu idi ki korkdular. Süleyman'ın Belkıs'dan bir oğlu ola, cin ebedi musahharlıktan kurtulmaya. Bu yanda, Belkıs tantana ile âdemler varıp götürmekde. İşte falan yere geldi dediler. Süleyman da cin tâifesinden bu haberi işitdi. Dedikleri gerçek midir diye imtihan için Belkıs gelip atdan inicek uğrayacağı yer, bir dere gibi yer idi. Ol mahalle sırça döşetdi. Gelince su sanıp cemrene baldırını aça, Süleyman göre; baldırı kıllı mıdır? Ya ayağı eşek ayağı gibi midir? Cin tâifesi öyle demişdi. Bu yanda Belkıs dahi yakın gelince muştucular geldiler. Erte gelir dediler. Süleyman baş kaldırıp eyitdi: Ey aceb kim ola Belkıs buraya gelmeden anın sarayını buraya getire; ta kim gele buraya, sarayı kendimindir diye. Biz de biliriz aklı kâmildir, cin tâifesi dediği gibi değildir. Bir ifrit dev yerinden durup eyitdi: Süleyman hazreti buyurursa yerinden durmadan buraya getireyim. [71a] Süleyman hazreti eyitdi: Andan da tez kim getire? deyince Âsaf bin

Berhiyâ ki Hazret-i Süleyman'ın vezir-i azâmı idi. Buyurursanız Tarfetu'l-ayn içre ben kulun getirceyim dedi. Hem öyle etdi. Tarfetu'l-ayn içre bir gürültü kopdu. Anı gördüler. Bir sahra içinde bir saray peydâ oldu. Bundan aceb ne ola? Anın vâkii Kur'an-ı azîm içinde buyurulmuşdur. Süleyman hazretinin murâdı bu idi ki taht gelince Belkıs'a sora. Eğer Belkıs bilirse Süleyman bile ki Belkıs'ın aklı kâmildir; cin tâifesi dediği gibi değilmiş. Ve hem Süleyman hazretinin nübüvveti zâhir ola.

Çün Belkıs geldi, ol dereyi su sanıp eteklerini kaldırdı ki geçe. Gördü su değil. Eteklerini salıverdi, utandı. Süleyman'a gelip buluşdu. Elini öpdü. Süleyman eyitdi: Ey hanım bu senin arşına (sarayına) benzer mi? dedi. Belkıs eyitdi: Keennehu hüve.[67] Yani ona benzer dedi. Süleyman hazreti eyitdi: *Haza min fadlı Rabbi.*[68] Pes Süleyman bunu nice kez imtihan eyledi. Aklını kemâlde buldu amma ulemâ ve ukalâ bunda ihtilâf ederler. Bazıları eydür Belkıs'ın sarayını getirdi, bazılar eydür Sülayman'ın mucizesi idi. Bazılar Hak te'alâ hazretleri kadirdir, orda anı idâm (yok) ede, burda oncılayın bir dahi icad ede. Ve illâ âdemin ne kudreti var ki, anın gibi edebile? Kudret ve kuvvet anındır ki emlâki âdemden vücuda getirdi. [71b] Beyit: "*Kaf ile nun'dan yaratdı âlemi/Âlem içinde düzetti âdemi.*" Âdeme dahi kuvvet verip bunu etmek aceb olmaya. Zira ne dilerse işler. Yine kudret anındır. Çün, Belkıs, sarayını gördü, hayran kaldı. Andan şübhe zâil oldu. Can u gönülden Süleyman'a teslim olup eyitdi: *Lâ-ilahe illallah Süleyman eminullah.*

Nice zaman bu fâni dünyada oldular. Akibet anlar dahi kalmadı. Çerh-i gerdûn anları dahi harca sürdü. Enbiyâ ve evliyâ kalmayınca bize kim diyeler? Muhammed resûlullah (s.a.) hazretleri ki Hak te'alâ (c.c.) hazretleri bu âlemleri anın dostluğuna yaratdı. Ana dahi kalmadı. Ne bahtlı ol (kimse)ki, bu azacık ömrü içinde ömrünü zâyi etmeyc, hayırlı amel ile geçire.

On birinci Bâb
Ömürler takdirini beyân eyler

Ulemâ ve ukalâ, Süleyman'ın ve İskender'in önünde her kevkebin (yıldız) devrinde, seyrine göre ol devrin zamanında, ömürler dahi ana göre olur dedi. Âdem aleyhisselâm Zuhal devrinde halk oldu. Zuhal, her burçda iki buçuk yıl durur. Pes ol zamanın âdemi bin yıl yaşardı. Nitekim Âdem aleyhisselâm, bin yıl yaşadı ve kadd ü kameti ana göre idi. Âdem'in kaddi altmış arş ve hayvanat dahi ana göre idi. Her nesnenin kaddi ve kuvveti zamanına göre idi. Andan, devr-i Müşteri'ye gelince Zuhal devrinden eksik olduğundan ömür ve kad dahi andan eksik olurdu. Devr-i Mirrih'e erince ömür ve kad dahi aşağı [72a] takdir olurdu.

Bir gün Nuh (a.s.) bir kız gördü. Gayet hesnâ. Eyitdi: Ya kızcağız, kaç yaşındasın? Kız eyitdi: Yüz seksen yaşındayım! Nuh (a.s.) eyitdi: Daha bülûğa erişmemişsin dedi. Yirmi yıl sabreyledi; tâ kim kız bâliğ oldu. Andan sonra nikâh etdi. Pes ol zamanda birbirinden aşağı indi. Şimdiki zamanın devri Kamerdir. Gâyet de seri'dir. Nihayeti Kamer'in (ay) süratine göredir. Her burçda iki buçuk gün durur. On iki burcu bir ayda tamam eyler. Pes ömür ile kaddi (boy) ana göre olur. Devr-i Kamerde olanların ömrü yüz yirmi yılı geçmese gerekdir. Zira hükemâ kavli dahi bunun üzerinedir. 89

Hak te'alâ (c.c.) âdemi dört nesneden halk etmişdir: Oddan, yelden, sudan, toprakdan. Çar anâsır her şeyde mevcuddur. Her anâsırın hükemâ kavlince otuz yıl hükmü olsa gerekdir. Otuz yıl od hükmeyler; otuz yıl yel hükmeyler, otuz yıl su hükmeyler; otuz yıl toprak hükmeyler. Çün anâsır hükmün tamam eyler, artık âdemin bedeninde kuvvet ve hareket kalmaz. Kan, safra, sevda, balgam tabâyi' bunlardır. Otuz yıl hükmü vardır. Pes şimdiki ömür ol kadar olunca kaddi dahi ana göre olur. Âdemin kaddi kendi arışıyle dört arış olur; sekiz karış olur. Tabanı bir karışdır, boyu uzun âdem ahmak olur. Ciğerdar olmaz süst(üşenek) ve sulb olur. Kısa boylu âdem [72b] cüst ve câbük olur ve fitne olur; ciğerdâr olur. Hassa safrâyî iyi mizaç (ola). Kaddin iyisi orta boydur. Nitekim hadisdir: *Küllü tavilin ahmakun küllü kasirin fitnetün hayru'l-umuri evsatuhâ.*[69] Âdemin tez söyleyeni gazabnâk olur. Amma işinde gücünde sürat üzre olur. Yüz yaşında dahi öyledir. Zira safrayî mizaç olur. Ana soğukter gıdalar müfiddir. Hıyar, kabak, karpuz gibi taamlardan dahi nesneler gibi. Âdemin yürürken elini salla yürüyeni bahadır ve çıplak olur kim ana şalaka dahi derler. Âdemin gök gözlü, seyrek dişli, kısa boylusundan karnı gebe ola, hayır gelmez. Âdem ki karayağız ve semiz ola, hassa ki fâsık ola ehlü'n-nar alâmetidir. Meğer ki sâlih ola. Âdem ki bedeni sahih olup dâim sıhhat üzre ola, hassa tefâhür ve kibir üzre olup ya asl ü neseb ile tefâhür ede, ya ilmi

ile kibir ede, ya malıyla ya mansıb ile kibir ve kin üzre ola veya uzun ömür ile. Veya gönlü daima ferah üzre ola. Bunlar hayırlı kimseler değildir. Alâmet-i fiskdır. Âdemin bedeni zayıf olup hasteciği olmak hassa gönlü alçak, sözü mevzun ve hazîn ola; güleryüzlü, tatlı sözlü ola, iyi hulklar ola iyilik alâmetidir. Ehl-i cennetdir, sahihâ. Nitekim buyurur: *Men kâne lehu beşâşetü'l-veçchi velinetü'l kelâmi ve cebeledü'l-cennetü.*[70] Âdem ki dâim zikirle şükürle, rahmetullah ana vâcib ola. Âdeme [73a] hastalık kefaretdir.

Avretin bedeni küllı ola, ol avretden hayır gelmez. Âdem ki kılsız ola, ondan dahi hayır gelmez. Avret ki semiz ve karayağız ola veya burnu ucu sivri ola; ya erkek âvâzlı ola, ya erkek kulaklı ola, ondan hayır az gele. Burnu uzun avret cimaya haris olur. Ağzı büyük avret doğurgan ola ve kız doğurgan olur. Hassa karayağız ya kendüm-kün ola âdem ki ak benizli mülalıham ola, sâkin nefis olur, hayırlı olur; balgamî mizaç olur. Demevî mizaç olan iyi mizaç olur. Cimaya haris olur; mutedil tabiatlı olur. Arık, kara, kül benizli, sevdayî mizaç olur. Ana ıssı-ter nesneler faidelidir. Tatlı kavun, üzüm gibi, Gıdalardan yumurta ve ana müşabih nesneler mizacına münasibdir. Muhrik nesnelerden çok yese cününa dâldır. Resûlullah (s.a.) buyurur: "Ekser benim ümmetim altmış mabeyninde dünyadan naklede" demiş. Çok yaşamak fâsıka azabdır. Sâlihe âhiret mertebesidir. Zira kim Hak te'alâ (c.c.) buyurmuşdur: Pîrlik benim nurumdur; utanırım, nurumu nârım ile yandıram. Aceb oldur ki ol pîrler ki füsaka ola, ehl-i fesâd ola. Anlar benden ne için utanmayalar ilâhi! Bizde liyâkat yok, ne etdikse biz bize etdik; senin lûtfuna, rahmetine ümid tutduk. Amma kişide cehd gerek ki Hak te'alâ (c.c.) andan hoşnud ola. Kâ'bü'l-Ahbâr rahmetullahi eydir: [73b] Üvezin ömrü üç gündür. Yeşil kelerin ömrü bir yıldır. Yılanın ömrü yedi yüz yıldır. Üveyik seksen yıl yaşar. Kuzgun bin yıl yaşar. Kocadıkça yünü ak olur. Kerkes yedi yüz yıl yaşar. Pars yüz yıl yaşar. Sırtlan elli yıl yaşar. At ve eşek ve katır kırk yıl yaşar. Sineğin hükmü kırk güne değindir. Nihayeti üç aya dek. Soğukdan kırılmayanı üç yıl yaşar. Çekirge altı ay yaşar ve dört ay ya dört yıl yaşar. Akrep dört yıl yaşar. Fil yüzyıl yaşar. Arslan yedi yüz yıl yaşar. Zürafa üç yüzyıl yaşar. Ukab iki bin yıl yaşar. Balıkdan çok yaşar nesne yokdur. Bu dediklerim ömrün nihayetidir ve illâ ecel her kişiye mukadderdir. Ecelsiz kimse olmaz. Ölüm uluya küçüye beraberdir. Her kişinin Levh-i Mahfuz'da yazılıdır; kaç gün, kaç ay, kaç saat olacakdır. Tanesi kim tükene vâde yetişe; bir an ve bir saat takdîm ve tehir olunmaz. Nitekim Kur'an-ı kerimde buyurmuştur: *Fe izâ câe ecelühüm lâ yestahirûne sa'aten ve lâ yestakdimun.*[71]

90

Ve her tane kim biter, üzerinde yazılıdır. Bu filan oğlu filanın nasibidir. Her kişinin nasibi yetişse gerekdir. Kimsenin nasibi kimseye varmaz.

Çün ki nasibi tükene kalmaya, elbette ecel dahi erişe. Hak te'alâ (c.c.) bir kuvvet ve kudret vermişdir, her kişiye nasibini erişdirir. Ana kasımü'r-rızk derler.

Hakkın kudretiyle su bir câri nesnedir. [74a] Akan sudan varıp su almalı olsan bir parmak getirirsin. Ol sudan nasibin kadar alırsın. Andan nice kişiye dahi içmek vâki olur, nasibini alır; vakit olur, nasibi olmaz; dökülür zâyi olur. Bir kişinin rızkı ya suyu yabanda olsa ol rızk ve su kendisine gelmek müyesser olmaz. Ol kişinin gönlü o tarafı çeker. Varır anda nasibini alır. Anın için eydürler, "ya suyu ya toprağı" derler.

Kaçan, kişi hatununa yakın olsa ol nutfe ki ana rahmine düşer, Allahın emriyle Melekü'l-Erhâm derler bir ferişte vardır; nutfeyi avucuna alır eydür: "Yarabbi bu mahlûk olur mu?" Hak te'alâ buyurur: "Levh-i Mahfuz'a nazar eyle!" Ol melek nazar eyler, görür. Ömrü ve rızkı ne kadardır; toprağı ne yerdendir. Andan biraz toprak alıp nutfeye katar, yine ana rahmine kor. Ol doğar büyür. Takdir olan kadar rızkını devşirir. Toprağı alınan yere varır anda yatar. Aslına kavuşur. Zehi kudret, zehi hâlik! Allahü'ş-samed.

On ikinci Bâb
Hışmından helâk olan yerleri beyân eyler

Bir kişi azınca Tanrı belâsını verir. Eğer er eğer geç; dünyada ve âhiretde. Dünyada olunca âhiretde hod suru mukarrerdir. San'an ilinde bir bağ var idi. İki mil eni ve uzunu idi. Hiçbir fakir andan bir salkım üzüm görmemişdi. Fukaradan uğurlayanı bozarlardı. Hak te'alânın [74b] emriyle gece od indi. Şöyle yaktı kim eseri kalmadı. Pes her nesnenin hakullahı vardır. Sanma kim Allah için verilen zâyi ola, ya eksiği. Belki bereketi daha ziyade olur. Âhiretde ecru âlallahi mukarrerdir. Nitekim buyurmuşdur: *Men câe bi'l-haseneti felehu 'aşrü emsâliha ve men câe bi's-seyyieti felâ yüczâ illâ mislehâ ve hüm lâ yüzlemûn.*[72] Her kim bir fakire ihsan eylese, Hak te'alâ hazreti yerine on verir. Dünyada ve ahiretde vakit olur, mahalline vâki olur, birin yerine yüz verir. Mahalli olur, birine bin verir. Hak te'alâ bahili sevmez. Nâkesin bereketi de olmaz.

Dahi Vadi-i İkâb derler, Yemen'de bir dere vardır. Anın halkı fukarayı men ederlerdi. Hatta bağ yöresinde bulduklarını döğerlerdi. Bağ yöresinde gitmen derlerdi. Bir gün sabah durdular, gördüler; ne bağ var, ne ağaç ve eseri var; kalmamış. Ol gün katı kızgın oldu. Gölgelere vardılar.
92 Hangi gölgeye vardılarsa daha beter oldu. Cümlesi helâk oldular. Ol ceza abes yere gelmedi. Hak te'alâ hazreti kimseye zulmeylemez. Her kişi hayır ve şer ne bulursa kendi filinden bulur. *İnnallahe lâ yezlimu miskale zerretin min hardalin.*[73] Yavuzluğun cezası dünyada budur. Âhiretde hod bakirdir. Hikâyet: Bir gün Hak te'alâ Cebrâil'e emreyledi. Var filan köyün başını aşağı eyle [75a]. Cebrâil (a.s.) gelir görür, ol köyde dört yüz kişi ibadet eyler. Cebrâil mütehayyir olur. Eydür: Yarabbi, burda âbid kulların çok. Hak te'alâ hazreti eydür: Var eyle ki onların fiillerinde yaramazlık vardır. Cümleden biri bu ki emr-i maruf etmezler. Her kişiyi kendi halinde korlar. Bir kişi bir mümin karındaşının bir nâ-meşru işini görse onu nasihat ile dönderebilirlerse girerlerdi. Döndüremezse örf ile ede, ol olmazsa gönülden ikrâh ede. İmdi, anlar, nasihat edip ol fiilden döndürmediler. Lâcerem bi'l-külliyye helâk oldular. Avâm-ı nas içinde meşhurdur: Kuru yanınca yaş dahi yanar. Belki âhiretde davacı olalar: Ne için bizi bu işten men etmediniz diyeler. Vay ehl-i hükmün başına! Bu şimdiki zamanın ulemâsı mansıb korkusundan dilsiz ve gözsüz oldular. Beyler hod kendi havasına tâbi olup hak cânibine gözleri kör olmuşdur. Ol ecilden âlem fesad ile dolmuşdur. Zina ve livata ve hamr içmek aşikâre olmuştur. Ribahorluk hod insafdan geçmişdir. Kaçan, bir yerde bunun gibi fesad zâhir olsa Hak te'alâ hazreti cânibinden onlara bir belâ gelse gerek. Bir zâlim onlara musallat eder. Muhammed Mustafa (s.a.) hazretinin yüzü suyuna-

dır ve illâ iyiler ve ümmetler [75b] gibi kahrolmaya müstahak olmuşuzdur. Eğer taûn, eğer kıtlık, eğer düşman havalesi vâki olur. Hadden tecavüz olunca anıma, vay ol zamanın ulemâsı ve ümerâsı başına!

Dahi kale-i Katran derler bir sarp kale vardır. Hiç kimse o kaleyi alamadı. Şit peygamber zamanından kalmış idi. Şit peygamber dünyadan gidince anların şakirdleri azdılar. Zebercedden sûret düzdüler. Ana taparlardı. Nice padişahlar kasd etdiler anı alamadılar. Tâ Süleyman (a.s.) zamanına dek ol kavim azgınlıkda idiler. Bir gün Süleyman (a.s.) Kaftanis adlı bir deve emreyledi. Ol kaleyi yerinden kopardı; çiğninde götürdü. Nasihat ile dönmedi. Süleyman (a.s.) buyurdu kaleyi, halkı ile taşa çaldı, cümlesi helâk oldular. Bir kimse ki Hak cânibini unuta, fesad üzre ola, âhir onun işi hayra gelmez; akibet belâya uğrar. Nitekim, iyiler ve enbiyâ kavmi azgınlık ederlerdi. Hak te'alâ anlara peygamber gönderirdi; imana gelmezlerdi. Hak te'alâ anları kahr ederdi; Nûh kavmi gibi, Hud kavmi gibi, Sâlih kavmi gibi, İbrahim kavmi gibi ve Musa kavmi gibi, Yunus kavmi gibi, İlyâs kavmi gibi. *Alâ nebiyyinâ ve 'aleyhimü's-salâvatü ve's-selâmü.*[74] Anların herbirini bir türlü azab ile helâk etdi.

Ve dahi Firavun bir mil yapdı. Gölgesi üç fersah yere düşerdi. Hak te'alâ emriyle Cebrâil [76a] bir kamçıyla çaldı, üç pâre oldu. Bir pâresi denize düşdü. Bir pâresi buz gibi târumâr oldu. Bir pâresi yerinde kaldı. 93
Dahi Nemrud aleyhi'l-la'ne İbrahim peygamberi (a.s.) oda atıcak od ana gülistan oldu. Nemrud taaccüb eyledi. Diledi ki iman getire. Şeytan laîn iğva edip "şimdi âlem halkı ne derler? Cebbar iken kul mu oldu? derler. Belki halk sana düşman ola. Halka bu kadar itikad vermiş iken şimdi görünmez tanrıya *-celle ve âlâ ve ammâ nevâluhu-*[75] kul mu olursın? Bir mil yapdır, halk üzere yüce olasın" dedi. Ol da laîn sözüyle bir mil yapdırdı. Tâ kim hâşâ göğe yakın ola. Pes beş bin arşın dairesi, altı bin arşın yüceliği oluncaya yaptırdı. Âdem çıkdığı vakit yel gürültüsü dağdan sel iner gibi gürülderdi. Ol kahhâr padişah celle vealâ buyurdu. Bir yel kopdu. Alâmet olup zulumat ve tufan koptu. Sanasın kıyamet oldu. Her kişiye başı kayusı düşdü. Cebrâil (a.s.) Hak te'alâ emriyle ol binayı kamçıyla çaldı. Bir tarraka koptu. Halk yüzleri üzre düşüp sersem oldular. Ol korkudan halk yetmiş iki dil söylediler. Çün halk kendilerine geldiler. gördüler. Ol bina üç pâre olmuş. Bir pâresini Umman'a bırakmış; bir pâresi yerinde kaldı. Bir pâresi derler ki yer ile gök arasında gezer, yel esdikçe yere düşmez. Ol heybetden halk birbirinin dilini anlamadılar; perakende oldular. Her dil ki [76b] söylendi, bir millet oldu. Nemrud'dan yüz döndürdüler. Âhir Hak te'alâ hazreti ana sivri sinek leşkerini havâle eyledi. Gelip burnuna girip beynini yiyip helâk eyledi. Cebbarlık davâsını kalan kadir olmadı ki bir zayıfça nesneyi kendiden menede. Mikdarını bildi. Pes cebbarlık kuvvet ve

kudret anındır ki âlemleri yaradıp rızkını verir. Anın gibi âsiyi bir sivri sinek ile helâk eyler. Bir adı kahhârdır, sabûrdur, cebbârdır; mümin kullarına kerîmdir, rahîmdir, rahmet i'tâ eyler.

Ve dahi Basra şehrinde üç zâlim kimse kopmuşdu. Birinin adı Câbir, birinin adı Cemalî, birinin adı Hâtî. Çok zulmederlerdi. Bir zayıf hatuna zulmedip avânlar anı döğdüler. Hatun Câbir'e gelip şikâyet eyledi. Câbir zâlim dahi seksen altın alın bu avretden dedi. Avret eyitdi: Ben altını nerde bulayım, dedi. Ol kadar döğdüler ki avret oğlanını bırakdı. Avret oğlanını götürüp Câbir'e geldi. Câbir eyitdi: Ben sana oğlan bulayım, dedi. Buyurdu kulları avrete ol kadar cimâ etdiler ki ol hatunun bir sâlih eri var idi, can ü gönülden hazreti Hakka tazarru eyledi: Yarabbi sen basîr ve semî'sin. Zâlim kullarına cezasını ver dedi. Hadden aşdı, sen âdilsin; âdil padişahsın, adlile dâdı sen alıver bu zâlimlerden dedi. Ol âdil padişah [77a] ol hâceti kabul eyledi. Ferişte lere emreyledi. Ol kişiyi avretiyle harabeye götürdüler, ol şehri yere geçirdiler. Ol şehir tâ hazreti Ömer zamanına dek şöyle harab yatdı. Ömer halife olıcak anı imâret eyledi. Anın mimarı Abdullah bin Merdan idi. Anda seksen bir âdem işlerdi. Anın temelini kazarken bir delik buldular. Çün içeri girdiler, gördüler. Çarşılar, dükkânlar, kazzâzlar, bezzâzlar, haffâflar, bakkallar, attarlar ve metâları taş olmuş-
94 lar. Ol zâlimin öcünden filân halk dahi hışma uğramışlar. Emr-i maruf, nehy-i münker etmedikleri ecilden sanma kim zâlim zulmede, yanında kala. Hak te'alâ âdil padişahdır. Mazlumun dâdını zâlimlerden alıverir, dünyada ve ahiretde. *İnnallaha 'azizün zü'ntikamin.* Mazlumun zâlim üzerine duâsı müstecâbdır. Üstadın şakird üzerine, ananın oğul üzerine, misafirin yerli üzerine, mevlânın (efendi) abdi (üzerine) duâsı makbuldür.

Dahi, Harezm vilayetinde zina çok olurdu. Zina ile zulüm fâş olmuşdu. Nice kim bunlara risâlet ve dâvet erişdi; insafa gelmediler. Bir gün Hak te'alâ hazreti Cebrâil (a.s.) emreyledi. Yüzelli fersah yere üç pâre şehirle yere geçirdi; helâk oldular. Dahi Kasrafil-i Siyab derler bir yer vardır. Üzerinden ukab geçmezdi, imâretinin yüceliğinden. Çoğu lâ'l, yâkut ve zebercedle idi. Hak te'alâ [77b] hazreti anlara peygamber gönderdi. Davet etdiler. Beşini dahi öldürdüler. Hak te'alâ hazreti anlara hışım edip yerden acı su kaynatdı. Cümlesi gark oldular. Dahi Kavsiler derler bir yer vardır. Anda zulüm ve cevr hadden aşmışdı ve fısk orada fâş olmuş idi. Bir gün Hak te'alâ hazreti anlara hışım etdi. Bir azim zelzele oldu. Kırk altı bin âdem yere geçdi. Dört fersah yer ile hiç malûm olmadınca öldüler. İmdi bir zâlim öcünden nice mazlum dahi belâya uğrar. Zira ki emr-i maruf ve nehy-i münker etmediler. Pes ol zâlimin etdiği günâh cümlesinin boynundadır.

Dahi Lût peygamber (a.s.) zamanında olan şehirler livata ile meşhur olmuşlardır. Hak te'alâ hazreti, Lût peygamberi gönderdi ki anları ol iş-

ten menede. Anın aslı bir idi ki ol şehir halkı bağ ehli idi. Ol şehrin oğlanları her gâh bağlara girip târaç ederlerdi. Oğlanları döğüp söğüp yenemezlerdi. Bir gün şeytan aleyhi'l-la'ne âdem sûretinde gelip bağ ıssılarına eyitdi: Siz bu oğlanları yenelim derseniz bağda bulduğunuzu tutun, yağlan ve illâ anlar yenilmezler dedi. Öyle etdiler. Hemen iş bu imiş dediler. Oğlan, avretlerden mergub oldu. Hak te'alâ Lût'u (a.s.) anlara vermişdi. Çare olup kesilmediler. Pes Lût (a.s.) Hak te'alâ hazretine tazarru edip. Hak te'alâ hazretleri eyitdi: Ya Lût, ben anlara azab vereyim **[78a]** dedi. İki ferişte gönderdi. Hûb oğlan sûretinde gelip Lût aleyhisselâma konuk oldular. Lût (a.s.) bunların önüne taam getirdi, yemediler. Lût korkdu; bunları uğrular sandı. Ferişteler eyitdi: Yâ Lût, korkma bizden. Biz yemekden içmekden münezzehiz dediler. Lût bildi ki bunlar ferişte dir. Meğer ki Lût aleyhisselâmın bir münafika avreti var idi. Bunları gördü, hemen cârını başına aldı, ol şehrin kavmine geldi: Görün benim âdemi sizi bu işten meneyler. Kendisi güzel oğlanlarla sohbetdedir. İnanmazsanız varın görün, ne mahbublardır, diye öğdü. Ol kavim yügrüşü Lût aleyhisselâmın kapısına geldiler. Tez ol oğlanları bize ver dediler. Lût (a.s.) gelin af eylen, bize konuklardır, diyegördü. Lût'un üzerine hücum etdiler döyündüler. Kapıyı yıkıp girmeğe kasd etdiler. Ferişteler eyitdiler: Gör biz bu kavme neyleriz? dediler. Anı gördüler ki şehir kalkmağa başladı. Ol kadar kalkdı ki gökden, horoz âvâzını melekler işitdiler. Andan, şehrin başını aşağı döndürdüler. Üç pâre şehri bile yerinden acı su çıkdı. Şimdi Gök Dağı ile Kudüs ve Halilü'r-Rahman beyninde bir uzun göldür. Kuş uçmaz, acılığından menfaatsizdir. Âdem yanına varsa karahebe kelebek, kurt coğarlar. Âdemin başına üşerler. Ol şom kavmin amelinden **[78b]** hâsıl olmuşdur, derler. Bazıları eydür: Livata ehli ölicek anda bırakırlar derler. Biz bunu tasdik ederiz. Livata edenlerden kimse ölse kabre kosalar, bir iki günden sonra kabrini açsalar kabrinde bulamazlar. Bazıları eydür: Yerin ka'rına gider; bazıları ol denize bırakırlar derler. Hak te'alâ hazreti cümle müminleri ol hasud melunun şerrinden hıfz ve amânında ede, âmin, bihürmeti Muhammede'l-Mustafa (s.a.).

Hikâyet kitaplarında rivâyet ederler. İşbu Karadeniz ki vardır; Âdem yaradılmazdan evvel bir mahlûk gelmiş. Ol denizin yeri şehirler ve köyler imiş. Ol şehirlerde ve köylerde bir mahlûk sâkin imişler. Hak te'alâ hazretleri anlara kendi cinslerinden peygamberler gönderdi. Cümlesini öldürdüler. İsyan üzerine oldular. Ol kahhâr padişah bir gün Cebrâil'e (a.s.) emreyledi. Gelir, kanadını yerin altına sokar. Memleketi, şehirleri ve köyleri ile kadırır; göğe yakın iletir. Andan götürür bir taşa çalar. Bahr-i Kulzüm'den yer altından su yol bulur ol şehirlerin yere dolar, deniz olur. Bazıları yerden kaynar derler. Hışmından olmuş bir denizdir.

Şimdi dahi kullarına Hak te'alânın hışmı eksik değildir. Bunun gibi makhur yerler, göller kim suyu acıdır; kahırdan olmuşdur. [79a] Ol laînin iğvasına aldanıp kahrolmuşlardır.

On üçüncü Bâb
Hükema kavlince otlar ve yemişler ve taşlar hâsiyyetin bildirir

Hak sübhanehu ve te'alâ hazretleri (c.c.) kulları için otları yaratdı. Her birinden bir derde devâ, her maraza şifâ için Lokman Hekim'e bildirdi ve hâl diliyle söyledi. Her ot ben filân derde devâyım dedi. Ol dahi halka bildirdi. Bilgil ki Hak te'alâ hazretleri dünyada bin ot yaratdı. Her birine bir hâsiyyet verdi. Bu otların yeryüzünde yedi yüz yetmiş dördü insan içindir. Bâkisi cin tâifesine mahsusdur. İnsanın ana eli ermez. Amma bir ot var; iştirâk üzerinedir; hem insana nef'i vardır. Ana aslü't-tâh derler, burucu's-sânem (yerücü's-sanem) dahi derler. Anın yaprağı pazı yaprağına benzer. Ulu dağlarda biter. Irakdan, gece ile çırağ gibi yanar. Yanına varınca kaybolur. Anı her kim yerinden çekip koparsa düşer ölür. Anı koparmak dileyen evvel, dolayı yanını kazar. Ta kim kopmağa kabil ola. Andan bir uzun ipin bir ucunu ota bağlar, bir ucunu bir kelbe bağlar. Dahi kendi kelbe ekmek gösterir, kelb ekmeğe çekinir. Ot kopar. Bir kere ah eyler. Ol ahı işiten ölür. Kelb düşer ölür. Andan gelirler alırlar. Anın kökü âdem gibidir. Kaşı gözü, iki eli iki ayağı, ağzı ve burnu ve saçı [79b] var; avret saçı gibi. Anın hâsiyyeti gayet şirinlikdir. Her kime değdirsen muhabbet eder; 97
ardına uyar, kesilmez götürenler. Her kim anı görse muhabbeti ziyade ola. Şimdiki zamanın yalancı hekimleri bir yumuşak kökü yonarlar; kaş ve göz gibi yerini belirtirler, sünbül-i rumiyun saç ederler, odur diye satarlar.

Dahi acâibin biri sakankur balığıdır. Ol âdemî zâde olduğu yerde olmaz. Umman ya Muhit cezîrelerinde olur. Meğer bir gemi vak'aya uğraya; anı bula getire. Anın hâsiyyeti oldur ki bir kişi seksen yaşında pîr olsa mücerred anı eline almak ile otuz yaşında yiğit gibi kıvam bulsa gerek. Amma şimdiki hekimler, Mısır ile Gazze ortasında Kayne derler kum içinde bir köy vardır. Ol kumda bir keler olur, balık gibi. Hekimler ol yerin Arabına nesne verirler. Arap varır anı tutar. Hekimler anı sakankur diye satarlar. Amma hükemâ kitabında yazmışlar; sakankur yelde timsahdan hâsıl olur; kum içinde keler gibi. Âdemi sokar. Eğer sokduğu âdem becid suya girmese, su bulmazsa işemek gerekdir. Dahi sidiğini yutmak gerek kurtula, balık öle. Eğer işemese, suya girmese âdem ölür; balık kurtulur. Zehi kadir! Neler halk eyler. Her müşkil iş ana âsândır. Sâni'-i zü'l-celâl ve'l-kemâldir ve bir aceb dahi bu ki hasiletü's-sa'leb/hasiyyeti's-sa'leb dedikleri od, sakankurun bedelidir [80a] demişlerdir. Anda dahi mukarreblik vardır. Ol dahi ulu dağlarda olur. Anın bir cinsi var yaprağı kızılca olur. Anı daim koparmak âdet edenlerin eli tutmaz olur. Anın ilâcı oldur ki onu kaynattırıp (göyündürüp) mum ya-

ğıyla ana dürtseler (sürse demek) şifâ bula. Her kim anı zeyte batıra (yatıra) istimâl ede, cimâya gayet haris ola.

Dahi akaybuh derler bir ağaç var; Hind'de olur. Irakdan bakan âdem onu yelkene benzetir. Anı yerücü's-sanem gibi iple çıkarırlar. Eğer anı çıkaralar içi dolu darı dökülür. Anın dahi hâsiyyeti bu ki hangi evde yaksalar sihir kâr etmese gerek. Bir aceb bu kim nârcil derler bir ceviz vardır; üzerine su dökseler süt olur; sıksalar nârdenk olur. Nârcil, Hindistan kozuna dahi derler.

Otların acâibi râvend-i çinîdir. Bir miskalini yeseler âdemin içinde yanmış ciğerini tâzeler. Çiğ eti pişirip pişdikden sonra râvendi döğüp üzerine ekseler, geri çiğ olur. Ol kozun üzerinde olanı urganlar ederler; gemileri anınla bağlarlar. Hind'de demir kıymetlidir.

Dahi otların acâibi bader nehbube (bader nehbute) ki ana oğul otu da derler. Yüreğe kuvvet verir, hafakana gayet de iyidir. Üç nev'dir. Birinin yaprağı ufacıkdır, kokusu turunç kabı kokusuna benzer. Anı bir kişi güneş Hamel burcunda [80b] iken altın ile kesse götürse her kim anı görse muhabbet eder. Akçe kesesine kosalar bereket ola eksilmeye. Üçünün dahi hâsiyyeti bu kim kalbe kuvvet verir. Âdemi ferah eyler. Gussa giderir. Misk'in bedelidir.

98 Bir aceb dahi bu kim Şehrân derler bir il vardır. Anda bir ağaç vardır. Her zilkade ayında çıkarlar, ne kadar su muslukları varsa su ile doldururlar. Her şehir halkı musluklar etmişlerdir. Bir yıldan bir yıla dek anınla yetireler. Anda kalem biter. Mağrib denizinde bir ağaç çıkar, billur gibi ak. Kaçan, ol ağaç çıksa ucuzluk olsa gerek; çıkmasa kıtlık olur. Bir kerre ol ağacı kalın zincirle bağladılar; dahi urganlar ile sarakodular; gitmesin daima ucuzluk olsun dediler. Ağaç zinciri şöyle iplik gibi kesdi gitdi. Sonra maşrıkdan kervanlar geldi. Eyitdiler: Maşrık denizinde bir ağaç gördük, ortasından zincirle bağlı dediler. Dahi bir ilde bir ağaç, yüz budağı var. Her budağında kuşlar yuva etmişlerdir. Ol ağaç yılda bir gün deprenir. Ol kadar kuş yünü dökülür. Halk anı dererler; tarlalarına dökerler; üzerine ekin ekerler. Ve dahi bir ilde bir ağaç vardır. Dibinde kim yatarsa sıtma tutar. Kalkıp yürüse soğukdan donar. Od yakıp ısınalım deseler yağmur yağar. Bir ilde bir ağaç vardır, od anı yakmaz. Ondan sac ederler. [81a] Üzerinde ekmek gibi, yufka gibi ne ise pişirirler. Herenileri ve kazanları andan ederler. Ve bir ağaç var, yemişi yün olur. Ol ilin kavmi anı eğirirler, dokurlar, dikerler (giyerler). Bir ilde bir ağaç var. Ol ilin kavmi ana taparlar; gökden indi derler. Budağını kesseler kan akar. Yaprağı çıra gibi yanar. Âferin o sâni'in sun'una ki bunları halk eyledi. Pes bizim murâdımız Hak te'alâ hazretlerinin sun'unu ve acâibini beyân etmekdir. Amma birkaç meşhurca edviyeden diyelim. Ziyade isteyen hükemâ kitablarını mütâlaa eylesin.

Fasıl: Zencebil: Taamı hazmeyler, mideyi kızdırır. Süddeye, cimâya, rutubete ve yellere nâfi'dir. Dârçini: Mideye, öksürüğe, nezleye, böbreğe, ciğere, süddeye, istiskaya cimâya nâfi'dir. Dârıfülfül: Tabiati kızdırır. Hazma, cimâya, yellere, kulunca, soğukdan olan ağrılara nâfi'dir. Fülfül: Dârıfülfül gibidir. Belki daha lâtifdir. Cevzibevvâ: Soğukdan olan hastalıklara, istiskaya, mideye, azmış ahlata, yellere faide eyler. Cevzihindi: Sidik damlamasına, kavık soğukluğuna, arka ağrısına nâfi'dir. Meniyi ziyâde eyler. Şeker ile yiyeler. Havlicân: Mideye, kulunca, ekşi geğirmeğe, hazma, böbreklere, cimâya, çok işemeğe iyidir. Besbase: [81b] Kan tükürmeğe, bağırsak çıbanlarına, selesü'l-bevle iyidir. Ahlata iyidir. Kakule: Hazma, yellere, böbrek taşına, göğüse, boğaza iyidir. Karanfil: Selesü'l-bevle iyidir. Taze sütle içseler cimâya kuvvet verir. Yemeğe saçsalar kalbe kuvvet verir. Yelleri dağıtır. Kebâbe: Süddeye, sidiğe, taşlara iyidir. Mideye, a'zâya kuvvet verir. Sünbül-î Hindî ve Rumî: Hafakana ve yellere iyidir. Füsat: Su ile ezip mefluce süreler, nâfi'dir. Fevkal karası: A'zâya kuvvet verir. İki dirhemi adamı ishal eyler. Göze ağrısına iyidir. Râziyâne: Suyu gözü tiz eyler. Tohumunu kaynatıp içseler böbrek, göğüs ağrılarına, yellere, süddeye, ahlata, kan tükürmeğe, mideye, sidik yoluna, kökünün suyu yerekana, yaz evvelinde bir dirhem yeseler ol yıl hastalık görmeye. Anduz: Mideye kuvvet verir. Gussa giderir. Kavık ağrısına, sidik damlamasına, yellere, mafsallara, süddeye, balgama, hazma, bal ile yiyeler iyidir. Sıkıp suyunu içseler kan tükürmeğe iyidir. Buyî: Pişirip bal ile yeseler, ishal ede. Yelmeşik: Balgama, öksürüğe, basura, mideye nâfi'dir. Cimâya iyidir. Kasnî: Bal ile göze sürme eyleseler gözü tiz eder. Diş dipleri yenmesine ve ağrısına, dimağa, yakı edeler nâfi'dir. Zibak yağı ile zekere dürütseler [82a] cimâ etdirir. Nohut: Suyu yerekana ve cimâya nâfi'dir. Bir gece sirkede ıslatıp ertesi yemek yemeden yeseler kara kordonu kıra ve arka ağrısına ve üşümüş yerlere iyidir. Hanzal: İçini mâ-i asel ile içseler mafsallara balgamı çeker indirir. Kar çiçeği: Karasından bir dirhem mahmudiyye ile yeseler balgama, sevdaya, yerekana, göğüs zahmetine, öykene, kavığa, göze inen maddeye iyidir. Hassetü's sakleb/hassetü't-ta'leb: Cimâya kuvvet verir. Üçün biri kalınca pişe nâfi'dir. Hatmi tohumu: Böbrek taşını dağıtır. Kaynatıp içseler bağırsak çıbanlarına, kan tükürmeğe nâfi'dir. Pişirip şişlere vursalar iyidir. Zernebâd: Adamı semirtir. Ferah verir. Yellere, mideye, kalan a'zâya kıvam verir. Behmen kızılı: Kanı giderir. Yumurta ile yiyeler. Pişirip nikrise dürtseler nâfi'dir. Yeseler hafakana iyidir. Cimâya kuvvet verir. Buzidân: Nikrise, mafsallara, soğuk hastalıklarına, ahlata, sekerlere iyidir. Meniyi (zihni) artırır. Sığır kuyruğu: Suyunu dişe dürtseler ağrısını gidere. Öksürüğe iyidir. Diş dibine yakı ağrısını giderir. Tuderi lu'uku: Gö-

ğüsde, öykende (böbrek demek) olan balgama, ahlata, yerekana, arkü'n-nisâya iyidir. Cavşirân: Mâi'l-karâtin ile iki buçuk dirhem içseler a'zâ süstlüğüne, iç ağrısına, sidik damlasına [82b], kavuk uyuzuna, rahim ağrısına nâfi'dir. Balgamı ishâl eder. Cebelhünk: Bir dirhemi safrayı, balgamı giderir, amma mâi'l-karâtin ile içeler. Cündyâne: Bir dirhem suyunu içseler ağrılara, a'zâ süstlüğüne (sertliğine), ciğere, mide ağrısına, süddelere nâfi'dir. Bedeni tenkiye eder. Mecend [bir kelime okunamadı] tabana sürseler nikrise nâfi'dir. Şerbet-i berdengder: Mercimek kadar yağ ile kulağına tamzırsalar sağırlığı giderir. Yüzerlik: Tavuk ödü, safran, râziyâne suyu ile göze sürseler cilâ verir. Hardal: Kaynatıp suyunu içseler ahlat sertliğine nâfi'dir. Sıcak içe. Bûre: Sahk edip bir buçuk dirhem bal ile yeseler, yelmeşik ahlatı giderir. Bağırsak yellerine, balgama, sidiğe, öksürüğe, yan ağrısına, yumurta ile yeseler göğüs zahmetine nâfi'dir. Islatıp içseler kanı sâfi ede. Sevdaya ve bedene, dimağ soğukluğuna ve arkü'n-nisâya nâfi'dir. Hesk: Kurusunu taam ile yese mideyi ıslah ede. Sıkıp suyunu göze çekseler cilâ vere. Yemesi ekşi geğirmeğe ve sidik yolunda olan taşa nâfi'dir. Rezdene: Uzunu, değirmisi hep birdir. Su ile içseler nikrise, hıçkırığa, uçuğa, azmış ahlata, sinir, beden süstlüğüne iyidir. Gelincik çiçeği: Döğeler, suyunu göze çekeler cilâ vere, ağrısını gidere. Şakakıl: Rutabi mukavvidir. Mideyi, ciğeri kızdırır. Şeytraç: [83a] Anduzıd ile karıştırıp arkü'n-nisâya vursalar azîm fayda, dalağa dahi vursalar nâfi'dir. Güveyi otu: Ak olanını pişirip suyunu içseler gönül dönmesine, ahlata, ekşi geğirmeğe, balgama, hazma nâfi'dir. İdrarı bol eder. Göz nûrunu ziyade eder. Süddeye faidelidir. Zam'a: Yumurtaya, tuz yerine saça yiye, öksürüğe nâfi'dir. Galize haltı giderir. Kanırıp tükürmeği def eder. Avâza, mideye, kavığa iyidir. Âkırkarhâ: İçenler balgamı çıkarır. Suyunu gövdeye sürseler süstlüğü gidere. Soğuk zahmetine döğüp ekseler iyi ola. Nezleye ziftle yakı edeler iyidir. Cimâa, mideye nâfi'dir. Ayı yağıyla bedene ekse kuvvet verir. Basal-ı 'ansal: Berverdesi zıyku'n-nefese nâfidir. Yatıncak tabanına sürse yedi güne dek zekeri kıvama getire. Yağı göğüs haltına iyidir. Turp yaprağını pişirip yeseler rûtubeti helâk ede. Kendisini pişirip yeseler, eski öksü rüğü, göğüs haltına, taşı olan yellere faide eder. Ferfiyun: Karâtin yaprağını içseler başta ve arkada olan ahlatı eritir. Yonca Tohumu: Yaprağı meniyi artırır. Titreyen ellere pişirip döğüp vuralar iyidir. Yağını titreyen başa sürseler nâfi'dir. Karga düleği: Sirke ile pişirip nikrise vursalar nâfi'dir. Hukne etseler arku'n-nisâya [83b] iyidir. Üç miskal suyundan içseler balgamı ishâl ede. İki dirhem arpa unuyla içseler lakataya iyidir. Ham haltı giderir. Kükürd: Buçuk dirhemini yumurta ile yiye, yerekana iyidir. Zevfâ ile gül suyuyla nikrise vursalar iyidir. Kulağa tütsü etseler ağrısını gidere.

Kişniç: Üç dirhem sinirli yaprağı su ile içseler kanı keser. Yemeğe saçıp yeseler buhara ve hıçkırığa nâfi'dir. Kimnon: Tohumunu sirkede ıslatıp kurutup döğe, yiye. Yellere nâfi'dir. Ciğerin, midenin rutubetini giderir ve hıfzı artırır. Günlük: Yemeğe saçıp yeseler göz kızarmasına nâfi'dir. Bir miskal daima su ile içe, göğüs rutubetini giderir. Göze çekseler kanını kese. Lâden: papatyaya turak yağıla bir nice kerre vursalar nezleye iyidir. Süst: mideye vursalar nâfi'dir. Lisânü'l-asfur: Kasık ağrısına, selesü'l-bevle, cimaya, hafakana, nâfi'dir. Lisânü's-sevr: Pişirip içmek ferah verir. Bal şerbetiyle içseler öksürüğe, yüreğe göyünmüş halta, teşvişlere, nâfi'dir. Tîn-i âdemî ile içeler hafakana nâfi'dir. Mi'a: Tütsü ede kan yaşlığına nâfi'dir. Yağ ile gövdeye sürseler süstlüğü gidere. Nanhûn: Pişirip suyunu içseler kuluncu gidere. Yeseler eski sıtmalara, hazma, gönül dönmesine, böbrek taşına nâfi'dir. Bal ile yeseler berasaya, behakaya vuralar iyidir. [84a] Hindibâ: Mideye iyidir. Yürek zayıflığına yakı edip vuralar ve yeseler süddeye, kan galebesine iyidir. Mâi'l-karâtin: Oldur ki yüz dirhem bala iki yüz dirhem su koya biri kalınca kaynata.

Fasıl: Limon mideyi kavi eyler, iştahâ getirir, ekşi geğirmeği giderir. Suyu kanın rutubetini, göyünmüş hıltı, gönül dönmesini giderir. Çekirdeğinden iki dirhem ıssı ve tuzlu suyla içseler mideyi, ciğeri, kalbi kavi eyler. Fıstık yemişi mideyi ciğeri eridir. Öyken (göğüs) zahmetine, gönül dönmesine mide buharına iyidir. Kalbe ferah verir. Unnâb yeseler ya suyunu içseler kan galebesini giderir. Öksürüğe, göğüs ağrısına nâfi'dir. Yemekden evvel yiyeler. Pişirip yeseler içi yumuşatır. Sanavber yemişi: Göğez içini bal ile yeseler meniyi artırır ve kavığı eritir. Beden süstlüğünü giderir. Fındık içini bibere katıp yeseler nezleye iyidir. Kavunun tatlısı âdemi semirtir. Meniyi artırır. Karpuz sıtmaya, humma hararetine iyidir. Âdemin içini yaykar, ateşi teskin eder. Hıyâr, safraya hararete iyidir. Amma kabını kalın keseler. İçi yaykar, ateşi eritir. Elma, kalbe kuvvet verir. Soyup yiyeler. Kalbe ferah verir. Amma pişirip yeseler daha lâtifdir. Armut, gıdadır. Tatlısı âdemi semirtir, fâidelidir. Yemek üzerine yiyeler buharı def' eyler. İncir, meniyi artırır. Kulunca iyidir. Çok yemek [84b] gıcık getirir. Hurma da incir gibidir. Mardilkâni (resul i kâbini) yani hindibâ, marul gibidir hâsiyyetde. Üzüm: Tatlı şırası fesaddır. Mizâcı muslihdir. Üzümü kabıyla yemek yel eyler. Çekirdeği kabz eyler. Üzümün hâsiyyeti birkaç gün öğün edip yemekdir. Anâr: Tatlısı üzümün şırası gibidir. Çekirdeği kabızdır. Ekşisi sidiği yürütür. Çekirdeğini taama saçalar midede artık haltlara iyidir. Limon suyla içeler kan tükürmeğe fâide eder. Üç tane anâr çiçeğini yeseler göz ağrısını görmeyeler. Zeytun: Gıdadır. Onu daim âdet edinip yemek âdemi arıklatır. Meniyi kat'eyler, ehl-i riyâ-

zatın taamıdır. Ayva: Mideye kuvvet verir. Sıtmaya ve hararete bevasıra faide eyler. Çekirdeği kabızdır.

Fasıl: Taşların acâibini bildirir: Evvela biri elmasdır. Cümle katı nesneleri ol deler. Anı kurşun yonar. Elmas ucub etdi. Hak te'alâ hazretleri benden pek nesne yaratmadı dedi. Hak celle ve alâ ucub edenleri sevmez. Ululuk ana yaraşır. Hâlik-i mahlûk râzık-ı merzukdur. Pes kurşunu ana havale eyledi. Eğer anı dişin üzerine kosalar filhâl çıkara ve ne yerde evren ve bebir ulu yılan olsa anda elmas vardır. Pes İskender anı çıkardı. Orda bir gözgü (ayna) eyledi. Yılan ve evren anı görür kör olurdu. Pirûze: Âdeme ferah **[85a]** verir. Her sabah kalksa pirûzeye baksa gözünün nûru arta. Ağulara assı eyler ve tutyâ dahi olur. Yüzük kaşına kosalar câzılık kâr kılmaya. Talk: Bir taşdır ki her kim celb eylese yanar. Oda girse od anı yakmaya. Buz ile kar ile ovalar. Mürayiler anı alırlar, evliyâlanırlar. Mıknatıs: Meşhurdur. Demiri çeker. Hind gemilerine mıknatıs korkusundan mıh vurmazlar. Yâkut: Bir cevherdir. Bir pâresini dilin altına kosan susuzluğu keser anın dürüstiti olur. Anı bileyeyim dersen demir ile bilenir. Hergiz anı düribe (?) almaz ve ana od kâr eylemez. La'l, inci ve zümrüt ve mercan bunlar cevâhirdendir. Âdemin gönülünü ferah eyler Her hâsiyyeti çoktur. Dersek söz uzar. Yeşim: Bir taşdır. Anı kim götürse yıldırım oku
102 ana kâr etmeye. Hıtayî kavmi anı götürürlerdi. Dahi yıldırım orda çok olur. Dünyâda taşlar çokdur, biz meşhûrlarını dedik.

On dördüncü Bâb
Sûretler ve şekiller ve bazı şehirler ve hikâyetler beyânındadır

Bir şehir vardır ki Rumiyye derler. Âhir zamanda müminler cümle memleketi alınca anı almayalar. Gayet muazzam şehirdir. Anda bir sûret vardır, parmağı kulağındadır. Hazret-i Bilâl'in (r.a.) sûretidir. Dahi anda bir sûret vardır. At üzerinde durur. Ol Hazret-i Ali'nin (r.a.) sûretidir. Ve [85b] dahi bir sûret-i şerife vardır, habibullah Muhammed Resulullah hazretlerinin sûret-i kerimeleridir. İsâ aleyhisselâm ümmetine vasiyet etmişdir: "Benden sonra bunlar gelse gerekdir. Bu deve üzerinde olan sahib-i saadetin yerde ve gökde nice bin mucizâtı vardır" demiş idi. Anlar dahi bu sûretleri etdiler. Bu sûretin hangi tarafı harab olsa ol tarafın ili ve şehri harab olsa gerekdir. Bir gün bir zâlim padişah ol şehir padişahı ile düşmanlık eyledi. Ol dahi olduğu memleketin tarafına ol sûreti vurdu; bir yanını bozdu. Kırk fersah yer, halkı ile yere geçdi. Kırk bin bahadır Frenk leşkeri hasf oldu. Ve kırk bin Frengin yüzü gözü eğildi. Hazret-i Muhammed'in mucizatı anda dahi beyân oldu. Ol vakitden beri ol sûreti beklerler. Kaçan ol deyre girseler ol sûrete karşı durup işaret eylerler. "Dünyanın imâretinin harabı sendendir!" derler. 103

Dahi Zengibar denizinde gâh gâh bir sûret görünür. Her kaçan görünse ucuzluk olur. Bir mümin kişi anda tutsak olmuş. İşitdi bir şenlik çalmak oynamak. "Bu nedir?" diye sordu. Ol mümin eyitdi: "Beni dahi oraya iletin" dedi. İletdiler, gördü. *"es-Salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Resulullah"* deyip çağırdı. Ol yerin padişahı ana eyitdi: "Bu sûret kimdir, bilir misin?" dedi. Ol mümin eyitdi: "Bu bizim peygamberimiz Muhammede'l-Mustafa'nın [86a] sûretleridir" dedi. Gördü altın taht üzre oturmuş, başında murassa' tâc, iki yanında iki ferişte kanatlarını üzerine gölge etmişler. Deniz ortasında çırağlar yanar. Ol padişah eyitdi, ol mümine bin altın verdiler. "Koyuverin gitsin. Yoksa bu yerin halkını müslüman eyler" dedi. Salıverdiler gitdi.

Dahi Hind'de bir sûret vardır, kaçan, ucuzluk olsa ağzından hûb âvâz çıkar ve kızlık olsa zişt âvâz gelir, ana göre kayıt görürler. Ve dahi anda iki sûret vardır. Boyları ikişer yüz ellişer arşındır. Ağzı ve burnu, kulağı deliklerinde fil gibi kuşlar yuva eylemişler. Güneş dokunsa ikisi de gülerler. Dahi anda bir sûret vardır. İki eli havada ağzından bir su çıkar, on değirmen yürütür. Önü bir göldür, bir fersah yer. Ol ilin kavmi anda barınırlar. Dahi bir sûret vardır. Dört eli var. Bir elini duâya komuş ve bir elinde bir nesne tutar ve bir şikâyet eyler. Bir elini bir dizine komuş. Dahi bir avret sûreti vardır. Her kim anda hasta olsa varır emceğini emer. Eğer süt gelirse,

boğazından geçerse sağ olur. Geçmezse ölür. Dahi bir ilde bir arslan vardır. Elinde bir gözüngü tutar, her kim hasta olsa ol gözüngüye gelir, bakar. Eğer kendiyi görürse ol hasta sağ olur; görmezse ölür.

Dahi acâibin biri hazret-i Âdem (a.s.) [86b] türbesidir. Serendib dağındadır. Uzunu altmış arşındır. Kırk arşını kurudadır, yirmi arşını denizdedir. Deniz canavarları ziyâret eylerler. Amma kurudan ana kimse varamaz. Eğer oraya kim varıp ziyaret etmek dilese ol vilâyetin mahlûku ne devir ise ol türlü hayvan olur. Yüzü taşdan olur ve şarkdan yana bakarlar. Sağ eli ağzında sol eli fercinde tamam işaret kılar gibi ağzını fercini unut sakla der. Anın kabri üzerinde bir ağaç bitmişdir. Yemişi unnâba benzer. Üzerinde susaklar var. Kim içse çok yaşar. Renc dahi görmez. Anda bir sûret vardır. Taşdan savmı'alar vardır. Her milletden anda mücavirler var. Ayrık çıkmak yokdur. Ölünceye giysi giymezler.

Dahi acâibin biri Dâvud aleyhisselâmın türbe-i şerifesidir. Çün Dâvud (a.s.) dünyadan gitdi. Süleyman (a.s.) geyiklere buyurdu. "Miskinizi türbe üzerine dökün!" dedi. Kuşlara buyurdu: "Kırk gün kanadınızı gerip türbe üzerine gölge edin!" dedi. Öyle etdiler. Yedi günlük yola dek kuş kanadından güneş yere dokunmadı. Şimdi dahi kerkesler türbe üzerine kanat gererler. Dahi Hârun (a.s.) Musa aleyhisselâm ile giderken bir ma-

ğaraya uğradılar. Gördüler mağara içre bir kabir kazılmış. Kabir üzerinde yazılmış ki; "Her kimin kaddi bir kabre rast gelirse anındır" demiş. Musa (a.s.) girdi, rast gelmedi. Hârun girdi rast geldi. Hemen Melekü'l-mevt, Hârun aleyhisselâmın [87a] ruhunu kabz eyledi. Andan beri Arabda âdet oldu; ölülerini mağarada komak. Musa (a.s.) bir gün münâcâtında eyitdi: "Gel bu ölüm heybetli nesnedir?" Hitab-ı izzet erdi ki "Ya Musa, dilersen kıyamete dek diri olasın!" Musa eyitdi: "Yarabbi, âhir ölür müyüm, yoksa bâki kalır mıyım?". Hak te'alâ eyitdi: *Küllü nefsin zâikatü'l-mevt. Küllü şeyin hâlikün illâ vechehü lehü'l-hükmü ve ileyhi türceûn.*[76] Musa eyitdi: "Âlıiri yine ölüm oldukdan sonra burda çok durmakdan ne fâide?" Ömrü altmış yaşına ermişdi. Melekü'l-mevt geldi. Musa (a.s.) mütegayyir oldu, eyitdi: "Yarabbi! Bunca nevbet-i hazretine hâzır oldum, münâcât kıldım. Bu ferişteden gördüğüm heybeti senden görmedim" dedi. Hak te'alâ eyitdi: "Ya Musa, ol vakt-i münâcât idi, lûtuf vakti idi. Seni bana okurdum; sana ben nazar kılardım. Seni, Beni İsrail içine izzetli göndердim; ol lûtuf idi. Şimdi de kahır makamıdır. Hazır ol Melekü'l-mevt hiç kimseye özü göyünmez; mühlet de vermez. Ya Musa sen kefîmimsin, dostumsun. Andan ol kadar korkdun ya anlar ki bana şirk getirenlere, bu Azrail anlara hışım ile gelecek, hâlleri nicedir?" Pes Musa (a.s.) muti' olup rıza verdi. Melekü'l-mevt ileri gelip eyitdi: "Ya Musa fena vakitdir." [87b] Musa eyitdi: "Benim canım nereden alırsın?" Melekü'l-mevt eyitdi: "Ağ-

zından!" "Ağzımdan nice alırsın? Hak te'alâ bana Tevrat verdi, okudum". Melekü'l-mevt eyitdi: "Kulağından!" Musa eyitdi: "Nice alırsın, kulağımla Hakkın kelâmın işitirim." Melekü'l-mevt eyitdi: "Ya Musa hiç ömründe hamr içdin mi?" Musa eyitdi: "Ya Melekü'l-mevt, Hak te'alâ bir kişiye kelîmim diye bana lûtfile kelâm ede; Firavun'u benimle kahrede; sen bana bu sözü nice diyebildin?" Melekü'l-mevt eyitdi: "Eğer gerçek isen aç ağzını koklayım!" dedi. Musa (a.s.) hazretleri ağzını açdı; Melekü'l-mevt, hemen Musa'nın ruhunu kabzeyledi. Çün Musa (a.s.) nakletdi; yerde ve gökde ferişteler acebe kalıp hayran kaldılar, eyitdiler: "İlâhi, Musa senin kelîmin değil mi idi?" Hitab-ı izzet geldi: "Ya ferişte lerim! Benim habibim Muhammed Mustafa (a.s.) dünyaya geliserdir. Ol dahi bu mevt şarabını içecekdir. Musa dahi anın kapıcısı olacakdır. Onsekiz bin âlemi anın dostluğuna yaratdım." Melekler eyitdi: Yarabbi, ol kimdir?" Pes Hak sübhanehu ve te'alâ hazreti, Resulullahın canını musavver kıldı; ferişte lere gösterdi. Melekler anı gördüler. Ebubekir ve Ömer ve Osman ve Ali (r.a.) canlarını bile Hak te'alâ tecelli kıldı. Kendi zâtıyla, kudreti diliyle salâvat getirdi. Arş'ı [88a] ve Kürs'ü ve Levh'i ve Kalem'i ve Kerrûbiyun (ulu melek) mukarreb ferişteler cümle salâvat getirdi. Bu heybetden bîhuş oldular. Çün kendilere geldiler. Enbiyâ ve evliyâ canları şöyle salâvat getirdiler ki yer ve gök ve Kalem titredi. Hak te'alâ emreyledi: "Benim dostum Muhammed Mustafa'ya salâvat edin!". Cümle salâvat getirdiler. Melekler bu izzeti gördüler: "İlâhi bize dahi dostluğundan bağışla!". Cevap geldi ki "Ya meleklerim, uçmakda sizi kul kılacağım" dedi.

Dahi İskender bir makbere içinde bir meyyit gördü. Bir kolu minare gibi, bir dişini bir deve götüremedi. Andan gitdi, bir makbere içinde bir meyyit daha gördü. Burnunun içine bir âdem girer yatar. Dahi İskender zulumâta girince lâcivertden bir dağ gördü. Üzerinde bir tabut gördü. İçinden bir çeşme çıkar. Dahi andan bir deyre geldi. Gördü bir tabut içinde bir meyyit yatar; murassa zer'e (altın) gark olmuş. Gövdesi âdem, başı domuz başı gibi. İskender anı görüp ibret alıp eyitdi: "Eğer Hak te'alânın katında dünyanın kadir ve kıymeti var imişseydi bu metaı buna vermeyeydi!". İskender andan sonra artık harir giymedi ve dahi deniz kenarında geceleyin giderken gördü. Denizden bir canavar çıkdı; bir dağ gibi. Ağzında bir lâ'l var geceleyin şavk verir. La'li yere kodu. Şûlesine karşı otlamağa başladı. [88b] Ol kişi anı gördü; bir kerre haykırdı ve öte yanında balıkçılar vardı. Anlar da ün etdiler. Canavar lâ'li kodu, denize kaçdı. La'li aldılar, Şah Keyhüsrev'e getirdiler. Keyhüsrev lâ'le bakdı. Eni ve uzunu bir arşın idi. La'lin içinde yedi iklimi gördü. Ne kadar dağlar ve denizler ve şehirler ve cezîreler ve hazineler var; hep anda gördü. Pes bir mil yapdı. Cam-ı cihan-nümâyı mil üzerinde kodu. Anınla cihanın hazinesini

cem' eyledi; ne dilerse işledi. Bazıları eyitdiler; Keyhüsrev dedikleri İskender'dir. Bazıları Süleymân'dır; bazıları Musa'dır derler ve bazıları Efrasiyâb'dır (derler). Zira tevarih içre gelir; ırk-ı (damar demek) Keyhüsrev. Dahi niceler eydür: İskender ol lâ'l ile hazineler cem' eyledi. Bir nice mahlûkatı katına derdi. Ol kavim ile şarkı garbı gezdi. Amma bu dükeli hak te'alânın inayeti ile idi. Bunca ıssız yerleri bunca leşkerle Hakkın inayeti olmayacak nice geze idi? Amma sahih budur ki Şâhnâme'de eydür: Ol dahi bir nâmdar kimse idi. Danyal peygamber zamanında gelmiş, Bahtınnasr'dan sonra Irak'ı tutmuşdu. Bahtınnasr gelip Kudüs'ü harab edince dört peygamber oğlanlarından alıp gitmişdi. Anın birisi Danyal (a.s.) hazreti idi. ●l vakit Danyal (a.s.) oğlancık idi. Bir gece Bahtınnasr düş görür. Ertesi olur, cümle kâmilleri cem' eyler. Düşünü kimse bilmedi. Âhir ol peygamber oğlanlarına eyitdi: "Benim düşümü [89a] bilin, eğer bilmezseniz sizi helâk ederim!" dedi. Bunlar dahi bir yere gelip Hak te'alâ hazretlerine tazarru edip yalvardı. Hak te'alâ ol düşü anlara bildirdi. Gelip Bahtınnasr'a dediler.Bahtınnasr onları azad eyledi. Bunlar ulalup peygamberlik gelicek Keyhüsrev ol zamanın padişahı imiş derler; üçyüz yıldan sonra derler; Dârâb Şah zamanında derler.

Ve dahi Sekrân ilinde bir dağ vardır. Yazın kaynar. El çıkar, başını çı-
106 karıp yabana ere. Dahi Uc bin Unuk kim Âdem aleyhisselâmın kızından olmuşdu. Anın hikâyeti budur kim Havvâ Hatun (r.a.) seksen kere oğlan doğurdu. Her doğurdukda ikiz doğururdu. Biri erkek biri dişi. Birbirine vermezlerdi. Amma sonra doğanı ilk doğana verirlerdi. Zürriyet-i Âdem üremek için. Bu Uc'un anası kendiyle bile doğan kardeşiyle zinâ eyledi. Âdem (a.s.) anı bildi. Ana bedduâ edip redd eyledi. Anlar dahi vardı, bir dağda doğurdu, besledi. Ol kızın adı Unuk idi. Uc büyüdü, üç bin yıl ömür sürdü. Nûh tufanı anın topuğuna çıkdı. Tâ kim Musa (a.s.) zamanı geldi. Ol vakit Uc, Firavun'un kapıcısı idi. Çün Hak te'alâ Musa'ya (a.s.) nübüvvet i'tâ etdi. Firavun'u dâvete verdi. Musa (a.s.) Firavun'un katında beslenmiş idi. Musa (a.s.) büyük yiğit oldu. Kıptîlerden (Firavun âdeminden ki cingen demek) birini öldürdü. Firavun anı tutmak istedi. [89b] Musa (a.s.) kaçdı, Kudüs'e geldi. Şuayb'ın koyunlarını gütdü. Şuayb ana bir asâ verdi. Ol asâ idi ki Âdem (a.s.) anı uçmakdan çıkarmışdı. Tûbâ ağacından kesilmiş idi. Şuayb (a.s.) ana kızını verdi. Bir gün Musa (a.s.) karındaşı Hârun aleyhisselâmı görmeğe müteveccih oldu. Hâtunu bile idi. Berriyede giderken yolu azdılar. Kış günü idi. Gece ile hâtunu vaz' etmeğe burusı tutdu. Musa (a.s.) karanlıkda kalkıp çakmağa kasdeyledi. Ne kadar cehd etdi edemedi. Karşıda bir aydınlık gördü. Kalkdı ol aydınlıktan yana gitdi. Gördü bir ağaç nûr kaplamış. Bir âvâz işitdi. Hele söz çok! Ol mahalde Musa'ya (a.s.) nübüvvet verildi. Firavun'u dâvete

gönderdi. Musa (a.s.) Mısır'a gelip Hârun'la (a.s.) buluşdu. Firavun'u dâvet eyledi. Nice kavga ve galebeler oldu. Âhir Firavun câzuları cem' eyleyip bir yere urganlar bırakdılar. Sihir etdiler. Urganlar yılanlar oldu. Hak te'alâ buyurdu: "Sen dahi asânı bırak!" dedi. Musa (a.s.) asâyı bırakdı. Bir sarı yılan oldu. Ol yılanları hep yutdu. Câzular gördüler, bu sihir değildir dediler; imâna geldiler. Firavun korkdu. Sarayına girdi. Sonra nice kerre cengler oldu. Âhir Firavun, Uc'a eyitdi: "Musa'yı helâk edebilir misin?" Uc eyitdi: "Olsun" dedi vardı, bir taş buldu, [90a] milden büyük. Başında götürüp gelirken Hak te'alâ bir ferişte gönderdi. Ukkab şeklinde geldi.Taşı delip taş Uc'un boğazına geçdi. Hak te'alâ Musa'ya buyurdu: Var Uc'u helâk eyle. Anın helâki senin elindedir" dedi. Musa aleyhisselâmın ondört (onsekiz) arış kaddi var idi. Asâsı dahi on (onsekiz) arış idi. Asâyı atdı, Uc'un topuğuna vurdu. Rivâyetde mübarek kaddi kırk arış idi ve asâ dahi kırk arış idi. Mucizat kuvvetiyle sıçrayıp kırk arış topuğuna erişdi, vurdu. Uc dahi yıkıldı. Mısır'da altı bin evi basdı. Halkını helâk eyledi. Ölüsü cifesinden nice bin keferenin dimağı tutulup muhtel olup öldüler. Eğer murdar cesedi bütün Mısır şehrine düşeydi cümle Mısır kavmi halas bulmazdı. Sahraya düşdü, şehre birazı düşdü derler. Ol idi kim altı bin evi harab eyledi. Firavun katı korkdu. Hâmân'a danışdı: "Aceb Musa'nın dinine girsem mi. Uc gibi kimseyi helâk eden bir gün bana da eder" dedi. 107
Hâmân'ı vezir etdi. "Uc'un ölümü sana bahane yeter. Buyur leşkerin atlansın. Bir kezden Musa'nın üzerine yürüyüş eyleyip birini, beşini, onunu, binini öldürelim. Elbette birimiz fırsat bulmaya mı?" dedi. Firavun çağırtdı: "Ne kadar kulum var ise atlansın!" dedi. Ertesi, her tâifeden at arkasına geldiler. On kerre yüzbin âdem atlandı derler. Firavun çağırtdı: "Her kim Musa'yı tuta veyahud öldüre, kızımı ana vereyim" dedi. Bu leşker, atlı ve yaya deryâ gibi mevc vurup Musa aleyhisselâmın üzerine yürüdüler. Hak te'alâ bir ateş verdi; cemi'sini yakdı. Ve dahi bir yel çıkdı, şehrin bir ucunu yakdı. Bir kıyamet oldu. Her kişi başı kayusu oldu. Evli evine yetişmeğe başladı. Dahi anda üçyüz bin kişi helâk oldular. [90b] Başları kayusu oldu, dahi üçyüz bin kişi imâna geldi. Firavun katı korkdu. Güç ile sarayına yetişti. Hak te'alâ Cebrâil'e vahyeyledi. "Ya Musa Firavun şimdi benden amân dileyip zâri kılacakdır, duâ kıl ol belâ def olsun" dedi. "Zira ol çerinin belinden niceleri imana gele" dedi. Pes Firavun Musa'ya (a.s.) elçi gönderdi, amân diledi. Musa (a.s.) duâ kıldı; ol belâ def' oldu. Bin âdem daha imana geldi. Firavun'un putu sındı ve Kıbtîlerin üzerine korku düşdü. Beni İsrail kavmi şâd oldular. Hak te'alâ hazretleri emreyledi. Uc'un kemiklerini Kehâfur iline (Farâd iline) iletdiler. Ol ilin padişahı buğday anbarı eyledi. Andan sonra halk bir bir imana gelmeğe başladılar. Bir yandan şeytan melun bir yandan Hâmân laîn ığvâ edip eyitdiler. "Mu-

sa, halkı kendiye döndürdü. Mülkünü elinden aldı. Ne dursun? Ya verelim veya ölelim. Buna çâre görün!" diye Firavun'a gurur verdiler. Tedbir edip leşkerini reayadan, avretden, oğlandan gayri hep sürdüler. Musa aleyhissiselâmın üzerine hücum etdiler. Hak te'alâ, Cebrâil aleyhisselâm'ı Musa'ya (a.s.) veripdi. Anların ittifakını bildirdi. Musa aleyhisselâm da müminlerle ol gece kaydını gördüler. Göç yarağını etdiler. Sabah olmadan göçdüler. Tûr denizinden yana revâne oldular. Bu yanda haber oldu: [91a] "Musa (a.s.) kaçdı" dediler. Firavun, halkı cem' edip ağır leşkerle Musa aleyhisselâmın üzerine sürüp gitdiler. Musa'nın yolu denize uğradı. Firavun leşkeri da gelip gözükdü. Halk korkdular; Musa'ya dediler. Musa (a.s.) duâ kıldı; müminler âmin dediler. Hak te'alâ buyurdu, Musa'ya eyitdi: *"enıdrıbı be-'asâke'l-bahre."*[77] Musa (a.s.) asâsını denize vurdu. Hakkın emriyle deniz on iki şak oldu. Müminler girdiler. Birbirini görmeyip geçerken korkdular ve "kalanı nice oldu?" dediler. Hakkın emri ile pencereler açıldı. Halk birbirini gördü. Denizi geçip kondular. Firavun leşkeri dahi denize geldiler. Gördüler deniz yol olmuş; halk öte geçmiş. Dönüp halka eyitdiler: "Gördünüz mü? benim korkumdan yol oldu!" Amma gönlü ile tanıklık verdi, girmek istemedi. Firavunun leşkeri aygıra binerlerdi; ekser âdetleri öyle idi. Cebrâil (a.s.) bir kısrağa binip Firavunun

önünce denize girdi. Aygırlar anı gördüler, yund ardınca çekindiler. Firavun korkdu. Aygırı yenemedi ve denize girdi. Anı gördüler, halk bi'l-külliye girdiler. Kimse kalmadı. Su hemen kavuşdu. Firavun can havfinden "Musa'ya iman getirdim" dedi. Cebrâil (a.s.) ağzına vurdu. Hak te'alâ Cebrâil'e eyitdi: "Ya Cebrâil [91b] eğer Firavun bir kerre benden aman dilese verirdim bu ne şefkatsizlikdi?" Çün su kavuşdu. Feryâd etdiler. Rivayetdir: Bir gün Cebrâil (a.s.) âdem sûretinde Firavuna geldi, eyitdi: "Benim bir kulum vardır. Ben ana çok ihsan etdim. Ol bana âsi oldu. Benim adımı kendiye kodu" dedi. Anın cezası nedir?" dedi. Firavun eyitdi: "Ol ne yaramaz kul imiş? Anı öldürmek gerekdir" dedi. "Bana bir mektup ver cezasını edeyim" dedi. Firavun mektubu yazdı. Cebrâil aleyhisselâm hazretleri ol mektubu su içinde gösterdi idi. Firavun dahi bildi ki gark oluyor. Bazılar eydür: Firavun *"Âmenna birabbî Hârûne ve Musa!"*[78] deyince "Firavunun imanı makbuldür" dediler. Ulemâdan niceler makbul değildir dediler. Çün Firavun leşkeriyle gark oldular. Müminler aceb nice oldular, bilmediler. Hakkın emriyle deniz ölülerini taşra atdı; şişmişler kokmuşlar. Timsah (balık) avlamışlar. Cünneleri (kalkan) durur. Müminler gördüler, şâd oldular. Ol vakitden beri deniz ölüyü kabul etmez oldu. Bu yana da Mısır avretlerine haber oldu. Mısır içinde yas ve mâtem oldu. Avretleri dul kaldı. Kimi at oğlanına vardı ve kimi taşrada yörüklere vardı. Kimi ortaya düşdü. Her biri dağıldılar.

Dahi Muktedir Halife zamanında iki avret **[92a]** var idi; boyları yüz arşın. Dağda olurlardı. Hiç çeri anlara karşı duramadı. Bir gün uyur buldular. Ok serpdiler. İkisini dahi tepelediler. Dahi İskender çerisinde kırk avret var idi. Ata binerlerdi, silah giyerlerdi. İskender ol avretlerin kuvvetiyle cihanı seyrederdi. Dahi İskender zulûmata girince öte geçdi. Bir ulu tâife gördü; Kulakları fil kulakları kadar âdem gördü. İskender ana eyitdi: "Ne kişisiz?" Ol kişi eyitdi: "Ben ol kavimdenim, balığı güneşde pişirip yeriz." İskender gördü; gövdesi bir dağ gibi, başı bir kale kadar. Ol kişi "eğer Allah te'alânın emri değilmiş. Cihanı seyreylemen nice olurdu göreydin. Seni çerinle dürüp kavme iletdim. Amma var ki seni sana kodum!" dedi. İskender becid sürüp Çin iline çıkdı. Ol vakit Çin ili padişahı Seyhar idi. Ana bir yüzük getirdiler. Kaşını kopardılar. Bir âdem anı güç ile getirirdi. Seyhar Şah eyitdi: "Bu benim neslimin yüzüğüdür" dedi.

Dahi Rus'da serser içinde bir kavim vardır. Burunları fil hortumu gibidir. Alçak boylusu otuzar arşındır ve ol aralıkda bir dağ vardır. Andan beri kimse geçmez.

Dahi İlyas peygamber zamanında bir padişah var idi. **[92b]** Hak te'alâ İlyâs aleyhisselâmı ana gönderdi. Ol kavim kabul etmediler. İlyas duâ kıldı, kıtlık oldu. Cife yediler. Katı bunaldılar, tövbe etdiler. İlyas'a yalvardılar. İlyas (a.s.) duâ kıldı; kıtlık gitdi. Yine âsi oldular. Hak te'alâ ol kavmi helâk eyledi. İlyâs melûl (oldu). Hak te'alâ bir merkep verdi. Otdan yaratılmış. Çün ana bindi. Gönlünde taam lezzeti kalmadı. Dünya arzusu gitdi. Issız yerlere giderdi. Nerede dilerse kuşlar ile bile uçardı. *109*

Dahi Türkistan ulu yerdir. Halkının ömrü uzun olur ve akakır anda biter. Dahi Bârân derler bir kavim vardır. Taamları balıkdır. Tuzlu su içerler. Saçları tenlerini örtmüşdür. Anlardan öte imâret yokdur. Dahi Tarhuçe derler bir kavim vardır. İçlerinde taun çıkmaz. Taşradan bir kimse gelse ertesi mat'un olur. Andan anaru Vat'an derler bir kavim vardır. Anlar şekerle âdem etini yerler. Andan anaru Tıgal derler bir kavim vardır. Anlar katı uzun boyludur. Gayet kuvvetlidir. Birisi bir fili zebun eyler. Okları demirdendir. Dahi bir kavim vardır. Keluli derler. Nikâh bilmezler. Kimi dilerse tutarlar. Zina fâşdır. Kimse nesne demez. Anların ömürleri azdır. Değmesi otuz yaşına varmaz. Zira ki zinâ ömre noksandır. Anançün âhir **[93a]** zamanda halk içre zina fâş olan içinden taûn çıkmasa, haram yere düşen meni elbette taûn olsa gerekdir.

Dahi Nesnas derler bir kavim vardır. Maymun şekillidir. Boyları onikişer arşındır. Anlar birbirini yerler. Nice kerre kim anda düşer; anda âdemi bulucak beslerler, semirtirler. Andan boğazlarlar. Dahi Ikdam derler bir kavim vardır. Bir kişi av avlayıp çıkıp memleket serhadden gider. Bir kimse gördü adem gibi. Bu kişiyi beylerine iletdiler. Beyleri "bu ne nes-

nedir? Bunun eti tatlıdır" dedi. İskender eyitdi: "Bu cihanı gezdim; çok türlü mahlûk gördüm. Dahi gövdesi eli ayağı âdem yüzü, it gibi kuyruğu, maymun kuyruğu gibi kuyruğu ile âdemi vurur düşürür, boğar, oncılayın görmedim" dedi.

Dahi Ebu Müslim yârlarından Merv şehri ulusu bir kimse var idi. Ebu Müslim'den sonra ol valinin bir oğlu kaldı. Atasından sonra ol mülke vali oldu. Gayet âdil ve âkil kopdu. Ana Sultan Mahmud dediler. Çün menâkıbı çokdur. Bir kerre Hindistan'ı fetheyledi. Ol ilin acâibinden sordu. Anlar eyitdiler: Evvel burda taşdan bir put var idi, boyu yüz arşın idi. Biz anı gökden indi diye ana tapardık. [**93**b] Nâgâh bir gece gördük. Yüzü üzerine düşdü uvandı. Biz hayli vehme vardık. Aceb ne alâmetdir? dedik. Vehimden hâli olmadık. Haber aldık. Mekke'de bir peygamber dünyâya gelmiş, ne kadar putlar var ise sernigûn olmuş. Andan bildik ki bunların işi bâtıl imiş. Andan Hak te'alâ hazretlerine iman getirdik" dediler.

Dahi Rumiye-i Kübrâ'da bir kişi esir olmuş. Bir yerden bir sûret görmüş; ağzından su çıkar. Bir keşişe sordum ki bu ne sûretdir? Keşiş eyitdi: "Sen ne dindesin?" Ben eyitdim: "İslâm dinindeyim" Keşiş eyitdi: "Bu sizin peygamberiniz Hazreti Muhammed Mustafa (a.s.) hazretlerinin sûreti mübârekesidir." İskender'in anası Evrebe gelip bu sûrete yalvardı. Hak
110 te'alâ hazreti ana İskender gibi oğul verdi. Şimdi ol ilde her kimin hâceti olsa ol sûrete varır; hâceti kabul olur. İskender çok gul gördü, amma andaki gibi görmedi. Gul var ki yılda beş yüz âdem azdırır. Bir saat âdem olur, bir saat canavar olur. Bazıları eydür: Bu dahi bir mahlûkdur. Amma bunda ihtilaf çokdur. Bazıları âdemden azmışdır derler. Bazıları eydür: Bu cinnidir derler. Kaçan, bu tâife göğe çıkmak dilese yerle gök arasında ferişteler vardır. Ellerinde oddan şihâblar tutarlar. Cin tâifesini görünce şihâblar atarlar. Cin düşer; mazul olur; gul olur derler. Gecelerde dağlarda [**94a**] yolcu önüne düşer, âdem sûretinde. Yolcu âdem sanır, yolunu azdırır. Gâh olur, görür yol azmış. Yolu buluncaya dek hayli zahmet çeker. Niceler görür. Saçlıdır. Derviş sûretinde geyiklere binerler. Dağda yürür. Yoldan taşra bazı yürürken kaybolur. Ahmak, cahil, miskin anı görür. "Dağda evliyâ gördüm, geyiğe binmiş" deyip rivâyet eyler. Bu itikad ile akla mâlik olan kimse ekser tarikinden çıkıp mezhep, millet nedir bilmez. Hak te'alâ saklaya. Onlar bî-mezhebdir ve bî-din. Veya şu kurbet çingenesidir ki bir geyiği besleyip kapı kapı gezdirip "erenler atı geyicik!" diye cer eder. Eğer geyik bulmazlarsa postunu arkasına alıp evliyâ atının derisidir diye hezâr herze yerler. Abdest namaz yok; dağlarda âdem soyarlar ve öldürürler ve darb-ı orman sikke keserler. Bir garibe melun tâifedir. Bu kurbet dedikleri çingenenin haşin ve pelidi ve temerrüd inâdıdır. O melunun şerrinden mekr ü hilesinden müslümanları Hak te'alâ saklaya. Ve ek-

seri hekimlikden dem vurur ve kimisi kehhâllık bilirim der. Onlar ki Kırlangaç oğulları dedikleridir. Niçe âdemlerin gözünü iyi ederim diye *allahümme âfina*[79] kör eder; ilaçsız eyler, hilekârlardır. El-hazer, ol hilekâr ile minba'd ülfet caiz değildir. Sıtmaya ilaç eyler. Meselâ ittifakı rast gelir. Allahdan bilmezler. Cinden ya bunun gibilerden bilirler. Böyle çürük itikatlı cahilin böyle geyik evliyâsı geçinen baba geyiklerdir. Müminin itikadı pâkdir, hilekâra inanmaz; şeriata uyar.

Dahi Ömer hazretleri zamanında Arabistan'da bunun gibi pınarda bir cin durak edinmiş. Her kim varır; sıtmaya bezler bağlarlar, hâcet dilerler. Şöyle meşhur olmuş. Tâ bu Ömer hazretlerinin sem'ine erer. Ömer hazretleri teaccüb eyler. "Bu islâm tarikinde yokdur, lâzımdır ki varıp görürüz" deyip yârları ile gelip görürler. Bir pınar yanında bir ağaç bitmiş, üzerinde bezler var. Ol kadar ki bezler bağlamışlar, yaprağından çok! Ömer hazretleri bunu görünce "e'uzubillahi" dedi. "Bir balta getirin" deyip getirdiler. Ağacı kestirdi. İçi kovukmuş." İçinden bir ağsak cin çıkıp kayboldu. Ömer hazretleri eyitdi: "Size bu idi itikat veren" dedi. Artık ol pınarda ol hâl belirmedi. Resûlullah (a.s.) zamanında cin ve şeyâtin bu fesâdı etmeğe korkardı. Bu fesad Ömer zamanında belirdi. Resul aleyhisselâm **[94b]** buyurdu: "Hanginiz doğru yol dilerse benim ashâbıma uya. Tâ kim ezmeye. Benim ashâbımdan sonra ümmetimin ulemâsı kavlinden şaşmaya. Zira onlar Beni İsrail enbiyâsı gibidir. Benim şeriatımı üzere kaim olun. Benim sünnetimi icra eylen." Şu Kehene tâifesi kim arpa, bakla, kimi nohud, herbiri bir nesne ile gayba hükmederler. Bunların küllisi şeyâtin fesâdıdır. Olacak işi Allahdan gayri kimse bilmez. Gâh olur, ol baklanın üzerinde bir işaret anlayıp hükmederler. Rast gelince itikat ederler. Küfürdür. İtikat edenin yetmiş güne değin hâceti kabul olmaz. Ol rast geldiği işaretdir. Hissiyle bir herze söyler ve illâ bilmek yokdur. "*Lâ ya'lemu'l-gaybi'llâhi ve hüve 'allâmü'l-guyûbi*".[80] Bunun gibi nesnelere itikad etmek İslâma lâyık değildir. Bu cinni şeyâtin bir mahlûkdur. Bazılar eydür: Perri dahi anlardandır. Perri insana munis olur. İnsana yakındır. Perriyi öldürmeğe kabildir amma cinni şeyâtini öldürmeğe kabil değildir. Perri Akır dağında ve İsfahan'da ve Mazenderan'da çok olur ve Rus'da ve Firengistan'da olur. Vasıtasındadır. Anda âşikâre mesellerdir.

On beşinci Bâb
Kuşlar ve Simurg-ı Anka hikâyetin bildirir

Rivâyet [95a] ederler, hava yüzünde kuşlar var; muallakda uçup tesbih eder, anda yemlenirler. Hiç yeryüzüne inmezler. Yumurta çıkarıp yavrularlar. Kıyamete değin anda dururlar. Eydürler: Anların gıdaları tesbihdir. "*E velem yerev ile't-tayri fevkahüm sâffattin.*"[81] Hak te'alâ hazretleri orda halk etmişdir. Tesbih ederler. Anlara kıyamete dek ölüm yokdur dediler. Dahi Simurg-ı Anka kuşların padişahıdır. Kûh-i Kaf'da mekân tutmuşdur. Süleyman peygamber (a.s.) zamanında Süleyman'ın hizmetinde olurlardı. Süleyman ana yedi yüz saf (bin yedi yüz saf) kuş ısmarlamış idi: Bir gün Süleyman önünde Beni İsrail ulemâsı içinde ilim mübahesesi oldu. Şu mahalde idi: Hak te'alâ bir nesneyi ki takdir eylemiş ola, kimse bozup men eylemek olmaz. Cümle âlem halkı men edemeye dediler. Simurg bunu işitince eyitdi: "Kasd etse kimse anı bozmak yok mu?". Hâşâ dediler. Ne kadar ki kudret kuvvet Hakkındır diye gördüler. Simurg'u o itikaddan döndürmediler. Ol dem Cebrâil (a.s.) Süleyman hazretlerine geldi eyitdi: "Hak te'alâ hazretleri sana selâm eyler. Buyurur ki eğer bizim takdirimizi inkâr etdiyse, Maşrık padişahının bir oğlu oldu ve Mağrib pa-
112 dişahının bir kızı doğdu. Bu ikisini biribirine takdir [95b] etdik. Eğer Simurg bu takdiri bozabilirse bozsun" dedi. Süleyman, Simurg'a bunu bildirdi. "Ne edersin, şöyle takdir olunmuş, bozabilir misin?" Simurg "Ale'r-râs" dedi. Süleyman eyitdi: "Sakın sonra hacil olursun!" dedi. Çâre olmadı. Süleyman (a.s.) kuşlardan bu sözün isabetine tanıklık diledi. Bir kişi baş göstermedi. İllâ ügü kuşu ileri gelip tanık oldu, kuşları tanık tutdu. Biri karga idi. Süleyman (a.s.) da emin oldu. Simurg ol arada uçup gitdi. Mağribe yetdi. Havada gözetdi, gördü. Mağrib şâhının kızı beşikde. Yaz günü tayâlar dolayı almışlar. Hemen simurg süzüldü, kızgırıp beşiğin üzerine indi, tayâlar dardağan olup kaçdılar. Simurg beşiği kapdı. Havaya çıkardı. Kûh-i Kaf'da bir ulu ağacın üzerinde yuvasına iletdi.

Bu Simurg dişidir. Avret gibi memesi vardır. Başı âdem gibi, dili dahi âdem gibi söyler. Veli gövdesi kuş. Ol dahi bir mahlûkdur. İnşâallahu te'alâ hikâyet âhirinde beyân ederiz. Pes Simurg kızı emzirdi. Kız büyücek olup Simurg'u anası bilirdi. Gündüzün Süleyman hizmetinde idi. Gece gelirdi, kız ile olurdu. Süleyman'ın divanını ve heybetini ve şevketini söylerdi ve kızı eğlerdi. Tâ kim kız büyüdü, büluğa erdi. Bu yanda Maşrık padişahının oğlu büyüdü, atası yerine padişah oldu. Amma av şikârı havasında oldu. Daim işi av oldu. Bir gün yâranına eydür: "Kara'nın [96a] seyrini gördük; deryâ seyrini dahi görelim deyip gemilere girip deryâlara revâne oldular. Varıp bir cezîreye çıkıp anda dahi şikâr etdiler. Dö-

nüp gemiye girip giderken Hak te'alâ bir yel verdi. Tufan oldu. Gemiler dardağan oldu. Her kişiye başı kayusu olup herbirini bir iklime atdı. Şehzâdenin gemisi yedi sekiz gün deniz içinde gider. Halkın aklı başından gitdi. Çün sekizinci gün yel dindi. Halk gözlerini açdılar. Bilmezler nerde giderler. Bir gün ırakdan karalar göründü. Ba'dehu yakın gelince heybetli dağlar gördüler. Evci asûmana çıkmış. Yücesine çıkdılar. Karınları acıkmış, şikâre gitdiler. Şikâr kovarken şehzade bir avın önüne çıkageldi. Ardına düşüp dağ içine gitdi. Yol azdırıp halkdan ayrı düşdü. Çağıragördü. Yolu bulamadı. Bir yolu tutup gitdi. Meğer ol yerler Kûh-i Kaf etekleri imiş. Gitdikçe dağlar koyuldu. Derin yerlere daldı. Gece ağaça çıkardı, yatardı. Giderek bir ulu dağa erdi. Evci asûmana ermiş bir ulu ağaç gördü bir memleketi kaplamış. Üzerinde bir yuva gördü. Bir ulu şehir gibi. İçinde bir sanem gördü. Doğar aya benzer. Ağaçdan aşağı bakar. Çün kızı gördü. Gurbeti unutdu. Kız dahi anı gördü, kendiye benzer. Bir kendiye bakdı, [96b] bir ana bakdı. "Bu bana benzer ya benim anam böyle değildir. Sen kimsin? Bana benzersin" dedi. Hak te'alâ kızın dilini oğlana bildirdi. Eyitdi: "Ey canım, bu yalnız yerlerde neylersin?" kız eyitdi: Benim anam var. Kendisi Süleyman hizmetindedir. Gece gelir, benimle olur." Oğlan eyitdi: "Senin anan peri midir, câzı mıdır; seni bunda yalnız komuş?" Kız eyitdi: "Kanatları var; büyük". Oğlan anladı. "Hiç değildir, bunu kuş kapmışdır!" dedi. Kız eyitdi: "Seni gördüm, bana benzersin. Gel yukarı" dedi. Oğlan "Nice çıkayım? Anın gibi uçamam" dedi. "Amma anan akşam gelince ben şu ağaç dibinde yatan fil gövdesinin içine gireyim" dedi. Sen ağla.. Eğlenmezem, yalnız, gündüz gidersin, beni yalnız korsun. Bâri şu gövdenin birini yukarı getir diyesin. Ol dahi getire. Gündüz seninle olayım, gece gövdeye gireyim, yatayım." Bu tedbiri etdiler. Oğlan gövdeye girdi. Simurg eyitdi: "Kızım ne oldun?" Kız eyitdi: "Sen gündüz gidersin, ben yalnız bunda eğlenemem. Simurg eyitdi: "Ya nice edelim?" Kız eyitdi: Şu aşağıda yatan gövde nice olur? Göreyim, yukarı getir, anınla eğleneyim" dedi. Simurg dahi takdiri kendi eliyle yukarı çıkarıp yuvanın bir bucağında kodu. Dahi Simurg Süleyman'ın hikâyetini ve saltanatını bir bir söyledi. Oğlan kıssayı [97a] işitdi ve kız nice kapıldığını bildi. "Sen Mağrib padişahının kızısın. Taht ucundan seni kapdım" deyip evvel ve âhir hikâyet eyledi. Kızın gönlü dahi şâd oldu. Var ise Maşrık padişahının oğlu budur dedi. Erte oldu. Simurg gidince oğlan gövdeden çıkdı. Kız: "İşitdin mi kıssayı?" dedi. Oğlan eyitdi: "Elhamdülillah, beni buraya salmağa hikmet bu imiş" dedi. Oğlan dahi nice geldiğini bir bir hikâyet eyledi. Kız dahi bildi. Çün akşam oldu. Oğlan gövdeye girdi. Kız Simurg'a kasd ile söyletdirdi. Oğlan işitirdi. Bu hâl üzere iken kız hâmile oldu. Çün müddeti yetdi. Çün Cebrâil (a.s.) Süleyman hazretine geldi. Hi-

kâyeti bildirdi. "Hak te'alâ hazretlerinin takdiri yerine geldi" dedi, gitdi. Süleyman dahi Simurg'u getirip sordu: "Nice eyledin, Hak te'alânın takdirini bozabildin mi?" dedi. Simurg başvurup kanatlarım yere döşeyip eyitdi: "Elimden geldiği kadar bozdum" dedi. Süleyman eyitdi: "Var imdi o kızı buraya getir." Simurg gitdi, sevindi. "Ale'r-ra's" dedi. Süleyman hazreti Simurg'a ulu kuşlardan bile koşdu. Simurg uçup kuşlarla gitdi. Süleyman (a.s.) mahlûkatı cem' eyleyip bir âlî divan eyledi. "Aceb bugün Süleyman (a.s.) hazretlerine ne hâl oldu ki bu mahlûkatı cem' eyledi?" dediler. Bir ictima oldu ki ol kadar olmuş değildir. Bu yanda **[97b]** kuşlar gelip erdiler. Simurg'un kanadı ününü işitdi. "Aceb bu vakit gelmekden murâdı ne ki?" deyip tiz oğlanı gövdeye kodu. Simurg ve kuşlar geldiler. Kız durup "Ey ana, bu vakit geldiğin yokdu!" dedi. Simurg eyitdi: "Süleyman istedi, gel varalım. Onun divanını temâşâ eyle. Anda sana benzer çokdur". Kız eyitdi: "Beni nice alıp gidebilirsin?" dedi. Simurg eyitdi: "Üzerime bin". Kız eyitdi: "Ya bu nice denizleri geçersin; gerekdir benim gözüm kararır, düşerim!". Simurg eyitdi: "Ya nice edelim? Bugün varmak gerekdir". Kız eyitdi: "Ben şu gövdeye girip yatayım. Deryâyı görüp gözüm kararmasın, ilet." Simurg pençe vurup kız gövdeye girip oğlan ile koçuşup yatdılar. Ol mahalde kız bir oğlan doğurdu. Kuşlar ile havaya kalk-

dılar. Simurg gelip gövdeyi Süleyman hazretinin divanına erdiler, gördüler. Divan kurulmuş, mahlûkat cem' olmuş. Simurg dahi gövdeyi Süleyman hazretinin önüne kodu. Süleyman (a.s.) buyurdu: "Aç imdi görelim" dedi. Çün açdılar. Oğlan ve kız ve tıfil üçü bile çıkdılar. Süleyman eyitdi: "Ey sübhanallah! Tanrının takdirini böyle mi bozdun?" dedi. Simurg bunu gördü hacil oldu, korkdu. Süleyman eyitdi: "Hani buna tanık olan ol ügü kuşu?". Ziyade havfinden kör oldu. Viranelere gizlendi. Simurg dahi şaşdığından **[98a]** nice eyleyeceğini bilmedi. Uçdu; Kûh-i Kaf'da mekân tutdu ve dahi gündüzün taşra çıksa kargalar başına üşerler, serzeniş ederler. Dahi Simurg'un yüzü kalmadı. Süleyman'ın hizmetine gelmeğe iktidarı kalmadı. Hak te'alâ'nın takdirini bozarım diye inkâr edenin hâli böyle olur. Vahdaniyetini inkâr edenin hâlini anmak dahi dile gelmeğe yaramaz. Hak te'alâ her işe kadirdir. *"Ve hüve alâ külli şeyi'n kadir"*.[82] Cümle âlemi yokdan var eden Allah birdir; andan gayri Tanrı yokdur.

Eğer sorarlarsa Hak te'alâ her ne ki yaratdı çift yaratdı. Eğer canlı eğer câmid, eğer zaman eğer mekân. Zira vahdaniyet ana yaraşır. Zâtı kadimdir, vâhiddir. Arş'ı Kürs'ü ile, Uçmak'ı Tamu ile, gökleri yerler ile, Şems'i Kamer ile, berri bahr ile, sağlığı sayrılık ile, hayatı memât ile, erkeği dişi ile. Hiç bir nesne yokdur ki tek ola. Ya bu Simurg dişidir. Erkeği ne oldu? Cevap budur ki hikâyetlerde gelir: Hak te'alâ on sekiz bin âlemi yaratdı; nice mahlûkat ile doldurdu. Kiminde ferişteler, kiminde türlü türlü

mahlûkat ile doldurdu. Ol âlemlerin biri bu Simurg âlemidir ki erkeği ile ittifak etdiler, uçalar. Bu âlemden gayri âlem var mı göre. Uça uça âlemin [**98b**] serhaddine geldiler. Kad etdiler kim bir âleme daha erişeler. Dahi havaya ağdılar. Deryâlar geçtiler. Erkeği doyamadı, nâzik olurmuş. Bazıları öldü derler ve bazıları döndü gitdi, derler. Amma dönüp gitse dişi bile giderdi. Öldüğü sahihdir. Bu Simurg geri dönmeğe tâkat getirmeyip bin zor ile gelip bu Rub'-ı Meskûn âlemine düşüp Kûh-i Kaf'da karar etdi. Bu dahi bir mahlûkdur. Ne ferişte dir ve ne âdemdir. Avret gibi memesi vardır. Başı âdem gibi, dili dahi âdem gibi söyler. Veli gövdesi kuş ve "bir" olmağa sebep budur.

On altıncı Bâb
Esrâr-ı cifriyye ve havadis-i kevniyye ve rümûz-ı cifriyye beyânındadır

Bilgil ki Hak te'alâ kadirdir, kayyumdur. Bu âlemleri yoğiken var eyledi. Kudretini âlemde izhar eyledi. Âhir yine fâni edecekdir. Zirâ ki takdirullahda böyle cârî olmuşdur. Bâki Allahdır. Nitekim buyurur: *Külli şey'in hâlikün illâ vechehu lehü'l-hükmü ve ileyhi türceun.*[83] Bî-zevâl Allahdır. Evveli yok hay ve kayyumdur ki; âhiri yok bir nûrdur ki vasfetmek olmaz. Pes yaratdı, Arş'ı Kürs'ü, Levh'i, Kalem'i, Uçmak'ı, Tamu'yu. Nitekim yukarıda dedik. Pes ol vakit kim dünyânın müddeti tamam oldu. Elbette malûm olacakdır, icat olacakdır. Eydürler kim bu cihanın ömrü yetmiş bin yıldır. Altmış iki bin dokuzyüz altmış [99a] yıl olacak. Eydürler, yedi bin yıl daha âdem hükmedecekdir. İlm-i nücûm iktizası üzre kırk yıl da bu âlem fâni olacak, ıssız yatacakdır. Pes müddet ki tamam ola, haşr ü neşr ve tâmmetü'l-kübrâ zâhir ola. Esah kavil budur ki Hak te'alâ anı kimseye bildirmedi ki ne vakit ola dedi. Nücûm kavaidince böyle gösterir ve sıhhatini dahi Allah bilir. Resulullah (a.s.) hazretlerine sordular ki "Kıyamet ne vakit kopar?" Buyurdular ki "Anı Allah bilir. Kıyamet için
116 ne yarak etdiniz?" dedi. Dahi "Ben ve kıyamet ikimiz beraber geldik. Ben biraz ondan ön geldim" diye mübarek iki parmaklarını gösterdi. Ehl-i his şöyle anladılar ki şehadet parmakları ile vusta (orta) parmakları gibi yakın ola ve dahi kıyamet nişanlarını haber verdi; eyitdi: "Kaçan, kıyamet gele, on türlü alâmet zâhir ola. Andan bilesin ki kıyamet yakındır. İnşâallah mahallinde bir bir beyân oluna.

Fasıl : Ka'bü'l-Ahbar rivâyet eyler. Muallim Bastîn ki Hasan ile Hüseyin (r.a.) hocası idi. Şimdi Mısır'da bir ulu mezardır. Bir gün Resûlullah (a.s.) mescidde oturdu. Cebrâil (a.s.) Hak te'alâ hazretlerinden selâm getirdi ve cennetden iki elma getirdi. İttifak, Hasan ile Hüseyin dedelerini [99b] göregelmişlerdi. Resûlullah hazretleri dahi elmanın birini Hasan'a birini Hüseyin'e verdiler. Bunlar dahi ellerinde tutup hocalarına geldiler. Hoca gördü. "Bu elma dünya elmasına benzemez, bir yıldıza hoca alıp bu elmayı yedi. Hemen karnı şişdi. Mugayyebat ilmi gönlünden diline revâne oldu. Gelecek ahvâlden söylemeğe başladı. Şöyle ki halk başına üşdü. Resûl hazretlerine dediler. Onlar da hocaya geldiler, eyitdiler: "yâ İbn A'kabe! Sana ne hâl oldu ki bunun gibi nesnelerden haber verirsin?" dedi. Hoca da hâli dedi. Resul hazretleri mübarek eliyle İbn A'kabe'nin karnını sığadı. Ol hâl andan zâil oldu. Pes hocanın sözlerini gizli takdim tehir edip yazarlar ve cüheladan sakladılar. Mısır'ın halkı anın sözlerini hıfzetmişlerdi; cem' edip anı şiir etmişler.

Hak te'alânın gizli hazineleri vardır. hazinelerin miftahı şâirlerin lisânıdır. Amma şair dediğimiz Türkî gazel değildir. Kitâb te'lif eden. İmdi esrârdan birkaç nesne remzedelim.

Fasıl: Bilgil-kim bu ilm-i cifrin esrârına kimse muttali olmaz. Tâ kim bu ilmin sahibine rücu' etmeyince. *Şeyhü'l-muhakkikîn el-âlimü yekşifü (kâşif) esrârullahi ve âyâtihi*[84] Şeyh Abdurrahman el-Bestâmî kuddise sırruhü'l-aziz sahibü'l-huruf hazretleri, ol vâridat-ı gaybiyyeden bazı hususla anı kabul eyledi. Hâl diliyle tâbir eyledi. Bu duâyı Türkî dile getirip kitabımıza yazdık. Her ilimden birer şemme tatdırdık. Bu ilm-i cifirden bir mikdar tatdıralım; dinle ehli **[100a]** isen. Ve lâkin ziyade isteyen cifri câmi kitâbını mütalaâ kılsın. Anın esrârına vâkıf olsun. Huzeyfe ibn Yemâni (r.a.) eydürler ki "sizin melhameleriniz yani Resul aleyhisselâm, her padişahın adını zikreyledi. Tâ kıyamet kopunca bir bir beyân eyledi; adlı adıyla. Emirü'l-mü'minin Ali kerremallahü vechehu söyledi; tâ kendi asrından inkıraz-ı âleme değin ne olacağını nekbât-ı zamandan ve alâmet-i rûzigârdan padişahların doğacak günlerini bile zikreyledi. Buyurdu: "*Fe eseluni kable en tefkıduni fe inne beyne 'ulûmin ke'l-bihâri'z-zehâir*".[85] Yani sorun benden beni yavu kılmadan evvel.

Pes ol cifir kitabı bin yedi yüz satırdır ki Ali hazretleri deve derisine yazmış. Anın için cifir dediler. Anın içinde yirmi sekiz sûret vardır. Her sûret yetmiş padişah adına işaretdir. Yetmişi yirmi dokuza darb eylesek bin dokuz yüz altmış padişah adı hâsıl olur. Ol padişahlar bir zamanda vücuda gelse gerekdir. Pes bu kitap içinde yedi sûret vardır, yedi kevkeb adedince anda mezkûrdur. On dört halife idi. Ümeyye'den Osman bin Affân'dan gayri anların evveli Muaviye ve âhiri Mervan bin Muhammed'dir. Anların devleti ve hilâfeti **[100b]** seksen yıldır. Bin ay olur. Dahi on iki ay sûreti vardır. On iki burc adedine anda zikr olunmuşdur. On iki halife idi. Hulefâ-yi beni Abbas'ın evveli Ebu'l-Abbas'dır ve âhiri Muhammed Mehdi'dir. Dahi bir sûret vardır anda zikrolunmuşdur. Dükeli melhamelere ve fitnelere bâis olan padişahların adı Emirü'l-mü'minin Hasan hilafetinde inkıraz-ı âleme değin eimme-i râsihun ki Ali hazretlerinin oğlanlarıdır. (r.a.) Dükeli bu ilmi bilirler idi. Bu kitabda mesturdur. Dükeli şehirleri harab olacağı ve harabînin sebebi ve ol yirmi bir bin altı yüz on bir pâre şehrin adı anda mezkûrdur. Ve yedi iklimin içinde hemişe padişah olsa gerekdir. Anların hâlleri vâkıaları mesturdur. Ve dahi kıyamet alâmetleri ve Mehdî'nin hurucu, Beni Asfer'in ve Deccâl'ın ve Kostantiniyye fethi ve 'İsa'nın nüzûlü ve Ye'cüc ve Me'cüc'ün çıkacağı ve güneş Magrib'den doğacağı, küllisi tafsîl üzre beyân olunmuşdur. Biz dahi anları bir bir mahallinde inşâallahu te'alâ beyân ederiz. Amma rümûz-ı cifriyeden birkaç nükte beyân edelim; ol mezkûr-ı rûhanî ve mestur-ı nûranî ihvân-ı safâ ve

hullân-ı vefâ için vârid olmuşdur. Hak ile ve sıdk ile haber verir. Bu sırrı kimse bilmez. Ol kişi ki nübüvvet esrârından [101a] haberdâr olmaya. Haberdâr olana malûmdur. Nitekim buyurur: "*Enâ medinetü'l-' ilm ve 'Aliyyün bâbühâ*".[86] Pes bu ilmi nâ-ehilden saklamak gerekdir. Ehline remz ile câiz ola ve illâ tasrihi hiç bir vechile câiz olmaz. Yani bu işaretdir. Bisâtaya yani döşenmiş döşekler getirilmeğe ve sumatlar ref' olmağa yani sofralar getirilmeğe, yeryüzü tebdil olmağa, imâret yerler harab olmağa, bezler yırtılmağa, kaplar ufanmağa, kanlar dökülmeğe, ulemânın nifakati, hulefânın muhalefetine kılıçlar yürümeğe, hâller yavuz olmağa, mallar cem' olmağa, nifak ve küfür zâhir olmağa, tâ kim Hak te'alânın kazâ ve kudreti yerine gele. Pes kaçan, tarih ol vakte gele, ol ilgin sırrı ser'idir. Bâb-ı sefer irâz ile 'ayinden selâm vere. 'Ayne ammâ sin ismi şedid rû bu mülk cedid rû" (Farisî) sâbitdir, hâdisi hâdisdir. Çok iller fetheyleye. Bazısına musafahat eyleye yani mücevveze. Pes imâretiyle sevinmeklik ibaretini fehmetdin ise dükeli nesne harab olacakdır. Dahi ol gulam ki katildir fettândır, anın zamanında vay! Ol vaktin Rum memleketine ve şehirlerine ve Kırım illerine anın cevrinden zulmünden ve mekrinden ve şerrinden. Zira ulemâyı helâk ediserdir. Gariplerin gönlünü yıkıser. "Ya Muhammed! Hazer eylegil anın karındaşlarından. [101b] Ol kuş tozağa (durraca) benzer. Ve sakıngil akaribden. Zirâ bunlar akarib gibidir. Dahi ol kelbden sakıngil. Gece ve gündüz yörende tavaf eyler. Zira ol halvetde oturur. Anın dostudur. Dahi bu yıl basît yılıdır. Harb ü kıtal ve cengü nekâl olacakdır. Âlim kaçakdır ve câhil karar tutacakdır. Ol târihler iyş u ferah, tayş u nerâh yılıdır. Dahi unutmagil. Ol sofiye ki gider ve o kallâşı ki asker yeder. Be-dürüsti bana emreyledi. Oturam ebsem olam. Anın için "*kutub tehdid veli teşdid*" eyledi. Ve bana eyitdi ki yakın zamanda ol öküz böğürüserdir, eşek anırıserdir. Kurt seviniserdir. Geyik hıçkırıserdir (sıçrayıserdir). Su sığırı düdük çalıser, camuz rebâb çalıser, tilki âhenk tutıser, tavşan çağırıser. Sevinmek kaim olacak yâ sâlih musalaha eyle, selâm vergil. İsm-i esmâdır, resm-i esneydir. Biri zâhirdir, kimi bâhirdir. Bu remzi fehm eyledinse kenzi ketmeyle. Dahi bilgil ki bir kerre üf desen çırağ söner. Bir kez anıserdir. Oğlan gökcek sıfatlı gelecekdir. Ve bu tarihden sonra olan yılın havadis-i acibe ve sevâib-i garibesi zâhir ola.

118

Pes işitgil, ol helâk olan gafillerden olmagil. Ulûm-ı cüziyye ola resmiyye ile marifet öğrengil ve ilm-i hurufun letâifinden ve havâsiyyetinden bahre algıl. Pes yakın zamanda Beni Asfer [102a] zâhir oluserdir. Önünce 'ılıc 'aşkar geliserdir. Bunların zuhurundan evvel üç ceng-i azîm ola. Deryâ-yı Rum'da iki cenk ve dahi Deryâ-yı Yunan'da. Bunların zuhûrundan evvel mim, kaf -ı 'arabi, gad, rı, dı, ser, hemze-i mahzûrenin (mahdurede) işareti hîsar-i çevre içre gâfil olma, küffârın iblisinden. Zirâ ol ah-

bârın sefinesidir. ve işrâk şeceresidir ve fâcirlerin derneğidir. Dahi nevmid olmagil Mısır'dan. Zira ol Mısır anın uyanıdır, hangi tarafa dilerse çeker, iletir. Dahi göresin, elif, sin, yâsin önünce. Âmma mahbusların kurtulmasına sebep suci olacakdır. Bir güzel oğlan pes mâlik ola yakın zamanda. Cezire-i garbı dahi unutmagil. Küçücük gözlüleri yani Tatar tâifesini. Meğer ol kişi andan gafil ve meftûn ola. Ve bu hadden ileri göresin. Eyitdi ki "Ey bahtlı kişi! ba harfi, elif harfi ile âşikâredir." Yunan illerinde ki arakdan ola, alnı açık, sûreti rûşen, uzun boylu karayağız. İsminin yarısı malûm ola. Zirâ bağlıyı ol kurtaracakdır. Andan zelâzil ve husuf ve harekât-ı aded sırrı zâhir ola. Hir kim ki işareti fehm eder ki sakınsın. Her kim ibâreti okur, ketmeylesin. Zira bu işaretdir. Bisât-ı bastiyye ve rümûz-ı cifriyye ve künûz-ı cifriyye esası **[102b]** a'dâd-ı hurufdur ve bünyâd ve meâni-yi zurûfdur. Kilidi yedidir, çerâğı dokuzdur, bidâyeti tashifdir, vâhiddir ve nihayeti ceyb-i mâciddir.

Bu tarihlerden sonra mülk-i garb harabe ola. Dahi sonra bazı cezîre-i Rûm harab ola. Amma ol eyyâmda Rum emîn ve amânde ola ve hem ekâbirin ittifakı birdir: Âhir zaman mâye-i içre kıyamet demişler. Ammâ kıyamet-i kübrâ değil. Şurû ve şer ve tufân-ı dem olduğu için kıyamet demişler ve hem bilin, dokuz yüz doksan dokuzdan sonra doğan oğlan ol zamana yetişe demişler. Ol zamanın halkı eşer olsa gerek. Ve dahi demişler 119
mülk-i Rum'a sonra padişah olan bir yalın yüzlü oğlan ola. Ol vakit ~~vay~~ Rum'un hâline! Ol oğlanın isminde iki mim ola. Muhammed yâ Mahmud gibi bir mim evvelinde, bir mim âhirinde ola. Dahi demişler dokuz yüzünden sonra bir nesilden devlet kesile, bir nesl-i âhere intikal ede. Irak'da huruc ede. Efâzıl helâk olup erazil ümerâ-i izam ola. Dahi demişler k,b,â,k allahü a'lem. Ol bir şahıs ola. Sultan-ı âlişan ola. İsmi vasatında mim ola. Dahi demişler ey mükerrem hazer eyle. Kaf'dan veli hazer mukayyed olmaya ve hem Resul (a.s.) buyurmuşdur. "*Lâ tekumu's-saatehu hatta yemlike recülü yukalulehu cehincihân*". Bu isimler magribir. Bu cimler sin olsa gerekdir, âşikâre. Nitekim demişlerdir:**[103a]** Kaf'dan murâdı kayser. "*Lâbüdde lirücülin min selimin Âl-i Osman yemlikü cezîretü'l-garbi fi âhiri'z-zamânı fâ beşer benân ve yuraku kaf 'alâ kafi tercevâ'l-vucim vecilim ve cim ve fihâ beşri biyâi ve birâi kafi yerci'u cemi'el-vetarcim veyecim fihâ elifün ve nunün fe-innehü fi şebâbihi kad ibtele bi'd-dâi sümme ba'li bi ahdin karibin ve emmâ e'n-nunü fe innehü yunassur bi nasrillahi fe-kad ve sal ile'd -devleti bi'avni's-sini ve cere hükümühü şarken ve garben ale'l-kadd ahmerü'l-haddi milehü's-sûreti hüsnü's-sireti hadîdü'n-nazari nısfıhü'l-ulvâ azamü min nısfıhi's-süflâ ve kabel huruci'l-Mehdi be-milkü'l-haremeyni ve sâirü'l-cezâiri ve inneke irtefâ'anhü.* Ali nâm kimse sebeb ola. Çünkü evvelki sin padişahlık kasdın ede. Âlemi imâret etmesi harablığı olup mem-

leket ıztıraba vara. Şur ve şerre bâis ola. Dahi demişler, çün şeb'i şidâd arasında muharebe ve mukatele ola. Şeb'i şidâddan murâd ulu padişahdır ki saltanat etmiş ola ve saltanatında istiklâl bulmuş olalar. Ve hem demişler, çün sin tahta cülûs etmek dileye. Darb ile cülûsu sebebinden mülk-i Rum'a sehilce inkılâb gele. Andan sonra gelen sin mimi katl ide amma *essinü seyuktilu'l-mime* demiş. Amma anı habsedeler. Ol Ali'nin muaveneti ile âhirü'l-emr ol sini katledeler. Dahi demişler, ol şehirde mahbus olan huruc edip aynın katili olan [103b] kimsedir ki sin 'alâmetdir. Ana mim demişler. Evvel hey âhir kaf hapseyleye, kendi makamında mukîm ola.

Ve hem maceralar olduğu zamanda üç nöbet deryâ-ı Rum'daki Halic-i Kostantiniyye'dir; ceng-i azim kılıç kırgını ola. Ol cenklerde husun halkı helâk ola; bazı hastalıkdan, bazı muharebeden, bazı kahtdan. Ve hem demişler, âhir zamanda mâye-i içre bir kıran olup bir kaht-ı ricâl ola ki bir maslahata gerekli âdem bulunmaya. Andan sonra, kâfir melâin hazelehümullahu her tarafdan memlekete zarar erdire. Müslümanlar zimmîlerden muzayakada olalar. Pes ol zamanda sahib-i idrâk ve dûrendiş olan kişiye lâyıkdır ki dağlar başında vatan tuta. Zira ol tarih-i nahsda daima ibadet üzre olup genc-i afiyetde ola. Hatta ki şükûfe mübeddel ola. Ve dahi demişler, ol zamanda Hak te'alâ âlemi kan tufanı ola, bi-izni'l-vâhidi'l-Kahhar.

120 Ve dahi demişler elif, mim, kaf ortasında azim cenk ola. hattâ aynilerden biri muharebe vaktinde kaf'ı şehid eyleye. Ba'dehu hâze'l-vakı'a bir "yeşil acib" vâki ola ki nice yüzyıldan beri kimse görmemiş ola. Ol hadiseleri tarihler yazalar. Ol müslimler kâfirleri makhûr edeler, şâd ve hürrem olalar. Kâfir memleketini garet edeler. Andan sonra Efrenc ilinden mülk-i Rum'a hayli zarar yetişe. İmam Ali eyitdi: [104a] "Dokuz yüzden (dokuzyüz doksan dokuzundan) sonra cânib-i şark harabeye yüz tuta. Beni Asfer hurucunun alâmetleri belirmeğe başlaya ve "mim" Kazvin (Gazbin) şehrinde bir şahıs zuhûr ede. Ehl-i bi'at ola. Anın ismi enbiyâ isminden ola. Anın hurucu (900 içinde ola) dokuz tarihinde ola. Sâhib-i zamanlık davasını ede. Çok kimseler ana tâbi ola. Bir zaman pâdişahlık ede. Âhir bir ulu su kenarında bir meşhur hisar yanında helâk ola. Anın hurucu zamanında çok fitneler ola. Mevt-i ahmer kandır ve mevt-i ebyâz ki taundur; zuhûr ede ve deryâ-yı şark ekser kaht üzre ola. Sonra müslimlerin amân bulanı kahtdan helâk ola. Ve hem Esedullah kerremallahü vechehu demişdir: "Devr-i kamer tamam ola, haşr u neşr tammetü'l-kübrâ belite". *Ve lâ yuhitune bi-şeyi'n min 'ilmihi illâ bimâşâe.*

Eydürler ki Âdem (a.s.) yaradılaldan beri yedi bin yıl olacak devri kamerdir; tamam olur, yıl ana derler. Bu itibar üzere ki bir yaz ve kış olur. Şems, oniki burcu bir yazda ve bir kışda tamam eyler. Bir nevruzdan bir nevruza değindir. Amma bu görünen ay ki on ikide bir yıl tamam olur.

Hicret tarihi muharremden muharreme değindir. Ol şems seyrine uymaz. Otuz yılda bir devreyler. Anın için muharrem gâh kışa gâh yaza gelir. Yedi bin yıllık kebisesi **[104b]** iki yüz on yıl olsa gerekdir. Bâkisini bundan kıyas eyle. Bu ilm-i nücûm kavaididir. Sıhhatini Allah bilir. Ammâ kıyametden kimse yakın haber vermedi. Âmma nişanlarını Resul (a.s.) haber verdi. Eşrat-ı saatden kim on ulu alâmetdir. Önü bu halkın fiilleri yaramaz olup bu alâmetlerin belirmesine sebeb ve nişan ola. Bu alâmetler dahi kıyamete nişan ola. Kıyamet ise cennet ve cehenneme nişan ola.

On yedinci Bâb
Eşrat-ı saat beyânındadır

Çıkar esrârının bazı kitaplar naklinden, alâim-i kıyametden haber işit: Resûlullah (a.s.) hazretleri buyurmuşdur: "Kaçan, kıyamet gele, on türlü alâmet zâhir ola. Anın evveli Beni Asfer hurucu ola. Andan Mehdi hazretleri gele". Paygamber hazretleri buyurdu: "Hak te'alâ beni kıyametden ön seyf ile gönderdi. Rızkımı harem gölgesinde kodu. Dahi Allah te'alânın bir halifesi, kıyamet ön zâhir olacak, dünya cevrile zulümle dolduğu vakit müslimler anın hurucuna muhtac olacak gele. Bu yeryüzünü adl ile mal ile harab olmuş yerleri geri mamur eyleye. Seha ile fukarasını gani ede. Zekât verecek bir kimse bulunmaya. Şeriatimin ahkâmını icrâ ve benim sünnetlerimi ihyâ ede.

Mehdi hazretlerinin hurucunu ilm-i cifirde Resul hazretleri [105a] "alâmetdir" dedi. Amma, evvela bu halk içre çok türlü ahvâl-i kabayih belire. Mescidler çok amma namaz kılar kişi az ola ve kılanın dahi namazlarında huşû olmaya. Zira kisblerinde helâl ve haram fark olmaya. Zira mushaflar münakkaş ve müzehheb ola, amma okuyup amel etmeyeler. Amel eden dahi riyaya edeler. Kur'anı teksib edenler içlerinde riya çıkmaya. Av-
122 retler beyler gibi atlara binip hükümet edeler. Oğlanlar emir gibi ola. Yüksek çardaklar yapalar. Halk dünyaya haris ola. Ehl-i marifete, ehl-i takvaya rağbet olmaya. Rağbet ehl-i dünyaya ola. Avretlerde hayâ kalmaya, avret avrete, er ere düşe. Yalancı (kezzâb) şeyhler çok ola. Beyler adl sûretinde zulüm edeler. Vüzera rind ve kalleş olalar. Ulema fısk ede. Kadılar rüşvet-hôr olalar. Zina ve livata ve suci içmek aşikâre ola. Halkın şerlisi ümerâ (ola) ve erâzili başa çıka. Ehil ayakda kala. Kızları zereger ola ve âli yüksek hanlar yapıp sanki Tak-ı Kisrâ veyâ kasr-ı padişahlardır. Yalan tanık çok olup sulehâ sûretinde fesad edeler. Avretler pazarlarda gezeler, kisbler eyleyeler. Nâmahrem ile ulemâ mansıb korkusundan tınmayalar. Avretler sığır alayı gibi sokaklarda gezeler. Kendilerini ere benzeteler. Yetimler malını [105b] yiyeler. Zuafayı esirgemeyeler. Beyler ulu işleri alçak kimseye ısmarlayalar. Hayinlere emin diyeler; harirler giyeler. Avretler hamir içeler. Fukara matrud ola. Mazlumlar dinlenmeye. Ahkâm fâcir, ümerâ tâcir ola. Çobanlar kurd ola. Beyler lâhî ola. İlim ve amel hayal ola. Sûfîlik tâc ile hırkada kala. Ehl-i sûk mizanda hileler edip türlü türlü narh ile satalar. Ekâbire tamam, fukaraya eksik vereler. Bey'lerinde yalan söyleyeler. Târik-i salât ve mâni-i zekât olalar. Ziynete haris olalar. Fukaha fusaka olup ilm-i nâfiyi koyup semm-i katile meşgul olalar. Türlü türlü mezhepler, türlü türlü kesretler, türlü sûretler peydâ ola. Türlü fetvâlar ve nefse kolay meseleler ile hükmedeler. Hısım ve kavim birbirinden kesilip yad

gibi didileler. Bid'atleri birbiri ardınca eshâb-ı bid'at ihya edeler. Ulemâ selâtin kapısında sürüneler. Kaçan, ulemâ bu hâlli ola; avamın hâli nice ola? Ol sebebden ulemâ azacak avâm-ı nâs nice ola? Resûl aleyhisselâm buyurdu: "Ümmetimin üzerine bir zaman gele ki dinin adı kala, İslâmın resmi kala, Kur'an'ın ismi kala, ilmin alâmeti kala. Hemen avretlerine evlâd pütleri dinar ola. Az nesneye kanaat etmeyeler. Çok nesne ile doymaya ki. Nitekim Kur'an'da buyurur: *Velev neşaü le-ereynâkehüm fe le 'areftehüm bisimâhüm* [106a] *ve leta'rifennehüm fi lehnil-kavli.*[87] Ve dahi Resul (a.s.) buyurdu: "Benim hicretimin dokuz yüzünden sonra uzlet helâl ola. Zira o zamanın halkı eşer olup haşir ve neşir, katlarında bir efsane ola. İlmin sözlerini kabul etmeyeler. Ol sebebden ulemâ mağlup, ehl-i bid'at galib ola. Kaçan, halk içre bu ef'al olsa Hak te'alâdan anlara belâ eksik olmaya. İçlerinden taûn çıkmaya; şefkat ve bereket götürüle; her kişi hâlinden hoşnut olmaya. Vakitsiz yağmurlar, devâsız hastalıklar, zulümler, kahtlar, husuf, küsûf ve zelzeleler çok ola. Bu ef'al terakki ederse Hak teâla devleti kâfire, anlara dahi zâlim tâifesini musallat ede. Ne tarafa varsalar zarar edeler. Şer ve şûr çok ola. Tâ kim Benî Asfer zuhûr ede. Tâ Mehdî hazretleri gelince cenk ve aşub eksik olmaya. Mehdî gele; islâm yine kuvvet bula. Andan kıyamet alâmetleri birbiri ardınca ola. Resul (a.s.) buyurdu: "Kaçan, ümmetime bu fitne ve kıtal olsa, kıyamete (dek) süre". 123
Evvel bunu bilmek gerek. Muhammed ümmeti şarkdan garbe dek hükmedeler. Nitekim buyurur: An ruyi mülk ümmeti bârûyi minhâ gazâ ve cihat edeler. Eğer andan kâfirle sulh edeler; takdirullah yerine gele.

Fasıl: Fî huruc-ı Benî Asfer: Sebep bu ola. Ol zaman Nuh oğlu Sâm'dan beri silsile ile selâtin-i [106b] Acem tâ Nûşirevân'a değin padişahlar idiler. Cümle âlemin nazarı ve itbâ'ı onlara idi. Evvel ma'mur yer şehr-i Medayin idi. Medayin harab olunca devlet Horasan'a intikal etdi. Cümle âlemin nazarı ve itbâ'ı Horasan'a oldu. Ol dahi tamam olunca bu kez devlet Mısır'a intikal etdi. Hâliya cümlenin teveccühü ve hüsn-i nazarı Mısr-ı Kahire'yedir. Anda dahi zulüm ederlerse devlet-i Rumiye ki murâd Kostantiniyye derler. Devlet bu kez Rum'a intikal etdi. Bu dediklerim ef'al-i kabahat, halk içre belirince devlet bu kerre kâfire yüz tuta. Bilgil ki Resulullah (a.s.) buyurdu: "Kur'an-ı mübinde her sözün evvelinde gelen huruf-ı mukattaatın âsârı ve havassı vardır; sırr-ı meknunu ve mahzunu vardır. Hak te'alâ zâtında ilm-i ledünnünden dilediği kimselere ilâm eyler." Nitekim Kelâm-ı kadîminde buyurur: "*Ve'r-rasihune fi'l-'ilmi*".[88]

Pes ol vakit ki Hakkın emri yerine gele, kâfir sulhu boza, cümle kâfir ittifak edeler. Deryâ yüzünden dokuz yüz altmış bin kâfir hücum edip ehli İslâm üzerine yürüyeler. Sulhu bozmağa sebep dahi bu kim bir kitapda gördüm. Beni Asfer şehrinde halk duragele; sabahtan şeytan-ı laîn âdem

sûretinde bir taş üzerine çıka bir alem kaldıra, çağıra: "Ey kavm-i İsâ! Ne durursuz? fırsat sizindir, İslâm üzerine" diye halk taşra çıkalar göreler. Laîn bunu diye ve kaybola. Halk bu tahayyürde iken akşam yetişe, haber gele; eve dönecek en önce gelen **[107a]** sığırın iki boynuzu arasında laîn otura, yine öyle diye. Halk sığır söyledi diye bu işaretleri gelip beğlerine diyeler. Beğler dahi her tarafa elçiler göndereler, hâli ilâm edeler. Pes cümle kâfirler ittifak edip hücum edeler. Bu ittifakdan sonra kâfirle Mağrib tarafında çok ceng ola. Ol tarafı alalar. Andan sonra Mısır'a geleler. Ehl-i iyâlini esir edeler. Mısır kavmi mal verip ehl-i iyâlin satın alıp andan sonra Kudüs'e varalar. Ol diyara çıkalar. Andan gelip Rum'a hücum edeler. İstanbul'u alalar. İslâm askerini Haleb'e dek kovalar. Haleb üzerinde azim ceng ola. Andan İslâm askeri Haleb'den göçeler. Şam'dan yana Şam ile Haleb ortasında konalar. Beni Asfer anların ardınca gele. Ol dahi kona. Medine'den İslâm askeri gele; yetmiş bin. Anlar dahi bir tarafa konalar. Beni Asfer anları göre elçi vere, tenbih ede: "Ey Müslümanlar bizim sizinle adavetimiz yokdur. Anlardır kim oğlumuzu ve kızımızı esir etmişlerdir. Varın siz kendi hâlinizde olun." Bunlar üç bölük olalar. Bir bölüğü ede: "Ma'kul eydürler" diye. "Çün anların bizimle adaveti yokdur. Ne diyelim?" deyip döneler, gideler. Hak te'alâ anları münafıklardan yaza. İki
124 bölüğü ede: "Sizin adavetiniz **[107b]** yoksa bizim sizinle vardır" diyeler. Müslümanlara yardım edeler. Kâfiri İstanbul'a tıkalar, müslimler şehrin hisarını alıp "Allah Allah âvâzesiyle hisarı yıkalar, şehre gireler. Ganimete meşgul olalar. Şeytan laîn bir yüksek yere çıka, çağıra eyde: "Ey müslümanlar! Siz burda ganimetdesiniz. Bu yanda Deccal çıkdı, evlerinizi harabeye verdi" diye. Bunlar İstanbul'u koyalar, gideler. Andan sonra bu halkın fiili dahi yaramaz ola. Emanet kosalar, hıyanet edeler. Namaz ve zekât kala. Halk birbirini incite. Ehl-i dünya olalar. Mescidlerde dünya sözünü söyleşeler. Erler avretlerine tâbi olalar. Oğullar atalarına âsi olalar. Ümmetin ön geleni son gelene lânet edeler. Andan Hak te'alâ bunlara bir kızıl yel vere, zelzele çok ola, ay gün yer yer tutula, halk Kur'an'a, hadise hürmet etmeyeler. Andan birbiri ardınca türlü nişanlar ola. Kâfirle ehl-i İslâm içinde ceng eksik olmaya.

Evvel bunu bilmek gerekdir ki bu hâdiselerden evvel her taraftan sahib-i huruclar huruç edeler. Asheb diyeler, ol Yezid aslından bir kimse zuhûr ede, ana niçe kimseler uyup Şam'a gele, fesad ede. Bir âdemi salb ede. Adı Ali ola. Bir avreti daha salb ede. Adı Fâtıma ola. Hak te'alâ anı kahreyleye. Anlardan iki kişi kurtula. Horasan'a haber ileteler. Andan, Süfyânî (Sofyânî) huruc eyleye. Ol, kul aslında ola. Yemen'den kalka **[108a]** çok fesad ede. Âhir gele Mekke-i Müşerrefe ve Medine-i Münevvere ortasında ol dahi hasf ola. Andan sonra Kahtayi çıka. Ne tatvil edelim? An-

dan Çerimî çıka. Dahi bunlar her tarafdan hücum edip çok fesad edeler. Ve ol yana Hıtâ'dan Beniî Kantur derler bir tâifeden bir kâfir huruc ede. Nitekim Beni Asfer Rum'a huruc eyledi. Ol dahi ol diyarı cengile almağa kasd ede. Muhassal dünya fitne ile dola. Bunların tafsilini dersek söz uzar.

Resûl (a.s.) buyurdu: "Ol zamanda otuz kişi nübüvvet davası ede. Halkı Deccal gibi azdıralar. Hak te'alâ anları rüsva eyleye. Ol vakit İslâm ehli zaifü'l-hâl olup müminler Hak te'alâya tazarru edeler. Hak te'alâ bunların duâsını kabul edip Mehdî hazretlerini veribiye. Gele adl ile dünyayı mamur ede. Sehâ ile fukarayı gani ede." Eydürler ki Mehdi Mağrib'den çıka. Esah budur ki Buhara'dan gele; kendiyi Mekke'de âşikâre ede İshak oğlanlarından yetmiş bin kişi ana tâbi ola. Ehl-i keşifden ola. Eshab-ı Kehf adedince yani üçyüz on üç. Eshab-ı Kehf'i Hak te'alâ ihya ede. Geleler Mehdi'nin çavuşları ola. Andan sonra bu halifetullah seyf-i katı' ve burhan-ı sâtı'dur. "Rahimün mim" tarihinde doğdu. Lâkin kamer tulû etdiği zamanda **[108b]** talihi, yıldızı saadet burcunda iken halifetullah olup gele. Beni Asfer'i helâk eyleye. İstanbul'u feth eyleye. Kâfirleri kıralar. Mal-ı ganimet ile muğtenim olalar. Andan, Mehdi San'a'ya vara. Aden diyarını geşt ede. Gele Kûfe'de bir ulu cami bünyad ede. Ebu Said Cezerî Resûl aleyhisselâm'dan nakleyler. Eydür: "Mehdi Fâtıma (r.a.) oğlanlarındandır. Rahimdir, merhumdur. Hanginiz ol zamana erişirseniz ana tâbi olun. Ulemanın mukallidi Mehdi'nin işine dahledeler. Sonra hakikatini bileler, emrine tâbi olalar. Bazılar eydür: Yedi yıl veya dokuz yıl cihanda ola, andan Çin iline vara, evlene, bir oğlanı ola. Eydürler, o oğlan hâtimü'l-evlâdı ola. 125

Fasıl: Fî huruc-ı Deccâl laîn: Andan sonra Deccal çıka. Bazıları eydür: Mehdi zamanında çıka. Rivâyet şöyledir ki Deccal, Peygamber (a.s.) zamanında doğmuştur. Bir gün Resul (a.s.) Emirü'l-müminîn Ömer (r.a.) ile giderken bir köye uğradılar. Peygamber (a.s.) eyitdi: "Yâ Ömer bu köyde bir er vardır ismi Kattan'dır ve bir avreti de var ismi Kattane'dir. Deccal laîn bu ikisinden doğacakdır" dedi, geçdiler gitdiler. Bir zamandan sonra Ömer hazretlerinin yolu yine ol köye uğradı. Gördü köyün halkı üşüşmüşler. Ömer "Nedir bu galebe" dedi. Eyitdiler: **[109a]** Bir oğlan doğdu. Doğduğu gibi söyledi, kalkdı" dediler. Ömer hazreti geldi, Resûle haber verdi. Resûl aleyhisselâm, Ömer ile vesair yârlarıyla kalkıp ol köyden yana gitdiler. Resûl hazreti buyurdu: "Gelin gönlümüzde bir nesne tutalım, görelim bilir mi?" deyip Duhan sûresini tutdular ve köye geldiler. Laîn bunları görüp çağırdı: "Yâ Muhammed niye geldiniz ve gönlünüzde Duhan sûresini tutdunuz?" dedi. Dahi herzeye başladı. Ömer anı işitdi, kılıç çekip Deccal'a çaldı. Kılıç sıçradı Ömer'in yüzüne dokundu. İki parmak mikdarı yara eyledi. Resul hazretleri gördü, fesad oluyor; dönüp gitdiler. Deccal bir taşa işaret eyledi. Taş hisar gibi bunları kapladı.

Ashab korkdular. Resul (a.s.) mübarek ellerini kaldırıp duâ eyledi. Anı gördüler kim ukab şeklinde bir melek gelip Deccal'ı havaya çıkardı. Deccal çağırdı, Resul hazretleri işaret eyleyip "al git!" dedi. Melek aldı ve gitdi. Bir adada habseyledi. Pes ol vakit ki çıka Horasan'dan huruc ede. Eşeğine bine, İsfahan'a gele. Andan, yetmiş bin Yahudi ana uygular. Deccal'ın bir gözü kör ola. Dahi anın askerinde tâife çok ola. Biri Yahudi, biri avretler, biri Türkmen, kimi bunların kahat ucundan. [109b] Zaruri uyalar. Deccal'ın yanınca türlü türlü yemişler, her kim ana uya; cennet diye vere; ana ol cehennem ola. Beri yanda karanlıklar ve zulmetler ve pusarıklar ola. Ve dahi uymayanı cehennem diye, ana cennet ola. Zira ki sihirdir, hakikatı yokdur. Deccal'ın iki yüzbin leşkeri ola. On beş bin avret bile geze. Ol laîne hâşâ "Ena rabbükümü'l-alâ" diye. Basra'da bir dağ vardır ki ana gele. Pişmiş taze ekmek Deccal'ın yanınca bile ola. Önünce türlü sazlar, şeştalar, kopuzlar, hûb-âvâzlar, hoş-hânlar, mahbûblar, el ele vurup ebyat ve eş'ar ile türlü şaraplar, türlü türlü defler, neyler, şevk u zevk, ne kadar zâhid olursa bî-ihtiyar şeytanat damarları harekete gelip kendiyi teslim ede. Meğer ol kişi uymaya ki ana Hakkın inayeti ola. Âhir şerrin fitnesi her kevkebe eser etse gerekdir. Ol vakit cihan kıtlık oluserdir. Her nerde define var ise ana âşikâre ola. Ve ana uyana çok mal vere. Eyide!
126 "Benim ashâbım dilerseniz sizin atalarınızı diri kılayım!" deyip kabirlere geleler. Şeytâtine buyura, ataları sûretine girip *dura* geleler, buna uyun diyeler, ol onmadık câhiller inanalar. Deccal'ın alnında kâfirbillah yazılmış ola. Kaçan Medine-i Münevvere'ye [110a] gele. Melekler men edeler.

Eyitdiler: "Ya Resûlullah! Dünyada ne kadar dura?". Buyurdular: "Kırk gün dura. Evvel günü bir yılca, ikinci günü bir ayca üçüncü günü bir haftaca, kalan günleri bayağı günler gibi ola." Eyitdiler: "Ol uzun günlerde namazı nice kılalar?" Buyurdular: "Ol zamanın ulemâsı fetvâsını vereler. Her kim uya; gerek zaruretden, gerek ihtiyâr ile kâfirdir diye yazıla. Deccal'ın eşeği gölgesinde bin kişi gölgelene. Kaçan eşeğine bine, elini uzata, elleri göğe erişe. Mekke'de ve Medine'de ve Kudüs'de olan müminler anın şerrinden emin ola." Eyitdiler: "Orda olmayan nice kurtula?" Buyurdular: "Mescidlerde ve evlerinde zikrullaha meşgul olalar. Kaçan, Bâbil'e gele. Hazır aleyhisselâm gele, eyide: "Yâ Deccal kezzâbsın!" diye. Deccal gazaba gele. Hızır (a.s.) vurup yıka. Hızır aleyhisselâm duragele, eyide: "Yâ melûn o Hâlik-i Rabbilâlemin bana geri hayat verdi" diye. Deccal koya gide. Laîn kalkıp Şam iline gide. Mehdi hazretine buluşup azim cenkler ola. Mehdi'nin yüz bin askeri ola. Deccal'ın iki yüz bin ola. Ol azim cengde laîn askerinden otuz bin kilâb düşe. Bakisi kaçıp Remle'ye gele. Mehdi'nin leşkeri ve Deccâl'ın leşkerinden otuz bin düşe Deccal'ın eşeği ayaklarını yer tuta. Dahi Mehdi gele orda ceng-i azîm ola.

Fasıl: Fî nüzul-i İsâ (a.s.): Kâ'bü'l-Ahbar (r.a.) eydür: Andan sonra İsâ (a.s.) gökden ine. Asr vakti ola. Anı göreler. İki ferištenin [**110**b] omuzuna iki kolunu komuş nûr gibi balkır. Misk kokusu âleme yayılmış. Şam üzerinde halk-ı âlem göreler. Mehdi leşkeri görüp şad olalar. "es-Salâtü ve's-selâm" deyip çağrışıp ve yügrüşüp Şam'a geleler. İsâ dahi Şam'da Ak Minâre üzerine ine. Başında yeşil imame, eğninde ak cübbe, elinde harbe, bülend-âvâz ile eyide: *"es-Selâmu aleyküm yâ ümmeti Muhammed!"*. Cümle âlem halkı istikbâle geleler. Andan Mehdi hazretleri gele buluşa. İkindi namazını bile-kılalar. Andan Mehdi hazreti ve İsâ (a.s.) bir kemer boyunlu ata bine, Kudüs'e gele. Deccal'ı Lût (a.s.) kapısında bula. Harbe ile vura. Deccal düşüp canı cehenneme ısmarlaya. Kanı denize dek aka. Deccal'ın leşkeri dağıla. Mehdi leşkeri anları kırmağa başlaya. Nerede bulurlarsa öldüreler. Dahi nerde gizlenseler âvâz vere. Hak emriyle "Biz bundayız gelin öldürün!" diyeler. Andan İsâ (a.s.) kırk yıl sultan olup hükmedeler. Bazılar eydürler. Kâfirler İsâ'yı inkâr edeler. Zirâ kefere İsâ'yı kendilerden bilirler idi. İsâ (a.s.) kâfirleri imana davet ede. Gelmeyeni haraca kese. Andan Mehdi hazreti Allah rahmetine vâsıl ola. Andan Hak te'alâ hazreti İsâ aleyhisselâma vahy eyleye. Müminler Tûr dağına cem' ola. Andan Ye'cüc ve Me'cüc huruç eyleye.

Fasıl: Fî huruc-i Ye'cüc Me'cüc: Bu Ye'cüc ve Me'cüc iki kardeş- *127*
dir.[**111**a] Nûh peygamber oğlanlarındandır. Kısa boylu, küçük gözlü, kulakları sarkmış. Çıkıp dünyaya yayılalar. Seddi bozalar. Nitekim yukarıda vasfetdik. Buldukları âdemi ve hayvanı biryan ede. Ne kadar tatlı sular var ise ön gelen içeler; sonra gelen acı suları içeler. Ve dahi sonra gelen balçığını yalayalar. Dünya yüzü dopdolu ola. Kuş konacak yer bulmayıp anların başına kona. Şu kadar kıtlık ola ki Tûr'da (Sina'da) bir koyun başı bin altına mezad ola. Müminler zikrullah ile doyalar. İsâ (a.s.) müminleri nasihat ile eğleye. Tâ kim Hak te'alâ anlara belâ verince, anlar oklarını göğe atalar. Andan, işiteler kim Tûr'da halk cem' olmuş diye o tarafa yürüyeler. İsâ aleyhisselâma eyideler; duâ ile bu âsi tâifeyi Hak te'alâ kahrede. İsâ (a.s.) duâ eyleye. Müminler âmin diyeler. Andan, Hak te'alâ kara at sûretinde leşker vere. Anları bir vak'ada helâk eyleye. Andan, Hak te'alâ kuşlar vere; boyunları deve boynu gibi ola. Yecüc'ün ölüsünü denize dökeler, yer yüzünü pâk edeler, cennet misâl ola. Dahi İsâ, sanemleri helâk ede ve kiliseleri rûşen câmiler eyleye ve içinde müminler ibadete meşgul olalar. Ucuzluklar ola. Eshab-ı Kehf İsâ'ya (a.s.) [**111**b] tâbi olalar. İsâ (a.s.) ile bile hac edeler. Andan, İsâ (a.s.) Medine'ye gele; bir Arab hatunu ala ve ondan evlâdları ola. Ve kırk yıl sultan ola. Bazıları yedi yıl derler. Dünya onlara pâyidar olmadı. Allahu te'alâ rahmetine vâsıl ola. Ömer (r.a.) yanında defn olundu.

Fasıl : Fî huruc-i Dabbeti'l-Arz: Sahib-i Keşşâf eydür: Andan Dabbetü'l-Arz çıka. Anın çıkması, bir kavle göre İsâ (a.s.) zamanında çıka. Bazıları eydür sonra çıka. Ol bir canavardır. Dört ayağı fil ayağı gibi, kulakları fil kulağı gibi, boynuzu var gergedan boynuzu gibi, rengi kaplan rengi gibi, kuyruğu koç kuyruğu gibi. Velhasıl cemi' renkden anda vardır. Mekke'de bir dağ vardır. Safâ derler. Dabbetü'l-Arz Safâ'dan çıka, şol gebe avret gibi inleye. Andan çıka üç günde başı buluta erişe. Sağ elinde Musa (a.s.) asâsı, sol elinde Süleyman yüzüğü ola. Asâ ile müminlerin vurup eyide, "Siz uçmaklıksınız," kâfirleri vurup eyide: "Tamuluksunuz." Müminin alnında bu mümin diye yazıla. Kâfirlerin alnında yazıla kâfir diye. Hak te'alâ hazretleri buyurur: *Ve izâ veka'a'l-kavlü 'aleyhim ahrecnâ lehüm dâbbeten mine'l-arzı tükellimühümüm enne'n-nâse kânû biâyâtinâ lâ yukınûn.*[89] Dili Arapça söyleye. Sözü bu ola: *"Elâ la'netullahi 'ale'z-zâlimin"*[90] diye. Andan âleme kısırlık yayıla. Kimseden veled gelmeye, doğan dahi ayağı başına ulaşık doğa.

Fasıl: Fî tulû'i 'ş-şemsi mine'l-magrib: Bazılar [112a] eydürler: İsâ (a.s.) zamanında ola. Esah kavil budur ki hazreti İsâ'dan sonra bir gece güneş dolana, Arş'ın ayağına çıka, secde eyleye. Hak'dan destur dileye. Biraz dinlene, Hak'dan destur ola. Üç gün üç gece güneş doğmaya. Ol
128 kim ehl-i ibadetdtir; dâimi ibadetleri gibi ibadete kalkalar. Ol kadar ibadet edeler; sabah belirmeye. Çıkalar göğe bakalar; yıldızları yerli yerinde göreler. "Az uyumuşuz!" diyeler, yine ibadete meşgul olalar. Birkaç kere çıkalar böyle göreler. Ol vakit bileler, birbirine haber edeler. Ol kim âkillerdir, anlar da uyanalar; mescidlere cem' olup feryâd ve zâri edeler. Becid tevbeye meşgul olalar. Çün üç gece tamam ola. Her kişinin gözü magribden yana ola. Âhir göreler, magribden yana kızarmağa başlaya. Halk içre bir giriv kopa. Güneş doğa öğle yerine gele, ay da doğa. İkisi bir yere gele. İkisinin de şevki bir türlü ola, evvel gün. İkinci gün sarı doğa. Giderek bayağı gibi ola.

Fasıl: Fî sedd-i bâbü't-tevbe: Tevbe kapısı kapana, kimsenin tevbesi kabul olmaya. Meğer kim iman üzerine doğa. Resulullah buyurdu: "Tevbe kapısı Mağrib tarafındadır. Bir kanadından bir kanadına beşyüz kırk yıllık yoldur. Dünya yaradılalıdan beri o kapı açıkdır. Ol vakit kapana, ehl-i iman [112b] dökünmeğe başlaya. Rivâyetdir: Gün magribden doğdukdan sonra kıyamete ne kadar zaman ola? Eyitmişler, elli yıl ola. Bir kavilde iki kırgıl kişi biribrine eyide: "Sen ne vakit doğmuşsun?" Biri eyide: "Ben güneş magribden doğduğu vakit doğmuşum". Pes ol zamanda adam kırgıl olur. Bazıların kavline uyar. Andan sonra Dabbetü'l Arz ikinci kere çıka, evvel dediğim ola.

Fasıl: Fî ref'i'l-Kur'an ila's-semâi: Rivâyetdir: Andan sonra Kur'an-ı

azîm mushaflardan götürüle. Bir cuma günü halk camiye cem' ola. Kur'an okuna, sünnet kılına, hatib hutbeye çıka. Müeezzinler ezân okuyalar. Çün ezân tamam ola. Ol mahalde Hakkın emriyle Cebrâil (a.s.) Kur'an'ı götüre. Gönüllerden gide. Hatib ol kadar cehdede "elhamdülillahi" diyemeye, eğlene. Müezzinler "Vakit geçmelidir; buyurun!" diyeler. Hatib eyide: "Fâtihanın evveli nedir?" diye. Anlar dahi anamayalar. Mihraba varalar; mushafları açalar, ak kâğıt bulalar. Halk içre giriv kopa, ağlaşalar. Kur'an hazretleri yer ile gök arasında dura, arı âvâzı gibi âvâz vere. Hak te'alâ buyura: "Ey benim kelâmım, ne için böyle eylersin?" Kur'an-ı azîm eyide: "Yarabbi, kimse beni okumaz oldu. Okuyanlar da amel etmez oldu. Senden zâhir oldum, sana varırım, sende mahfî olurum" **[113a]** diye. Andan Dabbetü'l-Arz üçüncü kerre çıka. Andan sonra duhan çıka.

Fasıl: Fî huruci'd-duhan: Bir tütündür. Niçeler gökden iner derler. Bazıları yerden çıkar derler.Yeryüzünü bürüye. Âdem âdemi görmeye. Kırk gün kırk gece âlemi zulûmat kaplaya. Mümine dokunsa hasta ve zükkâm ola. Kâfire dokunsa sarhoş olup ne etdiklerini bilmeyeler. İns ile cin, vuhuş ve tuyur, âdemin niçesi helâke vara. Kırk günden sonra açılmağa başlaya. Andan sûr çalına.

Fasıl: Fî nefhi's-suri'l-evvel: Bu sûr üç kerre çalına gerekdir. Bir gün ramazan ayı ola, cuma günü ola. Halk gafil iken işli işinde iken Hak te'alâ emrede, İsrâfil'e. Sûrunu ansızdan çala. Şöyle ki halk serasime ola. Oğlancıklar pîr ola, pîrler helâk ola. Ve göklere bakalar. Gökler değirmen gibi döneler. Andan ehl-i imandan kimse kalmaya. Ve andan yedi yıl geçe. İkinci kerre sûr şöyle çalına ki yedi kat yerlerde ve göklerde olan külli mahlûkat fâni ola. Bâki Allahdır. Hemen dört melek kala. Ve nakleder Keşşaf'da, Hak te'alâ cihanı helâk eyleye; kılıç ile ve yerler deprenmek ile ve oda yanmak ile ve gark olmak ile ve hastalıklar ile. 129

Fasıl: Fî harabi'l-bilâd: Eydürler: İsâ aleyhisselâmın nüzûlunden sonra güneş mağripbden doğa, andan memleketler ve şehirler herbiri bir sebep ile harab olmağa başlaya. Mekke-i Şerrefehallahu'nun harablığına sebep **[113b]** Habeş'den bir kavim çıka. Mekke'ye geleler. Şehri yıkalar. Mekke'nin taşını birbirine sunup denize dökeler. Medine harab ola açlık ve kıtlık ile, Merv harab ola, taundan kurakdan. Fars vilayeti harab ola kumdan, kahtdan. Semerkand ve Buhara Beni Kantur dedikleri kâfirden harab ola. Nitekim Rum'u Beni Asfer harab ede. Yunan memleketinin harabı sudan ola. Eydürler ki cemi' memleketler harab oldukdan sonra Şam kırk yıl bâki ola ve Şam'ın harabından sonra Câmi-i Beni Ümeyye kırk yıl bâki ola. Anın için dediler: "evvel Şam âhir Şâm". Andan sonra ol dahi harab ola. Mağrib illeri darb ve harbden ve dağların saikalarından harab ola. Hama'nın harâbı rıhi'l-mahallatdan renci muğılândan ola. Ol

tarafın şehirleri zelzeleden harab ola. Hemedan berdden helâk ola. Cürcân etrâkle harab ola. Taberistan zulümle helâk ola. Isfahan mercden harab ola. Bağdad 'ark ve hisifle harab ola. Ve çok şehirler oda yanmağla,Konya Eflâtun pınarından harab ola. Dahi Mukatil eydür: "Basra sudan harab ola. Şam ve Rûm ve Mısır Firenkden harap ola. Ve dahi Nil kurumakla harab ola. Kudüs ve Halilü'r-Rahman nar ile, susuzluk ile harab ola. Katade eydür: "Şam dünyanın başıdır, Mısır kuyruğudur, Irakeyn biri Bağdad biri Isfahan, kanatlarıdır." Rivayet şöyledir ki kaçan müminlerin ömrü tamam ola, bin yıldan ziyade olmaya. Ammâ hefti yılda. Nitekim Resul (a.s.) buyurur: [114a] "*İn istekamet ümmeti felehâ yevmün lem yestekim felehâ yevmün ve in lem yestekim felehâ nısfü yevmin*".[91] Yevmden murâd bin yıldır dediler. Nısıfdan murâdı kimse bilmez, ne vakitdir. Vakt-i muayyen yoktur. Allah'dan gayri kim bilir? Ve dahi Muhyiddin-i Arabî Ruhü'l-Kudüs adlı kitabında demişdir: "*Enâ bu'istü ve's-saatü kehâteyni*"; yani ben ve kıyamet ikimiz beraber geldik, ammâ ben biraz ondan ön geldim" dedi. İki mübarek parmağını gösterdi.

Pes kaçan, ehl-i iman tükene, kimse kalmaya, yeryüzü kâfirle dola. Hak te'alâ İsrafil'e emrede. Üçüncü kerre sûru çala. Cümle yer ve gök halkı helâk ola. Cümle âlem bir kezden öleler. Bir kimse kalmaya. İllâ dört ferişte kala. Cebrâil, Mikail, İsrafil, Azrail. Hak te'alâ Eyide: "Ya Azrail, kim kaldı?" Eyide: "Yarabbi, kimse kalmadı, Cebrâil ve Mikail ve İsrafil ve ben kulun" diye. Hak te'alâ buyura, anların ruhlarını kabzede ve yine hitab gele ki "Ya Azrail kim kaldı?" Eyide ki "Yârabbi ben kulundan gayri kimse kalmadı!" Hak te'alâ eyide: "Yâ Azrail bilirsin ki hay ve kayyum padişahım. Lâbüddür ki sen dahi kendi canını alasın?" Azrail (a.s.) kendi canını almağa başlaya. Şöyle çağıra ki "Halik-i âlem diri imişseydi bir kezden ölelerdi!" Eyide: "Yarabbi, eğer can acısı böyle idüğünü bileydim kimsenin canını almayaydım!" Ol dahi öle, kimse kalmaya. [114b] Cihan şöyle ıssız kırk yıl yata. Hak te'alâ eyide: "Hani anlar ki dünya benim mülkümdür diyenler? Göğsün gerip tefahür edenler? Ya hani ol zâlimler, benden korkmayıp zulüm edenler? Ya hani onlar ki benim vahdaniyetimi inkâr edenler; bana şirk getirenler; anlar hani?" Hiç kimse bulunmaya ki cevap vere. Yine kendiye eyide: "*Li meni'l-mülkü'l-yevme lillahi'l-vâhidi'l-kahhar*"[92] diye. Mülk benimdir. Padişah-ı bî-zevâl Allah benim ki anları yokdan var eyledim. Yine yok etdim; yine var ederim. Durun ol dünyada, dediğiniz kavle cevab verin!" diye. Hak te'alâ çün dileye, halk-ı âlemi geri kaldıra. Her kim ne etdiyse hayır ve şer bula. Ol dört ferişteyi geri diri kıla. Hak te'alâ buyura; Arş'ın altında Bahri'l-Hayat'dan su yağa. Kırk gün kırk gece adam menisi gibi ki gûya misâlde ana benzer. Kırk arşın yerden yukarı ola. Dahi ol su yere bata. Hakk'ın emriyle mantar biter gibi bite.

Şöyle câmid dura. Andan İsrafil'e buyura: "Sûrunu çal!" Ol sûrun dört budağı vardır. Biri göklerden yukarıdır ve biri Maşrıka gitmişdir ve bir budağı Mağrib'e gitmişdir. Bir budağı dahi yerlerden aşağı gitmişdir. Ol budakların içinde delikler vardır. Her kişinin canı, makamlı makamındadır. Ferişţelerin canı ve insanın canı yukarı ulvîdedir. Cinnin ve şeyâtinin canı süflidedir. Kâfirlerin canı yemîn ü yesârdadır. Ve dahi İsrafil (a.s.) sûru üçüncü kerre çala; **[115a]** şöyle üfüre ki her can dilini deliğinden çıkara. Dahi yerle gök arası dopdolu ola. Arı âvâzı gibi âvâz vere. Dahi ineler her can gövdeli gövdesini bula, gire. Halk dahi uykudan uyanır gibi gözlerini açalar. Kabirlerinden durugeleler. Deryâ gibi mevc vuralar. Bin yıl ayakda duralar. Nitekim buyurur: *Fe izâhüm kıyamün yenzurun.*[93] Andan sonra bu halkı haşir yerine süreler. Bundan sonra bu halk nice haşrolur bilmek dileyen haşir kitaplarını mütalaa kılsın. Mecal yok, dil varmaz ki anı takrir edelim. Anda vartalar çokdur. Her kişi hayır ve şer ne etdi ise bir bir sorulup cezasını bulacakdır: *Fe men ya'mel miskale zerretin hayren yereh ve men ya'mel miskale zerretin şerren yereh.*[94] Mizan terazi kurulacak; eğer hayır ağır gelirse rahmetullaha vâsıl olur; eğer şer ağır gelirse nâra müstahak olur. *Fe emmâ men sekulet mevâzinühü fe hüve fi aişetin râdziyeh ve emmâ men haffet mevazinüh fe ümmühü hâviyetün.*[95]

Pes cehennem haşir yerine geliserdir, üzerine sırat kuruluserdir. Resulullah (a.s.) ümmetini yoklayıp kurtarıserdir. Sellim sellem diyiser, mücrimlere şefaat kılıserdir. Her kişi hasımlı hasmından hak taleb edip alıserdir. Hak te'alâ âdildir. Kazâ kürsüsünü kuruserdir. Bir divân-ı ilâhi cem' ola kim evvelîn ve âhirîn bir yere **[115b]** gele. Yedi kat göğün ferişteleri kat ender kat bu halkı dolayalar. Bir sıkılcım ola ki uryan yanında er midir avret midir bilmeyeler; baldır baldıra dokuna: *Ve't-teffeti's-sâku bi's-sâk.*[96] Miskin âdem oğlanı nereye kaçıp kurtula? Ve heybetli melekler, halkı Hak te'alâ huzuruna süreler. Mücrimlerin, zâlimlerin, hakdan korkmayanların aceb hâlleri nice ola? Ve dahi kıyameti inkâr edenler, mülhidler nice ola ve *sadaka 'l-mürselûn*[97] âyete bu kerre inanalar. Anma ne fâide! kâfirler edeler: "Yarabbi! Bizi geri dünyaya gönder. Bu kere sâlih amel edelim" Hak te'alâdan hitâb-ı izzet gele: *el-Yevme nahtimû 'alâ efvâhihim ve tükellimünâ eydihim ve teşhedü ercülühüm bimâ kânu yeksibûn.*[98] Elleri ayakları şehâdet ede, ağızlarına mühürler vurulacak; her ne kesb etdilerse Hak te'alâ kâfirlerden ve münâfiklardan ve zâlimlerden intikam alacak. Kâfire ve münafika rahmet olmayacak, cehennemde kalacak; mücrim ki ehl-i tevhid ola; tevhid berekâtında cehennemde kalmayacakdır. Nihayet cezâsını görür. Âkıbet onlar da makamlı makamına gelecekdir.

Bilgil ki haşrin önü ve âhiri elli gündür. Amma her gün bin yıldır. Âdem ola ki ona o elli bin yıl namaz vaktince olmaya. Her kişinin ame-

line göre ola. Haşir ve neşir ahvâlini ihtisar ve icmâl etdim. Tafsili beyâna gelmez. Ol ki âkildir, [**116a**] bundan dahi anlaya. Ol ki câhildir. Bin bunu gibi kulağına girmez.

On sekizinci Bâb
Münacât-ı ilâhiyye ve bazı mev'ize ve mesâil beyânındadır

İlâhi! Meğer geri hazretinden ola inayet. Ve bizde liyâkat yokmuş bildik. Gerçi ihtiyarı elimize verdin. Biz bize taksir eyledin. Ol melun hasudun iğvasına aldanıp cürüm hatalar etdik. Tab deyince günah yüklendik. Nidelim ki liyâkatımız yokmuş amma ne kadar günah etdik, senin rahmetinden artık etmedik. Elimiz boş, yüzümüz karalığı ile hazretine ümid tut duk. Habibin Muhammed Mustafa (a.s.) hazretlerinin hürmetiyçün anın şefâatini bu mücrimlere" *erhamü 'r-rahimîn* isminin hakkıyçün ihsan edip etdiğimize kalmayıp düşmenimiz iblis laîni sevindirme ve dahi dilerim ki bu kitabı okuyanı yazanı ve dinleyeni ve Bâri te'alânın kudretini anlayanı ve azametini bileni ve bu kitabı cem' eden günah denizine gark olmış fakiri etdiği günâha kalmayıp, rahmetinden ayırmayıp son deminde iman ile gönderesin. Habibin yüzü suyuna bağışlayasın, cümle iman ehlini bile. Ve dahi gözlerimiz göğe dikip Hakkın emri kaçan, gele halk deniz mevci gibi çalkanıp bin yıl mîkdarı [116b] diller damaklar depserip muntazır duracak; ol mahalde inâyet yine hazretinden ola. Ümidimiz sendendir. Dahi mizan kurulup hayır ve şer tartılınca bilirim günahımız dağlardan ağır gelecekdir. Senin keremin çoktur. *Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah* kelimesiyle sevâbımızı ağır edesin. 133

Dahi cehennemi, yetmiş bin zebâni, Hakkın emriyle çeke haşir yerine getire. Ağır zincirler ile yetmiş bin zebâni her biri bu dünyayı bir elma gibi oynadır. Dahi cehennem bu halkı görünce zebânilerin elinden çekinip bir kere haykıra kakıya. Kakıdığında iki pâre olup yine bütün ola. Odlar saçılıp yalınları direk direk, kıvılcımları hisar gibi yalınlar kalkıp bu hışımla halkın üzerine hücum edince enbiyâ ve evliyâ ol heybetden yüzleri üzerine düşüp her kişi kendi nefsini dileyince Resulullah (a.s.) karşı varıp "Dur, yâ cehennem! Senin ehlin sana gelir" deyince cehennem eyide: "Ben sana haramım" deyip Hak te'alâ hazretlerinden hitab-ı izzet gele. "Tut, habibim Muhammed'in emrini" deyip buyura: Cehennem dahi çekilip varıp Arş'ın sol yanında durunca ol korkudan biz günahkârları halâs ediviresin.

Pes bitileri yazıp her kişinin bitisi (defter demek) kiminin sağ eline ve kiminin sol eline verilip "ikra (oku) kitâbeke (yani defter-i amâlini) kefâ (yeter) bi-nefsike (sana) el-yevme (bugün yani kıyamet gününde) [117a] aleyküm (sizin üzerinize yeter) hasîben (hesap yönünden) deyince bitimizi sağ elimize veresin. Rahmetini bize 'atâ eyleyesin. Ve dahi cehennemin üzerine Sırat köprüsü kurulup kıldan ince kılıçdan keskin üç bin yıllık yol-

dur uzun. Altından yalınlar çıkar. Resul (a.s.) sellim sellem deyicek günah yükü arkamızda onu geçmek muhal olup senin lûtfun ve habibinin şefaati ile geçmeği âsan ediveresin. Muhammed Mustafa (a.s.) hürmetine bizi bu vartalardan kurtar. Ve dahi cümle sancaklar dikilip Resulullahın sancağı kamusundan yüce ola. Her peygamberin ümmeti, peygamberinin sancağı dibine cem' olunca biz günahkârları peygamberin (a.s.) hazretinin sancağı dibinde inayet edesin. Bizi uçmak yoluna gönderesin; *Ya rabbelâlemin ve yâ hayre'n-nâsırin bi-hürmeti Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmâ'in.*[99]

Mev'ize: Ey miskin âdem oğlu! Bu dediklerim hep başımıza gelse gerekdir. Bunun binde birini demedim. İmdi aklımızı başımıza derelim. Birkaç gün bu azacık ömür içinde ne çekersek çekelim; bu fâni dünyanın hoşluğuna aldanmayıp gafleti gözümüzden götürelim. Dünya dediğin tez geçer. Dünya metaı kalildir. *Kul metâ'u'd -dünyâ kalilün ve'l-âhiretü hayrün li-meni't-tekâ.*[100] Mal irgersin binalar yaparsın. Sanırmısın dünyada kalırsın? Anan, **[117b]** atan, dostların nice bildiğin dünyadan geçmiş; nice öldü sen de bilirsin ki öyle öleceksin. Aceb bu kim gâfillik ile neye erem dersin? Bu hay-ı huy-ı tumturak ve tûl-i emel nedir? Çünki bunları koyup gideceğini bilirsin. Helâlden ve haramdan mal irgersin, saklarsın. Hayrın, ihsanın da yok. Demezsin, dahi bir gün ecel gelir bir
134 kefen alıp gidersin. Ol da nasib olur ise! Sen ol malın helâlinin hesâbını ve haramının da azabını çekersin. Ardınca kalan eğer oğlun ve eğer kızın ve eğer avretin safâsını sürerler. Zehi akılsızlık ki bu âdemoğlu miskin, şu kanaraya gelmiş koyuna benzer. Bir gün birkaçını, ertesi birkaçını boğazlarlar. Aceb ol koyunun aklı olaydı, yemini dahi yemeyeydi. Ve ademoğlunun aklı var, göredurur. Bir gün nöbet kendiye dahi gelecek, kasap pençesine girecekdir. Kavim kabilesi o kanarada sürüldü. Ne kadar çok yaşarsa âkibet ölecekdir. Pes bu hâli bilirken uzun sanırlar. Amma nidelim? Gaflet bizi almışdır. Şeytan laîn bizi oyalar. Pîr olunca tövbe edesin der. Bir gün ansızın ecel erişir. Pîr dahi olsan takatin kalmaz; mahrum olursun. Pes zira ki âhiretin izzeti ve devleti mal ile değildir, âmâl iledir. Nitekim hadisdir. "*İzzü'd-dünyâ bi'l-mâli ve 'izzü'l-âhireti bi'l-'amâli*".[101] Sana sığındık, *Ya Hâfız* **[118a]** *ihfıznâ min cemi'i'l-belâi ve'l-kazâi fi'd-dünyâ ve'l-âhireti bi-hürmeti seyyidi'l-mürselin ve hâteme'n-nebiyyin Muhammedi Mustafa sallallahi 'aleyhi ve âlihi ve sahbihi ecma'in ve selleme teslimen ilâ yevmi'd-din.*[102]

Eğer sorarlarsa kâfirlerin hakkı Müslüman üzerinde nice olur? Cevab budur ki kâfire rahmet olacak değildir ki sevâb verile. Ol kâfirin hakkı kadar azab çeker. Eğer sorarlarsa kâfirler dünyada hayırlar eylerler, ol hayırlar zâyi olur mu? Cevab budur ki kâfire sevâb verilmez. Müminlerin müflis kalanına bahşolur. Niçeler ola ki peygamberin şefaatiyle, niçeler Allahın

inayetiyle, niçeler dostlar birbirine şefaat kılmakla, niçeler ferişteler şefaatiyle küllisi yine Hak te'alâ hazretinin inayeti iledir.

İlâhi biz müflis ve mendebur kalmış kullarına inayetini anların şefa'atini nasib eyle. Biz bize lâyığın etdik. Sen sana lâyığın eyle. Ümidim odur ki bir avuç günah toprağını rahmetin deryâsında mahvet. Ol laîni kör ve hacil edesin. Habibin Muhammed Mustafa (a.s.) hürmetine zayıf kullarını şâd edesin. Anın hürmeti için ana va'd-i kerim etdiğin o va'd-i kerimi yerine getiresin. *Bi-nebiyyike ve fazlike yâ Rabbe'l-âlemin* [118b].

SÖZLÜK

Acâib, acâibat; acâib ve garâib: Çok tuhaf, görülmedik, anormal, şaşırtıcı varlık veya varlıklar. Örneğin "Acâib-i sebâ-i âlem" (Dünyanın yedi harikası) gibi.

Acem taifesi: İran'da yaşayan Fors toplulukları. Bu halka "Acem" adını Araplar vermişlerdir.

Ad Kavmi: Kur'an-ı Kerim'de Hûd sûresinde ve başka surelerde, Hz. Hûd'a inanmadıkları için, Tanrı tarafından bir kasırga ile yok edildikleri anlatılan eski bir Arap topluluğu. Arap kaynakları Hz. Hud'un mezarının Yemen'le Hadramut arasında olduğunu bildirdiğine göre Ad Kavmi de o bölgede yaşamış olmalıdır.

Âdem: Bu sözcük, yazarca "insan", "insanoğlu" karşılığında sıkça kullanılmıştır. Aynı anlamda "âdemî zat" "âdemî-zâde" sözcükleri de geçer.

Âdem aleyhisselâm: Din öğretilerine göre Tanrı'nın yarattığı ilk insan ve ilk peygamber. Azrail'in yeryüzünden aldığı bir avuç toprak, yağmur sularıyla çamur oldu, Tanrı tarafından biçim ve can verildi. İblis'ten başka bütün melekler Âdem'e secde ettiler. Cennette tek yaşayan Âdem'in sol kaburgasından, kendisine eş olarak Havva yaratıldı. İblis'in Havva'yı kandırması sonucu yasak meyveyi yediler ve Cennetten yeryüzüne kovuldular. Buna "Hübut-ı Âdem" (Âdem'in yere inişi) denir ve yeryüzünde insanlığın başlangıcı sayılır. Uzun bir ayrılıktan sonra Arafat'ta buluşan çift, Serendib'e gittiler. Havva ilk çocuğunu orada doğurdu. Her yıl gebe kalıp her batında bir kız bir erkek doğurarak ilk insan topluluğu oluştu. Ata Âdem, Safiyullah sanı ile bunlara peygamberlik etti.

Âdeme havale olup nefsi âlet edinerek heva-yı leziz göstermek: (Şeytanın), insanoğlunu azdırmak ve saptırmak amacıyla insanın özündeki kötücül istekleri çok güzel ve tatlı göstermesi.

Âdem'e rûh i'tâ edilmesi: Tanrı'nın, cansız olan Hz. Âdem'i ruh vererek canlı kılması.

Âdem'e secde edilmesi: Yaratılış inançlarına göre, Hz. Âdem'i balçıktan yaratan Tanrı tüm meleklere Âdem'in önünde yere kapanmalarını buyurmuş; bu emre, meleklerin büyüklerinden olan Azazil (İblis, Şeytan) dışında hepsi uymuşlardır. Bu yüzden Tanrı'nın gazabına uğrayan İblis lânetlenerek Cennetten kovulmuş; o da yılanın ağzında Cennete girerek Âdem'le Havva'yı kandırarak yasak ağacın meyvesini yedirtmiş ve onların da Cennetten çıkartılmalarına neden olmuştur.

Âdem'in sulbünden Cebrail'e emanet konulan ve Meryem'e nefh edilen: Hz. İsâ'nın doğumuyla ilgili mucize. İnanışa göre Tanrı, Âdem'in omurgasından parçayı, Cebrail'e saklamasını buyurmuş. Günü gelince de kızoğlan kız olan Meryem'e üflettirmiş. Meryem, İsâ'ya gebe kalmış.

Âdemi eşref-i mahlûk ve nefs ile muteber kılmak: Tanrı'nın, insanoğlunu tüm yaratıklo-

rın en saygını olarak yorotması; ayrıca "nefis" (kendinden töz) vererek değerini bir kat daha arttırması.

Âdemizâde: İnsanlarla meskûn yerler.

Âdemden azmış gûl: Eski inanışlara göre kimi insanlar öldükten sonra hortlak, karakoncolos, cin oluyorlardı. Bunlara hortlak anlamında "gûl" ya da "gûl-i beyâbanî" (gulyabâni) deniyordu. Yazar, gulyabaniyi, ok yiyip yere düşen cin olarak tanımlıyor. Nimetullah Lugati'nde ise Ehremen, çöl ve yaban devi deniliyor.

Âdemî anda karavaşlar: Dünyadaki güzel cariyelere benzeyen cennet melekleri.

Âdem'in sal eyegüsü: Hz. Âdem'in sol kaburga kemiği. İnanca göre Cennette yalnız olan Âdem'e eşlik etmesi için sol kaburgasından Havva yaratılmıştı.

Adn Uçmağı: Cennot-ı Adn, Adn-ı Âlâ, Firdevs Cenneti. 8. Cennet. Yazar Adn Cenneti'nden, Vesile, Dârü'r-Rahmon, Mesâkin-i Tayyibe olarak da söz etmektedir. İslâm yorumcularına göre, bütün cennetler, Arş ve Kürsî'nin altında, yedi kat göğün üstündedir. Tüm Cennet ırmaklarının çıktığı Adn Cenneti, diğer cennetlerin ortasındadır.

Aflî: Bir hadis rivayetçisi olarak verilen bu adın doğrusunun, Efleh olması gerekir. Hz. Peygamberin ya do Ümmü Seleme'nin azatlısı olan Efleh, Hz. Peygamberden hadisler nakletmiştir. Efleh adında iki sahabe daha vardır.

Ağlâlin, Enkâl, Selâsilin: Cehennemde, zebânilerin, günohkârların boyunlarına geçirdikleri zincirler, boyunduruklar, bukağılar.

Ağsak cin: "Kör şeytan" deyimi gibi topal cin anlamında bir deyim.

Âhir zaman: Dünyanın sonu. Bütün zamanların kıyamete yakın olan son evresi.

Âhir zaman peygamberi: Hz. Muhammed, "Kamer Devri"nde geldiği için bu sanı almıştır.

Âhirette ecrü âlallahî muharrer: Öbür dünyada Tanrının ödüllendirmesi kesindir.

Ahkâm fâcir ümerâ tâcir ola: (ilk sözcüğün olasılıkla "hükkâm" anlamında kullanıldığı kabul edilerek) Buyrukçular ve yargıçlar yalancı, rezil, günohkâr; beyler ve komutanlar ticarete yönelmiş olalar.

Ahsenü'l-Kasas: "Öykülerin en güzeli" anlamında Arapça söz. Bununla Hz. Yusuf kıssası do kastedilir.

Ahvâl-i âlâmât ve eşrat-ı saat: Kıyametin yaklaştığına ve kapacağına ilişkin belirtiler, olaylar.

ahvâl-i kabayih: Çirkin, ohlâk dışı durumlar.

'âkır-karha: Bu sözcüğün anlamı "üremeyen, yayılmayan yara; kısır çıban" olmakla birlikte bir istinsah hatası olarak "okakır" (ilaç olorak kullanılan bitki kökü) anlamında kullanıldığı anlaşılıyor.

'Alâ: Arş'ın, cennetlerin bulunduğu gök aşaması. En yüksek yer.

Âlâim-i Kıyamet: Kıyametin belirtileri; başka kitaplardaki gibi bu eserde de söylenegelen belirtiler sıralanmış ve açıklonmıştır. Örneğin; Kahtoyi'nin, çerimî'nin ortaya çıkışları; Deccal'ın çıkışı (huruc-ı Deccal loîn); Ye'cüc ve Me'cüc kalabalıklarının, İskender'in yaptırdığı seddi bozmaları; Dobbetü'l-Arz'ın çıkışı (hurucu); tövbelerin kabul edilmemesi (sedd-i bâbi't-tevbe); Kur'an'ın göğe çekilmesi (terf'i'l-Kur'an ilâ's-semoî); her tarafı sis basması (huruci'd-duhon); kentlerin yıkılışı (harobü'l-bilâd); İsrofil'in ilk suru üflemesi (nefhü's-suri'l-ûlâ) bunlardandır.

Alâmet-i fısk: Doğruluktan sapmanın, günahkârlığın belirtileri.

Âlem-i fenâ: Tasavvufta yokluk dünyası. Canlıların doğup yaşayıp öldükleri yeryüzü.

Alâ kadri't-taka: Gücü, bilgisi yettiği oranda.

Aleyhisselâm: "Ona selâm olsun" anlamında, peygamberlerin odları anılırken yazılıp söylenmesi gereken Arapça söz. Metnin birçok yerinde (a.s.) olarak verilmiştir.

Ali (ö. 661): Hz. Muhammed'in omcasının oğlu, damadı ve dördüncü halife. Hz. Ali, imam Ali, Emrü'l-mü'minin Ali kerremallahü vecheh, Esedullah, Haydar, Hoyder-i Kerrâr, Aliyyü'l-Murtaza, Şir-i Yezdan, Şir-i Hudâ, Şah-ı velâyet, Şah-ı Necef, Ebû Tu-

râb sanlarıyla da anılır. Halifeliği 656-661 yılları arasındadır. İslâm geleneklerine göre bilimde, erdemde, iyilikte peygamberden sonra en yüce kişidir.

Âl-i Firavn: Firavun soyu, Firavun oğulları. Eski Mısır'da Eski, Orta, Yeni Krallık dönemlerinde "Firavun" sanını alarak ülkeyi yöneten hükümdar sülâleleri. Kur'an-ı Kerim'de Firavun adlı tek bir hükümdardan, kötülükleri ve inançsızlığı nedeniyle sözedildiği gibi, Tevrat ve İncil'de de benzeri suçlamalar vardır.

Âli yüksek hanlar, sanki Tâk-i Kisra veya kasr-ı padişahî: Bir kıyamet belirtisi olarak padişah saraylarını, Sasani hükümdarı Nuşirevan'ın Medayin'de yaptırdığı Tâk-i Kisra denen büyük eyvanı andıran yapılar yapılması.

Allahu teâlâ hazretine tesbih eylemek: Tanrı'nın adlarını, niteliklerini, ululuğunu söyleyip anmak, yönelmek. Örneğin "Sübhanallah" demek.

Allahın mülkünü tafsil ve kıyas ile beyân mümkün değildir: Evreni, Tanrı'nın yarattığı herşeyi ayrıntılı olarak açıklamak, karşılaştırmalar yaparak anlatmak olanaksızdır.

Allahu a'lem: Tanrı bilir anlamında Arapça söz.

Allahü Ekber, Allahü ekber kebîren: "Tanrı uludur", "Tanrı ululuların en ulusudur" anlamında Arapça söz. Kitapta, Tanrının yaratıcılık gücünün kanıtları olan varlıklar, oluşlar anlatılırken bir hayranlık ifadesi olarak kullanılmıştır.

Altıparmak: Altıparmak Mehmed Efendi'nin (ölü. 1623), Molla Miskîn'in Farsça eseri *Maaricü'n-Nübüvve fi Medârici'l-Fütüvve*'nin Türkçe çevirisinin adı.

Altmış mabeyninde dünyadan nakletmek: Altmışlı yaşlarda iken ölmek.

Amennâ ve saddaknâ: "İnandık ve içten bağlandık" anlamında arapça söz.

Âmin ya Muîn: "Ey, koruyan, yardım eden Tanrım; kabul et, onayla!" anlamında, dua tümcelerini tamamlayan Arapça yakarış.

Anka (Simurg-ı Anka): Erkeği olmayan, bütün kuşlardan büyük, efsanevî tek dişi kuş. İnsan yüzlü, rengârenk tüylü, uzun boyunluymuş. Vücudunda otuz ayrı cins kuşun rengi ve özelliği olduğundan "simurg" denilen bu hayalî kuşun gücü sonsuzmuş. İnsan, hayvan kaptığını parçalarmış. Kâf dağındaki yuvasında yaşar; bu dağdaki kuşları avlarmış. Bir gün, biri oğlan öteki kız iki çocuğu kaptığından beddua edilmiş ve soyu tükenmiş. Halkalı boynunun uzunluğundan "Anka", renklerinin güzelliğinden de "zümrüdüanka"da denilmiştir.

A'raf: Cennetle cehennem arasında bulunduğuna inanılan tepe. Sevapları ve günahları tartılamayan delilerin buradan toplanacaklarına inanılır.

Arafat: Mekke yakınındaki granit katmanlı tepe. İslâm inanışında, Âdem'le Havva'nın burada buluştuklarına inanılır. Hacılar, arife günü sabah namazından sonra bu tepeye çıkarak namaz kılar, vakfeye dururlar.

Arasat: Kıyamette, bütün ölülerin dirilip toplanacaklarına inanılan mahşer alanı.

Arış: Arşın. Zirâ da denir. 75.8 cm'lik eski bir uzunluk ölçüsü.

Ashab-ı Kehf, Ashab-ı Kehf adedince: "Ephesus'un Yedi Uyuyanları", "Mağara Arkadaşları"da denilen gençler. Kur'an'daki Kehf Suresi de bunların serüvenine değinir. İslâm inancına göre çok tanrılı inancın egemen olduğu bir kentte yaşayan ve gerçek Tanrı'ya inanan bu yedi genç, köpekleri Kıtmir'i de yanlarına olarak gizlendikleri mağarada 309 yıl uyuyakalırlar. Kral Dakyanus, bunları yakalamak için mağaranın önüne gelirse de içeriye giremez. Eshab-ı Kehf mağarası diye inanılan birçok yer vardır. Eshab-ı Kehf adedince; sözü edilenlerin uyudukları yıllar sayısınca anlamındadır. Bu gençlerin odları din kaynaklarında Yemliha, Mekselinâ, Mislinâ Mernûş, Debernûş, Kefeştetayuş, Sâzenuş olarak geçer.

Arabî ayı: Hicrî Takvimine göre 1 Kamer (Ay) yılını oluşturan aylardan herbiri. Bu aylar,

29 veya 30 gündür. Sırasıyla Muharrem, Safer, Rebiyülevvel, Rebiyülâhir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelâhir, Receb, Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkade, Zilhicce.

Arestetalis (Aristo) (MÖ. 384-322): Ünlü Yunan filozofu. Doğu-İslâm kaynaklarında adı bu şekilde geçer. Aristo'yu Melikü'l-Hükemâ (bilgelerin sultanı) olarak anan kaynaklar da vardır. Tanrı'nın birliğine inandığı kabul edildiğinden, kendisine Müslümanlarca saygı duyulmuştur. "Âyine-i âlem-nümâ" (evreni gösteren ayna) adı verilen bir rasathane yaptırmıştı. İskender'in hocasıydı. Muallimü'l-evvel sanıyla da anılır.

Arş: Simgesel anlamda Tanrı'nın makamı. Din yorumcularının ve eski filozofların, dokuz tabakaya ayırdıkları "gök"ün dokuzuncu tabakasına denilmiştir. Diğer sekiz tabakayı kapsadığı varsayılan Arş'ın sözcük anlamı, çadır, taht, köşk, yücelik, yükseklik, onurdur. Arş-ı Alâ, Arş-ı Âzam, Arş-ı Muallâ, Arşü'r-Rahman olarak da anılan Arş, Kur'an'da da geçer. Arşü'r-Rahman, yazarın açıklamasına göre Firdevs cennetinin ortasının ortasıdır ve burada bir de kandil asılıdır.

Asâf (Asâf bin Berhiyâ): Peygamber Süleyman'ın bilge veziri. Büyü, tılsım, vefk ve simyanın bulucusu sayılır. Sonraki tüm vezirler ve yöneticiler için de örnek kişi kabul edilmiş; çok başarılı olanlarına "Asâf-ı zaman, Asâf-ı sanî" denilmiştir.

Ashab-ı Fil: fil sahipleri. Kur'an-ı Kerim'de Fil Sûresi'nde geçen; Habeşistan Kralı Necâşî'nin Yemen valisi Ebrehe'nin ordusu. Ebrehe, bu ordu ile Mekke'ye yürümüş; Tanrı, ebabil kuşları ile taş yağdırarak fillerin de bulunduğu bu orduyu yok etmiştir.

Âsım: Bu adda beş kişi vardır. Sahabe Âsım bin Âdî (öl. 665); Âsım bin Behdele (öl. 745), tâbiînden olup "yedi kıraat imamı" denilmiştir. Âsım bin Ahval (öl. 759) hadisçilerden hadisler aktarmıştır. Âsım bin Ali (öl. 836) Hadis hâfızıydı. Asım bin Amr (öl. 738), sahabeden Katâde bin Nu'man'ın torunu olup hadis bilginiydi.

Aşure Günü: Arabî (Komer) aylarının ilki olan Muharrem'in 10. günü. O gün en az on çeşit yiyecek karılarak aşure aşı pişirilmesi eski bir gelenektir.

At oğlanı: Seyis, seyis yamağı, at bakıcısı.

Avn ibn Abdullah: (öl. 728?). İlk dönem İslâm hadisçilerinden hadisler aktarmıştır. Aktardığı hadisler, Sahih-i Buharî ve diğer sünen kitaplarında yer almıştır.

Avret avrete, er ere düşmek: Lezbiyenliğin ve homoseksüelliğin, bir kıyomet belirtisi olarak yaygınlaşması.

Ayazma: Hıristiyonlarca kutsanan, bir "aziz"le ilgisi olduğuna inanılan pınar veya kuyu.

Âyine-i Cihan-nümâ: Dünyayı gösteren ayna. Söylentilere göre İskenderiye'de yüksek bir kulenin üzerindeki bu ayna, kente saldıracak düşmanları, daha gemiler çok uzakta iken gösteriyor veya güneş ışınlarını gemiler üzerinde toplayarak yangın çıkartıyordu. Burada, Aristo'nun veya Arşimet'in buluşu bu aynanın bir benzerinin de İstanbul'daki dikili taşlardan birinin üstünde olduğu ileri sürülmüştür.

Aynîler: Ayniyye denilen ve Hz. Ali'nin tanrılığını ileri süren aşırı şiî inançlara mensup olanlar.

Azamet ıssı: Büyüklük, ululuk sahibi olan (Tanrı)

Azrail/Melekü'l-mevt: İnançlara göre eceli gelen insanların canını alan ve melekü'l-mevt denilen meleklerin en büyüğü. Azrail'in yanındaki meleklere "avân" denildiği de belirtilmiştir.

Azmış ahlat: Eski hekimlikte, organizmanın dört "hılt" ile (kan, safra, balgam ve sevda) dengelendiği; bunlardan birinin ya da birkaçının oranındaki artışın yahut eksilişin rahatsızlıklara neden olduğu kabul edilir ve buna azmış ahlat denilirdi.

Balgamî mizaç: eski hekimlikte canlılığın dört temel öğesi (ahlat-ı erbaa) kan, balgam, safra, sevda olarak sıralanıyordu. Bu öğelerden birinin diğerlerinden baskın olması; kişi-

nin fiziksel ve ruhsal yapısı (mizacını) belirliyordu. Balgamî mizaç bunlardan biridir. Diğerleri demevî mizaç, safravî mizaç ve sevdavî mizaçtır.

Bâ harfi elif harfi ile aşikâredir: "b" ünsüzü önüne gelen "elif" ünlüsü ile okunabilir.

Basît yıl: Diğer yıllara benzemeyen, özelliği olan biricik yıl.

Bunca nevbet hazretine hâzır olmak: Bunca kez Tanrı'nın (manevi) katına çıkmak.

Bilâ teşbih ve lâ misâl: "Benzetmek ve örnek vermek gibi olmasın" anlamında eski bir deyim.

Başı tamam eylemek: Kelleyi bütünüyle yemek.

Bâyezid-i Bistamî (9. yy): Ünlü İslâm sûfisi Abdurrahman Bâyezid. İran'da Bestam'da doğdu; 874'te öldü. Yazılı eseri yoktur. Sözleri kimi mecmualarda toplanmıştır. Kendi kişiliğinden sıyrılıp tanrısal niteliklerle özdeşleşmeyi amoçlamıştır. Arapça olarak sıralanan nitelikleri de onun; gerçekleri, Tanrının sırlarını ve doğruları bilen şeyh olduğunu vurgulamıştır.

Başı kayası düşmek: Baş aşağı düşmek. Halk ağzındaki "başın kuyu" deyiminin eski söylenişi olmalı.

Bâb/Bâbü'l-evvel: Eskiden, kitapların başlıca bölümlerine bâb (kapı) denir ve her bölüme de sırasına göre bâbü'l-evvel/bâb-ı evvel (Birinci bölüm), bâb-ı sânî (ikinci bölüm)... denirdi.

Bâbil cadıları: Keldanî kralı ve Babil kentinin kurucusu Nemrud'un, ilah Bo'al (Güneş Tanrısı) için yaptırttığı kule-tapınağın (Babil Kulesi) büyücü kadınları.

Bahr-i Ahzar: Yazarın "Bahr-i Muhit'in bir bucağı" dediği bu deniz Hint okyanusudur.

Bahr-i Muhit: Okyanus. Bahr-i Muhit, okyanuslar için ortak bir ad olup Bahr-i Muhit-i Kebir Büyük Okyanus, Bahr-i Muhit-i Atlasî Atlas Okyanusu, Bahr-i Muhit-i Hindî Hint Okyanusu demekti.

Bahr-i Umman: Umman Denizi. Yazar, Derya-yı Umman do demektedir.

Bahrü'l-Mescûr/Bahrü'l-Hayat: Ölümden sonra dirilişe kaynaklık edeceğine, suyunun döl (meni) kuvamında olduğuna inanılan, Arş'ın altında varsayılan deniz.

Bahtınnasr: Babil kralı II. Nobukodnezar (Nabukodonosor) (MÖ. 605-562). Babası I. Nabukadnezor'dan sonra kral oldu. MÖ. 604'te Suriye ve Filistin'i işgal etti. MÖ. 597'de Kudüs'ü olarak Kral Yehoyakin'i Babil'e sürdü. Eski Arap tarihçileri, Nabukadnezar adının "Putun oğlu", "Konuşan Utarit" anlamlarına geldiğini yazarlar.

Behrâm (Behram-ı Gûr): İran Sasaniyân sülâlesinden Yezdgerd'in oğlu. Avcılığı, adaleti, yaşamını konu alan öyküler ile ünlü şahtır. Gûr denilen yaban eşeğini avlamayı sevmiş; bu yüzden "Gûr" lâkabıyla anıldığı söylenir. Bir gün, avının peşinde at koştururken bir mağaraya girmiş ve kaybolmuş.

Belkıs: Cahiliyye çağında, Yemen'de Sebâ Devleti'nin efsanevî melikesi olarak bilinir. Hüdhüd kuşunun aracılığıyla Süleyman peygamberle tanıştığı ve evlendiği; puta tapmayı bırakarak hak dine yöneldiği semavi dinlerce kabul edilir.

Beni Asfer/Beni Asfer zâhir olmak/fi huruc-ı Beni Asfer: Kimi Arap sözlükçüleri "asfer"in (siyah) anlamına geldiğini ileri sürmüşlerse de Beni Asfer; sarışın Batı topluluklarını, Flavienler'i karşılar. Araplar Yunanlılara da Benu'l-Asfer demişlerdir. Tarihçi Taberî, bunlar için "Kızıl saçlı'nın oğulları" der. Batı hükümdarlarına da "mülûk-i Beni Asfer" denilmiştir. Tevrat'ta; Asfer, Esau'nun torunu Rumil'in babası olarak geçer. Batılıların güçlenişi, bir kıyamet belirtisi sayılmıştır

Beni İsrail Enbiyası: İsrailoğulları denilen Yahudileri hak dine çağıran peygamberler. Başlıcaları Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Şuayb, Hz. Musa, Hz. Hârun, Hz. Davud, Hz. İlyasa, Hz. Yahya ve Hz. Zekeriyya'dır.

Beni İsrail içinde bir bey: Romalılar döneminde Filistin'i yöneten Hérode adlı bağımlı krallardan Hz. İsa ve Hz. Yahya ile çağdaş olan I. Hérode Agripa peygamber Yahya'yı, yasak evliliğine karşı çıktığı için M. S. 34'te öldürtmüştür.

Beni İsrail Kavmi: İbranice'de "Tanrının kulu" anlamına gelen İsrail sözcüğü, peygamber Yakub'un sıfatlarındandı. Onun soyundan süren Yahudi kavmine İsrailoğulları anlamında Beni İsrail denilmiştir.

Berase beheka: Ciltte izler, Lekeler oluşturan veya pul pul deri kalkmasına neden olan abraşlık, sedef hastalığı

Beyân-ı melâike: Meleklerle ilgili açıklama.

Berâhin-i hendese ve kavaid-i hesap ve kanun-ı mesahat: Geometrik kanıtlar, aritmetik kuralları, ölçüm yasaları.

Beytü'l-Ma'mur: Bayındır ev, tapınak anlamındadır. Yedinci kat gökte olduğuna, Hz. Âdem'in dünyaya inişiyle Beytü'l-Ma'mur'un da yere indirildiğine Tufan'dan sonra yine göğe çekildiğine inanılan cennet köşkü. İnanca göre, insanlar için Kâbe ne ise göklerdeki melekler için de Beytü'l-Ma'mur aynıdır. Bu nedenle Kâbe'ye de benzetme yoluyla bu ad verilmiştir. Hz. Muhammed bir hadisinde, Yedinci gökteki Beytü'l-Ma'mur'a, bir gelen bir daha gelmemek üzere her gün 70 bin meleğin ziyarette bulunduğunu söylemiştir. Kur'an-ı Kerim'de (Tur Sûresi 4. Âyet) Beytü'l-Ma'mur'dan söz edilir.

Beytü'l-Mukaddes: Beyt-i Makdis, Beytü'l-Mukaddesî, Süleyman Tapınağı, Mecid-i Aksa adlarıyla da bilinir. İlkin, Hz. Süleyman tarafından yaptırtılan ve semavi dinlerce kutsal sayılan Kudüs'teki ünlü tapınak. Bu tapınaktan dolayı eski adı Yeruşalim (Jerusalem) olan Kudüs'de Beyt-i Makdis sayılmıştır.

Bî-ibtidâ, bî-intihâ: Başlangıcı ve sonu olmayan (Tanrı).

Bilâl (Bilâl bin Hamâme bin Rebah): Hz. Muhammed'in azatlı kölesi ve müezzini. İlk müslümonlardan olan Habeşistanlı Bilâl, İslâmiyette ilk dış ezanı okuyandır. Bilâl-ı Habeşî olarak da anılır.

Bi nebiyyike ve fazlike ya Rabbelâlemin: "Senin nebin ve üstünlüğünle ey âlemlerin Rabbi".

Bir güzel oğlan pes mâlik ala yakın zamanda Cezire-i Garbe: Yakın gelecekte güzel bir genç Avrupa'ya egemen olacaktır.

Burak: Mi'râc gecesinde Hz. Muhammed'i taşıdığı rivayet edilen binit. Arapça "çakmak" anlamına gelen "berk" sözcüğünden türetilmiştir. Burak, saydam, parlak ve şimşek hızında imiş. Başka peygamberlerin de mucizevî seyahatlerinde Burak'a bindikleri rivayet edilir. Örneğin Hz. İbrahim, Kâbe'nin bulunduğu yere bununla gitmiş. Kur'an-ı Kerim'de, Mirâc'ın bu ilk etabını anlatan İsrâ sûresinde Burak adı geçmez; Kur'an yorumlarında geçen Burak, insan başlı, kanatlı, tavus kuyruklu bir at gibi betimlenmiştir.

Cana hayat-ı evvel, hayat-ı ilâhiyenin mazharı denilmesi: Ruhların, Tanrı'dan yansımalar, Tanrı'dan zerreler olması dolayısıyla ölümsüzlüğü.

Canını pek azab ile çeke çeke hulkuma getirmek: Can çekişmek, can vermek, ölmek. Eskiler, ölen kişinin bedenindeki ruhun, can çekişme sırasında bağaza (hulkum) kadar geldiğine ve son nefeste buradan Azrail tarafından alındığına inanırlardı.

Calût ile cenk: Hz. Dâvud, gençken, Filistin Kralı Calût'a (Galyot) karşı savaşan Talût'un ordusuna katılarak Calût'u sapan taşıyla öldürmüş. Bu olaya Kur'an'da Bakara Suresi'nde değinildiği gibi Dâvud ile Calût savaşımı nedenleriyle kimi Arap kaynaklarında, örneğin Mes'udi'nin Mürucü'z-zeheb adlı eserinde anlatılmıştır. Ürdün'deki Ayn-ı Calut, bu olayın geçtiği yer kabul edilir.

Câm-ı Cihannümâ: Câm-ı Cem, Cemşid, Cam-ı cihanbîn, Câm-ı cihondor do denir. İran mitolojisinde, şarabı ilk yapan Cem'in büyülü kadehi. Yedi tür madenden yapıldığı, içine bakılınca bütün evrenin göründüğü riyavet edilir.

Cami-i Ümeyye: Cami-i Beni Ümeyye, Ümeyye Camii de denir. Şam'da, eski bir Jupiter tapınağının yerine 4. yy'da yapılan Vaftizci Yahya kilisesi'nin kalıntıları üzerine Emevi halifesi I. Velid (705-715) tarafından yaptırılan büyük cuma camii.

Câzû: Câdû, cazı ve cadı da denir. Geceleri çıktığına ve kötülükler edip korkuttuğuna inanılan hortlak. Bu temelsiz inanış, Avrupo'da, Anodolu'do ve Uzokdoğu'ya kadar her ülkede yaygın olagelmiş; hatta Ortoçoğ'do Avrupa'da cadılıkla suçlananlar yakılmışlardır.

Cebbarlık davâsı etmek: (Nemrud'un), Tanrı'nın ululuk ve yüceliğinin kendisinde olduğunu —Tanrı olduğunu— ileri sürmesi.

Cebrâil: İslâm inancına göre Tanrı'yo en yakın, Onun buyruklarını peygamberlere ulaştıran ulu melek. Yazar, yeri geldikçe Cebrail'i "Ruh-ı azîm" (yüce Ruh), "Ruhü'l-emin" (Güvenilir Ruh), "Efzâl-i Melek" (Erdemli Melek), "peyk-i Hazret" (Tanrının uydusu), "Mahbubulloh" (Tanrının sevdiği), "Hazret-i Ruhü'l-kudüs" (Kutsal Ruh) sanlarıyla anmıştır. Vahiy Meleği de denilir.

Cem'-i emlâk: Yeryüzü; yeryüzündeki bütün topraklar.

Cem'-i enbiyâ: Bütün peygamberler.

Cem'-i eşya: Evrende olan tüm varlıklar, yıldızlar, yaratıklar.

Cem'-i halkın amelleri defterleri: İnanışa göre her insanın, yaşamı boyunca işlediği günahların ve sevapların, görevli meleklerce yazıldığı kabul edilen sanal defterler.

Cemşîd (Cem): İran'ın efsanevi hanedanı Pişdodiyan'ın dördüncü hükümdarı olup "şahdârû" denilen şarabı ilk yapan ve içen kabul edilir. Şarap içtiği özel kadehi ise Câm-ı Cem, Câm-ı cihan-nümâ adlarıyla ünlenmiştir.

Ceng-i azim kılıç kırgını olmak: Büyük bir savaşta, savaşanlardan çoğunun ölmesi.

Cennetü'l-Me'vâ: İslâm inancına göre, bahçeleri, köşkleri ile ünlü cennet. Me'va'nın sözcük anlamı "yuva", "sığınılacak yurt"tur.

Cezîre-i Rum: Başlıcaları Samothraki, (Semadirek) Midilli, Sakız, Rodos olan Ege adaları.

Ceziretü'l-Garb: Olasılıkla Avrupa Yarımadası.

Cezire-i Vakvak: Şecer-i vakvak (Vakvak ağacı) Adası. Sözde, meyveleri insan şeklinde olan bu ağacı, eski gezginler, ekvatora yakın bir adada gördüklerini iddia ederlermiş. Olasılıkla, narçil denilen Hindistan cevizi veya ekmek ağacı.

Cidde Boğazı: Umman Denizi'ni Kızıldeniz ile bağlayan boğaz. Babülmendeb Boğazı do denir.

Cifir Kitabı: Söylentilere göre, Hz. Ali'nin deve derisine yazdığı 1700 satırlık, kayıplardan, bilinmezlerden haber veren kitap. Bu kitaptaki bilgilerden ilm-i cifr denen bir "bilim" doğmuştur.

Cin Taifesi: İslâm inancına göre görülen (maddi) varlık olan insanın aksine gözle görülmeyen, oma, aklı, duygusu, eylemi olduğuna inanılan cisimsiz yaratıklar. Cinler, dilekleri biçimde görünebilirlermiş. Kur'anda, En'am, Neml, Kasos, Hicr, Rahman, Kehf surelerinde cinlerden söz edilmiştir.

Cisim suretinde: Ruhun, somutlaşması ve insan biçimine girmesi.

Cud, Cudi Dağı: Güneydoğu Anadolu'do Şırnak'toki doğ. İnanışlara göre, Tufon'dan sonra Nuh'un gemisi bu dağın zirvesine oturmuştur. Günümüzde Cudi Dağı denilmektedir.

Cumu'â: alosılıklar, cuma namazı kılınan büyük cami anlamında. Bunun gibi, eskiden böyle camilere Mescidü'l-cumâ da deniyordu.

Cümle âlemin düşmanı merdud: Herkesin kötülüğüne çalışan, kovulmuş şeytan.

Cümleden eşref mahlûk âdem: Yaratıkların en onurlusu ve değerlisi olan insan.

Cümle mevcudat ve mahlûkat: Evrendeki canlı cansız herşey, tüm varlıklar.

Celle ve âlâ/Celle celâluhu: "(Tanrı) en yüce, en ulu ve büyüktür" anlamında, Allah'ın her anılışında, kullanılması gereken oropça sözler. Metinde (c.c.) olarak kullanılmıştır.

Cünûna daldırmak: Malihulyâ (kuruntu) veya meânkoli.

Cürcân Etrâkle harap ola: Hazer Denizi'nin güneydeki Cürcân bölgesinin Türkler tarafından yakılıp yıkılması. Yazar, kıyamet belirtileri orasına bunu da katmış...

Çâr anâsır: Dört öğe. Od (ateş/ısı), yel (hava), Su, toprak (madde). Eski Yunan düşüncesinden, İslâm düşüncesine de geçen varsayım. Evrenin bu dört öğeden oluştuğu kabul edilirdi. "Anâsır-ı erbaa"da denilir.

Çarh-ı gerdûnun harca sürmesi: Dönen dünyanın tükenmesi; yaşamın ölümle noktalanması.

Çihil-pâ: Bu sözcük Farsça olup "kırk ayak" anlamındadır. Yazarın; "değirmi" (eni boyu bir), "kırk ayaklı", "kağnı tekerleği gibi döne döne yürüyen" olarak tanımladığı yaratığın, mitolojik ya da masalsı olduğu açık. Akla gelen en yakın benzeri, yokuşlardan aşağıya top gibi yuvarlanarak inen ve gerçekten değirmi olan gorillerdir.

Dahhâk: Cemşid'i yenerek İran'a egemen olduğu anlatılan destan kişisi. omuzlarındaki yılanların besblenmesi için veya yılan başını andıran urların verdiği acıyı dindirmek için, her gün iki genci öldürtür; beyinlerini omuzlarına sürdürürmüş. Halk, demirci Gâve'nin öncülüğünde ayaklanarak Dahhâk'ı öldürmüş. Feridûn padişah olmuş. Dahhâk; Firavun, Şeddâd ve Nemrud gibi zulüm simgesi bir hükümdar olarak anılır.

Dahhâk rivayet eyler: Dahhâk bin Müzahim (öl. 723). Horasanlı müfessir ve hadisçi. İbn Abbas, Ebu Said el-Hudrî, İbn Ömer, Enes bin Mâlik, Zeyd bin Erkam, Said ibn Cümeyr'den hadis naklemiştir.

Dakyanus: Roma imparatoru Diocletianus'un (İS. 285-305) Doğu efsanelerindeki geleneksel adı. Anadolu'nun doğu ve güney bölgeleri ile Suriye'deki çoğu eski eserin onun döneminden kaldığı; Eshob-ı Kehf denilen "Yedi Uyuyanlar"ın, onun zulmünden kaçıp bir mağaraya sığındıklarına inanılır. Diocletianus, Hıristiyanlığı ortadan kaldırmak için binlerce Hıristiyanı öldürtmüş, fakat bu siyaseti yeni dinin daha çok yayılması sonucunu getirmiştir.

Danyal Peygamber: Beni İsroil nebilerinden ve Hz. Dâvud soyundandır. Buhtunnasr'ın Kudüs'ü işgalinde diğer pekçok Yahudiyle birlikte Bâbil'e götürülmüş. Orada büyümüş, sarayda rüya tabircisi olmuş, sonradan kurtularak Filistin'e dönerken Ahvaz'a yakın Sus'ta ölmüş. Remilin ve rüya tabirciliğinin piri sayılır.

Dârâb Şah: Darayavahuş, Büyük Dârâ (MÖ. 521-485) İran'da hüküm süren Keyâniyan sülâlesinden hükümdar. Batı kaynaklarında Dareios, Darius I. olarak geçer.

Darb-ı orman sikke kesmek: Başkaldırı simgesi olarak eşkiyanın ormanda sikke kesmesi.

Darb ile cülusu sebebinden Mülk-i Rum'a sehilce inkılâb gele: Bir darbe (ayaklanma) sonucu tahta çıkışın ardından Anadolu'da kolayca bir devrimin gerçekleşmesi

Dâvete vermek: Dine çağırmakla görevlendirilmek. Tanrı tarafından peygamber seçilmek.

Dâvut aleyhisselâm: (MÖ. 1015-975): Beni İsrail peygamber ve hükümdarı. Peygamber Süleyman'ın babası olup Kudüs'ü başkent yapmış; Filistin topraklarının tamamını ülkesinin sınırlarına katmıştır. Dört büyük din kitabından bir olan Zebur'un Dâvud'a indiğine inanılır. Zebûr'un sûreleri demek olon Mezamir'i okurken dinleyenler kendinden geçermiş. Demircilik yapan Dâvud'un bir mucizesi, eline aldığı demiri mum gibi eritmesi olarak anlatılır.

Dâvud Şeriatı: Beni İsrail peygamberi ve hükümdarı. (MÖ. 1015-975). Zebur adlı semavi

kitaptaki Tanrı buyrukları ile Hz. Musa'nın dinini canlandırmıştır. Kur'an'da, Enbiyâ ve Sebe surelerinde Davud'dan ve dininden söz edilir. Yazar, "Kostantiniye padişahı" dediği Doğu Roma İmparatorunun bu dinden olduğunu yazmaktadır.

Deccâl: Kıyametin son belirtilerinden olarak ortaya çıkıp "Enâ Rabbükümü'l-'ala'" (Ben sizin yüce Tanrınızım) diyerek kimi insanları kandıracağına inanılan yalancı. Ona uyanların çoğu Kahat kabilesinden olacakmış.

Dediklerim evsaf aceb olmaya: Açıkladığım nitelikler, şaşkınlıklar kaşrışanıp bunlara, inanılmazlık edilmesin.

Demevî mizaç: Öteki canlılık öğelerine oranla karv öğesinin baskın olduğu bünye.

Dergâh-ı Hak: Tanrı katı. Aynı anlamda Dergâh-ı ilâhî, Dergâh-ı İzzet de denîlir.

Devr-i Zühal: Dünyadaki yaşam üzerinde, Satürn'ün etkili olduğuna inanılan uzun dönem.

Deryâ-yı Rum'daki Halic-i Kostantiniyye: İstanbul Boğazı

Deryâ-yı Şark ekser kaht üzre ola: Kıyametin bu belirtisi olarak Doğu ülkelerindeki kıtlık yokluk yaşanması.

Deve üzerinde olan sahib-i saadet'in yerde ve gökteki nice mucizotı: Hz Muhammed'in Miraç, ayı ikiye ayırmak, parmaklarından su akıtmak gibi mucizeleri. "Deve üzerindeki sahib-i saadet" denilmesi; peygamberin Mekke'den Medine'ye göçünde, savaşlarda ve yolculuklarda deve binmesindendir."

Devlet Mısır'o intikal etti." "Haliyâ cümlenin teveccühü ve hüsn-i nazarı "Mısr-ı kahire'yedir. Ordo da zulüm ederlerse devlet-i Rumiye ki murad kostantiniyye derler." Yazar bu cümleleri ile kendi döneminde Mısır Memlûk Devletinin (1250-1517) en güçlü İslâm Devleti olduğunu, eğer bu devlet kötü yönetime sapar ve gerilerse erkin Devlet-i Rumiye'ye (Osmanlılara veya, İstanbul'u fethedecek Anadalu devletine) geçeceğini vurgulamaktadır.

Devr-i Komer/Devr-i Âhir: Nebatilerden kalma bir varsayıma göre evrenin bir oluş dönemi 49 bin yıl olup bu dönem, yedi evreye ayrılır. Her evrenin ilk bin yılında yedi gezegenden biri, bağımsız olarak kalan altı bin yılında ise diğer gezegenlerle ortak egemenliği sözkanusudur. Örneğin, birinci evrenin ilk bin yılında Zühâl egemenken, "Âhir zaman" denilen son evre, Ay'ın egemenliği ile başlamıştır. Kıyamet bu evrenin sonu olacaktır.

Deyr-i Minâ derler bir yer vardır, Frengistan'dadır. Ordo üçyüz onüç peygamberlerin sureti vardır: Olasılıkla İtalya ya da İspanya'daki büyük bir kilisenin kubbe ve duvarlarındaki peygamber ve havari betimleri.

Dımışkî, Şirazî, Kirmanî: Eskiden doğu dünyasının en çok aranan ve kılıç yapımında kullonılan Şam, Şiraz ve Kirman çelikleri. Yozarı, Yemanî denilen Yemen çeliğinin, bunlardan da değerli olduğunu anlatmaktadır.

Dokuz kat gök: Eski bir görüş, dünyayı evrenin merkezi sayarak gök katmanlarının onun üstünde kubbeler halinde birbirini kuşattığını varsayıyordu. 1'den 7'ye kadarki gök katlarında sırası ile Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Mirrih, Müşteri, Zühal yer almıştı. Bunları, 12 burcun bulunduğu 8. Gök kaplıyordu. Bu kota Arş da deniyordu. Daha dışta ise üzerinde hiçbirşey bulunmayan Felek-i Atlas vardı.

Dört Kitap: Vahy ediliş sırasına göre, Hz. Musa'ya indirilen Tevrat, Hz. Dâvud'a indirilen Zebûr, Hz. İsâ'ya indirilen İncil ile Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an'dır.

Dört pâre tunçtan nesnenin üzerinde yekpâre taştan mil: İstonbul'da Sultonahmet meydanındaki dikili taşlardan en eski ve büyük olanı. Obelisk de denilen ve Mısır'dan getirilen 19, 59 m. boyundaki bu granit anıtın kaideye oturtulmasında dört köşeye pirinçten yastıklar konulmuştur. 18. sülâle firavunlarından III. Tutmosis'in (MÖ. 1502-1488) adına yapılmış olan taşın dört yüzünde hiyeroglif metinleri vardır.

Dört peygamber oğlanları: Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak ve Hz. Yakub'un soyları; İsrailoğulları.

Duvâlpâ/devval-pây: Yazarın "Kayış ayaklar" olarak açıkladığı bu yaratıkların mevhum, hayali olduğu kuşkusuz. Bir zamanlar, Hindistan'da böyle bir "tâife"nin yaşadığı sanılırmış.

Dünya da olunca âhiret de hod sûru mukarrerdir: "Değil mi ki dünya var; âhiret borusunun çalınacağı da kesindir." anlamında olmalı.

Düşman havalesi vâki almak: Düşmanların saldırması.

Ebu Ali Sina (İbn Sina): (Buhara 980-Hemedan 1037). Büyük İslâm düşünürü ve hekimidir. Tıp ve felsefe konulu çok sayıda yapıtı vardır. eş-Şifa ve el-Kanun yapıtlarının en ünlüleridir. Avrupalılar İbn Sinâ'yı Avicenne adıyla tanırlar.

Ebubekir Hz. (571-634): Ebubekir Sıddık. Hulefâ-yı Râşidîn denilen dört halifenin ilki. (632-634).

Ebu Cafer Mansur bünyadı: Abbasi Halifelerinin ikincisi olan Mansur'un (754-775) kurduğu Bağdat kenti.

Ebu Cehl (554-624): Asıl adı Ebu Hakem Amr bin Hişam. İslâmiyet karşıtlarının ve Hz. Muhammed düşmanlarının en ünlüsü. Bedir Savaşında öldürülen Ebu Hakem'e, Ebu Cehl (bilgisizlerin babası) adını yakıştıran peygamber, onu "ümmetimin Firavunu" olarak nitelendirmiştir.

Ebu Hanife: Ebu Hanife Numan bin Sabit (öl. 767) Hanefî mezhebinin imamı olan müctehit. İmam-ı âzâm olarak da anılır. Dört büyük sünnî imamdan tekidir.

Ebu Hüreyre: Hz. Muhammed'in hizmetinde bulunan ve ondan hadisler aktaran sahabe. Asıl adı bilinmeyen bu sahabeye, "Kedi babası" anlamına gelen Ebu Hüreyre adını, kedileri çok sevdiği için Hz. Muhammed vermiştir.

Ebu Leheb: (Ö. 624) Asıl adı Abdüluzza bin Abdülmuttalib, Hz. Muhammed'in amcalarından. Ölünceye dek İslâmiyet karşıtlığını sürdürmüştü. Kur'an'ın Tebbet suresinde "Ebu Leheb" (alev babası, cehennemlik) olarak anılmıştır.

Ebu Müslim yârları: Ebu Müslim el-Horasanî'nin (719-755) Emevilere karşı başlattığı ayaklanmada kendisine katılan Türk-Müslüman Savaşçıları. Bunlar, Merv'e bağlı 60 köyden toplanmışlardı.

Eflâkin seyri: Gezegenlerin, uzay katmanlarında, kendi yörüngelerindeki hareketleri.

Efrasiyâb: İran destanının kahramanlarından. Peşeng'in oğlu olup Nevrûz'u öldürerek şah olmuş; Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür. Torunun oğlu Feridun, onun oğlu da Türk'tür. Turan (Türk) uluslarının hakanı Efrasiyâb'ın ise Alp Er Tunga olduğu sanılmaktadır.

Efrenc Memleketi, Efrenc İli: Fransa. Daha geniş anlamda Avrupa.

Ehadis-i nebeviyye: Hadisler. Hz. Muhammed'in, din, ahlâk, hukuk vb. konulardaki sözleri.

Ehl-i Bağdad: Bağdat halkı.

Ehl-i dünya: Yaşama düşkün, kazanmayı, yiyip içmeyi, eğlenmeyi seven; buna karşılık din gereklerini yeterince yerine getirmeyen.

Ehl-i fesad: Halk içinde ikilik, ayaklanma çıkartanlar.

Ehl-i hendese: Eski geometri ve mühendislik bilimleriyle uğraşanlar.

Ehl-i his: Simgelerin, işaretlerin gerisindeki gerçekleri sezen ve yorumlayanlar.

Ehl-i hüküm: Din adına yargılayan, fetva veren, yönlendiren veya yönetenler.

Ehl-i ilm: Din bilginleri.

Ehl-i keşif: Gizlilikleri, gizemleri bilenler. Gizli, bilinmez bilgilerin, haberlerin, Tanrı tarafından kendilerine bildirildiği kişiler.

Ehl-i küfr: Dinsizler.

Ehl-i nâr olmak: Cehennemlik olmak.

Ehl-i riyazât: Sürekli ibadet eden, aynı zamanda az yemeyi, az uyumayı, eğlenceden uzak durmayı önemseyerek nefsini dizginlemeyi amaçlayan kişiler.

Ehl-i Sûk: Çarşı halkı.

Ehl-i tefsir: Kur'on-ı Kerim'in âyetlerini yorumlayanlar; müfessirler.

Ehline remz ile caiz olmak: Cifr bilgisiyle ancak bu bilgi olanlarının simgelerini bilenlerin uğraşması gerekir.

Eimme-i Râsihûn Ali hazretleri oğlanları: Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra (661) altı ay kadar emirü'l mü'minin (halife) olan oğlu Hasan, imamlık dâvasını sürdüren ikinci oğlu Hüseyin, Hüseyin'in oğlu Zeynelâbidin ile sonraki kuşak torunları Muhammed Bâkır, Caferü's-Sadık, Musa Kâzım, Ali Rızo, Muhammed Takî, Ali Nakî, Hasan Askerî ve ölmeyip kaybolduğuna, kıyamette ortaya çıkacağına inanılan Mehdî. Yazar bunları Eimme-i Rasihûn (bilgili ve gerçek imamlar) olarak anmaktadır. Adları sayılanlara "Oniki imam", "Eimme-i isnâ-aşer" de denir.

Ekâbirin ittifakı birdir: Uluların sözbirliği, ortak kanısı.

Ekalim (İklimler): Eski coğrafyacıların sınırlamasına göre, karoların başlıca bölgelerinden herbirine denilmiştir. Eskiden, dünya "dört kısım", bu dört kısımdan birinin üzerinde de insanların yaşadığı kabul edilerek buna, dörtte bir yerleşimi anlamında "Rub'-ı Meskûn" deniliyordu. Rub'-ı meskûn ise yedi "iklime" ayrılıyordu. Bunlar. 1. İklim Hind, 2. İklim Çin, 3. İklim Türk Diyarı, 4. İklim Horasan, 5. İklim Maveroünnehir, 6. İklim Rum, 7. İklim Bulgar diyarı idi. İklimleri daha farklı veren kaynaklar da vardır.

Emirü'l-müminin: Halife, Müslümanların buyrukçusu olan ve bu yetkinliğini Hz. Muhammed'in halifesi olarak kazanmış bulunan hükümdar. İlk dört halife ile Emevi ve Abbasi halifeleri bu sanı taşamışlordır.

Emr-i mo'ruf nehy-i münker: "Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i oni'l-münker" Arapça sözün kısaltılması. "Din buyruklarına uymok, dince yasaklananlardan uzak durmak" anlamındaki, İslâm dini kuralı.

Enâ bu'istü ve's-sa'atü kehateyni: "Ben ve kıyamet ikimiz beraber geldik. Amma ben biraz ondan ön geldim". (Muhyiddin Arabi'nin Ruhu'l-Kudüs adlı kitabında).

Enbiyâ, evliya, ukalâ, fûzalâ, hükemâ âcizlerdir: Peygamberler, ermişler, akıl ve erdem sahipleri, düşünürler (evrenin gizemini açıklamak) gücünden ve bilgisinden yoksundurlar.

Enbiyânın evveli, enbiyânın âhiri: Nebilerin (peygamberlerin) ilki (Hz. Âdem); sonuncusu (Hz. Muhammed).

Endülüs Cezîresi: İspanyolca "Andalucia"dan, Aropça'ya uyarlanmış bu sözcükle İspanya yarımadasının güney bölgesi tanımlanmıştır.

Envâ-ı azap âletleri: Cehennemdeki işkence aygıtları.

Envâ'-ı mahlûkat: Bütün yaratık türleri.

Erhamü'r-râhimin: "Esirgeyicilerin en esirgeyicisi" anlamında olup Kur'an'da geçen (Enbiyâ Suresi 83. Âyet) Allah sıfatlarındandır.

Erkeği doyamadı: "Doyamadı" sözcüğü "dayanamadı, uçamaz oldu" anlamında; erkek Anka'nın yitip yok olduğunu bildirmektedir.

Ervah-ı hayvanat tabâ'yi-i maâdinden tâhir olmak yine tabâ'iyye karışmak: Hayvanlar (canlılar) doğal dönüşümden oluşur; ölünce yine doğal maddelere karışır. (İnsanlar gibi ruh sonsuzluğuna sahip değillerdir.)

Esah kavil: "En doğru görüş" anlamında dinle ilgili konularda güvenilir bilgiler ve riyavetler için denilir.

Esmâ'yı öğretmek: Tanrı'nın, tüm isimlerini (Esmaü'l-hüsna'yı) kapsayan ve bilene her türlü manevi gücü kazandığına inanılan İsm-i âzâm'ı bildirmek.

Esmâullah: Tanrı'nın Kur'an'da geçen adları. Bunların sayısı 99 olarak sayılmıştır. Bu adlardan 5'i Fatiha'da geçen Allah, Rab, Rahman, Rahîm, Mâlik'tir. Diğer birçok sûrede de Goffâr, Settâr, Fettah, Alîm, Rezzâk vd. adları geçmektedir. Bu adlara "Esmâü'l-hüsnâ" (güzel adlar) da denilir. "Esmaullah çekmek", bu adları yineleyerek yapılan dua ve zikirlere denilir.

Esrar-ı cifriyye ve havadis-i kevniye ve rümûz-ı cifriyye: Cifr denilen ve geleceğe ilişkin tahminler çıkartan bilgi alanı ile varlıklar evreni, Cifr bilgisinin harflerden oluşan simgeleri.

Eşrat-ı Saat: Kıyamet belirtileri. Bu belirtiler, "açık" ve "gizli" olarak sıralanır. Gizli belirtiler; sevecenliğin, utanmanın, cömertliğin, arkadaşlığın, sözünde durmanın, doğruluğun görülmez olması, yüksek yapılar yapılması, giysilerin incelenmesi, kadınların erkeklere benzemeye başlaması, çocuk sayısının azalması, zinanın yaygınlaşması, mezarların süslenmesi vs. olarak sayılır. Açık belirtiler ise Deccal'ın çıkması, İsa'nın yeryüzüne inmesi. Dabbetü'l-Arz'ın görünmesi, Ye'cüc ve Me'cüc kalabalığının ortalığa yayılması vs. olarak açıklanır.

Eşref-i adem Muhammed Mustafa: Hz. Muhammed. Yazar, Peygamberin "Âdeme ve âleme rahmet vermek" üzere gönderildiğini, "seyyid-i kâinat ve mefhâri mevcudat" (evrenin efendisi, tüm yaratıkların övüncü) olduğunu sık sık anar.

Eşref-i mahlûk: Tüm yaratıkların en onurlu ve yüce olanı (insan). Yazar bir başka yerde, aynı anlamda "eşrefü'l-halk ve efharü'l-mahlûkat" deyimini kullanmıştır.

Evveli Muaviye ve âhiri Mervan bin Muhammed: Emevî halifeleri. Beni Ümeyye, Doğu Emevileri de denilen bu ilk İslâm-Arap hanedanının atası Muaviye'dir (661-680). Sonuncusu II. Mervan'dır. (744-750)

Evveli Şam âhiri Şam: Şam'ın, kentlerin en eskisi olduğunu ve kıyamete değin de varlığını koruyacağını anlatan bir deyim.

Fakir: Tarikat mensupları arasında alçakgönüllülük belirtisi olarak "ben" yerine kullanılırdı. Yazarlar, hattatlar da aynı anlamda kendilerinden "fakir" diye söz ederlerdi.

Fâtıma hazretleri (609-633): Hz. Muhammed'in, eşi Hatice'den doğan küçük kızı. Ümmü Ebiha, Eşrefü'n-nisâ, Fâtımâtü'z-Zehrâ, Fâtımâtü'l-Kübrâ, el-Merziyâ vb. sanlarla anılmıştır. Hz. Ali ile evliliğinden olan oğulları Hasan ve Hüseyin Oniki imam'dandır.

Felek: Gök anlamındadır. Eski inanış ve görüşlere göre, gök 9 felek (katman) idi. Her katmanda bir gezegenin olduğu varsayılıyordu. Yedi katmandaki birer gezegen dünyayı ve dünyadaki tüm yaratıkları etkilemekteydi. Bu inanış ve görüş doğrultusunda felekiyyat denilen bir de bilim geliştirilmişti. Dokuz felekten gezegenli olanları; Kamer, Utarid, Zühre, Şems, Mirrih, Müşteri ve Zühol'dür. 8. Felekte ise basite denen yıldızların bulunduğu; 9. Feleğin ise Felek-i Atlas, Felekü'l-Eflâk, Felek-i Alâ olarak anılan Arş olduğu kabul edilirdi.

Felekte yan aksine dönmek: Ay'ın, kendi yörüngesinde, dünyanın dönüş yönüne göre ters yönde dönmesi.

Ferfiyun: Sıcak ülkelerde yetişen, ilâç yapımında kullanılan reçineli bir bitki, bu bitkiden elde edilen zamk.

Feridun (Âfridûn): İran destanının başlıca kahramanlarından olup Pişdadiyân sülalesinden ve Cemşid soyundan hükümdardır. Gâve'nin Dahhâk'i öldürmesiyle sonuçlanan ayaklanma sonunda şah olmuştu. Destanî gelenekler, Doğu kavimlerinden Ariyânî-

lerin (İranlılar) Feridun'un İrec adlı; Turanilerin (Türkten) Tur adlı; familerin de Sel adlı oğullarından türediklerini ileri sürer.

Feriştеler: Melekler. Ferişte/firişte sözcüğü Farsça olup, namaz, oruç, peygamber gibi diğer sözcüklerle birlikte din terimi olarak Türkçeye girmiştir. Yazar bunlardan "Yedi kat gök feriştеleri", "Cemi' feriştеler", "azap feriştеleri" diye söz etmekte ve "cism-i ruh-i lâtif" (çok güzel ruhsal varlıkları) biçiminde tanımlamaktadır.

Feriştеler, hüsn ile kişinin cânını âsanca hulkuma getirmek: Meleklerin, acı vermeden can almaları.

Feriştelerin gıdasının tesbih olması: Meleklerin, yemeden içmeden salt Tanrı'yı ululayıp onun adını yineleyerek yaşamları.

Feriştenin çiğninde kanar tutmak: Görevli meleğin, uzay katmanlarını ve yıldızları omuzunda taşıması.

Fevka'l-âlô: Yeryüzünden uzaya doğru gök katmanları. Yazar bu katmanları; hava, kazâ, bulut, kürre-i zemherir, gök, sidretü'lmüntehâ... olarak sıralamaktadır.

Fezâ-i mâlâ yetenâhü: Sonsuz uzay boşluğu

Firavun (Firavn): Eski Mısır'da Amalika-Kıbt hükümdarlarının ortak unvanıydı. Dinsel öğreti ve öykülere göre Hz. Musa'ya iman etmeyen ve ona karşı mücadele başlatan Firavun Velid ibn Mus'ab'dı. Tarih bilgileri ise, Hz. Musa ile çağdaş Firavun'u II. Ramses'in oğlu Meneftah olarak gösterir.

Firdevs-i âlâya nüzul olmak: Firdevs cennetine girmek, âhiret yaşamını orada geçirmek.

Firengistan: Doğu İslâm kaynaklarında, Frenklerin yaşadığı ülke anlamında Avrupa'nın karşılığıdır. Yazar aynı anlamda "Efrenc Memleketi", "Efrenc ili" de demektedir.

Fukaha fusaka olmak: İslâm hukukçularının, adalet işlerini bırakıp dince günah ve yasak olan işleri yapmaya başlamaları.

Gazâ ve cihâd: Din uğruna yapılan kutsal savaşlar.

Gazali (Ebu Hamid bin Muhammed el-Gazali) (Tüs-1058-1111): Kelâmcı İslâm filozofu. Babası iplikçi olduğundan "el-Gazalî" denilmiştir. Bağdat Nizamiye medresesinde ders okuttu. Bir süre içine kapalı bir yaşam sürdürdü; çöllere giderek "gayb âlemini (evreni) gözlemlemeye çalıştı. Şam'a, Mekke'ye gidip önce Bağdat'a sonra Tus'a döndü. Gazalî, ilkçağ Yunan filozoflarının eserlerini, yeni Eflatuncu felsefeyi, Eflâtun'u ve Aristo'yu incelemiştir. Çok sayıdaki eserlerinden en tanınanı İhyâu ulûmi'd-Din'dir.

Geyik evliyası geçinen baba geyikler: 14. yy başında yaşayan Abdal Musa, geyikli Baba gibi şeyhlerin yolunda giden dervişler.

Geylân ili: İran'ın kuzeyinde, Hazer denizi kıyısında bir bölge.

Gıdo-yı rûh etmek: Duyuşsal ve bilişsel doyum. Ruhsal ve akılsal tatmin.

Göç yarağı etmek: Başka bir yere göçmek için hazırlık yapmak.

Gök Dağı ile Kudüs, Halilü'r-Rahman beyninde bir uzun göl: Lût gölü. Bahr-i Lût, el-Meyyit olarak da bilinir.

Gökler ahvali: Güneşle uydularının yer aldığı uzay katmanının durumu.

Göze inen madde: Katarakt, tavuk karası, perde, akbasma, aksu denen, göz zarının danuklaşması.

Göze ağrısı: Olasılıkla, halk arasında "damla"da denilen gut hastalığından kaynaklanan sızı.

Habeş'den Bartiyye şehrine gemi bir yılda varır: Habeşistan'dan başlayıp doğu, güney ve batı Afrika kıyılarını dolaşarak Britanya'ya ulaşan uzun deniz yolu.

Habeşe Tube, Serendib serhaddidir: "Habeşistan ve Nubiya (Nube-Asvan), efsanevi adı

Serendib olan Seylân adasına komşudur." Hz. Âdem'in Cennet'ten çıkartılınca Serendib Adasına indiğine inanılır.

Habibullah Muhammed Resulullah hazretlerinin suret-i kerimeleri olan suret-i şerife: Hz. Muhammed'in betimi; kutlu yüzü. (Devamında, Zengibar denizinde zaman zaman gözüktüğü anlatılıyor).

Hâcer: Peygamber Hz. İbrahim'in karısı ve Hz. İsmail'in annesi. Hâcer, Firavun tarafından Hz. İbrahim'e câriye olarak verilmiş; uzun zaman çocuğu olmayan Hâcer; Hz. İbrahim'in, Tanrı'dan, kurban etmek dileğiyle evlat istemesi üzerine Hz. İsmail'i doğurmuş. İbrahim, Hâcer ve İsmail, Kâbenin kurucuları ve Hz. Muhammed'in ataları; Hz. İbrahim'in diğer eşi Sâra'dan olan oğlu İshak da İbranîlerin atası sayılır.

Hadden tecavüz olmak: Kötülük, sapkınlık ve aymazlıklarının sınırı aşması.

Hak Tealânın kazâ kürsüsünü kurması, divan-ı ilâhinin cem olması: Mahkeme-i kübrâ denilen büyük yargılama günü. İnançlara göre Mahşer'deki yargı.

Hak'dan hitap gelmek/hitab-ı izzet/Hak'dan hitab-ı izzet ermek: Tanrı buyruğunun peygambere ulaşması; vahy.

Hak(k)ullah: Kimi inançlara göre (örneğin Alevilik'te) üretilen ya da kazanılandan pîr'e, şeyhe, din-tarikat ulusuna verilmesi gereken pay.

Hâlâ ve melâ: bak. Mahv ü fenâ

Hâlet-i mevt: Koma, ölüm hâli, Sekeratü'l mevt de denir.

Halik-i Rabbi'l-âlemin: Bu nitelemede gramer hatası var. "Halik-i âlem" (Evrenin yaratıcısı) ile "Rabbi'l-âlemin" (Evrenin Tanrısı) bir arada fakat kuralsız kullanılmış.

Hâlik-ı mahlûk, Râzık-ı merzuk: Varlıkları yaratan ve rızıklandıran Tanrı.

Halilü'r-Rahman: Filistin'de Kudüs'ün 40 km güneyindeki Hebron kasabası. Hz. İbrahim ile soyundan gelen kimi peygamberlerin mezarları burada olduğu için kutsal sayılır.

Halk-ı âlem acebe kalıp mütehayyir olmak: Bir alağanüstülük karşısında herkesin şaşırakalması.

Hâmân: Firavun'un veziri ve danışmanı. Söylentilere göre Hâmân, Ehramların yapımı işini de üstlenmiş. Yıldızları incelemek için bir de rasathane yaptırmıştı.

Hameletü'l Arş: Arşiyan da denilen melekler. Bunların düzenli sıralar hâlinde Arş'ın etrafında tesbih ederek dolaştıklarına inanılır.

Hararet madenleri teskin-dürür: Güneşin ısısı yeryüzündeki madenleri eritmeyecek derecededir.

Harun aleyhisselâm: Musa peygamberin ağabeyi. Museviler onu Aaran, Aharan olarak bilirler. Harun'un, Musa'nın buyruklarına uyduğuna, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışlarında onlara kumandanlık ve Musa'ya vekillik ettiğine ilişkin inançlar ve söylentiler vardır.

Harut ile Marut Hikâyeti: Kur'an'da Bakara Sûresi'nde anlatıldığına göre Babil halkına büyü ve sihir öğreten iki melek. Rivayetlerde, meleklerin, insanları aşırı günahkâr görmeleri üzerine, Tanrı'nın kendi aralarından iki melek seçmelerini istediği; meleklerin de Harut ile Marut'u seçtikleri; Yeryüzüne insan görünümünde inen bu iki meleğin, kısa zamanda, insanlar gibi, nefislerine uydukları ve zühre adında bu kadına âşık oldukları, puta tapıp içki içtikleri, en son ism-i azâm duasını ifşâ ettikleri, bu günahlarından dolayı Kıyamete kadar ceza çekecekleri v.s. anlatılır.

Hâsü'l-havas: Seçkinlerin seçkini. En seçkin kişi veya kişiler.

Haşr ü neşr ve tammetü'l-kübrâ zâhir olıser: En büyük felâketin, yani kıyametin kopması. (Kur'an, Naziat Suresi 34. âyet)

Hâtemü'l-enbiya: Peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed.

Hâtimü'l-evlâd: Mehdî'nin Çin'li bir kızla evliliğinden doğacağına inanılan son çocuk.

Hatt-ı İstiva: Hatt-ı Üstüvâ da denilir. Yer küresinin iki kutbundan eşit uzaklıktaki orta enlem. Ekvator.

Hatunun vaz' etmeğe burusı tutmak: Kadının doğum sancısının başlaması.

Havadis-i kevniye: Varlıklar evrenin oluşumuyla ilgili bilgiler, ilginç haberler.

Havariyun: Hz. İsa'ya inanan ve onu destekleyen oniki kişi. Vaftizci Yahya, Petrus (Simun), Anderas, Yakup, Yuhanna, Filipus, Bartholomaeus, Matta, Tamas, Küçük Yakup, Simden Yahuda (Taddeus), hain Yahuda (İskaryot). "On iki", Havariler için kutsal bir sayıdır. Daha sonra başkalarına da havari (yardımcı) sanı verilmiştir. Yazar, kitabının bir başka yerinde bunlardan "İsa peygamberin yârları" diye söz ettiği gibi, üçünün de "Malgatus, Ternas (Teryasa) ve Tabnas imlasıyla adlarını verir.

Hayy ü kayyum padişah: Dirliği ve var oluşu kendinden olan Tanrı.

Hevilnâk canavarlar: Korkunç ejderhalar, yaratıklar.

Heybet nazarını salmak: (Tanrı'nın) ululuğunun korkutucu, eritici bakışıyla bakması.

Hezâr herze yemek: Her türlü saçmalığı yapmak.

Hıtâ/Hıtayî kavmî: Hatâ da denilir. Çin'in kuzey bölgesi. Güzelleriyle ünlü ayrıca misk gibi güzel kokuların üretildiği yer olarak Doğu edebiyatında sıkça geçer. Doğu Türkistan'da, yine güzelleriyle ve miskiyle ünlü bir kent olan Hûten, Hıtâ ile birlikte anılır. Bu bölgede yaşayan yerli halka Hıtâyî kavmi denilmiştir.

Hicret tarihi Muharremden Muharreme değindir: Hicrî Takvim yılı, Muharrem denen ayda başlar.

Hicret tarihi şems seyrine uymaz: Hicrî-Kamerî takvim, güneş takvimine uymaz.

Hidayet-i hak ermek: Tanrının koyduğu doğru yol olan İslâm dininin gelişi.

Hirâ: Mekke yakınındaki Cebel-i Nûr denen dağdaki Hz. Muhammed'in inzivaya çekildiği ve ilk vahy'in geldiği mağara. Sonradan Cebel-i Nûr'a da Hirâ Dağı denilmiştir.

Horzum: Bu adda bilinen yer, Anadolu'da göller yöresindeki hâlen Gölhisar denilen kasabadır. Ancak yazar, burayı değil, herhalde Harezm'den ya da Hazer Denizi'nden söz etmektedir.

Hûd Kıssası: Hûd peygamberin yaşam öyküsü. Kur'an'da Hûd Sûresi'nde adı geçen bu peygamberin Âd kavmine gönderildiğine, fakat Âd kavminin kendisine uymaması sonucu Tanrı'nın korkunç âfetler ve kuraklıklarla Hud ve ona inananlar dışında tümünü yak ettiğine inanılır.

Hulefâ-i benî Abbas, evveli Ebu'l-Abbas, âhiri Muhammed Mehdî: Abbasi Hilafeleri. İlki "Seffah" lâkabıyla anılan Ebü'l-Abbas (750-754), sonuncusu da el-Musta'sem-billah Abdullah'tır (1242-1258) Abbasi halifelerinin sayısı 37'dir.

Hûrî: Sözcük anlamı "ahû gözlü"dür. İnanışa göre, hûriler cennet kızlarıdır. Bunlar, amber saçlı, ay kaşlı, kara gözlü, güneş yüzlü, inci dişli, Mercan dudaklı, gül yanaklı, servi boylu, cilveli, güzel huylu, gülden tâze bâkirelerdir. Yazar, hûrîleri "be-gayet lâtif mahbuplar" (eşsiz güzellikte sevgiler), "nûr-ı câmid" (somut nûr), nitelemeleri ile betimlemektedir.

Husun halkı helâk olmak: Surlarla çevrili İstanbul'da yaşayanların ölmeleri.

Hûşeng: İran Pişdadiyan soyu hükümdarlarının ikincisidir.

Huzeyfe ibn Yemanî: Ebu Abdullah Huzeyfe bin el-Yemanî: (öl. 656) Hz. Muhammed'e sırdaşlık eden sahabe. Peygamber, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Osman dönemlerindeki savaşlara katılmıştır.

Hülle: Cennette giyileceğine inanılan kutsal giysi.

Hürmüz: Nuşirevan'ın torunu, Behmen'in oğlu İran şahı. Üzeri mücevher işi altın tâcından dolayı Hürmüz-i Tâcdâr diye anılmıştır.

Hürmüz Denizi: Hürmüz Boğazı'nın doğusundaki Umman Körfezi veya bu boğazla girilen Basra Körfezi.

'Irkü'n-nisâ/'arakü'n-nisâ: Siyatik denilen ve kalçadan bacaklara kadar inen sinirsel ağrı.

Issı renc/soğuk renc: Eski tıpta; sıcak, soğuk, kuru, ıslak olmak üzere dört ayrı doğallık, kan, balgam, safra, sevda olarak da dört yaratılış (mizaç) olduğu; hastalıkların da bunların dengesizliğinden doğduğu kabul edilmiştir. Buna göre "ıssı renc", sıcak sancılar, ağrılar; "soğuk renc" de soğuk sızılar, ağrılar, titremeler olmalıdır.

Issı ter nesneler: tatlı ve tâze yiyecekler.

Issısı ziyan kılmamak: sıcağının dokunmaması, zarar vermemesi.

İbn Abbas: Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın büyük oğlu. (619-688) Çok sayıda hadis nakletmiştir. Kur'an'ı ilk yorumlayan olup yazdığı Tefsir ünlüdür.

Hz. İbrahim: Halilü'r-Rahman, Halilullah sanlarıyla anılan peygamber. Babil halkını dine çağırmıştır. İnanca göre Kral Nemrud, Hz. İbrahim'i ateşe attırmıştı; fakat, ateş İbrahim'i yakmadı, yemyeşil çimen oldu. Yeğeni Hz. Lût ile Musul'a göçtü. Sâra ve Hacer adlı eşleri, çocukları ile Filistin'e döndü. Hicaz'a giderek Kâbe'yi yaptı. Oğulları İsmail'den Araplar, İshak'tan İsrailoğulları türedi. Oğlu İsmail'i Tanrı için kurban edecekken Cebrail kendisine bir koç getirmiş ve İbrahim bu koçu kurban etmişti. Hz. İbrahim'le ilgili mucizelerin bazılarının Urfa'da geçtiğine inanılır. Kâbe'yi ilk yapanın da İbrahim olduğu kabul edilir.

İbrahim Kavmi: Hz. İbrahim'in, Tanrı'nın birliğine inanmaya çağırdığı İsrailoğulları.

Hz. İdris: Kendisine göklerin gizemleri açılan ve 365 yaşında iken Tanrı tarafından göklere kaldırılıp meleklere hocalıkla görevlendirilen ve ölmeden cennete giren nebi. Kıyamete kadar, Tubâ ağacının gölgesinde cennetlikler için giysi (hülle) biçeceğine inanılır. Bir başka inanışa göre yazıyı icat edendir.

İdris Peygamber gelip ilm-i nücûm ve rasad ve sanatlar peyda etmiştir: İsrailoğulları peygamberlerinden olan ve Nuh'tan önce (M.Ö. 5. binde) yaşadığı kabul edilen Hz. İdris'in, Tanrı tarafından göklere kaldırıldığına, meleklere hocalık ettiğine, uzay ve yıldızlarla ilgili ilk bilgileri, yazıyı, rakamları, terziliği insanlara öğrettiğine inanılır.

İdris, Tubâ ağacı dibinde sındı vurup hülle biçer: Hz. İdris'in, Tubâ ağacının dibinde makasıyla cennetlikler için sürekli giysi biçmesi.

İhtiyar-ı cüz'i: Tanrı'nın insanlara verdiği özgüven ve güç; irade-i cüziye.

İlham-ı ilâhî keşfolmak: Tanrısal esinleri çözüp açıklamak.

İlliyyîn: Yedinci kat gökteki çok yüce ve özel bir makam. Cennetlerin en özenli yerlerinden olduğuna, "amel" (günah ve sevap) defterlerinin de burada saklandığına inanılır. Eserde "âlâ-yı illiyyîn" olarak da geçmektedir.

İlm-i hendese: Biçim, boyut, hacim, ölçü hesaplarını kapsayan bilim alanı. Geometri ve mühendislik biçimleri.

İlm-i hurûfun letâifinden ve havâssiyyetinden behre almak: Arap harflerinin her birinden gizli anlamlar çıkartmaya ve bu harflerin manevi güçlerinden yararlanmaya eskiden "harfler ilmi" anlamda "ilm-i huruf" deniliyordu. Yazar, okuyucularına, bu bilimin iyiliklerini, yazarlarını, etkisini öğrenmelerini öğütlüyor. (İlm-i huruf, uzun bir inanış döneminin ardından 16. yy'ın sonlarında ortaya çıkan Hurufilik tarikatının da esin kaynağı olmuştur.)

İlm-i Ledün: Tanrısal sırları, yaratılıştaki hikmetleri bilmek. İnanışa göre bu bilim Tanrı'ya özgüdür. Ancak, kimi peygamberler, Tanrısal bilgilerle bir ölçüde bilgilendirilmişlerdir. Tasavvufta ise Tanrı'dan esinler alan mürşidin aydınlatmaları ilm-i ledün sayılmıştır.

İlm-i nâfiyi koyup semm-i katile meşgul olmak: Yararlı bilimlerle uğraşmak yerine öldürücü zehirleri araştırmak.

İlm-i nücum iktizası/ilm-i nücûm kavaidi: Astroloji-Yıldız bilgisi ile ilgili kurallar.

Hz. İlyas: Kur'an'da adı geçen peygamberlerden. İbranice Eliyyahu, Elia denilir. İsrailoğulları, onun bedduası üzerine Tanrı tarafından kuraklıkla cezalandırılmışlardır. İnanca göre, İlyas ateşten bir at üzerinde göğe yükselmiştir. Hızır'la birlikte darda kalanların imdadına yetişir.

İlyas kavmi: Hz. İlyas dönemindeki İsrailoğulları. İnanışa göre Hz. İlyas, kavmini puta tapmaktan alıkoymaya çalıştı. Bu yüzden sıkıntılar çekti. Kırlarda mağaralarda yaşadı. Sonunda bir mucize ile "ateşten bir at"a binip (M. Ö. 800'lerde) gözden kaybolup Hızır'la buluştu.

İnkıraz-ı âlem: Dünyanın sonu, kıyamet.

İns ü cin: İnsanlar ve cinler.

İnsanın ilmi bunda fenâdır: İnsan aklı ve bilmi buna yetmez.

İsâ (Ö. M.S. 29)**:** Kendisine İncil indirildiğine inanılan ve Hıristiyanlığın kurucusu olan peygamber. Kur'an'da, Âl-i İmran, Maide, Meryem, el-Hadid surelerinde, mucizevi doğuşuna, yaşamına ve çarmıha gerildiğinde Tanrı tarafından göğe çekildiğine ilişkin değinmeler vardır. Müslümanlarca "Mesih", "Ruhullah" olarak anılan Hz. İsâ'yı, Hıristiyanlar "İbnullah" (Tanrı'nın oğlu) sayarlar. Sağlığında onu sadece 12 kişi (Havariyun) peygamber tanımıştır. Kudüs'te putperestlerin şikâyeti üzerine yargılanıp çarmıha gerilmişse de inanışa göre Tanrı tarafından göğe çekilip konuk edilmiş önüne "maide" (sofra) gönderilmiştir.

İsâ âyini: İsevîlik (Hıristiyanlık) ritüeli.

İsâ'nın nüzulü: İslâm inancına göre, göğün ikinci katında Tanrı'nın korumasında olan Hz. İsâ, Kıyametten önce yeryüzüne inip 40 yıl peygamberlik edecektir. Buna "nüzûl-i İsâ", "Hz. İsâ'nın inişi" de denir.

İshak oğlanları: Hz. İbrahim'in oğlu İshok'ın atası olduğu İbranîler.

İskender-i Zülkarneyn: Makedonya Kralı Büyük İskender (M. Ö. 356-323) ile eski çağlarda Yemen'de hükümdarlık eden, Hârisü'r-Rayiş oğlu Zülkarneyn, Doğu kaynaklarında aynı kişi gibi özdeşleştirilmiş; İskender'in seferleri ile Zülkarneyn'in peygamberliği birlikte anlatılmış; hatta, Çin Seddini yaptıran, Âb-ı Hayatı bulmak için Zulumat'a giren kişi olarak gösterilmiştir.

İslâmdan taşra olmak: İslâm dininden çıkmak. Dine aykırı bir tutum ve inanıştan dolayı dinsiz durumuna düşmek.

İsm-i azâm ile meşgul olmak: İslâm inanışına göre Tanrı'nın tüm adlarını içeren asıl büyük adı olan "İsm-i azâm"ın geçtiği duayı okumak.

İsrafil aleyhisselâm: Dört büyük melekten biri. Görevinin sûr üfleyerek kıyameti ilân etmek olduğuna inanılır. İslâm inanışına göre, kanatları doğudan batıya uzanan, ayakları yedi kat yerin altına inen İsrofil, aynı zamanda Levh-i Mahfuz'un bekçisidir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de İsrafil adı geçmez.

İsyanla gün geçirmek: Tanrı'nın buyruklarına uymayıp günahlar işleyerek yaşamak.

İttifakı rast gelmek: Kişinin dediğinin ya da yaptığının, rastlantıyla beklenen sonucu vermesi.

'İyş ü ferah-tayş u nerah yılı: Kıyamete yakın yılların aldatıcı bolluklar, mutluluklar, kolaylıklar, eğlenceler ile geçmesi.

İzzeddin; Mevlâna : Olasılıkla İzzeddin (Abdüsselâm bin Ranim ibnü'r-Ranim) el Maksidî (veya el-Mukaddesî) 13. yy. Arap ilahiyatçı ve şairlerinden. Tanrı'ya övgülerini kuşların ve çiçeklerin dilinden terennüm ettiği yapıtıyla ünlüdür.

Kabe kavseyn: Tamamı "Fe-kâne kabe kavseyni ev ednâ"dır. (Necm Suresi 9. Âyet) "onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar; ya da daha az kaldı" anlamındaki bu âyet; Mirâc'ta Hz. Muhammed'in, Allah'a çok yaklaştığını anlatır.

Ka'bü'l-Ahbar: Ebu İshak bin Mati (Ö. 654) Musevî asıllı rivayetçi. Yemenli olan Ka'bü'l-Ahbar, Hz. Ömer zamanında müslüman oldu. Muaviye'ye hocalık ettiği söylenir. Yazılı eseri yoktu. Rivayetleri şifahi olarak sonraki dönemlere ulaşmıştır. Tevrat'taki birçok konuyu İslâm inanışına kattığı kabul edilir ve bu inanışlara "israiliyyat" denilir.

Kadir-i ber-kemalullah/kadir-i ber-kemal sâni'-i zül-celâl: Tanrı'nın Kur'anda geçen adlarından. Herşeye gücü yeten, olgunluk sahibi, yüce yaratıcı.

Kadir Gecesi: Kur'an'ın indirilmeye başlandığına inanılan kutlu gece. Ramazan'ın 27. gecesi bu anlamda kutlanır. Kur'an'da Kadir Suresinde, bu gecenin bin aydan daha hayırlı olduğu, Cembaril ile meleklerin Tanrı'nın izniyle o gece yeryüzüne indikleri vurgulanmıştır.

Kaf Dağı: Kûh-i Kaf olarak da geçer. Eskiden, dünyanın çevresini kuşattığı, ardında zülûmat'ın bulunduğu sanılan en uzak ve aşılmaz dağ.

Kaf ile nun'dan yaratmak: Bakara 117, Al-i İmran 47, En'am 73 vd. geçen, Tanrı'nın yaratmakta aslâ güçlük çekmediğini; "-ol!" deyince herşeyin oluverdiğini anlatan söz: "Kün" (ol!) veya "kün fe-yekûn" (al, hemen olur.) Arap alfabesinin "kef" ve "nun" ünsüzleri, Arapça "kevn" (olmak) mastarının harfleridir.

Kâfir melâin hazelehümullah: Tanrı'nın aşağıladığı dinsiz la'netlenmişler.

Kâfir tabakası: Müslüman olmayan topluluklar.

Kâfûr: güney Hindistan'da yetişen bir ağaç. Beyaz renkli zamkının ağır bir kokusu vardır. Koku, ilaç olarak kullanılır.

Kâfûr: Suyu berrak, serin ve talı Cennet çeşmesi veya ırmağı.

Kahhar, Sabûr, Cebbar, Kerîm, Rahîm: Tanrı'nın adlarından; (sırasıyla) yok eden, sabırlı, zor kullanan-güçlü, İyilik edici, esirgeyici anlamlarındadır.

Kaht-ı ricâl: Yetkin, becerikli devlet yöneticilerinin yokluğu.

Kalem: Tanrı'nın, evrende olup bitecek herşeyi, yaratılacakları yazması için yarattığı ilk varlık. Bu hadis "Tanrı önce Kalem'i yarattı" anlamındadır.

Kamame: Kıyame Kilisesi olarak da bilinir. Kudüs'teki Hıristiyan tapınaklarının en eskilerindendir.

Kan, safra, sevda, balgam: Eski tıpta, insan vücudunda bulunduğu farzolunan dört ana öğe. Bunlara, "dört öğe" anlamında "ahlat-ı erbaa" denilirdi.

Kar çiçeği: Süs bitkisi olarak yetiştirilen, eski tıpta şifalı bitkilerden sayılan soğanlı çiçek. (Latince adı: Leuconium)

Karalar, Ham'ın neslindendir: Eski ırk sınıflandırmalarında, zencilerin, Âdem'in Ham adlı oğlundan türediğine inanılırdı.

Kasımü'r-rızk: Her yaratığın rızkını ayıran, bölüştüren Tanrı.

Katâde: Bu adda iki hadis aktarıcısı vardır: Sahabe Katâde bin Nu'man (öl. 644). Ünlü hadis bilgini Âsım bin Amr'ın dedesi olup hadisler aktarmıştır. Ebû Katâde (öl. 665) de Sahabeden olup asıl adı Haris'dir. Hz. Muhammed'den 170 hadis nakletmiştir.

Kavık soğukluğu: Mesane rahatsızlığı.

Kazâya rıza vermek: Tanrı'nın buyruğu gereği sayılan herşeyi kabullenmek.

Kehene taifesi: Kâhinlik savı ile ve türlü yöntemlerle fala bakanlar.

Kelâm-ı Kadim: İslâm dinini kutsal kitabı Kur'an. "Kur'an-ı 'azîm ve Kitab-ı kerîm" olarak da geçer.

Kelimat ve niyâz ne ise vâki olmak, şeri'at ve tarikat ve hakikat daksan bin kelâm emir ve nehiy, cümle olmak: Miraç'ta Tanrı ile Hz. Muhammed'in dinle yaşamla ilgili her-

şeyi, buyrukları ve yasakları doksan bin sözcükle konuşmaları; İslâm dininin tüm kurallarının peygambere bildirilmesi.

Keşişler: Evlenmeyen, ömürlerini manastırlarda ibadetle geçinen Hıristiyan rahipler.

Kevkebin devri: Zühal (Satürn), Müşteri (Jüpiter), Mirrih (Mars) vd. yıldızların etki dönemleri.

Kevkebin seyri: Yıldızların dönüşleri.

Kevkebü'l-Cenne: "Cennet yıldızı" anlamına gelen bu mücevher işli tahtta Hz. Süleyman otururmuş.

Kevser: Cennetteki ünlü ırmak ve havuz. Kur'an'ın Kevser Sûresi'nde, bu suyun baldan tatlı, sütten beyaz, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak olduğu zebercet bir yataktan aktığı, Kevser (şarabını) gümüş bardaklarla içenlerin bir daha susuzluk duymayacakları açıklanır.

Keyhüsrev Şah, Süleyman'dan kaçtı: Olasılıkla, Kuruş adıyla da bilinen, Akameniş sülâlesinden Keyhüsrev II. (Ö. M.Ö. 528) Anadolu'ya Suriye ve Irak'a yaptığı seferlerle tanınan bu Keyhüsrev'in adı etrafında birçok efsane ve öykü oluşmuştur. Yazar bu cümlesiyle onun peygamber Süleyman'dan kaçtığını belirtmekte ise de tarihte böyle bir olay yoktur.

Keykâvus: İran Keyânyân sülâlesinden, Keykubad'ın oğlu. Ne zaman yaşadığı bilinmeyen bu destan kahramanının serüvenleri, Firdevsî'nin şehnâmesinde anlatılmıştır. Zaloğlu Rüstem tarafından kurtarıldığı; devleri buyruğuna aldığı; tahtını kartallara bağlatarak göğe uçtuğu vs. rivayet edilir.

Keykubâd: İran'da hüküm süren Keyâniyân soyundan sonuncu hükümdar Dârâ'nın sanıdır. Sonraki Doğu hükümdarlarının kimileri (örneğin Anadolu Selçuklu sultanlarından üçü) de bu adı taşımışlardır.

Kıptî: Eski Mısır'ın yerli halkı. Din öğretilerine göre Kıptîler, Nuh'un Ham adlı oğlunun Kıpt adlı oğlundan türemişlerdir.

Kıranlar: Kimi yıldızların birbirine yaklaştığı burçlar.

Kırlangıç oğulları: Halk dilinde, yakın zamanlara kadar köy köy dolaşıp göz hastalıklarına bakan diplomasız hekimlere verilen ad.

Kısas-ı Enbiyâ: Peygamberlerin yaşamlarını, mucizelerini konu alan öyküler ve anlatılar. Bunlardan kimi parçalar kutsal kitaplarda da yinelenmiştir. Yazar, bu öyküleri içeren, kendi döneminde veya daha önceleri yazılmış bir yapıttan söz etmektedir. Kısas-ı Enbiyâ adıyla yazılan birçok eser vardır.

Kıyamet-i Kübrâ: Büyük kıyamet. Kıyametin kopması. Eski yorumcuları, insanın ölümüne "kıyamet-i sugrâ" (küçük kıyamet); İsrafil'in Sur'u üflemesiyle tüm canlıların ölmesine ise Kıyamet-i Kübrâ demişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de, Kıyamet Sûresi'nde kıyametin kopuşu ve sonrası anlatılmıştır.

Kızları zereger ola: Kızları altına düşkün ola.

Kibrit taşı: Kükürt

Kilim-gûşlar: Kilim kulaklılar. Yazarın varlıklarından söz ettiği duval-pâlar (kayış ayaklılar) gibi, bunlar da hayal ürünü yaratıklar; ya da kimi Afrika kabilelerinde kulak memelerinin aşırı biçimde genişletilmesinden kaynaklanan bir sanı olmalıdır.

Kirâmen kâtibin: Kiramûn kâtibin de denilir. İslâm inanışına göre her insan günahlarını ve sevaplarını ayrı ayrı yazmakla görevlendirilen melekler. Bunların ikişer ikişer görevli olduklarına inanılır. Kur'an'da İnfitar Sûresi'nde bunların insanları denetledikleri vurgulanmıştır.

Konya Eflâtunpınarı: Beyşehir'e 22 Km uzaklıktaki Hitit Çağı Kaya anıtı. Buradaki pınar kaynağında 14 büyük taştan yapay bir Kaya bloku oluşturulmuştur. Her taşın üzerin-

deki figürler, ortak bir kompozisyon oluşturmaktadır. Kompozisyondo biri erkek, diğeri kadın iki tanrı, aslan başlı demonlar görülmektedir.

Koru/Kuru: Bu kelimeyi, koru ya do, denizin zıddı olarak kuru biçiminde okumak mümkün. Herhalde "Koru" daha doğru olmalı.

Kostantin: Constantinus I. (324-337) Büyük Kostantin olarak anılan. Roma İmparatoru. Hıristiyanlığı benimseyerek bu dine serbestlik tanımış, Bizans (İstanbul) kentini yeni baştan kurarak Konstantinopolis adını vermiştir.

Kostantiniyye: İstanbul'a verilen Konstantinopolis adının Arapça'daki karşılığı. Hz. Muhammed'in hadislerinden olduğu rivayet edilen ve İstonbul'un Müslümanlarca alınacağını müjdeleyen sözde de geçtiği için, Türkler ve Müslümanlar, İstanbul'u uzun süre bu adla anmışlardır.

Kostantiniye'deki miller: İstanbul'daki dikili taşlar.

Kostantiniye'deki ulu deyr/Süleyman Peygamberin mescidine nazire mescid: Mescid-i Aksa'nın benzeri olmak üzere yapılan tapınak: Ayasofya.

Kostantiniyye'nin fethi: İstanbul'un müslümanlarca alınması. Yazarın anlatımından, kitabın yazıldığı sırada İstanbul'un henüz fethedilmediği anlaşılmaktadır.

Kuddise sırrıhü'l-aziz sahibü'l-hurûf: Kutsal sırrı aziz, harflerin sahibi. Ermişliğine inanılan kişiler anılırken söylenen söz.

Kulzüm, Bahr-i Kulzüm: Yazar; "Suları yeroltından gelip Karadenizi doldurur" diyor. Bu açıklamaya göre Kulzüm'ün Hazar Denizi olması gerekiyor. Nitekim 42/b'de apaçık Hazar Denizi yerine kullanılmıştır. Buna karşılık 65/o'da "Hz. Süleymon'ın kabirinin Kulzüm'de olduğu rivayeti"ne değinilmektedir ki bu sözü edilen, Şap Denizi (Kızıldeniz)'dir. eski coğrafyacılar, Kızıldeniz'i Bahri Kulzüm, Bahr-i Ahmer olarak anmaktadırlar.

Kur'an-ı mübinde her sözün evvelinde gelen huruf-ı mukattaatın âsârı ve havassı vardır; sırr-ı meknûnu ve mahzûnu vardır: Kur'an sûrelerinde bazılarının girişindeki huruf-ı mukatta denilen "elif-mim-kof" vd. harflerin, görünüşte bir anlamları yoksa do herbirinin özel yararları, pekçok sırları ve hazine değerinde anlamları sözkonusudur.

Kurbet/gurbet çingenesi: Geyik evliyası ya do dervişi gibi, köy köy dolaşan ve halkın inancını sömürerek dilencilik eden çingeneler.

Kurbiyet hâsıl etmek: Aşırı ibadet ve gizirle içten içe Tanrı'ya daha fazla yakınlaşmak.

Kürsî: Kürs, Kürasî de denir. Sözcük anlamı taht, oturulacak yüksek yerdir. Sekizinci kat gökte ve Arş'ın altında sonsuz bir düzlük olduğuna inanılan Kürsî'nin, Tonrı'nın buyruk ve yasaklarının konulduğu, Levh-i Mahfuz'un bulunduğu yer olduğu kabul edilir. Kur'an'da, Bakara Sûresi'ndeki Âyete'l-Kürsi'de, Kürsi'nin tanımı vardır.

Lâ-cerem muhakkikler müstahsen gördüler: "Gerçeği bilenlerin ister istemez geçerli ve doğru buldukları açıklama.

Lâciverd: Mâvi, gök renklileri olan değerli bir taş. Bu taşın renklerinde olan maddelere de laciverdî denildiği gibi, Türkçe'de mora yakın koyu maviye de lacivert denilir.

Laîn/Laîn-i kör: Şeytana yakıştırılan nitelik: Koğulmuş, oşağılonmış; doğruyu görmeyen, kör. İblis (Şeytan) Meleklerden saygı görürken, Hz. Âdem'e secde etmeyip benlik ve üstünlük güttüğü için Cennetten kovulmuş ve lânetlenmiştir.

Laînin, Havva'yı hüsn-i zibâ ve tâc ve hülle ile iğva etmesi: Şeytanın, olanca güzellikleri, çok değerli tâcları, giysileri gösterip Havvo'yı kandırması.

Lâ-nazir bağçeler: Güzellikte eşi benzeri olmayan cennet bahçeleri.

Lâtif buhar: Yazar "hoş ve güzel buğu" anlamlı bu deyimi, günümüzde nebular-bulutsu terimleriyle adlandırılan, uzaydaki düşük yoğunluklu gaz, toz karışımı bulut oluşumları için kullanmıştır.

Lâtif savt ile seragâz eylemek: (Kuşların) hoşa giden seslerle ötüşmeye başlamaları.

Levh-i mahfûz: Yazarın "Sohra-yı bî-nihaye" olarak da nitelediği Levh, İslâm inancına göre, üzerinde "Kalem"le evrenle ilgili tüm yargıların yazılı olduğu düzlem. Tanrı'nın Kolem'den sonra Levh'i yarattığına ve tüm insanların kaderlerinin de yazılı olduğu Levh'in sorumlusunun İsrofil adlı melek olduğuna inanılır.

Levni, sureti tegayyür olmaz: Türlü renkte, görünüşü değişmeyen.

Lezzet-i şehvaniyye: Cinsel istek, cinsel doyum; içten gelen önlenmesi güç istekler.

Lisanü's-sevr: Şifalı olduğuna inanılan, Türkçe'deki odları "eğir", "sığırdili" olan bitki. Su birikintilerinde yetişir. Boğumlu kamış gibi ve eğridir. Yaprağından dolma yapılır. Çiçeği, yaprağı, kaynatılarak suyu yürek çarpıntısını gidermek için içilir.

Lokman Hekim: Her derde deva bulması ile ünlü efsanevî hekim, bir inanışa göre de peygamber. Hz. Dâvud'lo çağdaş olduğu sanılan Lokman'ın M.Ö. 4. yy'do yaşadığı tahmin edilir. Kur'on'da geçen ve hekimliğinin Tanrı vergisi olduğuna inanılan Lokmon'ın, Umman'da yaşadığı veya Yemen'de hüküm süren Fehtan soyundan bir hükümdar olduğu rivayet edilir.

Lût Kapısı: Kudüs kent surlarının Lût gölü yönüne açılan kapısı.

Mogrib Padişahı Ankür Cadı: Dünyanın, özellikle de Mısır'ın batısına egemen efsanevi bir hükümdar.

Magrib oğlanları: Eski inanışlara göre, Nuh oğlu Yafes'in soyundan geldikleri sanılan Avrupa toplulukları.

Magrib ve Maşrık: Eski İslâm coğrafyacılarına göre Mekke merkez alınarak bu kentin batısında kolon kıtalaro ve ülkelere "Batı" anlamında Magrib, doğusunda kalanlara do Maşrık denilmiştir. Kimi Arap coğrafyacıları ise, Mısır'ı merkez alarak bu ülkenin doğusuna Maşrık, batısına Magrib demişlerdir.

Mâhasal kıyas: Sözün kısası, bir yargıya ulaşmak gerekirse.

Mahbûblar serencâmı, Hamza, Battal Gazi Kıssaları: Halk öyküleri. Ferhad ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Vamık ile Azro; gibi öyküler; Hz. Ali'nin, Hz. Hamza'nın, Battal Gazi'nin kahramanlıklarını anlatan cenk öyküleri.

Mahbûbullah, mergub ve mahbûb melek: Tanrı'nın sevgisini kazanmış, en saygın melek (Cebrail).

Mahmud Gaznevî: Sebüktekin'in oğlu, Gazne sultanlarının 2. sidir. (997-1030) Hükümdarlığı, yaşamı, adaleti, seferleri ve çevresindeki seçkin kişilerle ilgili pek çok öykü ve olay tarihe ve edebiyata geçmiştir. Firdevsî, ünlü eseri Şehnâme'yi Sultan Mahmud'a ithaf etmiştir.

Mahv ü fena/hâlâ ve melâ: sınırı sonu belli olmayan, bilinmeyen tüm evreni kapsayan sonsuzluk, kaos.

Mâ'i'l-karatin: Eski tıpta kullanılan kimyevi bir sıvı veya karışım.

Mal-i ganimet ile mugtenim olmak: Savaşta düşmandan mal ve para ele geçirmek.

Mâlikü'l-mülk: Malik de denilen bu büyük feriştenin aynı zamanda cehennemlerin ve cehennemleri bekleyen zebanilerin yöneticisi olduğuna inanılır.

Mardilkâni (resul-i kâbini); hindibâ: Ekşimsi yapraklarından haşlanarak salata yapılan, kaynatılıp suyu içilen bir bitki. Türkçe "güneğik" (lâtince: cichorium endivia).

Mariye-i Kıptiyye: Hz. Muhommed'e sunulan kıpti cariye (ö. 638). Mısır'da egemen olan Mukavkis'in gönderdiği Mariye, güzelliğiyle ünlüydü ve Hz. Muhammed'den İbrahim adlı bir oğlu olduysa da küçük yaşta öldü.

Maşrık Denizi: Hind Okyanusu ve Büyük Okyanus.

Maverdî: Ebu'l-Hasan Ali bin Muhammed (974-1058). İslâm-şafiî hukukçu.

Mecusiler: Mecus (Ateşetapan) toplumu. İslâmlıktan önce İran'da yaygın olan ve Zerdüşt'ün kurduğu dine inananlara Mecusi veya Zerdüşt denilmiştir.

Medayin: Medain. İron hükümdarlarından Nuşirevan'ın 6. yy'da Dicle kıyısında kurduğu yedi büyük kentten oluşan ünlü Sasonî başkenti. Sözcük "kentler" anlamına gelmektedir.

Medayin harap olunca Devlet Horasan'a intikal etti: Yazar bu cümlesiyle İran Sasonî devletinin yıkılması ardından siyasal ve askeri gücü Türklerin (Sâmânoğulları, Gazneliler, Selçuklular) temsil etmeye başladıklarını anlatmaktadır.

Mehdî: Kıyametten önce gökten inip Deccal'ı öldüreceğine, insanları doğru yola çağıracağına inanılan kişi. Şiî inanışında bu Mehdî ile, Oniki İmam'dan Hasan Askerî'nin oğlu Mehdî'nin aynı kişi olduğu kabul edilir. "Mehdî'nin hurucu" (ortaya çıkışı) bir kıyamet belirtisidir. Yazar Mehdî için "halifetullah" (Tanrı'nın halifesi), "seyf-i katı' burhon-ı satı'"(Keskin kılıç, parlak kanıt), "rahim ve merhûm" (Tanrı'nın esirgeyip bağışladığı) nitelemelerinde bulunmuştur.

Mekân-ı muayyenden münezzeh: Belirli bir yeri, durağı olmayan, bir yere gereksinim duymayan, her yerde olan (Tonrı).

Mekke-i Şerife şerrefehallahü tealâ: İslâm dinini doğduğu ve kıblesi Kâbe'nin bulunduğu Mekke kentine bu kutsallığından dolayı birçok sanlar verilmiştir. "Yüce Tanrı'nın onurlandırıp yücelttiği Mekke" anlamındaki bu deyim, bunlardan biridir. bunun gibi, kitabın başka yerlerinde de Mekke için "Mekke-i Şerif" (Onurlu-yüce Mekke), "Medhâl-i Sıdk" (doğruluk, bağlılık kapısı), "Kâbe i Şerif" (onurlu Kâbe) vb. deyimleri geçmektedir.

Melâike leşkeri: Melekler ordusu.

Melâike-i Mukarrebîn: "Kerrübiyun mukarreb ferişteler" olarak da geçer. Tanrı'ya en yakın büyük melekler. Bunlar, kimi yorumcularca Cebrail, Mikâil, İsrafil ve Azrail'dir. Kim yorumcular ise Arş'ı taşıyan melekleri (Hamele-i Arş) de bu gurupta gösterir.

Melekü'l-mevt hiç kimseye özü göyünmez, mühlet de vermez: Azrail, canını olacağı hiç kimse için gönlünde acı duymaz; kimseye birazcık süre de vermez.

Melikü'l-emir: Ordu komutanı, beylerbeyi.

Melvan: Olasılıkla Mervan. Emevî halifelerinin 4. olan Mervan bin Hakem (öl. 685), Hz. Osman'ın danışmanlığını yapmış; I. Muaviye döneminde Hicaz ve Medine valiliğini üstlenmişti. I. Yezid dönemindeki Kerbelâ olayında, Hz. Hüseyin'in üzerine kuvvet göndermiş ve Medinelilerin ayaklanmasına neden olmuştur. Uzun ve kanlı bir mücadeleden sonra 684'te Halife oldu. Hz. Hüseyin'e ve Medinelilere yaptığı kötülüklerden dolayı zalimler arasında sayılmıştır.

Me'mun: 7. Abbasi halifesi (813833). Harunerreşid'in oğludur. Mutezile mezhebi'ne yönelmesi, Hz. Ali'yi tüm sahabelerden üstün sayması; İmam Ahmed bin Honbel ile tartışmaları, İslâm dünyasındaki görüş ve inanış farklılıklarını daha da derinleştirmiştir. Bununla birlikte Abbasi Halifeliği en güçlü dönemini onun yönetimi yıllarında yaşamıştı.

Menziller: Cennetteki köşkler. Cennete gidenlerin herbirine verilecek güzel konutlar.

Merdümhorlar: İnsan yiyenler. Yamyamlar veya vahşi hayvanlar.

Meryem Hatun: Hz. İso'nın annesi Meryem. Hıristiyanlarco, "Kendisini yaratanı dünyaya getiren kutsal ana" kabul edilen Meryem, Kur'an-ı Kerim'de, Meryem Sûresi'nde anlatılmıştır. Müslümanlarca da Hz. İsa'yı bâkire olarak doğurduğuna inanılır.

Mesâhat İlmi: Arazi ölçümü, topoğrafya.

Mesâlik-i halk: Herkesçe kullanılan yollar.

Mescidlerin ve deyirlerin acaibi: Anılmaya, anlatılmaya değer tapınaklar ve camiler.

Meşhûr-ı âmm: Halkın ünlüleri. Dünya yaşamında iken halk arasında tanınıp ünlenen kişiler.

Metbuya zeval almayacak tâbiye dahi zevâl almasa gerek: "Buyrukçu düşmedikçe ölmedikçe, ana bağlı olanlar da düşmez, yokalmaz" anlamında bir söz. Ayrıca daha ilk yaratılışta erkeğin buyrukçu, kadının da uyruk konumunda aldukları inancını da geliştiriyor.

Mevcudat: Evrendeki ve dünyadaki herşey, canlı cansız tüm yaratıklar ve varlıklar.

Mevt'i ahmer kandır ve mevt-i ebyaz ki taundur: Ölümler, "Mevt-i ahmer" (kırmızı ölüm) denilen kanlı savaşlarla, "Mevt-i ebyaz" (beyaz ölüm) denilen vebadan olacaktır. (Olasılıkla bu ifadede de sözcüklerde geçen "mim", "elif" "kaf", "dı" harflerinin gizemleri vurgulamaktadır.)

Mısır, Yusuf ve Musa zamanındaki yerde değildir: Kahire'nin (eskiden Mısr-ı Kahire denilirdi), M. Ö. 2000'lerde, Peygamber Yusuf ve Musa dönemlerinde Firavunların başkenti olan Memphis'in bulunduğu yerde olmadığı işaret ediliyor ki doğrudur. İslâm fethinden sonra ise uzun bir süre Fustat başkent konumundaydı. Halife Müstansır-billah döneminde Fustat ve eski Kahire (Mısr-ı Kahire) söndü ve yeni Kahire canlanmaya başladı.

Mikail aleyhisselâm: İslâm inancına göre dört büyük melekten olup Allah tarafından yağmur yağdırmak ve yaratıkların rızıklarını dağıtmakla yükümlü kılınan melek. Mikail'den, Bakara Sûresi'nde söz edilmiştir. Mikail inanışı Hıristiyanlakta da vardır.

Mim, kaf, elif-i Arabî, dad, rı, dı, ser, hemze-i mahzûrenin (mahdurede) işareti, hisar-çevre içre gâfil alma küffar iblisinden: (Bu harflerin simgelediği veya bu harflerle başlayan sözcüklerin anlattığı olayların belirtileri ortaya çıkınca, kale içindeyim diye kendini güvenlikte sanıp dinsiz düşmanına karşı aymazlık etme.

Mirac: Hz. Muhammed'in göklere ağıp cenneti, cehennemi bilinmeyen evrenleri, görmesi, eski peygamberlerle görüşmesi, en son Tanrı ile buluşması içerikli manevî olay ve inanış. İsrâ ve Mirac olarak iki aşaması olan bu mucizeden Kur'an-ı Kerim'de, İsrâ ve Necm sûrelerinde sözedilmektedir.

Mirrih: Mars/Merih. Eski gökbilimcilere göre yedi gezegenden beşinci göğe egemen olan yıldızdı. Kim toplumlar, yüzyıllar boyu diğer yıldızlar gibi Mirrih'i de bir tanır, gök padişahı kabul etmişler; günlere, mevsimlere, insan yaşamına pek çak etkilerinin olduğuna inanmışlardır. Bir adı da Behram olan bu yıldızın zuhal (Satürn) ile bir araya gelişine eskiler Kıran-ı nahseyn derlerdi. Yazar, Mirrih'i "üçüncü göğün padişahı" olarak göstermektedir.

Mirrih saati, nahs-ı ekber: Mars gezegeninin dünyayı etkilediği en uğursuz an.

Mizacı muslih: İyileştirici özellikte.

Mizan: Sözcük anlamı "terazi" olup kıyamette mahşer yerinde bir mizan kurulup herkesin günahının ve sevabının bununla tartılacağına inanılır. Bundan dolayı kıyamete "Mizan günü" de denilir

Mugayyebat ilmi gönlünden diline revane almak: Beş duyu ile algılanamayan gizlilikleri duymak ve açıklamak.

Muhalled-i fi'n-nâr almak: Sonsuza değin cehennemde yanmak.

Hz. Muhammed'in Mucizatı: Yazar, bir yerde "Ay beşiğini öğridi" diyerek Hz. Muhammed beşikte bebekken, ayın yanına indiğine ilişkin mucizeye değiniyor. Peygamber dünyaya geldiği zaman, İstahr kentindeki ateşgedenin söndüğü, Save gölünün kuruduğu, Kâbe'deki putların düşüp kırıldığı, Nuşirevan'ın sarayının zelzele ile yıkıldığı; Peygamberliğinin ilk yıllarında da müşriklerin mucize istemeleri üzerine parmağıyla işaret edip Ay'ı ikiye ayırması gibi daha birçok mucizeler olduğuna inanılır.

Muhammed Mustafa'nın suret-i mübarekesi.: Hz. Muhammed'in heykeli veya kabartması. Anlotılışa bakılırsa, bir nimfeumdan sözedilmektedir. Bizanslı papaz, müslüman tutsağa, nimfeumun insan betimlemeli kabartma lülesini "-Bu peygamber Muhammed!" diye tanıtarak saygı göstermesini amaçlamış olmalı.

Muhammed ümmeti: Bütün Müslümanlar, Müslüman topluluklar.

Muhammed ümmetinin ehl-i kebayiri: Müslümanların, büyük günahlar işleyen kesimi.

Muhiddin Arabî (*İspanya 1162Şam 1240*): İslâm mutasavvıfı. Uzun yıllar Anadolu'da yaşadı. Yeni Eflâtuncu Felsefeye koşut görüşleriyle tanındı. Tam adı Ruhü'l-Kuds fî Munasahatü'n-Nefs olan bu yapıtı uzun bir mektup olup Mekke'de yaşayan ve sözde sofî olan kimilerinin yedikleri lezzetli yemekleri, tatlı şerbetleri, giydikleri ince ipek giysileri, oturdukları görkemli evleri eleştirmiştir.

Muhit, Bahr-i Muhit: Büyük Okyanus veya Atlas Okyanusu. Eski bir coğrafya terimi olan "Muhit" sözcüğü akyanus karşılığı olup Büyük Okyanus'a "Bohr-i Muhit-i Kebîr", Atlas Okyanusu'na "Bahr-i Muhit-i Atlasî", Hind Okyanusu'na da "Bahr-i Muhit-i Hindî" deniliyordu.

Muhtelif türlü tavaif: Değişik ırklardan ve soylardan insan toplulukları.

Mukarrebler: Dünya yaşamlarındaki sevaplarından dolayı Cennetle Tanrı'yo en yakın konumda olacaklar.

Mukatil: Mukatil bin Süleyman bin Beşir (ö. Basra 767). Hadis ve tefsir bilgini.

Muktedir Halife (ö. Bağdat 933): el-Muktedir-billah Câfer bin Ahmed, 18. Abbasi halifesidir. (908-933) Dönemi karışıklıklarla geçti ve iki kez tahttan indirilip yeniden halife oldu. Son ayaklanmada ise sarayı basılarak öldürüldü. Eğlence düşkünü, becerisiz bir halifeydi.

Murassa' taş: İşlenmiş, süslü ve çok değerli mücevher.

Murassa' zer'e gark olmuş, gövdesi âdem, başı domuz başı gibi meyyit: Olasılıkla, kapağı insan betimlemeli, yaldızlı eski Mısır'a ait mumya sandukası lâhdi. Bunların kimilerinde boş kısım sobek (timsah), Seth (belirsiz bir hayvan), hnum (koç), horus (şahin) vd. biçimlerinde olurdu.

Musa aleyhisselam: İsrailoğullarının büyük peygamberlerinden. Tevrat adlı semavi kitap bu Musa'ya indirilmiştir. Firovun'la mücadelesi, asâsı ile gösterdiği mucizeler, İsrailoğullarını yeniden kutsal topraklara yerleştirmesi, din kitaplarının başlıca konularındandır. Tur dağında Tanrı ile konuştuğuna inanıldığından Musa Kelîmullah diye de anılır. İsrailoğullarına, Kur'anda Musa Kavmi'de denilmektedir.

Musa Firavun kıssası: Hz. Musa'nın, İsrailoğulları ile Mısır'dan göçmesinden önce, o dönemin firavunu (olasılıkla Tutankhomon M.Ö. 1352-1320) ile aralarında geçen, efsanevî öyküler.

Mutabbak ve müdevver: Üstü kapak gibi (dış bükey) kapak ve dairesel.

Muti' olmak, muti' ve münkad olmak: Tanrı'ya bağlanış; onun buyruklarına uyuş.

Mücâri-i halk: Halkın oluk gibi işlediği kalabalık yollar.

Mücellen hâtırlarına hutûr etmek: Parlak düşüncelerine doğma; çok parlak bir buluş.

Mülk-i Garb: "Magrib" de denilen batı ülkeleri, Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs (İspanya).

Münacat-ı ilâhiyye ve mev'iza ile bu halkın bazı ahvâlin, zamanın beğlik ahvalini ve ef'âlini, kişinin kendi hâlini ve bazı mesail-i uhrevîyeyi beyan eder: Tanrıya yakarış, öğütler, halkın durumu, bu dönemdeki beylik işleri, kişilerin özel konumları ile öbür dünyaya ilişkin konuların açıklanması.

Müşteri: Jüpiter yıldızı. Eski gök bilimciler bu yıldızın altıncı feleğin (gök tabakasının) egemeni olduğunu varsaymışlardır. Diğer adları, Hürmüz, Bircis, Sa'd-ı ekber, Hatib-i felek, Kadı-i felektir. Yazar bu yıldızı "ikinci göğün padişahı" olarak gösteriyor.

Müzeyyen ve münakkaş tahtlar: Cennetliklerin oturacakları çok süslü ve değerli koltuklar.

Nakl eylemek: "Nakil ilmi" denilen sözlü derleme yöntemiyle Hz. Muhammed'in hadislerini aktarıp açıklamak, tarih olaylarını saptayıp yazmak veya bir başkasına anlatmak.

Nâr-ı cehimden aman bulmak: Cehennem ateşinden kurtulmak.

Nâra müstahak: Günahlarından dolayı cehennemde ceza görecek olan.

Narçil: Bir tür iri Hindistan cevizi.

Nasara kavmi: İsâ Peygamberin doğduğu Nasıra kasabasından olanlar. Daha sonra, Müslümanların çağunlukta ve egemen olduğu ülkelerde yaşayan Hıristiyan topluluklara denilmiştir. Yazar bu anlamda "Kavm-i İsâ" deyimini de kullanmıştır.

Nâzenin ömrü zâyi etmek: Zamana karşı dayanıksız, kısa süren yaşamı boşa geçirmek.

Nebatat ve fevâkih: Her çeşit bitki ve yaş yemişler, meyveler.

Nebatata ve fevâkıhe terbiyet vermek: Bitkilerin, meyvelerin yetişip olgunlaşmasını sağlamak.

Nefs/nefis: Öz, töz, ruh. Eski sûfiler nefsi, insanlardaki yansımalara göre yediye ayırmışlardır. 1) Nefs-i emmare (kötülük ve yanlışlara yönelten), 2- Nefs-i Levvame (yaptırdığı kötülüğe pişmanlık duyurtan), 3) Nefs-i mühlime (Tanrı'nın iyilik esinleri verdiği), 4)- Nefs-i mutmaine (imandan şaşırtmayan), 5) Nefs-i râziye (Tanrı'dan razı olan) 6) Nefs-i marziyye (Tanrı rızasını kazanmış), 7) Nefs-i sâfiye (tertemiz).

Nefis denen kelb: Köpekten farksız olan, insanın fiziksel varlığını durmadan kötülüklere, gereksiz isteklere sürükleyen öz (nefs-i emmare).

Nefsin takaza eylemesi: Baskın istek; nefsin zorlayıp dayatması.

Nekbât-ı zaman ve alâmet-i rûzigâr: Zamanla ortaya çıkacak kötülükler ve sönüşe ilişkin belirtiler.

Nemrud: Rivayetlere göre adı Süryüs olan ve Bâbil kentini kuran zalim ve inançsız hükümdar. "Nemrud" Babil hükümdarlarının sanı olarak bilinir. Kendisini Tanrı ilan eden Nemrud, Hz. İbrahim'in hak dine dâvetini geri çevirerek onu yakalatıp ateşe attırmış, fakat bir mucize ile, İbrahim'in atıldığı ateş yığını sönmüştür. Tanrı, Nemrud'u cezalandırmak için bir sivrisineği görevlendirmiş. Nemrud, burnuna giren sivrisineğin deviniminden rahatsız oldukça başına tokmak vurdurmuş. Sonunda, oğlu tarafından hadım edilip tahttan indirilmiş.

Nemrud laîn hikâyeti: Arap-İslâm mitolojisinin ünlü zalim hükümdarı Nemrud'u, onun, Hz. İbrahim'le olan savaşını anlatan öykü.

Nemrud'un yaptırdığı mil: Babil kulesi. Tevrat'taki açıklamalara göre Nemrud bu kuleyi gökyüzüne ulaşmak için yaptırmıştı. Tarih bilgileri, Babil Kulesi'nin 90 m. genişliğinde ve yüksekliğinde, kerpiçten yapılmış bir ziggurat olduğu, çevresinde tapınakların yer aldığı; İran imparatorluğunun yıktırdığı Babil kulesinin harabelerini ise Büyük İskender'in kaldırttığı yönündedir.

Nesâyih: Ulu, ermiş kişilerin öğütleri; böyle öğütleri içeren kitaplar.

Nesl-i Âdem'in yine üremesi: Din öğretilerine göre, insanların, Tufan'dan sonra, ikinci Âdem sayılan Hz. Nuh'un oğullarından yeniden üremeleri.

Neslen ba'de neslin Selâtin-i Acem: Kuşaktan kuşağa süren yarı mitolojik eski İran hanedanları; Keyâniyân, Pişdâdiyân, Sasâniyân soyları.

Nevruz: Sözcük anlamı "yeni gün"dür. Gün dönümü olan 22 Mart günüdür. O gün, güneşin Hamel buruna girdiği kabul edilir. Nevruz'un, Türkler, İranlılar ve başka topluluklarca bir bayram günü sayılması, evrenin ve Âdem'in o gün yaratıldığı, Cemşid'in o gün tahta çıkmış olması vb. gibi inanışlara dayanır.

Nıbtî kavmi: Olasılıkla, cahiliye döneminde kuzey batı Arabistan'da yaşayan ve Naba-

tî'ler denen Arap topluluğu çobanlık ve ticaretle uğraşırlardı. Lut gölü çevresinde yaşarlardı. Petra merkezleri idi.

Nuh Kavmi: Dinsel öğretilere göre Hz. Âdem'den 1742 yıl sonra doğan ve elli yaşında peygamber olan Hz. Nuh'un, Tanrı'ya imana çağırdığı topluluk. Ancak bu topluluk, Nuh'un çağrısına uymadığından Tanrı kırk gün boyunca şiddetli yağmurlar yağdırmış; tüm karaları sular kaplamış; Nuh'un yaptığı gemiye binen kendi ailesi ve yaratıklar dışında tüm canlılar boğulmuştur. Bu olaya Nuh Tufanı denilir.

Nuh Nebi aleyhisselâm: Adı Tevrat'ta ve Kur'anda geçen ve Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci atası sayıldığı için "Âdem-i Sanî" (ikinci Âdem) de denilen peygamber. Nuh'un, kendi kavmini aymazlıktan kurtaramadığı için beddua ettiği, Tanrı'nın da ona gemi yapıp inananlarla içine girmelerini buyurduğu, sonra da Nuh Tufanı denen, suların kabarması âfetiyle tüm inançsızları boğduğu Kur'anda da (Nuh, Mümin un, Hud sureleri) anlatılmıştır. İnanışa göre Nuh Tufanından, Nuh'un yaptığı gemiye binerek kurtulanlar, sular çekilince karaya çıkmışlar, insanlık yeniden türemiştir.

Nuh oğlu Sam'dan beri silsile ile Selâtin-i Acem, Nuşirevân'a değin padişah idiler: İran'ın yarı mitolojik yarı gerçek hanedanları olan Ahameniş ve Sasani şahlarının Nuh oğlu Sam'dan geldikleri ileri sürülmektedir.

Nuşirevân: (Kisrâ): İran Sâsâniyân hükümdarlarının bilgeliği ve adaleti ile ünlenen Hz. Muhammed, bunun döneminde doğmuştur. Sonraki İran şahlarına, buna benzemeleri için ve hükümdar anlamında "Kisrâ" sanı verilmiştir. Nuşirevân'ın, saraydaki büyük salonun kubbesine altın bir çan astırdığı; bu çanın, ucu saray kapısında olan zincirini, haksızlığa uğroyanların veya şikâyeti olanların çekerek kendisine haber verdikleri söylenir.

Nübüvvet âsârı: Peygamberlik belirtileri, kanıtları.

Nübüvvet esrarından haberdar olmamak: Peygamberlere özgü gizli bilgileri bilmemek.

Nübüvveti zâhir olmak: Peygamberliği anlaşılmak.

Nücûm kavaidince: Yıldız bilimi kurallarına ve varsayımlarına göre.

Oğlan gökçek sıfatlı gelmek: Doğan çocukların çok güzel olması.

Oğlanlar emir gibi olmak: Gençlerin, prenslere, buyrukçu beylere benzemeleri.

Ol çerinin belinden niceleri imana gelmek: O askerlerin soylarından çok kişilerin doğru dine yönelmeleri.

Ol padişahın bir kızı var idi: Adı Safiye Bânû idi.: Ayasofya, "Kutsal hikmet'e (Sofia)" adandığından, "Ayia Sofia" adıyla anılmaya boşlamış; ancak adla ilgili olarak Hıristiyanlıkta ve Müslümanlıkta birtakım söylenceler doğmuştur. "Sofiya Bânû" İslâmî öyküsü de bunlardan biridir.

Ol rafızîler ki Nasara kavmidir: Yazarın yukarıdaki açıklamasına göre, Nasara kavmi (Hıristiyanlar), İslâmiyetin doğuşundan önce "İslâm üzere" sayılmakta; ancak İslâmiyeti kabul etmedikleri için "rafızî" (dinden dönen, ayrılan) sayılmaktadırlar.

On bin kere yüz bin sûret-i zişt ve sûret-i kabih: Milyonlarca kez çirkin ve korkunç görünüşlü.

Oniki Burç: Hamel (koç), Sevir (Öküz), Cevza (İkizler), Seretan (Yengeç), Esed (Aslan), Sünbüle (Başak), Mizan (Terazi), Akrep, Kavs (Yay), Cedy (Oğlak), Delv (Kova), Hut (Balık).

Osman Hz. (574-656): Ümeyye oğullarından Osman bin Affan. 3. Halife (644-656) Hz. Muhammed'in damadı. Müslümanlar orası ilk çatışmada öldürüldü ve yerine Hz. Ali halife oldu.

Ömer Hz. (591-644): Ömer bin Hattab. 2. Halife (634-644) İslâm tarihinde, "Hz. Ömer zamanı" olarak anılan döneminde, İran, Suriye, Filistin, Kudüs, Mısır fethedilmiştir.

Ömürler takdiri: Tanrı'nın canlılar için biçtiği yaşam süreleri, alın yazıları.

Padişah-ı bî-zeval Allah: Ölümsüz ve mutlak buyrukçu olan Tanrı.

Perviz (Hüsrev-i Perviz): Hürmüz'ün oğlu. Asıl adı Hüsrev iken, balığı (perviz) çok sevdiği için "Perviz" denilmiştir. Hüsrev ve Şirin öyküsünün de kahramanıdır.

Pes/Bes: Öyle ise, imdi. Yeterlik bildiren Farsça edat. Halk dilinde "pes" olmuştur.

Portagal Denizi: Herhalde, Atlas Okyanusu'nun Portekiz (Portugal) kıyılarına yakın kesimi.

Putu sınmak: Umudunu yitirmek, güçsüz kalmak, onursuz kalmak, yenik düşmek vb. onlamlarına gelen bu deyim, Anadolu'nun kimi yörelerinde günümüzde de kullanılmaktadır.

Radiyallahü anh/Radiyallahû anhümâ/Radiyallahü anhüm/Rıdvanallahü teâlâ aleyhim ecmâin: Sırası ile "Tanrı ondan hoşnut olsun", "Tanrı, o ikiden hoşnut olsun", "Tanrı onlardan hoşnut olsun", "Yüce Tanrı, hepsinden hoşnut olsun" anlamlarında Arapça sözler. Metnin birçok yerinde (r. a) olarak verilmiştir.

Rafz-ı din (terk-i din): Dini bırakmak, başka inanca ya da dinsizliğe sapmak.

Rahîk/Rehîk: Cennet'te akan şarap ırmağı.

Rahmetullaha vâsıl olmak: Mahşerde, günahların ve sevapların ölçülmesinde iyilikleri çok olanların, Tanrısal kurtuluşa kavuşmaları.

Rahmetullahi aleyh: "Tanrı'nın esirgeyiciliği onunla olsun, Tanrı onu esirgesin" anlamında Arapça söz.

Ramazanın otuz yılda bir kışa gelmesi: Yazar, bunu Zühal'in dönüşüne bağlamakta ise de ilgisi yoktur. Arap takvimi, ay'ın dünya çevresindeki dönüşüne göre düzenlendiğinden Arobî aylar 29 ve 30 gün olup Arabî yıl da 354 gündür. Güneş yılına göre 11 günlük yıl kısalığından, her 33 yılda bir, ramazan kışa rastlar.

Râvend-i çinî: Kökü eczacılıkta kullanılan ve halk dilinde de râvend denilen bir bitki. En makbulü Çin'de yetiştiğinden o türüne Çin râvendi denilirmiş.

Remzi fehm eyledinse kenzi ketm eyle: Simgenin gizli anlamını çözdünse ulaştığın hazineyi (bilgiyi) kimseye söyleme.

Resûlullah'ın canını musavver kılmak: Tanrı'nın, Hz. Muhammed'in resmini ya do imgesini göstermesi.

Rıh-ı 'akîm, Rıhü'l-'akîm: Kökleri kesip kurutan yel. İnanışa göre, zenginliklerine güvenerek Hûd peygambere inanmayan ve azgınlıklarını arttıran Âd kavmi, Tonrı'nın estirdiği bu yelle yok olmuşlardır. (Zâriyât Sûresi, 41. Âyet)

Ribahorluğun hod insafdan geçmesi: Faizcilikte aşırılığın insaf sınırını geçmesi.

Risalet ve dâvet erişmek: Tanrı tarafından peygamber gönderilen bir toplumun dine çağrılması.

Rivâyetle hikâyetler: Söylene gelenler, sözlü bilgiler ve öyküler.

Riyâzet çekmek: Az yiyip az uyuyarak sürekli ibadet ederek nefsin isteklerini köreltmek ve böylece Tanrı'ya yaklaşmayı amaçlamak.

Rub'-i Meskûn: "Yerleşik dörtte bir" anlamında, eski coğrafyacıların karolara verdiği ad. Yine eski sınıflandırmaya göre karolar da "dört bahş"o (kıta)ya ve "yedi iklim"e ayrılıyordu.

Rub'-i Meskûn'un su yüzünde gemi gibi çalkanması: Karo parçalarının, dünyayı kaplayan sular içinde gemi gibi hareketliliği. Bilim adamlarınca da kabul edilen ve "İzostasi" denilen bu kurala göre yeryüzünde bir tarafa bir güç uygulandığında diğer taraf aynı oranda yükselmektedir.

Ruh-ı ervah: İnsanlara özgü töz (can).

Rûm, emin ve amanda almak: Anadolu'nun güven ve barış içinde olması.

Rum-Rumiye: Araplarca Anadolu'ya bu ad verildiği gibi, Anadolu halkına do Rumî de-

nilmiştir. Sonradan, Anadolu'da ve İstanbul'da yaşayan Ortodokslar Rum olarak anılmışlardır. Yazar, Rumiye'yi bir kent adı olarak da verdiği gibi; Anadolu'dan ve belki Selçuklulardan Mülk-i Rum diye söz eder. Kimi bahislerde de Anadolu için "Rumiyei Kübra" (Büyük Rumiye); ayni şekilde Ege ve Akdeniz için "Derya-yı Rum" ya da "Derya-yı Yunan" denmektedir. Medayin'e yakın eski bir kent de Rumiye adıyla anılıyordu.

Rum'da Kostantiniye şehrinin bir padişahı var idi: Adı verilmeyen bu Bizans İmparatorunun; ilk Ayasofya'yı yaptırdığı ileri sürülen I. Contantinus (324-337) veya Constantius (337-361); yahut yanan bu ilk Ayasofya'yı onartan II. Teodosios (408-450) olması gerekir.

Rumî Ayı: Güneş yılının ayları. Rumî ay adları Selevkos ve Julianus takvimlerinden alınmıştır. Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz ilh.

Rus İli'nden Bulgar'a akan Nil Irmağı: Bu tanıma göre Tuna Nehri (Rumeli Türklerinin 14-15 yy'larda Tuna'ya verdikleri bir ad olabilir.)

Rümuz-ı cifr: Cifr denen uydurma bilginin özel işaretleri ve harfleri.

Rümuz-ı cifriyyeden birkaç nükte beyan etmek: "Cifr" denilen ve sembolik sayı ve işaretlere dayanılarak geleceğe ilişkin haberler veren bilgi alanından örnekler vermek.

Sabîîler: Yıldızlara tapanlar. İslâmiyetin doğmasından önceki dönemde Ortadoğu'da yaygın inançlardan biri de Sabîîlikti. Bu inancın merkezi olan Harran'da en büyük Sabiî tapınağı vardı. Sabîîliğe göre Tanrı'nın adı, ona duyulan saygıdan dolayı anılmaz; Tanrı'ya yakınlaşmak için, herbirine bir meleğin egemen olduğuna inanılan yıldızlara tapınılırdı.

Safâdan bîhûş olmak: İç ferahlığıyla kendinden geçmek.

Sâfi billûr gibi lâtif: Katışıksız kristal gibi saydam ve hoş.

Safrayi mizaç: İç salgıları düzensiz, sindirim rahatsızlığı olan bünye.

Sağrağı miskden: Kâsesi ya da sürahisi misk denen güzel kokudan olan.

Sahib-i alem ve sahib-i divan pehlivanlar: Birlikleri, divan denilen kurulları (devletleri) olan yiğitler, beyler.

Sahib-i Keşşaf: Mu'tezile mezhebinden İslâm bilgini Zemahşerî (Ebu'l-Kasım Mahmud bin Ömer), (öl. 1143) akla dayanarak ve edebî yönden kaleme aldığı Kur'an yorumuna "el-Keşşaf" adını verdiğinden dolayı kendisi bu sanla da anılmıştır.

Sahib-i zamanlık dâvası etmek: Kıyamete yakın ortaya çıkacağına, Oniki İmam'ın sonuncusu olup ölmediğine inanılan Mehdî'nin kendisi olduğunu ileri sürmek.

Sahih akval: Aktarılagelen en güvenilir sözlü haber ve bilgiler.

Sahrâ: Kubbetü's-Sahra. Kudüs'te, semavi dinlerce kutsal sayılan kimi eşyanın saklandığı cami. "Sahra" denilen kutsal bir kayanın üzerini örten kubbesinden dolayı Kubbetü's-Sahra adıyla bilinir. İnanışlara göre Hz. İbrahim burada kurban kesmiştir. Hz. Yakub'un Beytüllahm'i, Yebûsi Aravna'nın harmanı, Süleyman'ın mihrabı buradaydı.

Sakankur: Çöl kertenkelesi ve kum balığı. Arabistan çöllerinde, Büyük Sahra'da yaşayan bu hayvanın etinin cinsel gücü arttırdığına inanılırmış.

Sakin-nefs: Durgun, sessiz yaratılışlı.

Salâh üzere olmak: İyilikler yapmak, erdemli olmak, barışı sevmek.

es-Salâtu ve's-selâmu: "(ona) dualar ve selâmlar olsun" anlamında Arapça söz.

es-Salâtu ve's-selâmu aleyke ya Resulullah: "Ey Tanrı elçisi sana (bizden) dualar ve selâmlar olsun" anlamında Arapça söz.

Salih kavmi: Hz. Salih'in peygamber olarak gönderildiği, Hicaz'la Şam arasındaki bölgede yaşadığı sanılan Semud topluluğu. Semudlular, kendisine inanmaları için Hz.Sa-

lih'ten mucize istemişler; o da kayadan gebe bir deve çıkartmış. Fakat Semudlular deveyi ve yavrusunu öldürdükleri için Tanrı hepsini yok etmiş.

Samed: Tanrı'nın adlarından. İhlas Sûresi'nde de geçen bu adın anlamı; ulu, sürekli, hiçbir varlığa gereksinimi olmayandır.

San'an İli: Merkezi San'o kenti olan, Yemen'in bir bölgesi.

Sanî': Tanrı'nın bir adı ve sıfatı. Yapan, yapıcı; en güzel, güçlü ve büyük varlıkları yaratan demektir.

Savmaa: Savmia da denir. Tekke, tapınak, inzivâ hücresi.

Sed çekmek: Söylentilere ve kıssalara göre İskender Dağu ülkelerini dolaşırken bir bölgenin halkı Ye'cüc ve Me'cüc kavminin kötülüklerinden yakınmışlar. İskender buyruk verip bir duvar yaptırtmış ve Ye'cüc Me'cüc saldırılarını önlemiş. Daha sonra Nuşirevân bu surları onartmış. Yazar, başka bir yerde bundan "Ye'cüc Seddi" diyerek söz etmektedir. Bu duvarın Çin Seddi veya Demirkapı olduğu sanılır.

Sekiz Cennet: İslâm yorumcuları, Arş'ın ve Kürsî'nin altında, Yedi kat göklerin yukarısında, sekiz cennetin bulunduğu, Kur'anda geçen adları ve özellikleriyle açıklamışlardır. Bunların ilki Dârü'l-Celâl, hepsinin ortasında yer alan sekizinci ve en yücesi ise Adn Cennetidir. Diğerleri, yazarın sıraladığı gibi; Dârü's-Selâm, Cennetü'l-Mevâ, Cennetü'l-Huld, Cennetü'n-Naim, Cennetü'l-Firdevs, Dârü'l-Karar'dır.

Selam ve kelâm, sevap ve cevap vâki olmak: (Hz. Süleyman ile elçi arasında) diplomatik ve özel görüşmeler olması.

Selesü'l-bevl/silsü'l-bevl: Sidiği tutamamak, sidik damlaması.

Selsebil: Cennet'teki çeşmelerden, suyu hafif ve tatlı olan cennet çeşmesi. (İnsan Sûresi, 18 Âyette geçer.)

164 **Seneharip adlı padişah:** Asur Kralı Sanherip (M. Ö. 705-681) Finike, Suriye ve Filistin'e seferler yapmıştır.

Serendib, Serendib Dağı: Eski coğrafyacıların, garip yaratıklarından, başka yerlerde benzerleri görülmeyen bitkilerinden söz ettikleri; masallarda da anılan efsanevi ada. Madagaskar, Seylan ya da Sumatra olduğu sanılmaktadır.

Sıhhatini Allah bilir: Doğruluğunu Tanrı bilir anlamında bir söz.

Sidretü'l-Müntehâ: Son noktadaki ağaç. İnanışa göre, yedinci kat gökteki bu ağaç, tüm yaratıkların simgesidir. Bu ağaçtan sonra Gayb âlemi (bilinmez evren) başlar. Ulu bir hünnap ağacı gibi betimlenen Sidre'nin gölgelediği yer Cebrail'in makamıdır. Hz. Muhammed; Mirâc denilen manevi yolculuğunda, Cebrail ile buraya gelmiş; buradan sonra Cebrail kendisine eşlik edememiştir.

Sin Mim'i katl ede: Adı "Sin" harfiyle başlayanın, adı "Mim"le başlayanı öldürmesi. İlmi huruf yöntemiyle bu iki harfin çözümü; "Sin"in simgelediği Sufyanoğullarının, "Mim"in simgelediği Muaviye oğullarını yenmesi imiş.

Sind Cezîresi: Hindistan'la Belucistan arasında kalan ve Umman denizine kıyısı olan bölge.

es-Sinü seykutilu'l-mimme: "Sin", "Mim"i yutup yok edecek. (Yukarıdaki "Sin, Mim'i katlede" ile ayni anlamda)

Sivri leşkeri: Sivrisinek ordusu. Hz. İbrahim'e inanmayan ve onu ateşe atarak yakmak isteyen Nemrud, burnuna giren sivrisineklerin verdiği rahatsızlıktan çılgına döner ve başını tokmakla dövdürürmüş.

Sufi: Kendi varlığını, Tanrının varlığıyla özdeş gören inanç sahipleri. Bunlara tasavvuf ehil de denilmiştir. Öğretilerinin temeli "Vahdet-i Vücud" (Tanrı'da birlik) inanışına dayanır.

Soğuk ter gıdalar: Ferahlatıcı, serinlik veren yiyecekler. Kavun, karpuz, hıyar vb.

Sohbet-i ilâhiye: Tanrı'ya ulaşmak veya yaklaşmak (tasavvuf) konulu söyleşi.

Sufiliğin tac ile hırkadan kalması: Aşırı dindarlık ve Tanrıya olağanüstü kulluk yolunu seçmiş gözükenlerin, özlerinde inanç kalmaması; dervişlik giysileri ile herkesi aldatmaları.

Suhuf-ı enbiyâ: Nebi denen peygamberlere vahy edilen ve Tanrı'nın buyruklarını yasaklarını bildirdiğine inanılan üçer beşer sayfalık tebliğler. Hz. Âdem'e, Şit'e, İdris'e, İbrahim'e böyle sayfalar (suhuf) gönderildiği kabul edilir.

Sûretler yazmak: İkonalar, resimler, betimler yapmak.

Südde Boğazı: Cebelitarık-Septe Boğazı.

Süflâya indirmek: Cehenneme atılıp cezalandırılmak.

Süfyanî huruç eyleye: Hz. Muhammed'in, kıyametin belirtilerinden olmak üzere "Doğu ile Batı arasındaki bir fitneden" söz eden hadisine dayanan yorumcular Vâdi yi Yâbis'ten çıkacağını ileri sürdükleri Emevî soylu kişi. Gûya Abbasîlerden 300 kişiyi öldürecek; kendisi de Cebrail ya da Mehdî tarafından öldürülecekmiş. Uydurulmuş uzun ve karışık bir öyküsü vardır.

Süleyman bin Abdülmelik (ö. Şam 717): Emevî halifelerinin yedincisi (715-717). Velid'den sonra halife oldu. Bizans topraklarına düzenlenen Arap akınları, kısa hükümdarlığında sürdü. Galato'daki Yeraltı Cami'nin, Süleyman'ın buyruğu ile camiye çevrildiği söylenir.

Süleyman Peygamber (M.Ö. 970?-931?): İsrailoğullarının bir peygamberi ve en ünlü hükümdarı (M.Ö. 970?-931?). Peygamberlikle krallığı birleştirerek üzerinde İsm-i Azâm yazılı yüzüğüyle de mucizeler gösterip hem insanları hem de cinleri ve hayvanları yönetmiş; tahtını rüzgâra taşıtmıştır denir. Seba melikesi Belkıs'la olan serüveni, tüm hayvanların dillerini bilmesi, mucizeleri din kitaplarında anlatılır.

Süleyman'ın hâtemi: Kitapta "Hâtem-i izzet", "Süleyman'ın yüzüğü" deyimleriyle de anılan, Süleyman Peygamberin yüzüğü, inanışa göre taşında "İsm-i azâm" yazılı bu taş, Süleyman'a Tanrı tarafından gönderilmiş ve o, mucizelerini bu yüzükle göstermiştir.

Sünbül-i Rumiyûn/sünbül-i Hindî: Türkçe adı kediotu denen çiçekli bitki.

Süradık-ı Magrib, hatt-ı istivâ bilâd-ı rıh serhaddidir: Kuzey Afrikanın etekleri (güneyi) ekvatorun ve çöl (sahra) yerleşimlerinin sınırıdır.

Süryani dili: Galatot lügatı olarak bilinen *"ed-Dürerü'l-Müntehabatü'l-Mensure fî Islahi'l-Galatati'l-Meşhûre'de*; "Kolem-i Süryani"nin bütün yazıların en eskisi olduğu ve Hz. Âdem'in zamanında kullanıldığı 28 harfinin bulunduğu açıklanmış; harflerinin hangi Arap harflerini karşıladığı gösterilmiştir.

Şapur Şah (Şahpûr): İran'ın eski büyük şahlarından üçünün adıdır. Bunlardan en ünlüsü Dârâ'nın oğlu Şapur'dur ki İskender'den sonra ülkesini toparlamaya çalışmış ve Genc-i Bâd-âver denen hanedan hazinesini geri almıştır.

Şarâben tahûr: İçilmesi günah olmayan temiz şarap. Bu şarabın aktığı cennet çeşmesi.

Şeb'i Şidâd arasında muharebe ve mukatele ola: Kıyamet öncesinde ortaya çıkacağı ve savaşacakları sanılan hükümdarlar.

Şecerü'l-huld: Hz. Muhammed'in bir hadisinde, idmanlı ve hızlı bir at binicisinin, gölgesinde yüzyıl at koştursa sonuna ulaşamayacağını söylediği büyük cennet ağacı. Yazarın buğday ağacı dediği Şecerü'l-huld'un meyvesini yememeleri Tanrı tarafından kendilerine öğütlenmişken Âdem ile Havva'nın bu meyveyi yediklerine ve cennetten kovulduklarına inanılır. Şecerü'l-huld'un Tubâ ağacı olduğu do kimi yorumcularca ileri sürülmüştür.

Şeddad bin Ad: Cahiliye döneminde, Yemen'de Ad kavmi hükümdarı. Şeddad, Aden'de, İrem adlı, cennet örneği bir bahçe, içine de köşkler yaptırmış. Peygamber Hud'a inan-

madığından Tanrı tarafından Cebrail aracılığı ile cezalandırılmış ve kendisini Tanrı sayan Ad kavmi, İrem bahçeleri ile birlikte yok edilmiş.

Şehnâme: Firdevsî'nin (934-1020), İran'ın en eski tarihini destansı bir üslupla anlatan manzûm eseri. Şahnâme de denir.

Şehran ili: Cürcan'ın doğusunda Şehristan adında eski bir kent olduğu gibi, Kâş kentine de Şehristan deniliyordu. Şehristan-ı Yezdigerd, İran'da müstahkem bir kentti. Horasan'da da bir Şehristan vardı. Fakat Şehran İli'nin bunlardan biri ya da başka bir kent ya da bölge olduğuna ilişkin bir bilgi bulunamamıştır.

Şems/Şemis: Güneş. Eski bilginler, uzay katmanlarından 4. Gök'e güneşin egemen olduğunu kabul ettiklerinden yazar da güneş için "Dördüncü göğün padişahı" demektedir.

Şeriat üzere kaim olmak, sünneti icra eylemek/şeriatın ahkâmını icra, sünneti ihya etmek: İslâm dininin tüm buyruk ve yasaklarına uymak, peygamberlerin yaptıklarını yapmak.

Şeriat-ı Muhammediye'yi ve Tarikat-ı Nebeviye'yi âleme kamak: Hz. Muhammed'in, insanlığa İslâm dinini bırakması.

Şeybe: Abdü'd-dâr torunlarından. Kâbenin kurulması sırasında Beni Zehere ile birlikte doğu duvarını yapmaya memun edilmişti. Beni Şeybe'nin reisi Hacibü'l-Kâbe unvanını taşırdı. (Mes'udi c. 9, s. 56-57)

Şeytan-ı La'în,Şeytan-ı aleyhi'l-la'ne: Aşağılanmış şeytan. Âdem'e secde etmediği için Tanrı'nın cennetten kovduğu âsi melek. Dinlerin ortak öğretisine göre şeytan veya "şeyatin taifesi" (şeytan topluluğu) insanları aldatmak; doğruluktan, Tanrıya kulluktan saptırmak; azdırmak için uğraşır. Eserde "La'în", "La'în-i kör" olarak da geçer.

Şihabeddin, Şeyh: Şihabeddin Sühreverdî (1155-1191). İşrak felsefesinin kurucusu sofi. Eflâtun'u üstat kabul etmiş; özgün felsefî düşüncelerini yaymaya çalışmış; şeyh-i işrak olarak anılmıştır. Müslümanlar arasında Zerdüştlüğü yaydığı savıyla öldürülmüştür.

Şirvan: Kafkosya'dan, Kura ırmağı vadisinin Derbent'e kadar uzayan bölgesine verilen ad. Bu bölgenin doğusu Hazer Denizi kıyısıdır.

Şit Peygamber: Âdem'in üçüncü oğlu. İnsanların Şit'ten türediğine inanılmış ve 912 yaşında öldüğü ileri sürülmüştür. Âdem'den sonra ikinci peygamberdir. Tanrı'nın Şit'e 50 sahifelik (suhuf) buyruk indirdiği; Kâbe'yi ilk inşa edenin, ilk kumaşı dokuyanın (çulha tasnif edenin) Şit olduğu kabul edilir.

Şuayb: Salih ve Lût peygamberlerden sonra gelen peygamber. Medyen halkını dine çağırmış, fakat halk kendisine inanmamış. Tanrı bir depremle Medyenlileri cezalandırmış. Şuayb daha sonra Eyke halkını tek tanrı inancına yöneltmek istemiş, fakat onlar da bu peygamberleri yalancılıkla suçlayınca üzerlerine gökten ateşler yağmış. Şuayb, Medyenli ve Eykeli az sayıda ümmetiyle Mekke'ye gitmiş. Kur'an'ın, Hud, Âraf, Şuarâ sûrelerinde Şuayb'la ilgili olaylara değinilmiştir.

Şu rûh ki insandan tasarruf olunur: İnsanlara canlılık veren, insanlara özgü töz.

Şûr şerre bais olmak: Karışıklık ve kötülük nedeni olmak.

Şûr şer ve tufan-ı dem: Her türlü kötülük ve karışıklık; insanlara tüm işkencelerin, azapların uygulandığı, herkesin kırılıp geçirildiği ortam: kıyamet.

Taaccübde hayran kalmak: Şaşırıp hayran kalarak kendinden geçmek.

Taat ve ibadet kılmakla kurbiyet hasıl etmek: Kulluk ve tapınma ile Tanrı'ya yakınlaşmak.

Tagyir-i din: Dini bozmak ve değiştirmek.

Taht yolları: Olasılıkla başkentleri, ticaret merkezi kentleri birbirine bağlayan kral yolları, kervan yolları.

Tahta tahtadır. Birbiri üzre mutabbakadır: (Uzay) birbirini kapak gibi örten üst üste düzlemlerdir.

Tahte's-serâ: "Yer altı", "toprağın altı" anlamındaki bu söz; Tahâ Sûresi'nde (5-6. Âyetler) geçer ve Allah'ın, göklerde, yerlerde, yerin altında ne varsa hepsini bildiğini ve hepsine egemen olduğunu anlatır.

Tak-ı Kisrâ: İran Sasanî hükümdarlarından I. Şahpûr'un (M.S. 241272) yaptırdığı sarayın yüksek bir kubbeyle örtülü tören salonu. Günümüze büyük bir kemeri kalan bu salona yazar, "Acem padişahlarının divanhanesi" demektedir.

Takdim ve tehir olunmaz: (Eceli) öne almak ya da geciktirmek olası değildir.

Tamıryâd: Hz. Süleyman'ın buyruğundaki devlerin "beylerbeyisi", yani en büyük dev.

Tamu: Eskiden Türklerin cehenneme verdikleri ad. Yazar, cehennemliklere de bazan "Tamu ehli", bazan "ehl-i cehennem" demektedir.

Tarfetü'l-'ayn: Bir kez göz açıp kapayıncaya kadar geçen an.

Tarih-i nahs: Uğursuz an ya da zaman.

Târik-i salât ve mâni-i zekât olmak: Namaz kılmamak, zekât vermemek.

Tavaif-i muhtelife: Çeşitli topluluklar, kavimler, ırklar.

Tebdil-i halk ve inkılâb-ı şems ve mükâşefe-i arz: Yaratıkların değişmesi, güneşin sönüşü, dünyanın parçalanması: kıyamet.

Tefavüt cetveli: Günümüzdeki deyimiyle meridyenler arası saat farklarını gösteren cetvel.

Tefsir-i Begavî: Kur'an yorumcularından Begovî'nin (ö. 1122), "Maalimü't-Tenzil" adıyla da bilinen yapıtı.

Tefsîr-i Kadî: Kadı el-Beyzovî'nin (öl. 1286) Tefsîr-i Kadı Beyzavî de denilen "Envârü'l-Tenzil ve Esrârü't-Tevil" adlı Kur'an yorumu. Uzun süre İslâm medreselerinde okutulmuştur.

Tefsir-i Kebir: Kur'an yorumcusu Saabî'nin (ö. 1035) "et-Tefsirü'lKebîr" (Büyük Yorum) adlı yapıtı.

Tefsirde gelmek: Kur'an-ı Kerim'in yorumu ve açıklaması olan tefsir kitaplarındaki anlatım.

Tevarih içre gelir ırk-ı Keyhüsrev: "İran'ın destansı Keyâniyân sülalesinin üçüncü şahı olan, Keykâvus oğlu Siyavuş'un oğlu Keyhüsrev'in soyu ve bağlantıları tarihlerde geçer." anlamındadır.

Tevfik nazarı: Uygun ve doğru bakışlar.

Tevrat: Hz. Musa'ya indiğine inanılan kutsal kitap. Musevîler bu kitabın öğretisine uyarlar. Ahdi Atik adıyla da bilinir.

Tozak (durraç): Sülüngillerden, eti için avlanan bir kuş, turaç.

Tûbâ: Cennetin, kökü semada, dalları ve meyveleri, aşağıda olan ağacı. Bu şekilde yaratılmış olmasının nedeni, cennetliklerin, zahmetsizce meyve yemeleri içinmiş.

Tuderi lu'uku: Kuş ekmeği denilen bitkinin tohumundan yapılan gülbeşekeri gibi kaşıkla yenilen macun veya daha yumuşak kimi sağaltıcı maddelerle tuderinin karışımından elde edilen şurup.

Tunçtan üç dört yılan dikmişler: Sultanahmet Meydanı'ndaki Burmalı ya da yılanlı sütun. Bizanslılar dönemindeki konumuyla Hippodrom'da yarış alanını ikiye ayıran spino üzerinde yer alıyordu. Delphi'deki Apollon Tapınağı'ndan getirilmiştir. Bir mitoloji simgesi olan bu Bizans sütunun birbirine sarılı yılan figürlerinin boşları sonradan kırılıp kaybolmuştur.

Tûr Dağı: Tûr-ı Sinâ. Sina yarımadasındaki kutsal tepe. Hz. Musa'nın, burada Tanrı'nın yansıttığı ateşi gördüğüne, sesini duyduğuna, Tanrı'nın gözüktüğü bir tepenin nasıl eridiğine tanık olduğuna inanılır.

Tur Denizi: Süveyş körfezi. Sina yarımadasının bu körfez kıyısındaki liman kasabası Tur'dan dolayı bu ad verilmiş olmalı.

Türkî gazel: Türkçe şiir, manzume.

Uc bin Unuk: Hz. Âdem'in kızı Unuk'un oğlu. Unuk, kural dışı olarak aynı göbekten olan erkek kardeşi ile ilişkide bulunmuş ve Uc bu ilişkiden doğmuştur. Âdem, Unuk'u evlatlığından çıkardığından, Unuk, oğlu Uc'u dağda büyütmüştür. Üç bin yıl yaşadığına inanılan Uc, Musa peygamber zamanında Firavun'un veya Şeddad'ın hizmetine girmiş. Musa'yı öldürmek için başının üstünde dağ gibi bir taş taşırmış. Fakat, Tanrı, bir kuşa o taşı deldirmiş ve taş Uc'un boynuna geçmiş. Musa da bir mızrak vuruşu ile Uc'u öldürmüş.

Uçmak: Türklerin cennete verdikleri ad. Yazar, Uçmak'ı, "bütün cennetler" anlamında kullanmış, cennetliklere de "uçmak ehli" demiştir. Yazar, cennete gönderilecek ruhlar için de "uçmakta sakin eylemek" deyimini kullanmıştır.

Ulemâ fısk ede: Din bilginlerinin doğru yoldan çıkıp günahlar işlemeleri.

Ulema selâtin kapısında sürünmek: Din bilginlerinin, sultan saraylarında dilenci ve dalkavuk gibi davranmaları.

Ulemânın mansıp korkusundan dilsiz ve gözsüz olmaları: Din bilginlerinin, mevkimizi yitiririz kaygısıyla yanlışlıkları, kötülükleri duymazlıktan, görmezlikten gelmeleri, uyarı görevlerini yapmamaları.

Ulvî ve süflî ruhlar: Yüce, temiz; aşağılık, kötü ruhlar.

Utarit: ("Altıncı göğün padişahı"). Eski yıldız (nücum) bilgilerine göre 2. Kat gök'ün egemeni olan yıldız. Merkür adıyla da bilinir.

Ümeyye bin Halef: Hz. Muhammed'e karşı çıkan Kureyşli müşriklerden. Müslümanlara yaptığı kötülüklerle ünlendi ve 621'de Bedir savaşında öldürüldü.

Üstürbad memleketi: Esterâbâd. İran'da, Hazar Denizi'nin güneydoğusunda, Elburz Dağları ile kıyı arasında kalan eyalet bölgesi ve aynı addaki kent.

Vahdaniyet: Tanrı'nın bir oluşu. Tanrı birliğine dayanan din ve tasavvuf inançları.

Vahîd: Tek, bir, eşsiz ve ortaksız olan anlamında Tanrı'nın adı.

Vahy eylemek: Dinsel buyrukların, yasakların Tanrı tarafından ve Cebrail adlı melek aracılığı ile peygamberlere duyurulması.

Vakt-i münâcât, lütûf vakti: Tanrı'yo yakarış ve tapınma ile geçirilen güzel zamanlar.

Vâlihi hayran olmak: Şaşırıp kendinden geçmek, şaşakalmak.

Varış biliş, alış veriş etmek: Hz. Süleyman'la Belkıs arasındaki öykülere konu olan ilişkiler; bu 15. Yy Türkçe deyimiyle işaret edilmiş.

Varidat-ı gaybiye: İnsan gözüyle görülemeyen gizliliklerden alınan esinler, içe doğan bilgiler.

Vildan: Cennetliklere kölelik edeceklerine inanılan meleksi yaratıklar.

Yakub ve Yusuf Kıssası: İsrailoğulları paygamberlerinden Yakub'un, oniki oğlundan en çok sevdiği Yusuf'u öteki oğullarının kuyuya atmaları ile başlayan, Yusuf'un kurtulup Mısır'a gitmesi ve orada Hazine nazırı olmasıyla gelişen, baba oğulun buluşması ile sonuçlanan uzun ve acıklı öykü.

Yanko bin Mâdiyon: İstanbul'la ilgili İslâmî efsanelere göre bu kentteki en eski ve önemli binaları yapan efsanevi mimar.

Ye'cüc ve Me'cüc: Boyları bir karış kadar, insan yüzlü fakat dişleri dudaklarının dışına çıkmış, vücutları kıllı, yazın yılan, kışın ot yiyen yaratıklarmış. Serbest kaldıklarında tüm dünyaya yayılıp herşeyi yok edip tüketeceklerine inanılan Yecüc ve Me'cüc kavmini, İskender bir sed yaptırtarak hapsetmiş. Kıyamete yakın seddi yıkıp ortalığa yayılacaklarmış.

Yedi bin yıllık kebisesi ikiyüz on yıl olsa gerektir: Güneş takvimine oranla Kameri tak-

vim, 7000 yılda 210 artıkyıl kazanması; güneş yılı 7000 iken, Kameri Takvimin 7210'u göstermesi.

Yelin musahhar olması: rüzgârın (Hz. Süleyman'ın istediği yönde ve hızda esmesi (onun) buyruklarına uyması.

Yemen Taifi: Yazarın yorumuna göre Umman veya Maskot.

Yer ehli: Yeryüzünde yaşayanlar, insanlar.

Yerden suyu cezbetmek: Güneş ısısı ile suların buharlaşması.

(Yerden) yukarı göğe varınca hava, ondan kazâ, ondan yukarı bulut, ondan yukarı zemherirdir: Yeryüzünden uzaya doğru katmanlar: hava, kazâ (yaratıklar), bulut (belirsizlik), don ve soğuk ortam.

Yerekan/yerikan: Eski hekimlikte sarılığa verilen od.

Yerlere teskin vermek: Jeolojik ve atmosferik oluşumların bir dengeye oturması ile dünyanın yaşanabilir duruma gelmesi.

Yeşil 'acib vaki olmak: Bir kıyamet belirtisi olarak görenleri şaşırtacak bir yeşilliğin basması.

Yevm-i Aşûre: Arap oylarının ilki olan Muhorrem'in onuncu günü. Dinsel kimi olayların (örneğin Nuh peygamberin, Tufan sonunda koraya çıkması; tılsımlı yüzüğün Hz. Süleyman'a ulaştırılması gibi) bu günde olduğuna inanılır.

Yılda on iki gün tefâviit etmek: Güneş yılı ile oy yılı arasında her yıl 12 günlük fark oluşması.

Yılan bir hoş zibâ kimse idi: İnanışlara göre yılan; şeytana aracılık edip onu cennete sokmazdan önce, elleri ayakları olan, alımlı ve güzel bir cennet yaratığı idi.

Yıldızların) seyirleri birbirinden hisaline göre âlemde müessirdir: Her gezegenin kendi yörüngesindeki konumuna ve yıldızsol özelliğine göre dünyayı etkilemesi söz konusudur. (60)

Yunus kavmi: İbrani peygamberi Hz. Yunus'un hak dine çağırdığı Ninova halkı. Yunus, bu topluluğun kendisini dinlememesi karşısında, Dicle'de bir gemiye binerek bölgeden uzaklaşmış. Gemiden denize atılmış; bir balık Yunus'u yutmuş ve nice sonra pelte gibi kıyıya bırakmış. Tanrı'nın yeniden güç verdiği Yunus'a Ninovalılar inanmışlar.

Yüksek çardaklar yapılması: Çardak, dört kemer üzerine yapılan yüksek bina demekse de yazar bir kıyamet belirtisi olarak kat kat yapıları (günümüzün gökdelenleri gibi) hatırlatıyor olmalı.

Zaaf ve acz ve meskenet ve tereddüt mahlûkundur: Güçsüzlük, yetersizlik, beceriksizlik ve kararsızlık yaratıklara özgüdür.

Zaman-ı kadim/zaman-ı evvel: Daha eski dönemler.

Zatı kadîmdir: Tanrı öncesizdir. Başlangıcı, öncesi yoktur.

Zaviye: Küçük tekke. Genellikle dervişlerin kendilerini ibadete verip yaşadıkları, kent ve kasabaların dışındaki tekkelere denilirdi.

Zebani: Cehennemin bekçiliğini yapan melek.

Zeberced/zeced-i zeberced: Zümrüte benzeyen, yeşil renkli değerli taş.

Zebur: Mezâmîr-i Dâvud do denilen ve Dâvud Peygamber'e indirildiğine inanılan manzum kutsal kitap.

Zehi kerîm ve rahim ve lütûf ısı Rabbilâlemin; zehi kudret, zehî hâlik Allohü's-Somed: Ulu, iyilikçi, esirgeyici, yardım sahibi, evrenlerin yaratıcısı ey güzel Tanrı; sonsuz gücü, yaratıcılığı, hiçbir şeye gereksinim duymayışı ile yüce ve güzel olan Tanrı.

Zelâzil ve husuf ve harekât-ı aded sırrı zâhir ola: Depremlerin, ay tutulması ile diğer oluşumların kıyamet belirtileri olarak ortaya çıkması.

Zencebil: Cennet ırmağı. Suyu tatlı şarap lezzetinde imiş.

Zemherir/Zemherir Tomusu: Kuzey kutbu bölgesi. Yazar, cehennemin soğuk bölümünün

burada olduğunu belirterek buraya soğuk cehennem anlamında Zemherir Tamusu demektedir. Yazar, kutup için "Kar ve zemherir", "Kürre-i zemherir" deyimlerini de kullanmıştır.

Zibak yağı ile zekere dürtmek: Kurşunî yağı ya da civa merhemi denilen, küçük damlacıklar hâlinde türlü yağlar içine dağıtılmış olan civanın, penise uygulanması.

Zinâ, livata ve hamr içmek âşikâre olmak/zinâ, livata, suci içmek âşikâre ola: Zinanın, homoseksüelliğin, içki içmenin doğallık ve yaygınlık kazanması.

Zulumât: "Karanlık", "Karanlık diyarı", "Diyar-ı Zulumât" do denilir. Eski inanışlara göre hiçbir insanın gidemediği, içinde Âb-ı Hayat denilen ölümsüzlük pınarının da bulunduğu korkularla dolu yer. İskender-i Zülkorneyn, Hızır ve İlyas'la buraya gitmiş. Fakat bir yerden sonra korkmuş, ilerleyememiş. Hızır ve İlyas ise Âb-ı Hayat'ı bulup içerek ölümsüzlüğe kavuşmuşlar.

Zühal: ("Yukarı göğün padişahı"). Satürn. Eski gök bilimcilere göre 7. Kat gök'e egemendir. Yaşama etkileri konusunda inançlar yüzyıllarca korunmuştur. Halk arasında sekendiz de denir.

Zühre: ("5. Göğün padişahı"). Venüs. Eski gökbilimciler, Zühre'nin 3. Kat Gök'e egemen olduğunu ileri sürmüşlerdir. Seherde ve akşam gurubda parlaklığıyla dikkati çeken ve halk arasında çobanyıldızı, kervonkıran denilen Zühre'nin, Harut'la Marut'u baştan çıkartan güzel bir kadın olduğu; adı geçen Melekîerden öğrendiği duayı okuyarak gökyüzüne ağıp yıldız olduğu anlatılır.

Zürriyet-i Âdem: İnanışa göre, Hz. Âdem'den türeyip çoğalan tüm insanlar.

NOTLAR

Âyet, hadis ve diğer Arapça îbareler

* Yaratıcılığı sonsuz olan, yerdeki gökteki görülen veya görülmeyen herşeyi yaratan, bütün bilimlerin ve varlıkların sahibi, gizlileri bilen, herşeyi gören, duyan ulu Tanrıya hamd edip bağlanmayı öğütleyen; Onun sevgili kulu ve peygamberi Hz. Muhammed'den ahirette şefaat dileyen, peygamberi ve sahabelerini saygıyla anan Arapça dua. Bu tür kitapların önsözleri, çoğunca böyle uzun dualarla başlar.

Zâriyat suresi 56. âyet. (51/56): "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."

2 **Dua:** Muhammed'in soyunun ve yakınlarının hürmetine

3 **Hadis:** Gösteriş ve ikiyüzlülük; ateşin odunu yiyip bitirmesi gibi, ameli yiyip bitirir.

4 **Tevbe Sûresi 35. âyetin başı. (9/35):** "(Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınlarının, yanlarının ve sırtlarının dağlanacoğı gün....

5 **Hikmetli söz:** Özür, Allahın katında ve ulu kişilerce kabul edilir.

6 **İhlâs Sûresi 1-4 âyetler. (112/1-4):** De ki o, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.

7 **Alak Sûresi: 19. âyetin sonu. (96/19):** (Allaha) secde et ve (yalnızca ona) yaklaş."

8 **Nâzi'ât Sûresi 40. ve 41. âyetler. (79/40-41):** Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır.

9 **Hikmetli söz:** Kuşkusuz dünya yaşamı bir düştür. Tıpkı topraktaki kalıntılar, çöldeki izler ve ip parçaları gibi.

10 **Secde Sûresi 20. âyetin başı. (32/20):** Yoldan çıkanlar ise onların varacakları yer ateştir....

11 **Hikmetli söz:** Yücelik ve ululuk ona (Allaha) mahsustur.

12 **Dua:** Alloh'ton başka mutlak güç ve yetki sahibi yoktur. O yücedir ve azizdir.

13 **Hâkka Sûresi: 17. âyetin sonu. (69/17):** "O gün Robbinin Arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir."

14 **Nebe Sûresi 38 âyetin başı. (78/38):** Allah buyurur: "Ruh (Cebrail) ve melekler sof sof olup durduğu gün.

15 **Kadr Sûresi 1-4 âyetler. (97/1-4):** Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesi indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesi bin aydon hayırlıdır. O gecede Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail) her iş için iner dururlar.

16 **Hadis:** Müminler ölmezler; tam tersine geçici yoşomdon sonsuzluk evrenine göçerler.

17 **Âl-i İmran Sûresi 169. âyetin sonu. (3/169):** "Bilakis onlar diridirler, Allah katında rızıklandırılırlar."

18 **Dua:** Ey her şeyin ve evrenin sahibi, sonsuz güçteki yücelerin yücesi ulu Allah! Evrendeki herşey senin yetkinliğin altında.

19 **Dua:** Bir olan ve hiçbir şeye gereksinimi olmayan Allah'a hamd olsun.

20 **Duo:** Allahım! Bizi rızıklandır ve bütün müminlerle oraya (cennete) koy.

21 **Hadis:** "Cennetin yukarısı, esirgeyici Tanrı'nın Arşıdır."

22 **Kehf Sûresi: 107. âyet ve 108. âyetin başı. (18/107-108):** "İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır. Orada ebedî kalacaklar...."

23 Allah, onun yüzünü ok etsin.

24 **Hadid Sûresi 2. âyetin sonu. (57/2):** "O her şeye gücü yetendir."

25 **Tevbe Sûresi 88. âyetten. (9/88):** "İşte bütün hayırlar (onlarındır)"

26 **Muhammed Sûresi. 15 âyetin ortası.(47/15):** Yüce yaratan buyuruyor: "(Cennetin) içinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır."

27 **Mutaffifin Sûresi 28. âyet. (83/28):** Tanrı buyuruyor: "(o Tesnîm, Allaha) yakın olanların içecekleri bir kaynaktır."

28 **Kevser Sûresi 1. âyet. (108/1):** "Kuşkusuz biz sana Kevser'i verdik".

29 **Bakara Sûresi 255. âyet (âyete'l-Kürsî). (2/255):** "Allah, andan başka tanrı yoktur. O hayydır, kayyumdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaat edebilir? O, kullarının yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. Onun bildirdiklerinin dışında insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. Onun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır. Onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O yücedir, büyüktür."

30 **Dua:** Sen herşeyi yaratan, ululuğu ve şanı yüce olan Allahsın.

31 **Dua:** Sen, güçlü ve kahredici olan Allahsın; bense zayıfların en düşkünüyüm.

32 **Bakara Sûresi 255. âyetin başı. (2/255):** Ondan başka Tanrı yoktur.

33 **Dua:** (Bizi) İslâm dini üzere yaratan Allah'a hamd olsun.

34 **Dua:** Peygamberlerin efendisi, nebilerin sonuncusu (Ona, atalarına ve yakınlarına tanrı selâmı olsun) hürmetine duamızı kabul et!

35 **Dua:** Cehennem ateşinin azabından Allah'a sığınırım.

36 **Âl-i İmran Sûresi 4. âyetten. (3/4):** "Bilinmeli ki, inkâr edenler için şiddetli bir ozap vardır. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir."

37 **Hadis:** Dünya tutkuları bütün yanılgıların başıdır.

38 **Dua:** Tek, ortaksız, doğmamış, doğurmamış Allah'tan başka tanrı yoktur. İnanır ve onaylarız.

39 **Hikmetli söz:** Her kapıda onlara özel bir bölüm vardır.

40 Sanki onlar şeytanların başı gibidir.

41 **Kariâ Sûresi 8-9. âyet. (101/8-9):** "Ameli yeğni olana gelince, işte onun anası (yeri yurdu) Haviye'dir" (Kızgın ateş).

42 **Mürselât Sûresi 32. âyet. (77/32):** "Zira o ateş öyle kıvılcımlar saçar ki her biri saray gibi".

43 **Dua:** Ey; nebilerin en sonuncusu ve Tanrı elçilerinin efendisi yüzü suyu hürmetine yardımını esirgemeyen (Tanrı).

44 **Dua:** Rabbin seni esirgesin!

45 **Bakara Sûresi 35. âyet. (2/35):** "Biz, ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zâlimlerden olursunuz, dedik."

46 **Dua:** Ey bütün sırları ve gizlenenleri bilen (Tanrım)!

47 **Âl-i İmran Sûresi 185 âyetin başı. (3/185):** "Her canlı ölümü tadacaktır"....

48 **Nuh Sûresi: 26. âyetin sonu. (71/26):** "Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma."

49 **Hûd Sûresi 44. âyet. (11/49):** "Cudi (Dağına) yerleşti."

50 **Dua:** Allahım! Bizi, peygamberlerin efendisi ve onun ailesi, yakınları hürmetine rızıklandır.

51 **Kehf Sûresi 86. âyetin başı. (18/86):** "Nihayet güneşin battığı yere varınca onu kara bir balcıkta batar bulduu".

52 **Dua:** Her şeye tam olarak gücü yeten, şanı yüce (Allah).

53 **Â'raf Sûresi 171. âyetin başı. (7/171):** Bir zamanlar dağı (İsrailoğullarının) üzerine gölge gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar"....

54 **Dua:** Allahım! Nebilerin sonuncusu, Peygamberlerin efendisi Muhammed Mustafa (Ona, soyuna ve yakınlarına selâm olsun) hürmetine, bizi bütün erkek-kadın müminlerle birlikte rızıklandır.

55 **Dua:** Ödülü, cezası güçlü olan yücelerin yücesi (Allah).

56 **Nas Sûresi 5. ve 6. âyetler. (114/5-6):** "İnsanların kalplerine vesvese sokan cin ve insan şeytanı"....

57 **Hikmetli söz:** "Tedbir kuldan, takdir Allah'tandır.

58 **Sâd Sûresi 36. âyet. (38/36):** "(Biz de) kolayca giden, rüzgârı onun emrine verdik."

59 **Birleme ve Besmele:** "Allah'tan başka tanrı yoktur ve Muhammed onun elçisidir. Esirgeyen yarlıgayan Allah'ın adıyla.

60 **Dua:** Allahtan başka tanrı yoktur. Allahın elçisi Muhammed, nebilerin ve peygamberlerin sonuncusudur. (O) tüm nebilerin sultanıdır. Tümüne Tanrı'nın selâmı olsun.

61 **Hadis:** Dünya müminin hapishanesi, dinsizin ise cennetidir.

62 **Yâsin Sûresi 65. âyetin başı. (36/65):** "O gün onların ağızlarını mühürleriz."

63 **Kasas Sûresi 88. âyetin sonu. (28/88):** "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz."

64 **Hadis:** "Mülk, büyüklük, yücelik, şan ve şeref O'nundur."

65 **Mü'minûn Sûresi 14 âyetin sonu. (23/14):** "Yapıp yaratanların en güzeli alan Allah pek yücedir".

66 **Neml Sûresi 30-31. âyetler. (27/30-31):** "Mektup Süleyman'dandır. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla (başlamakta)dır. Bana baş kaldırmayın, teslimiyet gösterip bana gelin, diye (yazmakta)dır.

67 Sanki o; onun benzeri.

68 **Kelâm-ı Kibar:** Bu, Tanrımızın erdemindendir.

69 **Uydurma Hadis:** Her uzun boylu ahmak; her kısa boylu bozguncudur. İşlerin en hayırlısı ise orta olandır.

70 **Hadis:** Kim ki güler yüzlü, tatlı dilli ise ona cennetim vacip olur.

71 **Â'raf Sûresi 34. âyetin sonu. (7/34):** "Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar, ne de bir an ileri gidebilirler".

72 **En'om Sûresi 160. âyet. (6/160) :** "Kim (Allahın huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin.dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlıkla cezalandırılmazlar".

73 **Hadis:** Kesinlikle Allah zerre kadar kötülük etmez.

74 **Dua:** Peygamberimize bizden selâm ve salat olsun.

75 **Dua:** Ödülü, cezası güçlü olan yücelerin yücesi (Allah).

76 **Âl-i İmran (3/185), Enbiya (21/35), Ankebut (29/57) Sûrelerinden âynı âyet başları ve Kosas Sûresi (28/88.) âyetin sonu:** "Onun zâtından başka herşey yok olacaktır./ Hüküm onundur ve siz ancak ona döndürüleceksiniz".

77 **Şuarâ Sûresi 63. âyetten. (26/63):** "Asân ile denize vur!"

78 **Tahâ Sûresi 70. âyetin sonu. (20/70):** "Harun'un ve Musa'nın Rabbine inandık (dediler)".

79 **Duo:** Allahım, bizi affet!

80 **Hadis:** "Gayb (evren) ondan gizlenmez. O bütün bilinmezler evrenini bilendir."

81 **Mülk Sûresi 19 âyetin başı. (67/19):** "Üstlerinde kanatlarını aça kapata uçan kuşları (hiç) görmediler mi".

82 **Mâide Sûresi 120. âyetin sonu. (5/120):** "O, herşeye hakkıyla gücü yetendir."

83 **Kosos Sûresi 88. âyetin sonu. (28/88):** "O'nun zâtından başka herşey yok olacaktır. Hüküm onundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz".

84 Âyetleri, Allah'ın gizliliklerini bilen ve yorumlayan bilginlerin en saygını.

85 "Beni yitirmeden (ölmezden) önce ne soracaksanız sorun. Ben zahire denizleri gibi bilim deryalarının içindeyim".

86 **Mevzu hadis:** "Ben bilimin kentiyim; Ali de o kentin kapısıdır."

87 **Muhammed Sûresi 30. âyetin başı. (47/30):** "Biz dileseydik onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen onları konuşma tarzlarından tanırsın."

88 **Âl-i İmrân Sûresi 7. âyetten (3/7):** "İlimde yüksek pâyeye erişenler"....

89 **Neml Sûresi 82. âyet. (27/82):** "O söz başlarına geldiği (Kıyamet yaklaştığı) zaman, onlara yerden bir dâbbe (mahlûk) çıkarırız da bu onlara insanların âyetlerimize kesin bir iman getirmemiş olduklarını söyler".

90 **Hûd Sûresi 18. âyetin sonu. (11/18):** "Bilin ki Allahın lâneti zâlimlerin üzerinedir."

91 **Hadis:** Ümmetimin; doğru yolda giderse bir tam günü; eğer o yolda gitmezse yarım bir günü vardır.

92 **Mü'min Sûresi 16. âyetin sonu. (40/16):** "Bugün hükümranlık kimindir? Kahhar olan tek Allahındır."

93 **Zümer Sûresi 68. âyet'in sonu. (39/68):** "Onlar, ayağa kalkmış bakıyorlar".

94 **Zilzâl Sûresi 7-8. âyetler. (99/7-8):** "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür".

95 **Kâria Sûresi 6-9. âyetler. (101/6-9):** "O gün kimin tartılan ameli ağır gelirse işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur. Ameli yeğni olana gelince, işte onun anası (yeri yurdu) Hâviye'dir. (Kızgın ateş).

96 **Kıyamet Sûresi 29. âyet. (75/29):** "Ve bacak bacağa dolaşır".

97 Yâsin Sûresi 52. âyetin sonu. (36/52): "Peygamberler gerçekten doğru söylemişler".

98 Yâsin Sûresi 65. âyet. (36/65): O gün onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır; ayakları da şahitlik eder."

99 Dua: Ey evrenin yaratıcısı ve iyilerin yardımcısı (Allah)! Muhammed'in, soyunun ve yakınlarının hürmetine.

100 Nisâ Sûresi 77. âyetten. (4/77): "(Onlara) de ki, dünya menfaati önemsizdir (Allah'tan) korkanlar için ahiret daha hayırlıdır."

101 Kelâm-ı Kibar: Dünyada üstünlük mal ile âhirette ise amel iledir.

102 Dua: Ey koruyan (Allah)! Peygamberlerin efendisi ve nebilerin sonuncusu Muhammed Mustafa (Ona, soyuna, yakınlarına kıyamete değin selamlar olsun) hürmetine bizi bu dünyanın ve âhiretin tüm kötülüklerinden ve olumsuzluklarından koru.

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

ESKİ YAZIDAN YENİ YAZIYA

SİCİLL-İ OSMANİ

(6 CİLT)

MEHMED SÜREYYA

Sicill-i Osmani Osmanlı biyografya geleneğinin son büyük halkasıdır. 14. yüzyıl başından 19. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı tarihinde ad bırakmış 17.000'e yakın kişinin biyografisinin yer aldığı eser bugüne kadar benzeri yapılmamış bir ansiklopedidir. En orijinal yönü de birçok biyografinin günümüzde büyük bölümü tahrip edilmiş olan mezar taşlarındaki kitabelerden elde edilen bilgilerle oluşturulmuş olmasıdır. Bu bakımdan da eşsiz bir örnektir. Mehmed Süreyya Bey'in (1845-1909) otuz yılı aşkın bir çalışma sonucu ortaya koyduğu Sicill-i Osmani tarihle ilgilenen her düzeydeki araştırmacı için vazgeçilmez bir başvuru kaynağıdır. 6. ciltte başvuruyu kolaylaştıran bir dizin bulunmaktadır.

Yay. haz.: Nuri Akbayar

Eskiyazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman.

ISBN 975-333-038-3 (Takım)

TARİH VAKFI

Tarih Vakfı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi, Barbaros Bulvarı 80700 Beşiktaş-İstanbul
Tel. (212) 227 37 33-34 Fax: (212) 227 37 32

Osmanlı yüksek zümresinin genel kültür kaynaklarından olan Dürr-i Meknun, Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan Efendi tarafından 15. yüzyılın ortalarına doğru yazılmış bir eserdir. Yaşadığı dönem ve bölge, yazarın, Milattan önceki yüzyılların filozoflarından ve bilginlerinden kendi çağdaşı Müslüman yorumculara kadar hem Batı'nın hem de Doğu'nun kültür birikiminden yararlanarak ilk Osmanlı ansiklopedisi diyebileceğimiz bu eseri ortaya çıkarmasına yardımcı olmuştur. Evrenin oluşumunu "Büyük Patlama" kuramına çok yakın bir açıklama ile veren, dünya yaşamına ilişkin Darwin'in evrim kuramını hatırlatan devir tasnifleri yapan, Nuh Tufanı'nı bilinen efsanelerden çok daha gerçekçi bir biçimde betimleyen bu eser, Osmanlıların 15. yüzyılda evrene ve dünyaya bakışları hakkında benzersiz bir kaynak.

ISBN 975-333-112-6
9 789753 331128

TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI